

TÜRKİYE'DE EKONOMİK İSTİKRAR SORUNU:1980-2005

Suzan ERGÜN

**İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği Gereğince
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İKTİSAT ANABİLİM DALI'nda Hazırlanan
DOKTORA TEZİ**

(Temmuz 2008, Malatya)

TÜRKİYE'DE EKONOMİK İSTİKRAR SORUNU:1980-2005

Suzan ERGÜN

**Danışman
Prof. Dr. Halil ÇİVİ**

**İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği Gereğince
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İKTİSAT ANABİLİM DALI'nda Hazırlanan
DOKTORA TEZİ**

(Temmuz 2008, Malatya)

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitümüz **Doktora Öğrencisi** Suzan ERGÜN tarafından **Prof. Dr. Halil ÇİVI** danışmanlığında hazırlanan "**Türkiye'de Ekonomik İstikrar Sorunu : 1980-2005**" başlıklı bu çalışma, Jürimiz tarafından **İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof.Dr.Halil ÇİVI
Üye : Prof.Dr.Fatih DOĞANOĞLU
Üye : Prof.Dr. A. Kazım KIRLIŞ
Üye : Prof.Dr.Çetin DOĞAN
Üye : Doç.Dr.Ali KOÇYİĞİT

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

...../...../200

Prof. Dr. S. Kemal KARTAL
Enstitü Müdürü

Onur Sözü

Doktora tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Ekonomik İstikrar Sorunu: 1980-2005” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Suzan ERGÜN

TÜRKİYE'DE EKONOMİK İSTİKRAR SORUNU: 1980-2005

Suzan ERGÜN

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Temmuz 2008

Danışman: Prof. Dr. Halil ÇİVİ

ÖNSÖZ

Bu çalışma İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Programı çerçevesinde Prof. Dr. Halil ÇİVİ danışmanlığında hazırlanmış doktora tezidir. Bu tez çalışmasında 1980-2005 yılları arasında Türkiye'de ekonomik istikrar sorunu ele alınmıştır.

Bu çalışmada görülebilecek hatalar mutlaka bana aittir. Hatalarıma yönelik yapılacak her türlü eleştiri daha sonra hazırlayacağım çalışmalarında bana yol gösterecektir.

Tez çalışmamda daha iyisini yapabilmem için bilimsel destekleriyle beni yönlendiren, yardımlarını ve kıymetli vaktini esirgemeyen Değerli Hocam Prof. Dr. Halil ÇİVİ'ye en derin şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca çalışmanın ekonometrik analizinin yapılmasında zamanını ve yardımlarını esirgemeyen Değerli Hocam Arş. Gör. Dr. Kadir KARAGÖZ'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Son olarak bana olan inanç ve desteğiyle yardımını esirgemeyen eşime, ona daha az zaman ayırmama rağmen sevgisi ile bana güç veren kızıma, teşvikleri ve gösterdikleri büyük sabır dolayısıyla aileme ve arkadaşlarıma teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Suzan ERGÜN

TÜRKİYE'DE EKONOMİK İSTİKRAR SORUNU: 1980-2005

Suzan ERGÜN

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Temmuz 2008

Danışman: Prof. Dr. Halil ÇİVİ

ÖZET ve ANAHTAR SÖZCÜKLER

Ekonomik istikrarın sağlanması ülke ekonomileri açısından büyük önem taşımaktadır. Ekonomik istikrarın sağlanamadığı bir ekonomide istihdam, fiyatlar, ödemeler dengesi gibi temel ekonomik değişkenlerin kararlılık göstermesi mümkün olmayacaktır.

Kendi imkanlarıyla ekonomik istikrarı sağlayamayan ülkeler özellikle Uluslararası Para Fonu'ndan maddi ve teknik yardım talep etmektedirler. IMF, üye ülkelere bu talepleri karşılığında uygun gördüğü durumlarda kredi desteği sağlamakta ve buna ilave olarak çeşitli politikalardan oluşan programlar önermektedir.

Bu araştırmada, Türkiye ekonomisinde özellikle 1980-2005 yılları arasında ekonomik istikrar sorunu ele alınmıştır. Bu sorun, özellikle IMF'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisiyle ilişkilendirilerek sunulmuştur. Böylece IMF'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki rolü ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Ekonomik İstikrar, Ekonomik Kriz, Uluslararası Para Fonu, İstikrar Programı, Enflasyon

Economic Stabilization Matter in Turkey: 1980-2005

Suzan ERGÜN

İnönü University, Social Sciences Institute, Doctorate Thesis, July 2008

Supervisor: Professor. Halil ÇİVİ

ABSTRACT and KEYWORDS

Acquiring economic stability has a great importance for the country economy. In the economy in which economic stability couldn't be acquired, it is impossible that the basic economic variables such as employment, prices, balance of payments show stability.

The countries which couldn't acquire the stability with their own facilities request the financial and technical help, especially of the IMF. IMF provides these member countries with credit support, if their demand is approved, in addition to the programs consisting of various policies.

In this research, the economic stability problem of Turkish economy, especially the years between 1980 and 2005, is examined. This problem is presented by associating especially with the effect of IMF on Turkish economy. Thus, the role of IMF in Turkish economy is put forward.

Key Words: Economic Stability, Economic Crisis, International Monetary Fund, Stability Program, Inflation

TÜRKİYE'DE EKONOMİK İSTİKRAR SORUNU: 1980-2005
Suzan ERGÜN

KISA İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, DENENCELERİ, AMACI VE YÖNTEMİ

İKİNCİ KESİM

TEORİK DÜZLEMDE EKONOMİK İSTİKRAR

2. EKONOMİK İSTİKRAR
3. EKONOMİK KRİZ
4. IMF VE EKONOMİK İSTİKRAR
5. DÜNYADA EKONOMİK İSTİKRAR SORUNU

ÜÇÜNCÜ KESİM

TÜRKİYE'DE EKONOMİK İSTİKRAR SORUNU

6. 1923-1980 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE EKONOMİK İSTİKRAR SORUNU
7. 1980-2005 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE EKONOMİK İSTİKRAR SORUNU
8. EKONOMİK İSTİKRARSIZLIĞA YÖNELİK EKONOMETRİK ANALİZ

DÖRDÜNCÜ KESİM

GENEL DEĞERLENDİRME

9. BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ

KAYNAKÇA

TÜRKİYE'DE EKONOMİK İSTİKRAR SORUNU: 1980-2005

Suzan ERGÜN

İÇİNDEKİLER

Onay Sayfası.....	1
Onur Sözü.....	2
Önsöz.....	3
Özet ve Anahtar Sözcükler.....	4
Abstract and Keywords.....	5
Kısa İçindekiler.....	6
İçindekiler.....	7
Tablolar Listesi.....	11
Grafikler Listesi.....	12
Şekiller Listesi.....	14
Çizelgeler Listesi.....	15
Kısaltmalar Listesi.....	16

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, DENENCELERİ, AMACI ve YÖNTEMİ.....	18
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	18
1.2. Araştırmanın Denenceleri.....	21
1.3. Araştırmanın Amacı.....	21
1.4. Araştırmanın Yöntemi.....	22
1.5. Bilgi Derleme ve İşleme Araçları.....	22
1.6. Kavram Tanımları.....	22
1.7. Araştırmanın Sunuş Sırası.....	23

İKİNCİ KESİM

TEORİK DÜZLEMDE EKONOMİK İSTİKRAR

2. EKONOMİK İSTİKRAR.....	25
2.1. Ekonomik İstikrar: Tanım, Kapsam.....	25
2.2. İstikrar Politikası ve İstikrar Programı.....	26
2.3. İstikrar Programlarının Çeşitleri.....	28
2.3.1. Ortodoks İstikrar Programları.....	29
2.3.2. Heterodoks İstikrar Programları.....	30
2.3.3. Popülist İstikrar Programları.....	32
2.3.4. IMF Tipi/Yapısal İstikrar Programları.....	33
2.4. Ekonomik İstikrara Teorik Bakış.....	35
2.4.1. Klasik Teori ve Ekonomik İstikrar.....	36
2.4.1.1. Klasik Ekonomik Düşüncenin Genel Varsayımları.....	36
2.4.1.2. Klasik Ekonomik Düşüncenin Ekonomik İstikrara İlişkin Varsayımları.....	37

2.4.2. Keynesyen Teori ve Ekonomik İstikrar	39
2.4.2.1. Keynesyen Ekonomik Düşüncenin Varsayımları	40
2.4.2.2. Keynesyen Ekonomik Düşünce ve Ekonomik İstikrar	41
2.4.2.2.1. Keynesyen Teoride Para Politikası	41
2.4.2.2.2. Keynesyen Teoride Maliye Politikası	45
2.4.3. Monetarist Okul	46
2.4.3.1. Monetarist Okulun Temel Varsayımları	46
2.4.3.2. Monetarist Okul ve Ekonomik İstikrar	51
2.4.4. Yeni Klasik Akım ve Arz Yanlı İktisadın Ekonomik İstikrara Bakışı	52
3. EKONOMİK KRİZ.....	54
3.1. Ekonomik Kriz: Tanım, Kapsam	54
3.2. Ekonomik Kriz Çeşitleri	55
3.2.1. Reel Kriz	55
3.2.2. Finansal Kriz	56
3.2.2.1. Para (Döviz) Krizi	57
3.2.2.2. Bankacılık Krizi	58
3.2.2.3. Dış Borç Krizi	60
3.2.2.4. Sistemik Finansal Kriz	60
3.3. Finansal Krizlerin Tarihçesi	61
3.4. Krizleri Açıklamaya Yönelik Modeller	63
3.4.1. Birinci Nesil (Kanonik) Kriz Modelleri	64
3.4.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri (Kendi Kendini Besleyen Modeller)	67
3.4.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri (Yayımla/Bulaşma Etkisi Modeli)	70
3.5. Kriz Erken Uyarı Göstergeleri	71
4. IMF VE EKONOMİK İSTİKRAR.....	73
4.1. IMF'nin Kuruluşu ve Görevleri	73
4.2. IMF'ye Üyelik Koşulları ve Kotalar	75
4.3. IMF'nin Organizasyon Yapısı	77
4.3.1. Governörler (Yönetim) Kurulu	78
4.3.2. İcra Direktörleri (Yürütme) Kurulu	78
4.3.3. IMF Başkanı	78
4.4. IMF'nin Mali Kaynakları	79
4.4.1. Kotalar	79
4.4.2. Borçlanma	81
4.5. IMF Kaynaklarının Kullanımı	82
4.6. IMF'nin Kredi Çeşitleri	83
4.6.1. Normal Mali İmkanlar	84
4.6.2. Özel Kredi Kaynakları	85
4.6.3. Az Gelişmiş Ülkelere Uygulanan İmkanlar	86
4.6.4. Geçici İmkanlar	87
4.7. Özel Çekme Hakları (SDR)	88
4.8. IMF'ye Yönelik Eleştiriler	90
5. DÜNYADA EKONOMİK İSTİKRAR SORUNU.....	93

5.1. Arjantin’de Ekonomik İstikrar Sorunu.....	93
5.1.1. Arjantin Ekonomisine Tarihsel Perspektiften Kısa Bir Bakış.....	93
5.1.2. Austral Planı.....	96
5.1.3. Konvertibilite Planı.....	98
5.1.4. Arjantin 2001 Krizi.....	101
5.2. Meksika’da Ekonomik İstikrar Sorunu.....	103
5.2.1. 1982-1987 Yıllara Arasında Ortaya Çıkan Ekonomik Sorunlar.....	104
5.2.2. Meksika 1994 Finans Krizi.....	107
5.3. Brezilya’da Ekonomik İstikrar Sorunu	110
5.3.1. Cruzado Planı.....	113
5.3.2. Real Planı.....	114
5.4. Şili’de Ekonomik İstikrar Sorunu.....	115
5.5. İsrail’de Ekonomik İstikrar Sorunu.....	119
5.6. Asya Krizi.....	123
5.6.1. Asya Krizinin Nedenleri.....	125
5.6.2. Asya Krizi ve IMF.....	128

ÜÇÜNCÜ KESİM TÜRKİYE’DE EKONOMİK İSTİKRAR SORUNU

6. 1923-1980 DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE EKONOMİK İSTİKRAR SORUNU.....	130
6.1. Osmanlı İmparatorluğu’nun Çöküş Döneminde Ekonominin Durumu.....	130
6.2. Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Yıllarında Ekonominin Durumu.....	132
6.2.1. Büyük Buhranın Ortaya Çıkışı ve Türkiye Ekonomisi’ne Etkileri.....	136
6.3. 1930’lu Yıllar: Devletçi İktisat Politikaları ve Dışa Kapanma.....	138
6.4. İkinci Dünya Savaşı Yılları.....	139
6.4.1. 7 Eylül 1946 Kararları: İlk Devalüasyon ve IMF Üyeliliğine Hazırlık.....	141
6.5. 1950’li Yıllar: Dışa Açılma Yılları	143
6.5.1. IMF Disiplini Altında Hazırlanan İlk İstikrar Programı.....	145
6.6. 1960 Sonrası Dönem: Planlı Yıllar.....	146
6.7. 1970’li Yıllar: 24 Ocak Kararlarının Alınmasına Sebep Olan Gelişmeler....	148
7. 1980-2005 DÖNEMİNDE EKONOMİK İSTİKRAR SORUNU.....	152
7.1. 24 Ocak Kararları	152
7.1.1. Kararlar Öncesi Ekonomik Durumun Değerlendirilmesi.....	152
7.1.2. Kararların Alınma Gerekçeleri.....	153
7.1.3. Kararların Temel Özellikleri.....	155
7.1.4. 24 Ocak Kararlarıyla Öngörülen Politika Uygulamaları.....	156
7.1.5. 24 Ocak Kararları ve IMF.....	160
7.1.6. Kararların Ekonomik Göstergeler Üzerindeki Sonuçları.....	161
7.2. 4 Şubat 1988 Kararları.....	166
7.3. Liberalleşme Sürecinde İleri Adım: TL’nin Konvertibilitesi ve Finansal Serbestleşme.....	168
7.4. 1980’li Yılların Ekonomik Etkileri: Artan Finansal İstikrarsızlık ve 5 Nisan Kararları	170

7.4.1. Krize Gidilen Süreçte Ortaya Çıkan Gelişmeler.....	170
7.4.2. Kararların Amaç ve Niteliği.....	180
7.4.3. Kararlar: Konjonktürel ve Yapısal Önlemler.....	181
7.4.3.1. Ekonomide Bozulan Dengelerin Yeniden Tesisine Yönelik Önlemler.....	181
7.4.3.2. Yapısal İyileştirmeyi Hedefleyen Önlemler.....	183
7.4.4. Kararların Değerlendirilmesi ve Kriz Sonrası Süreçte Yaşanan Gelişmeler.....	183
7.5. Yakın İzleme Anlaşması: Amaç ve Unsurları.....	188
7.6. Yakın İzleme Anlaşması'ndan Stand-by Düzenlemesine Geçiş.....	190
7.6.1. Programın Amaç ve Unsurları.....	192
7.6.2. Programın Politika Hedefleri.....	194
7.6.2.1. Döviz Kuru Politikası Hedefleri.....	194
7.6.2.2. Para Politikası Hedefleri.....	196
7.6.2.3. Maliye ve Gelirler Politikası Hedefleri.....	197
7.6.2.4. Programın Yapısal Reformlara İlişkin Hedefleri.....	198
7.6.3. Krize Gidilen Süreçte Ekonomik Göstergelerin Durumu.....	199
7.6.4. Programın İlk Bunalımı: Kasım 2000 Krizi.....	205
7.6.5. Şubat 2001 Krizi.....	211
7.6.6. Programı Başarısız Kılan Unsurlar.....	215
7.7. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı.....	219
7.7.1. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Amaç ve Hedefleri.....	220
7.7.2. 2002-2005 Yılları Arasındaki Makroekonomik Gelişmeler.....	222
8. EKONOMİK İSTİKRARSIZLIĞA YÖNELİK EKONOMETRİK ANALİZ.....	228
8.1. Değişkenler, Veriler ve Yöntem.....	228
8.2. Ampirik Bulgular.....	229
8.2.1. Durağanlık Araştırması: ADF Birim-kök Testi.....	229
8.2.2. Eşbütünlük Araştırması: ARDL-Sınır Testi Yaklaşımı.....	230
8.3. Ekonometrik Analizin Değerlendirilmesi.....	235
DÖRDÜNCÜ KESİM GENEL DEĞERLENDİRME	
9. BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ.....	239
9.1. Bulgular.....	239
9.2. Öneriler.....	244
9.3. Genel Sonuç.....	248
KAYNAKÇA.....	251

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Bazı Ülkelere Tahsis Edilen IMF Kotası (31.01.2008, milyon SDR).....	80
Tablo 2: 30 Nisan'dan İtibaren Yürürlükteki Düzenlemeler (1997-2006).....	87
Tablo 3: SDR'nin Bazı Para Birimleri Karşılığı (1 Ağustos 2007 verileri).....	89
Tablo 4: Arjantin Ekonomik Göstergeleri (1999-2002).....	102
Tablo 5: Meksika Ekonomik Göstergeleri (1982-1994).....	105
Tablo 6: Doğu Asya Ekonomilerinde Dış Borçların Gelişimi (GSYİH %).....	125
Tablo 7: Doğu Asya Ülkelerinde Reel Döviz Kurları.....	126
Tablo 8: Türkiye 1923-1928 Dönemi Temel Makroekonomik Göstergeleri.....	135
Tablo 9: Türkiye 1923-1928 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri (milyon TL).....	136
Tablo 10: Türkiye 1930-1939 Dönemi Temel Makroekonomik Göstergeleri.....	139
Tablo 11: Türkiye 1940-1945 Dönemi Temel Makroekonomik Göstergeleri.....	140
Tablo 12: Türkiye 1950-1960 Dönemi Temel Makroekonomik Göstergeleri.....	144
Tablo 13: IMF ile Stand-by Düzenlemeleri (1960-1970, milyon SDR).....	147
Tablo 14: Türkiye 1961-1970 Yılları Arası Temel Makroekonomik Göstergeleri.....	148
Tablo 15: Türkiye 1971-1979 Dönemi Temel Makroekonomik Göstergeleri.....	152
Tablo 16: Türkiye'ye Yönelik Sermaye Akımları (1988-1995) (milyon\$).....	172
Tablo 17: Dış Ticaret ve Cari İşlemler Dengesi: 1987-1995 (milyon\$).....	175
Tablo 18: Türkiye'nin Kredi Notları ve Anlamları.....	177
Tablo 19: Türkiye 1993-1999 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri.....	184
Tablo 20: 2000-2002 Dönemi Stand-by Düzenlemesi Temel Hedefleri.....	193
Tablo 21: Ocak-Aralık 2000 Dönemi İçin Öngörülen Döviz Kuru Sepeti Artış Oranı.....	195
Tablo 22: Programda Merkez Bankası Bilanço Büyüklüklerine Getirilen Kısıtlamalar.....	197
Tablo 23: Kamu Sektörü Dengesine Yönelik Program Hedefleri (kümülatif, katrilyon TL).....	198
Tablo 24: GEGP'nin Makroekonomik Hedefleri.....	223
Tablo 25: Büyümenin Kaynakları (1987 fiyatlarıyla, trilyon TL).....	225
Tablo 26: ADF Birim-Kök Testi Sonuçları.....	230
Tablo 27: AIC ve SBC'ye Göre Belirlenen ARDL Modellerinin Katsayılarının Tahminleri.....	233
Tablo 28: AIC'ye Göre Belirlenen Hata Düzeltme Modeli Katsayı Tahminleri.....	234
Tablo 29: ARDL (3,3,2,0,0) Modelinin Uzun Dönem Katsayılarının Tahminleri.....	235
Tablo 30: 2007 Yılına Kadar IMF ile Yapılan Stand-by Düzenlemeleri.....	240

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: IMF Üye Sayısındaki Değişim (1945–2005).....	75
Grafik 2: Bazı Üye Ülkelerin Oy Güçleri.....	80
Grafik 3: IMF Tarafından Uygun Görülen Düzenleme Sayıları (1990-2006).....	84
Grafik 4: SDR'nin Değerini Oluşturan Paralar (30 Aralık 2005'den itibaren, %).....	89
Grafik 5: Arjantin'de GSYİH % Değişim (ortalama).....	94
Grafik 6: Arjantin 1982-1988 Dönemi Enflasyon ve Büyüme Oranları.....	97
Grafik 7: Arjantin 1989-2000 Dönemi TÜFE Oranları.....	99
Grafik 8: Arjantin 1991-1999 Dönemi Reel Efektif Döviz Kuru ve Cari İşlemler Dengesi.....	100
Grafik 9: Meksika 1980-2000 Dönemi Yıllık TÜFE Oranları.....	104
Grafik 10: Yıllık Ortalama Peso / Dolar Döviz Kuru: 1988-1994.....	107
Grafik 11: Meksika Cari İşlemler Dengesi ve GSYİH'ya Oranı (1988-1994).....	108
Grafik 12: Meksika'nın Sermaye Hareketleri (GSYİH %).....	109
Grafik 13: Meksika 1994-2000 Dönemi Büyüme ve Enflasyon Oranları.....	110
Grafik 14: Brezilya 1980-2000 Dönemi TÜFE Oranları (2000=100, ort.).....	112
Grafik 15: Brezilya 1980-2000 Dönemi GSYİH Oranları (sabit fiyatlarla).....	112
Grafik 16: Şili 1961-1980 Dönemi GSYİH ve TÜFE Oranları (1961-1980).....	116
Grafik 17: Şili'nin İşsizlik Oranları.....	117
Grafik 18: Şili 1980-2000 Dönemi GSYİH ve TÜFE Oranları.....	118
Grafik 19: İsrail'de Toplam Kamu Sektörü Açıkları.....	119
Grafik 20: İsrail 1960-1989 Dönemi Enflasyon Oranları.....	120
Grafik 21: İsrail 1981-1988 Dönemi İşsizlik Oranları.....	121
Grafik 22: İsrail GSYİH Oranları (sabit fiyatlarla).....	122
Grafik 23: Doğu Asya Ülkelerinde Kriz Öncesi GSYİH Oranları.....	123
Grafik 24: Asya Ülkelerinde Cari İşlemler Dengesi (GSYİH %).....	127
Grafik 25: Türkiye 1923-1934 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri (milyon\$).....	137
Grafik 26: Türkiye 1945-1950 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri (milyon\$).....	142
Grafik 27: Türkiye 1971-1979 Dönemi Dış Borç Stoku Profili.....	150
Grafik 28: Türkiye 1980-1983 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri.....	162
Grafik 29: Türkiye 1980-1983 Dönemi TÜFE ve GSMH Oranları.....	163
Grafik 30: Türkiye 1983-1988 Dönemi Fiyat Endeksleri ve GSMH.....	165
Grafik 31: Türkiye 1984-1988 Dönemi İç ve Dış Borç Stoku Göstergeleri.....	166
Grafik 32: Türkiye 1985-1989 Dönemi Cari İşlemler Dengesi ve Uluslararası Rezervlerin Durumu (milyon\$).....	167
Grafik 33: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği/GSMH (1987-1995).....	171
Grafik 34: TÜFE Bazlı Reel Efektif Kur Endeksi (1995=100).....	175
Grafik 35: Gecelik Faizde En Düşük, En Yüksek ve Ortalama Oranlar.....	179
Grafik 36: Merkez Bankası Brüt Döviz Rezervleri (Bitiş).....	179

Grafik 37: 1994 Krizi Öncesi ve Sonrası Ekonomik Göstergeler.....	185
Grafik 38: Fiyat Endekslerinin ve GSMH'nın Gelişimi (1993-1999).....	185
Grafik 39: Konsolide Bütçe Göstergeleri: 1993-1998 (milyar TL).....	186
Grafik 40: On İki Aylık Ortalamalara Göre TÜFE ve TEFE Değişim Oraları.....	189
Grafik 41: 2000 Yılında Yıllık Bileşik ve Gecelik Faizlerin Seyri.....	200
Grafik 42: 2000 Yılı Döviz Kuru Sepeti ve TÜFE Oranları.....	201
Grafik 43: 2000 Yılı İçin TÜFE Bazlı Reel Efektif Kur Endeksi.....	202
Grafik 44: 2000 Yılı Dış Ticaret Göstergeleri (milyon dolar).....	203
Grafik 45: Cari İşlemler Hesabı (1990-2000).....	204
Grafik 46: Kasım Ayı Gecelik Faiz Oranları (günlük, ort.).....	210
Grafik 47: 2001 Yılı Şubat Ayı Gecelik Faiz Oranları.....	212
Grafik 48: Yıllar İtibarıyla Reel Faiz Oranları.....	216
Grafik 49: 1999-2005 Dönemi TÜFE ve GSMH Oranları.....	224
Grafik 50: Türkiye 1999-2006 Dönemi İhracat, İthalat ve Cari İşlemler Dengesi (Milyon\$).....	226
Grafik 51: 1999-2005 Dönemi İç ve Dış Borç Stoku	226
Grafik 52: Yıllar İtibarıyla TÜFE Oranları (12 aylık ort.).....	241
Grafik 53: 1980-2005 Dönemi GSMH Oranları.....	242

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Yurtiçi Hedefleri Gerçekleştirmede Talep Yönlü Politikaların Rolü.....	27
Şekil 2: Klasik Teori’de Kamu Harcamalarının Etkisi.....	39
Şekil 3: Keynesyen Görüşe Göre Para Politikasının Etkinliği.....	42
Şekil 4: Likidite Tuzağı.....	43
Şekil 5: IS Eğrisinin Eğimine Bağlı Olarak Para Politikasının Etkinliğinin Sıfır Olması.....	44
Şekil 6: Tasarruflarla Yatırımlar Arasında Dengesizlik Olması Durumunda Para Politikası.....	45
Şekil 7: Keynesyen Teori’de Maliye Politikasının Etkisi.....	46
Şekil 8: Monetarist Okula Göre Ekonominin Kendiliğinden Dengeye Gelmesi.....	47
Şekil 9: Bekleyişlerin Dahil Edildiği Philips Eğrisi	50
Şekil 10: Rasyonel Beklentiler Yaklaşımına Göre Maliye Politikasının Etkisi.....	53
Şekil 11: Temel Makroekonomik Krizlerin Sınıflandırılması.....	55
Şekil 12: Gelişmekte Olan Ekonomilerde Finansal Krizlerin İzlediği Yol.....	57
Şekil 13: Finansal Krizlerin Oluşumu ve Gelişimi.....	63
Şekil 14: Birinci Nesil Kriz Modellerinin Ortaya Çıkışı.....	66
Şekil 15: 24 Ocak Kararlarıyla Piyasalara Yönelik Olarak Alınan Önlemler	159
Şekil 16: Sermaye Hareketlerinin Türkiye Ekonomisine Etkileri.....	174
Şekil 17: 2000 Yılı Programıyla Öngörülen Bant Rejimi (1 Temmuz 2001-31 Aralık 2002).....	195
Şekil 18: Artan likidite Talebi ve Faiz Oranları.....	209
Şekil 19: Likidite Krizinin Hazine İç Borçlanmasına Etkisi.....	209

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1: IMF'nin Organizasyon Yapısı.....	77
--	-----------

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
BSB	: Bağımsız Sosyal Bilimciler
DB	: Dünya Bankası
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senedi
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
EFF	: Uzatılmış Fon Kolaylığı
ERM	: Avrupa Döviz Kuru Mekanizması
GATT	: Ticaret ve Gümrük Tarifleri Genel Anlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IDB	: Amerikalararası Kalkınma Bankası
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PACTO	: Ekonomik Dayanışma Paketi
PRGF	: Yoksulluğu Azaltma ve Büyüme Kolaylığı
SDR	: Özel Çekme Hakları
S&P	: Standart and Poors
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEFE	: Toptan Eşya Fiyatları Endeksi
TL	: Türk Lirası
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TPKK	: Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu
TUSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
TÜFE	: Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UN	: Birleşmiş Milletler
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

UNEP : Birleşmiş Milletler Çevre Programı
WTO : Dünya Ticaret Örgütü
YTL : Yeni Türk Liras

TÜRKİYE'DE EKONOMİK İSTİKRAR SORUNU: 1980-2005

Suzan ERGÜN

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

Bu kesimde “Türkiye’de Ekonomik İstikrar Sorunu (1980-2005)” başlıklı Doktora Tezi’nin konusu ve önemi, denenceleri, amacı, yöntemi, bilgi derleme ve işleme araçları, kavram tanımları ve araştırmanın sunuş sırası hakkında bilgi verilmiştir.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, DENENCELERİ, AMACI VE YÖNTEMİ

Yedi alt bölümden oluşan bu bölümde, araştırmanın konusu ve önemi, denenceleri, amacı, yöntemi, bilgi derleme ve işleme araçları, kavram tanımları ve araştırmanın sunuş sırası hakkında bilgi verilmiştir.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Ekonominin denge durumunun korunması, denge koşullarının sağlanması, devresel dalgalanmalardan meydana gelen olumsuzlukların giderilmesi ve bu dalgalanmaların hafifletilmesi ekonomik istikrar olarak adlandırılmaktadır. Bu tanım doğrultusunda ekonomik istikrar, temel ekonomik ve finansal göstergelerin (enflasyon oranı, faiz oranı, döviz kuru, iç ve dış denge, ekonomik büyüme oranı, işsizlik oranı gibi) toplumsal kaynak ve imkanların etkin ve verimli kullanılmasına imkan sağlayacak ortamı yansıtmaları ve aynı zamanda böyle bir ortamın oluşmasına katkıda bulunmaları anlamına gelmektedir. Ekonomik istikrar kavramı ile bir ülkede hangi ekonomik düzen uygulanırsa uygulansın uygulanan düzenin belli bir denge içinde olması ifade edilmektedir.

Ekonomik istikrar kavramı tanımlanırken başlangıçta yalnızca istihdam, fiyat istikrarı gibi ekonomik göstergelerin dengede olmasını içeren ülkenin iç istikrarı göz önünde bulundurulmuşken, daha sonra ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerinin gelişmesi ve bu ekonomik ilişkilerden doğan dalgalanmaların ülkelerin iç istikrarını da etkilemeye başlaması ile ödemeler bilançosu dengesi, döviz kuru istikrarı gibi

ülkenin dış istikrarı da gündeme gelmiştir. Bunun sonucu olarak, bir ekonomide ekonomik istikrarın tam olarak sağlanabilmesi için hem iç hem de dış istikrarın bir arada sağlanması gerekli koşul olmuştur.

Ekonomik istikrarsızlık ise, bir ekonomide makroekonomik göstergelerde (fiyatlar, istihdam, ödemeler dengesi gibi) ortaya çıkan önemli orandaki ani değişimler şeklinde tanımlanmaktadır. Ekonomik istikrarsızlık ile bir anlamda, ekonomide temel değişkenlerin dengelerinin bozulması durumu ifade edilmektedir. Ortaya çıkan ekonomik istikrarsızlık durumunda konjonktür dalgalanmalarının etkisini yumuşatmak ya da tamamen ortadan kaldırmak için istikrar politikaları uygulanmaktadır. Uygulanan istikrar politikaları ile fiyat istikrarının sağlanması, ödemeler dengesinin temini, tam istihdamın sağlanması, büyüme hızının yeterli oranda artması ve adil gelir dağılımı gibi amaçlara ulaşmak hedeflenmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar uzanan zaman diliminde ekonomik dengesizlikler sık sık ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu dengesizlikleri gidermek için pek çok istikrar programı hazırlanmış, ancak bu programların bir kısmı uygulanma imkanı dahi bulamamış, bir kısmı ise amaçlanan hedefleri gerçekleştirmediği ve mevcut dengesizlikleri daha da ağırlaştırdığı için uygulamadan kaldırılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ile Osmanlı'dan her alanda yıkılmış, geri kalmış bir ülke teslim alan Türkiye Cumhuriyeti ilk iş olarak ülkeyi yeniden yapılandırma girişimlerine başlamıştır. Bu aşamada uluslararası alanda önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. İki Büyük Dünya Savaşı meydana gelmiş, Osmanlı İmparatorluğu'ndan büyük miktarlarda borç devralınmış ve ayrıca tüm dünyayı etkisi altına alan Büyük Buhran ortaya çıkmıştır.

Mevcut olumsuzlukları daha da ağırlaştıran bu unsurlara rağmen başta Mustafa Kemal olmak üzere dönemin temel idarecileri ülkeyi yeniden yapılandırma girişimlerinden vazgeçmemişlerdir. Bu yapılandırma girişimlerine ekonomik yapılandırmayı da eklemişler ve özellikle o dönemin koşullarında ekonomide mevcut olan dengesizlikleri gidermeyi amaçlamışlardır. Atatürk'ün henüz İstiklal Savaşı'nın tozu toprağı ortadan kalkmadan söylemiş olduğu "...askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun iktisadî zaferlerle taçlandırılmazlarsa kazanılan zaferler yaşayamaz, kısa zamanda söner" sözü ekonomiye ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Atatürk'ün iktisadi alanda çizdiği yönün esasını ekonomik bağımsızlık ve ekonomik istikrar oluşturmuştur. Atatürk özellikle paranın istikrarına büyük önem vermiş, en zor savaş yıllarında dahi para basılmasını istememiştir.

Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin bu en olumsuz koşullarında bile ülke, kararlı ve otoriter yöneticiler sayesinde olumsuz koşulları olumluya çevirebilmiş, Osmanlı'dan kalan borçları bomboş bir hazine devir almasına rağmen ödeyebilmiş, Büyük Bunalım ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geriye olumlu ekonomik miraslar bırakabilmiştir.

Uluslararası finans kuruluşlarının (IMF, Dünya Bankası gibi) ortaya çıkmasından sonra Türkiye'nin uluslararası piyasalara katılma girişimleri ve bu girişimlerin bir sonucu olarak getirilen dayatmalar neticesinde ekonomik sorunlar daha da ağırlaşmıştır. Özellikle yüksek enflasyon oranları uzun yıllar ekonomide en önemli problem olarak kalmıştır. Küreselleşme akımı birçok ülke gibi Türkiye'yi de etkisi altına almış ve böylece ortaya çıkacak istikrarsızlıkların temel hazırlayıcısı olmuştur. Ekonominin dış dünya ile bütünleşme derecesi yükseldikçe hükümetlerin elindeki piyasaya müdahale araçlarının hem sayısı hem de etkinliği azalmıştır. Böylece kriz koşullarında ekonomiye zamanında ve yerinde müdahale yapılamamıştır.

24 Ocak Kararları ile ekonomi dışa açılmış, özellikle 1989 yılında sermayenin zamansız ve gerekli önlemler alınmadan serbestleştirilmesi sonucunda ekonomik durum daha da bozulmuştur. Ortaya çıkan her kriz sonrasında yeni krediler istemek amacıyla IMF'nin kapısı çalınmış ve alınan her kredi dilimiyle ülke daha ağır dayatmalarla karşı karşıya kalmıştır.

Sonuçta, IMF ile geçen yaklaşık altmış yıllık zaman dilimi içerisinde ekonomide istikrarı sağlamak mümkün olmamış, bu süreçte ekonomide derin izler yaratan kimi kısa süreli kimi ise uzun süreli birçok kriz meydana gelmiştir.

Bu doğrultuda Türkiye ekonomisinde istikrar sorunu incelenmesi gereken önemli konulardan biridir. Bu çalışmada 1980-2005 yılları arasında ortaya çıkan ekonomik sorunlar ayrıntılı olarak ele alınmış, bu doğrultuda uygulanan programlara ve uygulama sonuçlarına değinilmiştir. Türkiye ekonomisinde ekonomik istikrar sorunu ele alınırken uluslararası finans kuruluşlarının oynadığı role de değinilmiştir. Ayrıca dönem analizinin yapılması konu açısından büyük önem ifade etmektedir.

1.2. Araştırmanın Denenceleri

“Türkiye’de Ekonomik İstikrar Sorunu (1980-2005)” başlıklı tez çalışmasının ana denenceleri;

1. IMF ve Dünya Bankası kaynaklı istikrar programları Türkiye’de ekonomik istikrarsızlığın önemli nedenlerinden biri olmuştur.
2. Uluslararası kuruluşların desteğiyle hazırlanan ve uygulanan istikrar programları, 1980-2005 döneminde bütün ekonomik sorunlara çözüm olmak noktasında yetersiz kalmıştır.

Tez çalışmasının alt denenceleri;

1. Türkiye’de kamu finansman açıklarının yıllar itibarıyla artması ve bu açıkların finansmanında kullanılan yöntem ekonomik istikrarsızlığı daha da arttırmış ve ekonomik krizleri daha da derinleştirmiştir.
2. Krizler sonrasında uygulanan istikrar programları temel ekonomik göstergelerde iyileşme sağlayamamıştır.

1.3. Araştırmanın Amacı

Türkiye ekonomisinde Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze kadar geçen sürede pek çok iktisadi kriz meydana gelmiş, uygulanan istikrar programlarıyla kısa vadede krizlerin etkilerini hafifletmek mümkün olabilmişse de uzun vadede daha ağır krizlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlanmıştır. Yani, Türkiye’de ekonomide istikrarı sağlamak amacıyla hazırlanan istikrar programlarının hiçbiri bugüne kadar bu hedefe ulaşamamış hatta daha sonraki yıllarda ortaya çıkacak istikrarsızlıkların bir nedeni haline gelmişlerdir. IMF’nin kurulması ve faaliyetlerine başlamasıyla ekonomide IMF’nin rolü artmıştır. Ortaya çıkan ekonomik istikrarsızlıklarla IMF’den maddi ve teknik yardım talebinde bulunulmuştur. Ancak, IMF’den temin edilen her yeni kredi ile IMF’nin yapılmasını istediği (dayattığı) koşullar, ülke ekonomisi açısından mevcut olumsuzlukları daha da kötüleştirmiştir.

“Türkiye’de Ekonomik İstikrar Sorunu (1980-2005)” başlıklı tez çalışmasının amacı, Türkiye ekonomisinde özellikle 1980-2005 yılları arasında ortaya çıkan ekonomik dengesizlikleri, bu dengesizliklerin giderilmesi için hazırlanan istikrar programlarının içeriğini, bu programların uygulanma aşamasını ve

uygulanma sonuçlarını açıklamak ve ekonomik istikrarı sağlamada Uluslararası Para Fonu'nun rolünü ortaya koymaktır.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma betimsel ve tarihsel araştırma yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Ayrıca konu ile alakalı her türlü verinin toplanılmasına çalışılmış, tablo ve grafikler yardımıyla konunun analizi yapılmıştır.

1.5. Bilgi Derleme ve İşleme Araçları

“Türkiye Ekonomisi'nde İstikrar Sorunu (1980-2005)” başlıklı tez çalışmasının hazırlanması aşamasında konu ile ilgili kaynak taraması yapılmış, ulaşılamayan kaynaklar istenilmiş, internet yoluyla elde edilen kaynaklar temin edildikten sonra hızlı şekilde kaynakların okunmasına başlanmıştır. Uygun görülen bilgiler bilgi ve kaynak kartlarına kaydedilmiştir. Hazırlanan bu kaynak ve bilgi kartları araştırmanın dosya düzeneğinde toplanmıştır. Okuma tamamlandıktan sonra bilgi kartları tek tek değerlendirilip, birbirleriyle ilişkilendirilerek metin biçimine dönüştürülmüştür. Bu işlemden sonra bilgiler bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

1.6. Kavram Tanımları

Araştırmada öne çıkan kavramlar ve bunların tanımlamaları şöyledir:

İstikrar: Aynı karar ve biçimde devam etme, kararlılık, yerleşme, denge anlamlarına gelmektedir.

Ekonomik İstikrar: Ekonominin var olan denge durumunun korunması, denge koşullarının sağlanması, devresel dalgalanmalardan doğan olumsuzlukların giderilmesi ve bu dalgalanmaların hafifletilmesidir.

İstikrar Politikası: Bir ekonomide zaman zaman varlığını hissettiren konjonktür dalgalanmalarının etkisini yumuşatmak ya da tamamen ortadan kaldırmak için kullanılan politikalardır.

İstikrar Programı: İçsel veya dışsal sebeplerle ekonomide bozulan arz-talep dengesini yeniden kurmayı ve bunun yansıması olarak ortaya çıkan ekonomik problemleri çözmeyi hedefleyen politikalar bütünüdür.

IMF (Uluslararası Para Fonu): Uluslararası parasal işbirliğini teşvik etmek,

uluslararası ticareti arttırmak, döviz kuru istikrarını sağlamak, dış ödeme güçlükleri ile karşılaşan ülkelere gerekli mali desteği sağlamak ve üye ülkelerin ödemeler dengesi açıklarını kapatmaya yardımcı olmak gibi amaçlarla 1944 yılında Bretton Woods Konferansı'nda kurulan ve 1947 yılında fiilen çalışmaya başlayan günümüzde üye sayısı 185'e ulaşan uluslararası bir organizasyondur.

Kriz: Günlük dilde zor seçim, bunalım, buhran kavramlarının karşılığı olarak kullanılmaktadır. Dengesiz, olumsuz ve istenmeyen duruma geçiş anlamına gelmektedir.

Ekonomik Kriz: Herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalardır.

Çalışmada sıklıkla kullanılan diğer bazı kavramlar ise enflasyon, büyüme, işsizlik, fiyat istikrarı, iç borç, dış borç, ödemeler bilançosu dengesi, cari işlemler dengesi, dış ticaret dengesi, stand-by düzenlemesi, para politikası, maliye politikası, gelirler politikası, döviz kuru politikası şeklinde sıralanabilir.

1.7. Araştırmanın Sunuş Sırası

“Türkiye’de Ekonomik İstikrar Sorunu: 1980-2005” başlıklı doktora tez çalışması dört kesimden meydana gelmiştir. Bu dört kesim kendi bünyesinde alt bölümlerden oluşmuştur.

Çalışmanın birinci kesimi “**ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR**” başlığını taşımaktadır. Bu ana başlık altında araştırmanın konusu, önemi, denenceleri, amacı ve yöntemi, bilgi derleme ve işleme araçları, kavram tanımları ve araştırmanın sunuş sırası şeklinde alt başlıklar yer almaktadır. Bu alt başlıklarda, araştırmaya ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci kesimi “**TEORİK DÜZLEMDE EKONOMİK İSTİKRAR**” başlığını taşımaktadır. Bu kesim dört alt bölümden oluşmuştur. Önce ekonomik istikrar kavramı ayrıntılı olarak ele alınmış, daha sonra ekonomik kriz kavramına yer verilmiştir. Bu bölümü, IMF ve ekonomik istikrar bölümü takip etmiş ve son olarak bazı ülkelerde ekonomik istikrarı sağlama deneyimlerine yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü kesimi, **“TÜRKİYE’DE EKONOMİK İSTİKRAR SORUNU”** başlığını taşımaktadır. Bu kesimde, Türkiye ekonomisinde ekonomik istikrar sorunu iki dönemde ele alınmıştır. Öncelikle 1923-1980 yılları arasında konu temel hatlarıyla ele alınmış, daha sonra 1980-2005 yılları arasında ise, ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ayrıca bu kesimde konu ile ilgili ekonometrik analize de yer verilmiştir.

Çalışmanın son kesimi, **“BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ”** başlığını taşımaktadır. Bu kesimde çalışmaya ilişkin olarak genel bir değerlendirme yapılmıştır. Değerlendirme kapsamında çalışmada elde edilen bulgular, bulgulara ilişkin olarak yapılan öneriler ve çalışmaya ilişkin genel sonuca yer verilmiştir.

İKİNCİ KESİM

TEORİK DÜZLEMDE EKONOMİK İSTİKRAR

Araştırmanın bu kesimi dört bölümden oluşmuştur. İlk bölümde ekonomik istikrar kavramı ayrıntılı olarak ele alınmış, daha sonra ekonomik kriz kavramına yer verilmiştir. Bu bölümü IMF ve ekonomik istikrar bölümü takip etmiş ve son olarak bazı ülkelerde ekonomik istikrarı sağlama deneyimlerine yer verilmiştir.

2. EKONOMİK İSTİKRAR

Bu bölümde ekonomik istikrar kavramının tanımı ve özellikleri ortaya konulduktan sonra, ekonomik istikrar literatürü ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

2.1. Ekonomik İstikrar: Tanım, Kapsam

İstikrar kavramı kelime olarak aynı karar ve biçimde devam etme, kararlılık, yerleşme, denge anlamlarına gelmektedir. Ekonomik istikrar ise, ekonominin var olan denge durumunun korunması, denge koşullarının sağlanması, devresel dalgalanmalardan doğan olumsuzlukların giderilmesi ve bu dalgalanmaların hafifletilmesi şeklinde açıklanmaktadır (Duygulu, 1998:107). Bu tanım doğrultusunda ekonomik istikrar, temel ekonomik ve finansal göstergelerin (enflasyon oranı, faiz oranı, döviz kuru, iç ve dış denge, ekonomik büyüme oranı, işsizlik oranı gibi) toplumsal kaynak ve imkanların etkin ve verimli kullanılmasına olanak sağlayacak ortamı yansıtması ve aynı zamanda böyle bir ortamın oluşmasına katkıda bulunması anlamına gelmektedir (Ekren, 2007). Ekonomik istikrarsızlık ise, bir ekonomide toplam taleple toplam arz, yatırımla tasarruf, ihracatla ithalat gibi makro büyüklüklerin dengede olmadığı bir durumu ifade etmektedir (Karabıçak, 2000:50).

İstikrar kavramı, öngörülebilir bir değişimin yanı sıra bir anlamda değişmezliği de akla getirmektedir. Ancak, istikrarın “değişmezlik” olarak ele alınması günümüz ekonomik koşullarında pek mümkün değildir. Çünkü ekonomik istikrarın sağlanıp sağlanamadığının belirlenmesinde yararlanılan fiyatlar, istihdam seviyesi, üretim düzeyi gibi makroekonomik göstergelerin her biri belirli bir süreç içinde değişim gösteren dinamik unsurlardır. Bu nedenle istikrar kavramından asıl

anlaşılması gereken bu göstergelerde büyük sapmaların olmaması ve meydana gelen değişimlerin kabul edilebilir düzeyde olmasıdır (Duygulu, 1998:108).

Ekonomik istikrar kavramı başlangıçta tam istihdamın ve fiyat istikrarının sağlanmasını içeren “ülkenin iç istikrarı” şeklinde ifade edilmişken, ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesi ve bu ekonomik ilişkilerden doğan dalgalanmaların ülkelerin iç istikrarını da etkilemeye başlaması ile ödemeler bilançosu dengesi ve döviz kuru istikrarı yani ülkelerin dış istikrarı gündeme gelmiştir (Duygulu, 1998:108).

İç ve dış ekonomik istikrar kavramları farklı olmakla beraber bu iki kavram arasında yakın bir ilişki mevcuttur. Bir ekonomide dış ekonomik göstergelerdeki düzensiz ve önemli dalgalanmaların süreklilik arz etmesi durumunda bu dengesizlik bir süre sonra iç istikrarı da olumsuz etkileyecek ve böylece ekonomik istikrar sağlanamayacaktır.

2.2. İstikrar Politikası ve İstikrar Programı

Bir ekonomide zaman zaman varlığını hissettiren konjktür dalgalanmalarının etkisini yumuşatmak ya da tamamen ortadan kaldırmak için kullanılan politikalara anti-konjktürel politika veya istikrar politikası adı verilir. Bu politikaları bünyesinde toplayan programlar yani istikrar programları ise, içsel veya dışsal sebeplerle ekonomide bozulan arz-talep dengesini yeniden kurmayı ve bunun yansıması olarak ortaya çıkan ekonomik problemleri çözmeyi hedefleyen politikalar bütünü şeklinde tanımlanmaktadır (Orhan, 1989:13). İstikrar programları istikrar politikalarının uygulanma aracıdır. Başlıca ekonomik istikrarsızlık şekilleri enflasyon, işsizlik, ödemeler dengesi açık ve fazlaları şeklinde olduğuna göre, istikrar politikalarının amacı ekonominin içinde bulunduğu duruma göre değişmektedir. İstikrar politikalarının amacı enflasyonla mücadele, işsizliği önleme, dış ödeme açık ve fazlalarını giderme şeklinde farklılıklar arz etmektedir.

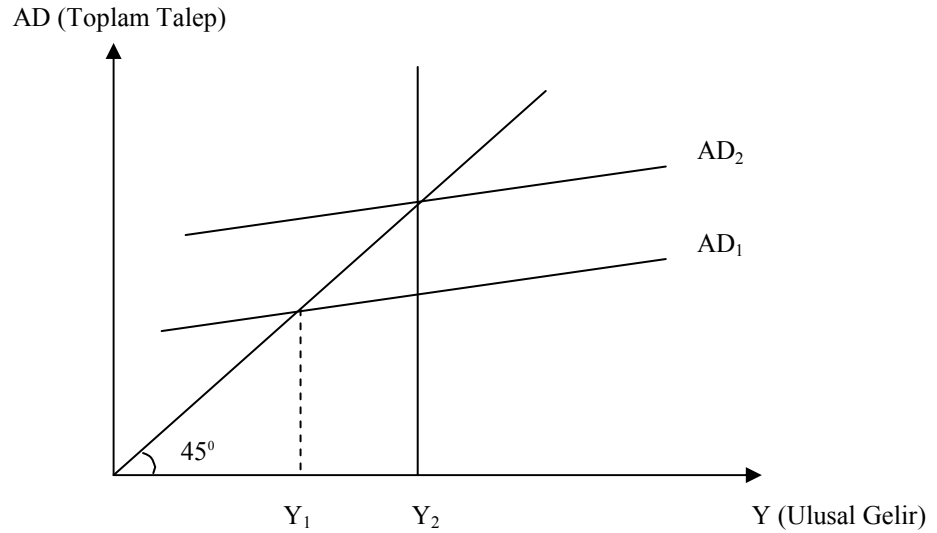
Makroekonomik istikrarı gerçekleştirmek için program uygulayan ülkelerde en önemli ekonomik sorunlar listesinde ilk sıralarda yer alan yüksek enflasyon, yüksek faiz oranları, yüksek işsizlik oranı gibi göstergeleri daha aşağı seviyelere çekmek gerekmektedir. Bunun için para politikası, maliye politikası, gelirler

politikası gibi istikrar politikası araçları önerilmektedir (Civelek ve Durukan, 2002:119).

İstikrar programlarının içerdiği politikalar talep yönlü veya arz yönlü politikalar olmak üzere iki grup altında incelenmektedir. Bu politikalar arasındaki fark, ekonomide istikrarın talebi kısarak veya arzı arttırarak sağlanması noktasındadır. Kesin bir çizgiyle ayrılmamakla birlikte arz yönlü politikalar çoğunlukla mikroekonomik özellikler taşıırken, talep yönlü politikalar ise makroekonomik karaktere sahiptir.

Talep yönlü politikalar fazla talep baskısını talebi azaltarak düşürmeye çalışırlar. Bu politikalar geleneksel makroekonomik politikalar sayılan sıkı maliye, para ve kredi politikalarında oluşmaktadır. Yurtiçi talebin ve tüketimin kısılanması amacına yöneliktirler. Kamu gelirlerinin artırılmasını, kamu harcamalarının ise azaltılmasını esas alırlar (www.metinberber.com/files/imf.ppt).

Arz yönlü politikalar ise mikro ekonomik özellikler taşırlar. Reel mal ve hizmet arzının artması amacına yöneliktirler ve üretim faktörlerinin veriminin artırılmasını esas alırlar.

Kaynak: Serin, 1998:240.

Şekil 1: Yurtiçi Hedefleri Gerçekleştirmede Talep Yönlü Politikaların Rolü

Şekil 1’de genişletici talep yönlü politikaların istikrar programlarında yer alan hedefleri gerçekleştirmede nasıl kullanıldığı gösterilmektedir. Ekonomi başlangıçta

daha düşük bir ulusal gelir düzeyinde iken (Y_1) toplam talep arttırılarak daha yüksek bir ulusal gelir seviyesinde (Y_2) ekonominin yeniden dengeye gelmesi sağlanmaktadır. Genişletici talep yönetimi politikalarının tersine, daraltıcı talep yönetimi politikalarla ekonomide birçok sorunun ve özellikle dış ödemeler bilançosu dengesizliğinin giderilmesi sağlanabilmektedir.

Uygulanan istikrar politikalarının başarılı olabilmesi için bünyelerinde bulundurmaları gereken bazı unsurlar mevcuttur. Bunlar (Öcal, 2007: 435);

1. Siyasal istikrarın, toplumsal uzlaşmanın ve programa halkın desteğinin sağlanması ve hazırlanan programın kararlılıkla uygulanması,
2. Halkın programa karşı güveninin kazanılması ve programın fayda ve maliyetlerinin adil bir şekilde tüm ekonomik birimlere yansıtılması,
3. Programın bir plan dahilinde, planlanan şekil ve sürece bağlı kalınarak uygulanması,
4. Programa dış desteğin sağlanması,
5. Yapısal reformlarla destekli bir istikrar politikasının seçilmesi,
6. Programın uzun vadeli olarak hazırlanması ve tavizsiz bir şekilde uygulanması şeklinde sıralanabilir.

Her ülkenin kendi ekonomik bünyesine uygun tarzda hazırlanan ve uygulamaya konulan istikrar programları ülkenin kendi ekonomik otoriteleri tarafından hazırlanabildiği gibi, uluslararası finans kuruluşlarının desteğiyle onların önerileri doğrultusunda da hazırlanabilmektedir.

İstikrarsızlıkların kaynakları ülkeden ülkeye değişebileceğinden uygulanan istikrar politikaları da farklılık arz edecektir. Bu programları zorunlu kılan nedenler bazen birbirine yakın, bazen birbirinden çok farklı olabilirler. Ekonomide ortaya çıkan sorunlar ekonomik, kurumsal ve siyasi yapının farklı yönlerinden ortaya çıkabilirler ve aynı oranda başarılı olamayabilirler. Bu tezatlarla rağmen, istikrar programları geniş anlamda benzeri makroekonomik ortamlarda işlev görürler (Ener ve Demircan, 2004:45; Apak, 1993:65).

2.3. İstikrar Programlarının Çeşitleri

Bu başlık altında ortodoks, heterodoks, popülist ve IMF tipi/yapısal istikrar programlarına yer verilmiştir.

2.3.1. Ortodoks İstikrar Programları

1950’li yıllardan 1980’li yılların ortalarına kadar az gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan ekonomik sorunların çözümü için önerilen istikrar programları “ortodoks istikrar programları” olarak adlandırılmıştır (Köksel, 1997:8).

Ortodoks istikrar programları, monetarist ve neoklasik iktisat görüşlerinin bileşiminden oluşmuştur. Özellikle Monetarist yaklaşımın pek çok teorisini bünyesinde barındıran bu politikalar, gelişmekte olan ülkelerde yüksek enflasyon ve ödemeler bilançosu açıklarının en önemli nedenlerinden biri olarak talep fazlasını kabul etmektedirler. Bunun yanı sıra ortodoks programlarda ekonomik istikrarsızlığa neden olan diğer unsurlar para arzındaki artışlar, kamu kesiminin neden olduğu açıklar, sübvansiyon uygulamaları ve aşırı değerli döviz kuru şeklinde sıralanabilir (Ener ve Demircan, 2004:46).

Ortodoks programlar, arz ve talep yönlü politika bileşimlerinden oluşan ve temelinde makro denge hedeflerinin yattığı programlardır. Bu programlara göre, reel ve parasal dengenin kurulması gereklidir. Parasal denge genel fiyat istikrarını (fiyat, ücret, kur gibi) içerdiği için reel dengeyle beraber parasal dengenin de kurulması çok önemlidir. Böylece hem ekonomideki temel (reel) değişkenlerin dengelenmesi hem de parasal unsurların özellikle fiyatların dengelenmesi sağlanacaktır (Bahçeci, 1997:5).

Ortodoks istikrar programlarının temel amacı; ödemeler dengesinin sürekli olarak iyileştirilmesi, yurtiçi enflasyon oranının hızla düşürülmesi, kısa vadede hiperenflasyonun hafifletilmesi ve hızla şok politikasının izlenmesi şeklinde sıralanabilir. Bu amaçlara ulaşmak için izlenen stratejiler ise, nominal para arzı ve kredi kontrolü araçlarını kullanmak suretiyle toplam talebin azaltılması, sıkı mali politika araçlarının kullanılması, reel ücretlerin düşürülmesi ve fiyat kontrollerine kesinlikle başvurulmaması, bunun yerine fiyatların serbest bırakılması ve özellikle ödemeler dengesi açıklarının giderilmesi için devalüasyon yapılması şeklindedir (Parasız, 2002:152). Yani politika olarak sıkı para ve maliye politikasını, döviz kurlarının baskı altında tutulmasını ve faiz oranlarının serbest bırakılmasını önermektedir. Sıkı para ve maliye politikalarının ekonomide daralma yaratmasıyla fazla talebin ve böylece enflasyonun düşmesi beklenmektedir (Ener ve Demircan, 2004:48).

Ortodoks politikalar uluslararası kuruluşlar tarafından genel kabul gören ve istikrarı sağlamanın olmazsa olmaz koşulu sayılan politiklardır. Bu politikalar reel dengenin kurulmasında ve bütçe açığının kapatılmasında başarılı olmakta, fakat fiyatlar arasındaki (ücret, fiyat, kur, faiz) dengenin kurulmasında başarıları tartışılmaktadır. Bu noktada fiyat ve ücret politikaları gündeme gelmekte ve ortodoks programların görece fiyat dengesinin kurulmasıyla ilgili eksik yönleri kapatılmaya çalışılmaktadır (Bahçeci, 1997:5).

Ortodoks istikrar politikaları içinde yer alan dört politika IMF programı uygulayan ülkelere standart şekilde sunulmaktadır. Bunlar (www.metinberber.com/files/imf.ppt);

1. Enflasyonun artış hızının düşürülmesi için para arzının artış hızı yavaşlatılmalı, Merkez Bankası'nın hükümete ve kamu kurumlarına açtığı krediler kısıtlanmalıdır. Diğer bir deyişle sıkı para politikası uygulanmalıdır.
2. Ödemeler dengesi açığının kapatılması için devalüasyon yapılmalıdır.
3. Dış ticaret, sermaye hareketleri ve iç fiyatlar üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmak suretiyle ekonomik serbestleşmeye gidilmelidir.
4. Kamu kesimi açıkları ve borç stokunun azaltılması için, kamu harcamaları azaltılırken gelirler artırılmalı ve faiz dışı fazla verdirilmelidir. Yani daraltıcı maliye politikası uygulanmalıdır.

Sonuçta, ortodoks politikalar uluslararası kuruluşlar tarafından genel kabul gören ve ekonomik istikrarı sağlamanın olmazsa olmaz koşulu sayılan politiklardır. Bu politikalar reel dengenin kurulmasında olumlu sonuçlar ortaya koymalarına rağmen fiyatlar arasındaki dengenin kurulmasında pek başarılı olamamışlardır. Bu nedenle ortodoks istikrar programlarının eksiklikleri heterodoks istikrar programlarıyla giderilmeye çalışılmıştır.

2.3.2. Heterodoks İstikrar Programları

Ortodoks istikrar programlarının uygulandıkları ülkede yüksek enflasyona çözüm getirememeleri ve yaşanan krizi daha da derinleştirmeleri nedeniyle 1980'li yıllarda özellikle Latin Amerika ülkelerinde daha farklı istikrar programları uygulamaya konulmuştur (Oktar, 1994:36). İşte bu noktada geleneksel yani ortodoks istikrar önlemlerine, gelirler politikasını içeren yeni unsurlar eklenerek heterodoks

istikrar politikaları elde edilmiştir. Heterodoks adıyla anılan bu politikalar geleneksel IMF çizgisini yansıtan ortodoks programlardan farklıdır.

Heterodoks programlar iki aşamalı olarak uygulanmaktadır. Birinci aşamada, monetarist yaklaşımın temel anlayışının aksine temel bazı fiyatlar kontrol altına alınır ve dondurulur. Buradan amaç işsizliğe ve üretimde yüksek maliyetlere yol açmadan enflasyonda hızlı bir düşüşü gerçekleştirmektir. Böylece piyasalara doğrudan bir müdahale yapılır. Daha sonraki aşamada ise, yüksek enflasyon oranının ılımlı bir seviyeye indirilmesinin ardından, tipik bir ortodoks program ile bütçe kontrolü ve yapısal dönüşümler yapılır (Doğruel ve Doğruel, 2006:67). Heterodoks programlar hiçbir ülkede ortodoks programlardan bağımsız olarak uygulanmamıştır. Bu şok programlar, mali ve parasal araçlar yoluyla talep yönetimi üzerine odaklanan ortodoks programları da içeren geniş bir politika kombinasyonu ile uygulamaya konulmuştur (Oktar, 1994:36).

Ödemeler bilançosu açıklarını kapatmayı amaçlayan ve bu nedenle devalüasyonu öngören ortodoks istikrar programlarından farklı olarak bu programların amacı, üretim ve istihdam düzeyinde bir gerileme ortaya çıkarmadan enflasyonu kısa sürede ve ani olarak aşağıya çekmektir. Burada kullanılan gelirler politikasıyla yani fiyat, ücret, döviz kuru gibi değişkenlerin dondurulmasıyla kısa dönemde fiyat ücret spirali durdurulurken, programa duyulan kredibilite artmaktadır (Cin ve diğerleri, 2001).

Heterodoks programlar üç unsuru bünyesinde birleştirmektedir. Bunlardan birincisi, fiyat ve ücretlerin dondurulmasıdır. Fiyat ve ücretlerin dondurulmasıyla kısa dönem enflasyon beklentilerinin önüne geçilmesi ve fiyat-ücret spirali durdurulurken istikrar programına kamuoyunun duyduğu güvenin artması amaçlanmaktadır. Bu programlarda fiyatlar sabit tutulduğu için programın başında enflasyonda hızla düşüş sağlanmasına rağmen, daha önemli ve zor olanı kontroller kaldırıldıktan sonra da fiyat seviyesindeki bu düşüklüğü koruyabilmektir. Programlarda yer alan ikinci unsur, bütçe disiplininin sağlanmasıdır. Sıkı maliye politikası ve bütçe disiplini heterodoks programların olmazsa olmaz koşuludur. Programı oluşturan üçüncü unsur ise, sabit döviz kuru politikasıdır. Ücret ve fiyatların dondurulması, döviz kurunu da sabitleştirmektedir. Bu uygulama “çapa politikası” olarak adlandırılmaktadır. Bu politikanın amacı döviz kurunda hızlı değer

kaybı bekleyişlerinin önüne geçmektir. Eğer bu politika diğer politikalarla tamamlanmazsa sabitleştirilen kurlar bir süre sonra yeniden yükselişe geçecektir (Parasız, 2002:146).

Heterodoks istikrar programı uygulayan ülkelerde, enflasyonun ortodoks programlara nazaran büyük maliyetler ödenmeden aşağıya çekildiği görülmüştür. Heterodoks istikrar programlarının bir diğer avantajı, başlangıç maliyetlerinin düşük olmasıdır. Bu da programın inandırıcılığı açısından önemlidir. Ancak, ortodoks programlara kıyasla heterodoks programlara üstünlük sağlayan bu politika araçları dikkatle kullanılmalı ve kullanımında kısa vade dışına çıkılmamalıdır. Ülke deneyimleri bu araçların etkin kullanılmaması sonucu enflasyonun tekrar yükseldiğini, üretim ve istihdam cinsinden maliyetlerin arttığını göstermektedir (Cin ve diğerleri, 2001). Heterodoks programlara yönelik eleştirilerden bir diğeri fiyat kontrollerinin kaynak dağılımını olumsuz yönde etkileyeceğidir. Kontroller serbest piyasa işleyişini aksatacağı için piyasalar arasındaki denge bozulacak, bu dengeleri yeniden inşa etmekte istikrar programının ekonomik maliyetini arttıracaktır. Bir diğer eleştiri ise, politikaların sürekliliğini sağlama zorluğudur. Ayrıca fiyat ve ücret kontrollerinin bir defa uygulanması kaldırılmalarını da güçleştirecektir.(Bahçeci, 1997:9).

Sonuçta, heterodoks istikrar programları enflasyonu düşürmede ortodoks programlara kıyasla daha etkilidirler. Enflasyon oranları heterodoks programlarda uygulama başında hızla düşerken, ortodoks programlarda daha yavaş düşmektedir. Ayrıca heterodoks programlarda ortodoks programlara kıyasla daha düşük bir işsizlik oranı ve daha yüksek bir büyüme oranı sağlanır.

2.3.3. Popülist İstikrar Programları

Popülist istikrar programlarının en iyi bilinen örnekleri Latin Amerika deneyimleridir. Bu programlar mali açığın düzeltilmesine gerek duymadan ücret ve fiyat kontrollerini yürüterek ücret ve fiyatlara doğrudan müdahalelere odaklanırlar (Altuğ, 2001:115).

Popülist istikrar politikaları yüksek enflasyona istikrar kazandırmak gibi bir yaklaşım geliştirmemişlerdir (Agénor ve Montiel). Aksine yüksek enflasyonla

beraber durgun üretim, adil olmayan gelir dağılımı ve dışsal krizler gibi makroekonomik problemlerin üzerine odaklanmışlardır (Yaman, 2001:11).

Popülist programlar düşük enflasyonla beraber hızlı büyümeyi, toplam talebi uyarıcı politikalar izlemeyi ve fiyat ve ücret artışlarını kontrol altında tutmayı temel politika araçları olarak benimsemiştir (Agénor ve Montiel). Popülist iktisatçıları böyle bir politika reçetesini bazalmaya yönelten olgu şudur: Ekonomide gerek toplam talep eksikliğinden dolayı gerekse imalat sektörünün monopolcü yapısı nedeniyle önemli miktarda kullanılmamış prodüktif kapasite vardır. Toplam talepteki eksikliğe kısıtlayıcı politikalar kadar gelirin eşitsiz dağılımının yüksek gelirlilere göre daha yüksek marjinal tüketim eğilimine sahip olan ücretlilerin gelirlerini bastırmasından ileri gelmektedir. Bunun çaresi ise doğrudan doğruya düşük gelirlilerin ihtiyaçlarına ve ücretlerin yükselmesine yönelik maliye politikasının izlenmesidir. Her ne kadar artan emek maliyeti kişi başına karları azaltsa da üretimin artması sonucu karlar artacaktır. Monopol gücüne bağlı olarak fiyatların yükselmesini engellemek için de idari kontrollere gidilmesine salık verilmektedir (Parasız, 2002:137).

2.3.4. IMF Tipi/Yapısal İstikrar Programları

IMF, ülkeler arasındaki parasal ilişkileri düzenleyen ve dış dengesizlik durumunda üye ülkelere yardım etmekle ve bu ülkelerdeki istikrar programlarının işleyişini takip etmekle yetkili olan bir kurumdur. IMF tipi istikrar programları ise, krize giren üye ülkelere IMF tarafından kredi karşılığında önerilen istikrar tedbirleri bütünüdür. Genelde ortodoks yaklaşıma göre hazırlanan IMF tipi istikrar programlarında temel hedef, ülkedeki dış dengesizlik sorununun giderilmesidir. Enflasyon ve diğer ekonomik istikrasızlıkların giderilmesi dış dengesizlik sorunundan sonra gelmektedir.

IMF tipi istikrar programlarının içeriğinde özetle şu politikalar yer almaktadır (Parasız, 2002:158);

1. Dış dengesizliğin giderilmesi ve ülkenin dış ekonomik ilişkilerinin işleyişinin yeniden sağlanması için öncelikle ulusal para devalüe edilmelidir. Ulusal paranın devalüe edilmesiyle ihracatın artırılması ve ithalatın azaltılması hedeflenir.

2. Öncelikle kamu sektörü harcamalarının kısıtlanması öngörülür. Kamu harcamalarının azaltılmasına ilave olarak kamu açıklarının para yaratımı yoluyla finanse edilmesi yerine özel finansal piyasalardan karşılanması öngörülür.
3. Enflasyonun kontrolü ve yurtiçi talebin azaltılması için sıkı bir para politikası izlenmesi önerilir.
4. Toplam talebi düşürüp kamunun borçlanma gereğinin azaltılmasını öngören IMF tipi programlar kamu sektörü gelirlerinin artırılması içinde vergi gelir yapısını dolaylı vergiler yönünde değiştirir.
5. Tasarrufun teşvik edilmesi ve yurtiçi talebin azaltılması için faiz oranlarının yükseltilmesi öngörülür.
6. Bir yandan toplam talep üzerindeki baskının azaltılması öte yandan üretim maliyetlerinin hafifletilmesi için ücretlerin kontrol altında tutulması önerilir.
7. Dış ticaretteki tarifelerin, ihracat sübvansiyonlarının ve miktar kısıtlamalarının azaltılması yani ticaretin serbestleştirilmesi öngörülür.
8. Kamu sübvansiyonlarının azaltılması, kamu iktisadi kuruluşlarının finansal açıdan bünyelerinin sağlamaştırılması ve ekonomik sistemin işleyişinin rasyonelleşmesi amacıyla fiyat kontrollerinin azaltılması öngörülür.

Resmi bir IMF programında bazı özel makroekonomik performans göstergeleri tespit edilir ve program boyunca IMF kredileri bu göstergelerdeki hedeflere ulaşıp ulaşılmadığına göre verilir. Program hedeflerine ulaşılamaması durumunda IMF, programın işleyişini ve kredi teminini durdurabilir. Bu programlarda belirlenebilecek başlıca performans kriterleri (Ener ve Demircan, 2004:54);

1. Kamu kesiminin dış borçlanmasında maksimum artış sağlanması,
2. Merkez bankasının elinde bulunan rezervlerde minimum artış sağlanması,
3. Kamu kesiminin borçlanabileceği maksimum miktarın artırılması,
4. Kamu kesimi tahvilleri dahil olmak üzere, merkez bankasının net iç aktiflerinde maksimum artış sağlanmasıdır.

IMF tipi istikrar programları birçok iktisatçı tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştiri noktaları (Bahçeci, 1997:13; Ener ve Demircan, 2004:54-55; Parasız, 2002:160-161);

1. Uzun süre yüksek enflasyon yaşıyan ülkelerde IMF programları iyi çalışmayacaktır. Çünkü ödemeler dengesinde sağlanacak iyileşme enflasyonist baskı yaratacaktır. Bu durumda hükümetin deflasyonist politikalar izlemesi gerekecektir. Bu da ekonominin daralması sonucunu doğuracaktır.
2. Sıkı parasal ve mali tedbirler sonucu yurtiçi talep kısıllacağından kısa vadede fiyat ve ücretler esnek olmadığı için kısa ve orta vadede üretim düşecek ve işsizlik artacaktır.
3. IMF'ye göre dış dengenin her zaman fazla talep ve kredi genişlemesi sonucu bozulduğu yaklaşımı ve koyduğu katı performans koşulları nedeniyle IMF programları sürekli kesintiye uğramaktadır. Bu durumda programların daha başarılı olabilmesi için iki performans kriteri belirlenmelidir. Rezervler ya da dış borçlanma gibi paraya dayalı değişkenlerin izlenmesi birincil hedef, yurtiçi krediler, kamu açıkları gibi yerli paraya dayalı değişkenlerin izlenmesi ikincil hedef olmalıdır.
4. IMF'nin parasalcı yaklaşımına işlerlik kazandırmak için programlar hazırlanırken ülke koşulları dikkate alınmalıdır.

Sonuçta, IMF tipi istikrar programları ülkedeki enflasyonu kontrol altına almak yerine önceliği ödemeler bilançosu açığını kapatmaya vermektedirler. Bu nedenle bu programların uygulanması sonucunda bu noktada daha başarılı oldukları görülmektedir. IMF politikalarının diğer sorunları gidermede de başarılı olması hazırlanan istikrar programının parasal ve yapısal sorunları içerecek şekilde düzenlenmesine bağlıdır.

2.4. Ekonomik İstikrara Teorik Bakış

Ekonomik istikrar konusu uzun yıllardan beri iktisat okullarının üzerinde durduğu konulardan biri olmuştur. Bu konuya verilen önem derecesi ekonominin içinde bulunduğu koşullar ve ortaya çıkan istikrarsızlıklara göre değişiklik göstermiştir. Bazı yaklaşımlar, ekonomik istikrarın ekonomide kendiliğinden sağlanacağını bu nedenle istikrar politikası araçlarını kullanmanın gereksiz olduğunu ifade etmişken; bazıları ekonomide istikrarın kendiliğinden sağlanamayacağını ileri sürmüş ve ekonomik istikrarı sağlamak için farklı politika araçları önermişlerdir.

Bu bölümde bazı ekonomik düşüncelerin ekonomik istikrara bakış açılarına ve önerdikleri politika araçlarına yer verilmiştir.

2.4.1. Klasik Teori ve Ekonomik İstikrar

1930'lu yıllardan önceki döneme egemen olan iktisadi anlayış klasik ekonomik düşünce olarak adlandırılmıştır. 1776 yılında Adam Smith'in "Milletlerin Zenginliği" adlı eseriyle birlikte doğan Klasik İktisadi Düşünce ileriki yıllarda diğer iktisatçıların görüşleriyle daha zenginleşmiş ve daha genişlemiştir.

Burada klasik teorinin ekonomik istikrar konusuna ilişkin açıklamalarına değinmeden önce, genel olarak klasik okulun varsayımlarına yer verilmiştir.

2.4.1.1. Klasik Ekonomik Düşüncenin Genel Varsayımları

Bireyciliğe, kişisel çıkarlara ve her alanda rekabete dayanan klasik ekonomik düşünce, ekonomide "görünmez el" yardımıyla kurulan bir doğal düzenin var olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle hükümetin ekonomiye yönelik herhangi bir müdahalesinin bu doğal düzenin işleyişini bozacağını ve en aza indirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Klasik ekonomide devletin görevleri sınırlı tutulmuştur. Onlara göre devlet, asli görevi olan savunma, adalet, güvenlik işleri dışındaki görevlerini piyasaya bırakmalı, iktisadi alanda rekabeti sağlayıcı düzenlemeler yapmak ve rekabeti önleyici her türlü engelleri ortadan kaldırmak dışındaki işlere karışmamalıdır. Bununla birlikte bayındırlık, ulaşım, posta gibi özel girişimcilerin kar ummadıkları alanlarda iktisadi faaliyette bulunmak devletin görevlerine ilave edilebilir (Şimşek, 2003:15). Devletin görevleri arttıkça devlet harcamaları artacak ve artan devlet harcamaları vatandaşların üzerindeki vergi yükünü arttıracaktır.

Bu dönemde ekonomiye "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" anlayışı hakim olmuştur. Piyasa mekanizmasının doğal yasalara göre işlediğini savunan klasik iktisadi düşünürler, bu alanda yapılacak müdahalelerin zararlı sonuçlar doğuracağına inanmışlardır. Serbest rekabetin üzerinde ağırlıklı olarak durmuşlar ve iktisadi sistemin sağlıklı işlemesi için serbest rekabetin önemli olduğunu vurgulamışlardır.

Ekonominin her zaman tam istihdamda dengeye geleceğini savunmuşlardır. Onlara göre, ekonomide zaman zaman dengesizlik durumları ortaya çıksa da bir süre sonra ekonomi yeniden tam istihdam noktasında dengeye gelecektir. Bunu sağlayacak araç fiyat ve ücret esnekliğidir. Bu denge koşullarında bütün üretim faktörleri en etkin şekilde kullanılacaktır.

Klasik iktisatçılar parayı sadece bir mübadele aracı olarak görmüşlerdir. Paranın ekonomik faaliyetleri yönlendirmesi rolüne değinmemişlerdir.

Klasik ekonominin temelinde ekonomik birimlerin rasyonel olduğu görüşü yatmaktadır. Yani, tüketiciler faydalarını firmalar karlarını maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Bunun bir sonucu olarak, piyasa ekonomisinde bireyler istedikleri ekonomik kararları bütçeleri çerçevesinde özgürce belirleyecekler, piyasalar ise bu kararları, toplumsal refahı maksimize edecek şekilde koordine edecektir (Paya, 1998:177).

Klasik iktisatçılar teorilerini akılcı, soyutlayıcı ve tümdengelimci bir yöntemle kurmuşlar ve iktisadi faaliyetlerin liberal bir ortamda gerçekleşmesini öngörmüşlerdir. Bu faaliyetlerin serbest rekabet piyasasında yer almasının toplumu oluşturan bireyler için yararlı olacağını savunmuşlardır (Ersoy, 1990:149).

2.4.1.2. Klasik Ekonomik Düşüncenin Ekonomik İstikrara İlişkin Varsayımları

Klasik teoriye göre ekonominin genel denge durumu tam istihdam durumudur. Tam istihdam, emek başta olmak üzere tüm üretim faktörlerinin tam olarak kullanıldığı ideal durumu ifade etmektedir. Kaynaklar tam olarak kullanıldığında toplam üretim en yüksek seviyede gerçekleşecektir. Bu ideal tam istihdam durumu ekonominin kendi içsel koşullarıyla sağlandığından, ekonomiye dışarıdan bir devlet müdahalesini yani, para ve maliye politikaları biçimindeki istikrar politikalarının uygulanmasını haklı kılacak bir neden olmayacaktır. Ne var ki, ekonomide zaman zaman küçük boyutlu ve geçici nitelikte dengesizlikler ortaya çıkabilse de bunlar bir süre sonra kendiliğinden ortadan kalkacak ve ekonomiye müdahale etmeye gerek kalmayacaktır (Orhan, 1989:199).

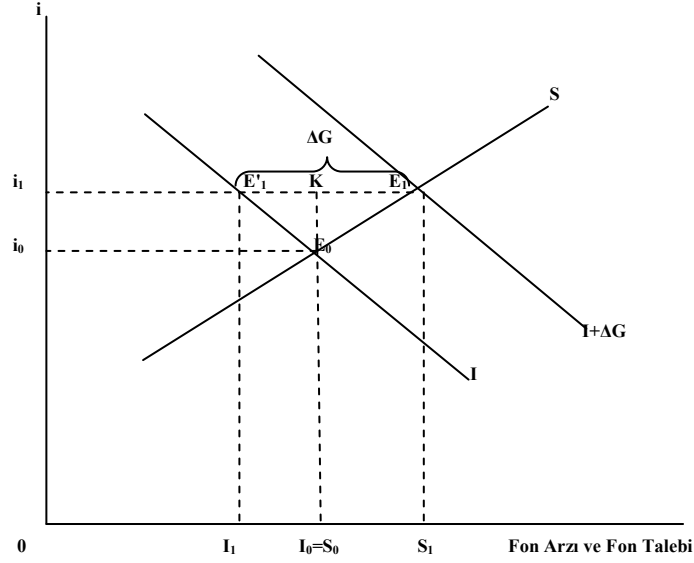
Klasik teoride önemsiz olmakla birlikte para politikasına belli bir rol verilmiş olduğu halde maliye politikasına hiçbir rol verilmemiştir. Onlara göre, ekonomik

istikrarsızlık durumunda mali politikalar yerine para politikaları (banka rezervlerinin azaltılması, açık piyasa işlemleri gibi) tercih edilmelidir. Zira mali politikalar aslında para politikasının bir aracıdır. Mesela devlet harcamalarının artırılması aynı zamanda para arzını artırmak demektir. Klasik iktisatçılara göre, tam rekabet, ücret esnekliği ve faiz esnekliği varsayımları gerçekleştiği takdirde ekonomi daima ve kendiliğinden tam istihdama ulaşacak, üretilen her mal satılacak, stok artışı ve üretim yetersizliği gibi dengesizliklerle karşılaşmayacak ve dolayısıyla fiyatlar genel seviyesi hem enflasyonist hem de deflasyonist baskılara yol açmadan istikrarını koruyacaktır. Onların deyimiyle, piyasanın görünmeyen eli ekonomiyi istenen yönde geliştirmeye yeterlidir (Savaş, 1998: 190-191). Ancak talep daralmasına bağlı geçici işsizlik durumunda ücret ayarlamalarındaki kısa süreli gecikmenin oluşması istenmiyorsa para arzı artırılarak nominal ücretler pek düşmeden dengenin oluşması sağlanabilir. Bunun dışında para politikası reel değişkenler üzerinde etkisizdir, yani para bir peçedir.

Klasik iktisatçıların maliye politikasına bütünüyle karşı olmalarının iki önemli nedeni vardır. Bunlardan birincisi, devletin ekonomideki ağırlığının zaten küçük tutulması istendiğinden kamu bütçesinin büyümesine neden olacak her türlü uygulamanın kabul edilmeyişidir. İkinci neden ise, aktif bir maliye politikasına izin verilse bile bunun ekonomide istihdam ve üretimi arttırmak gibi bir etkisinin olmayacağıdır. Örneğin, ekonomiyi genişletmek için kamu harcamalarının artırılması durumunda artan harcamaları karşılamak için ya vergiler arttırılacak veya devlet özel sektörden borçlanacak ya da para basma yoluna gidilecektir. Klasik yaklaşımda bunların hiçbirisi ekonomide kalıcı bir genişleme meydana getirmeyecektir. Vergileri arttırma ve borçlanma halinde kamu harcamalarındaki artış kadar özel harcamalarda azalış meydana gelirken; para stokundaki bir artış toplam talebi arttırmakla birlikte bunun da reel değişkenlere hiçbir etkisi olmayacak, sadece fiyatlar genel düzeyi yükselecektir (Yıldırım ve diğerleri, 2007:138).

Şekil 2’de kamu harcamalarındaki bir artışın borçlanma yoluyla karşılanmasının etkileri gösterilmektedir. Başlangıçta bütçe açığı sıfır iken denge, faiz oranının i_0 olduğu E_0 noktasında gerçekleşmiştir. Bu faiz oranında tasarruf ve yatırım hacmi I_0 ve S_0 kadardır ve birbirlerine eşittir. Bu noktada kamu harcamalarındaki artış fon talebi eğrisini ΔG kadar sağa kaydıracaktır. Bu kayma

sonucunda faiz oranı i_1 noktasına yükselirken, tasarruf miktarı da S_0 'dan S_1 seviyesine çıkmaktadır. Ancak bu arada yatırım talebinde bir değişme olmadığından yükselen faiz oranı yatırım miktarını I_0-I_1 kadar azaltmaktadır. Böylece oluşan bütçe açığı, tasarruflardaki S_0-S_1 kadar artış ve yatırımlardaki azalış sayesinde ortaya çıkan fon artışı ile finanse edilmiş olacaktır.

Kaynak: Yıldırım ve diğerleri, 2007:139.

Şekil 2: Klasik Teori'de Kamu Harcamalarının Etkisi

2.4.2. Keynesyen Teori ve Ekonomik İstikrar

Klasik Düşünce ekonominin sürekli tam istihdamda dengeye geleceği görüşü üzerine oturtulmuştu. Ekonomide zaman zaman dengesizlikler meydana gelse bile bunlar geçici dengesizlikler olup bir süre sonra yeniden tam istihdam seviyesinde denge sağlanacaktır. Ancak, ilerleyen dönemlerde ortaya çıkan krizler bir süre sonra kronik bir hal almış ve bu krizler Klasik görüşlerle açıklanamamıştır. Bu aşamada ortaya çıkan 1929 bunalımının başta gelişmiş ülkeler olmak üzere tüm dünyada ortaya çıkardığı yıkıcı etkiler Klasik ekonomik düşüncenin krizlerin aşılmasında yeterli olmayacağı görüşünü güçlendirmiştir.

J. M. Keynes'in 1936 yılında yayınladığı "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" başlıklı çalışmayla Klasik görüş yerini Keynesyen görüşe devretmiştir. Keynesyen Teori çağdaş iktisat politikasının temelini oluşturmuştur. Bu gün para ve

maliye politikaları başta olmak üzere devletin ekonomiyi düzenlemek ve belli amaçlara ulaştırmak için kullandığı bütün araçlar Keynesyen teoriden kaynaklanmıştır (Savaş, 1998:191).

2.4.2.1. Keynesyen Ekonomik Düşüncenin Varsayımları

1929 Dünya Ekonomik Krizi sonrasında birçok ülkede işsizlik oranlarında ortaya çıkan önemli artış sonrasında Keynes, tam istihdam seviyesinin her zaman sağlanamayacağını ileri sürmüştür. O'na göre ekonominin tam istihdamda dengeye ulaşması muhtemeldir. Ancak, bunun gerçekleşmesi çok az rastlanan bir durumdur ve otomatik işleyen bir mekanizmayla ve her zaman gerçekleşmesi imkansızdır. Keynes'e göre, ekonomi klasiklerin iddia ettiği gibi tam istihdam seviyesinde değil eksik istihdam seviyesinde dengededir. Ekonominin tam istihdamda dengeye gelmesi için devletin çeşitli politika araçlarını kullanarak ekonomiye müdahalesi şarttır.

Keynes, Klasik Teori'de iddia edildiği gibi ücretlerdeki düşmenin tam istihdamı sağlayan bir unsur olacağı yerde, ekonomiyi depresyona sürükleyen bir etken olacağını ortaya koymuştur. Keynes'e göre, ücretlerde meydana gelecek düşme gelirlerin ve dolayısıyla mal ve hizmetlere yönelik talebin azalmasına neden olacaktır. Bu azalan tüketici talebi karşısında üreticilerin yeni yatırım yapmaya veya mevcut kapasitelerini genişletmelerine bir sebep olmayacağından, ücretlerdeki azalma sorunu çözmek yerine depresyonun daha da genişlemesine yol açacak bir biçimde tüketicinin gelir düzeyinin ve toplam talebin düşmesine neden olacaktır (Orhan, 1989:15).

Keynes'e göre para, klasik iktisatçıların ifade ettiği bir peçe değildir. Para arzında ortaya çıkacak değişmelerin istihdam, milli gelir gibi reel değişkenler üzerinde önemli etkileri mevcuttur. Ayrıca, para sadece bir mübadele aracı değildir. Ekonomide önemli etkileri olan bir politika aracıdır. Bireyler parayı sadece işlem güdüsüyle değil, ihtiyat ve spekülasyon amacıyla da talep etmektedir.

Keynes, Klasik iktisatçılar gibi her mal ve hizmet için üretim faktörüne ilişkin özel piyasaları tek tek analiz etmek yerine ulusal planda toplam gelir ve istihdam düzeyinin nasıl gerçekleştiğini açıklamaya çalışmıştır. Bu yaklaşımıyla Keynes, makro ekonomik akımın kurucusu ve temsilcisi olmuştur.

2.4.2.2. Keynesyen Ekonomik Düşünce ve Ekonomik İstikrar

Keynesyen Teori'den önce hakim iktisat teorisi olan Klasik Teori'de, ekonomi sürekli tam istihdam seviyesinde dengeye ulaşacağından bu dönemde ekonomide işsizlik sorunu diye bir sorunun olmayacağı kabul edilmiştir. O dönemde ekonomik istikrarsızlıkların başında fiyat istikrarsızlığı gelmiştir. Fiyat istikrarının sağlanması amacıyla yönelik olarak da çok gerekli olduğu takdirde para politikasının kullanılmasını, maliye politikasının ise tamamen etkisiz olduğu ileri sürülmüştür.

Keynesyen teori, ekonominin sürekli eksik istihdam seviyesinde dengede olacağı görüşünü savunduğu için ekonomide işsizlik sorununun öncelikli olduğunu öne sürmüştür. İşsizlik ve enflasyon sorunlarının bir arada olması durumunda, önceliğin işsizlik sorununun çözümüne verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Maliye politikasının ekonomik sorunların çözümünde daha etkili olduğunu savunmuştur (Orhan, 1989:55).

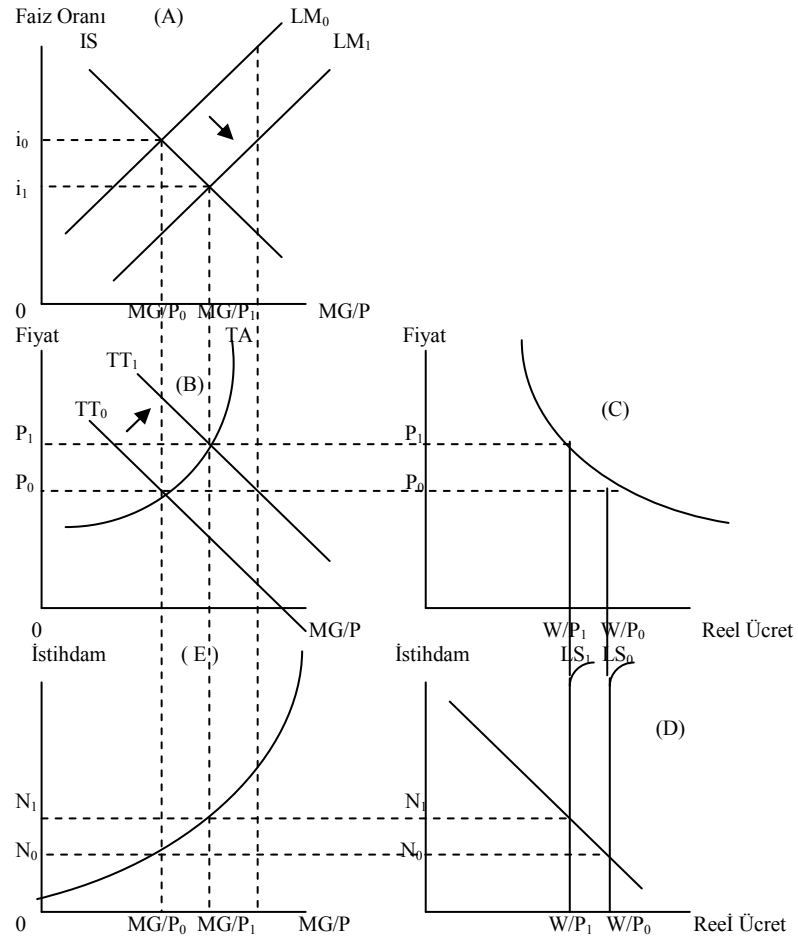
Keynesyen İktisat, ekonomik istikrarsızlıkların kaynağı olarak talep yetersizliğini kabul etmektedir. Bu nedenle, ekonomide ortaya çıkabilecek dengesizliklerin toplam talep ayarlamaları ile giderilebileceğini savunmaktadır. Bu görüşü öne sürerken arz koşullarının kısa dönemde sabit olduğunu ve uzun dönemde de uygulanacak politikalara karşı duyarsız olduğunu kabul etmektedir (Savaş, 1996:955).

Ekonomik istikrarın sağlanmasında para ve maliye politikasının eşgüdüm içerisinde uygulanması gerektiğini savunmuşlardır. Para politikası finansal sektör içerisinde kredi olanakları ve kredi maliyetlerini etkileyen bir araç olmasına karşın, maliye politikası uygulamaları reel sektörü doğrudan etkileyebilme özelliğine sahiptir (Orhan ve Erdoğan, 2002:155).

2.4.2.2.1. Keynesyen Teoride Para Politikası

Klasik modelde para arzı ve para talebi fiyat düzeyini belirlemektedir. Paranın miktar teorisine ($MV=PT$) göre para arzında ortaya çıkacak değişimler fiyat düzeyinde aynı oranda bir değişmeye neden olacaktır. Klasik modelde bu sonuca ulaşılrken paranın dolaşım hızının sabitliği ve ekonominin tam istihdam seviyesinde olduğu varsayılmaktadır.

Keynes, Klasiklerin bu görüşünü para talebi açısından iki noktada eleştirmiştir. İlk eleştirisi, paranın dolaşım hızının sabit olmadığı noktasındadır. Keynes'e göre para arzı arttıkça dolaşım hızı düşmektedir. Bunun sonucunda para arzındaki bir artışın reel değişkenler üzerindeki etkisi klasik modelde öngörülenden daha düşük olacaktır. İkinci eleştiri noktası ise, paranın sadece işlem güdüsüyle değil, diğer güdülerle de talep edileceği noktasındadır (Yıldırım ve diğerleri, 2007:143).

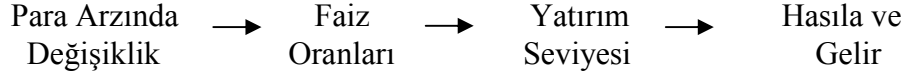

Kaynak: Savaş, 1998:202.

Şekil 3: Keynesyen Görüşe Göre Para Politikasının Etkinliği

Keynesyen görüşe göre, para arzında meydana gelecek değişimler toplam harcamaları doğrudan etkilemek yerine dolaylı olarak faiz oranları kanalıyla etkileyecektir. Para politikası aktarım mekanizması para arzında ortaya çıkan

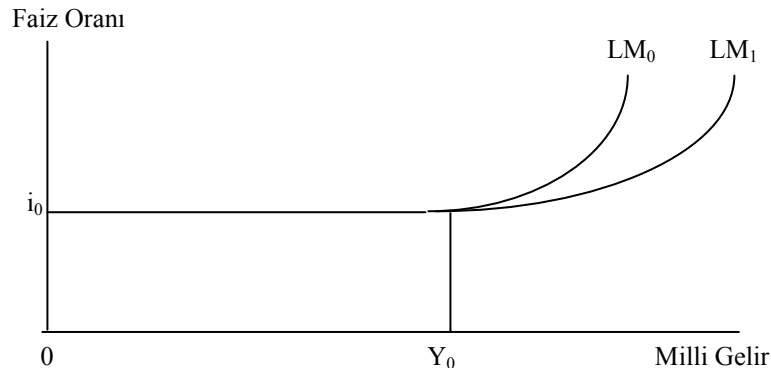
değişmenin faiz oranlarını etkilemesi, faiz oranlarında ortaya çıkacak değişikliğinde yatırım seviyesi ve bu yolla üretim ve gelir seviyesini etkilemesi şeklindedir.

Keynesyen görüşte para politikasının istihdam ve üretim seviyesi gibi reel unsurlar üzerinde nasıl etkiler çıkaracağı Şekil 3 yardımıyla gösterilmiştir.

Şekil 3'te para arzında meydana gelen bir artış LM eğrisini LM_0 'dan LM_1 seviyesine kaydırmaktadır. LM eğrisinde meydana gelen bu kayma, faiz oranlarını i_0 seviyesinden i_1 seviyesine düşürmektedir. Faiz oranlarında ortaya çıkan bu düşme toplam talebi arttırmakta, böylece toplam talep eğrisi TT_0 konumundan TT_1 konumuna kaymaktadır. Toplam talepte ortaya çıkan bu artış fiyatlar genel seviyesinin yükseltmekte, fiyatlarda ortaya çıkan bu artış ise reel ücret seviyesini düşürmektedir. Sonuçta reel ücretlerin düşmesi ise, istihdam ve üretim seviyesini arttırmaktadır. Böylece para arzında meydana gelecek bir artış reel değişkenleri olumlu bir şekilde etkilemektedir.

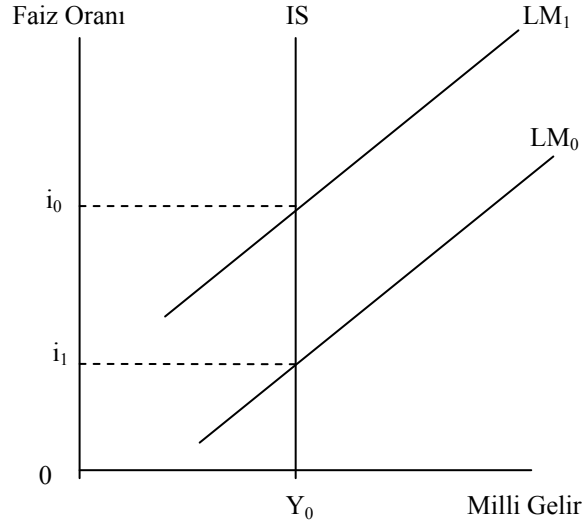
Keynesyen teori, para politikasının reel değişkenleri nasıl etkileyeceğini bu şekilde izah ettikten sonra bazı özel durumlarda para politikasının etkili olamayacağını ifade etmiştir.

Şekil 4: Likidite Tuzağı

Bu özel durumlardan ilki, likidite tuzağıdır. Likidite tuzağında, faiz oranları para arzı artırılarak belli bir seviyeden aşağı düşürülemez. Bu noktadan itibaren para politikası yardımıyla reel değişkenler etkilenemez. Şekil 4'de i_0 faiz oranı bu noktayı ifade göstermektedir.

İkinci olarak Keynesyen Teori’de para politikasının etkilerinin IS eğrisinin eğimine bağlı olarak değiştiği kabul edilir. IS eğrisinin eğimini yatırımların faiz esnekliği belirler. Yatırımların faiz esnekliği azaldıkça IS eğrisi dik bir eğri konumuna yaklaşır. Bu durumda para politikanın etkinliği azalır. Eğri tamamen dik konuma geldiğinde para politikasını etkinliği tamamen sıfır olur.

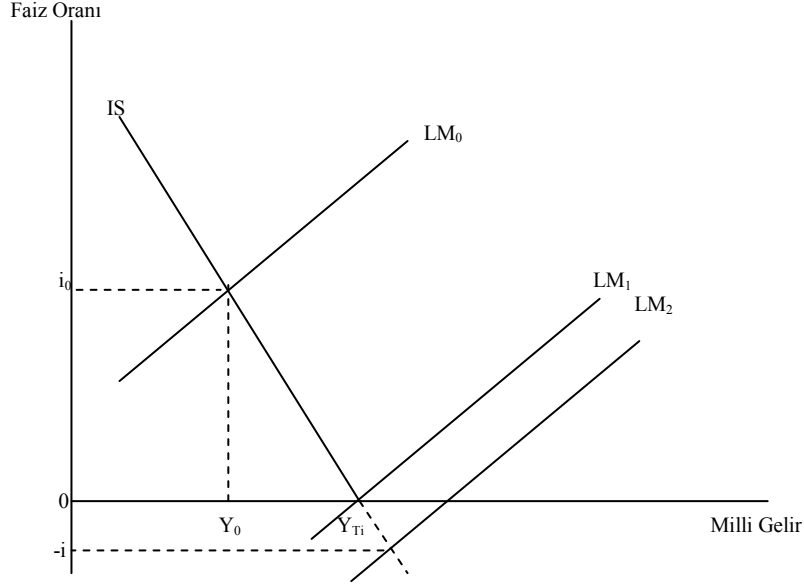
Kaynak: Orhan ve Erdoğan, 2002:165.

Şekil 5: IS Eğrisinin Eğimine Bağlı Olarak Para Politikasının Etkinliğinin Sıfır Olması

Para politikasının etkinliğini azaltan bir diğer özel durum ise, tasarrufla yatırım arasında bir dengesizlik olması durumudur. Yatırım olanakları son derece sınırlı bir ekonomide toplumun çok tutumlu olması, tam istihdam milli gelir seviyesinde ulaşılan tasarruf ile yapılan yatırımın ancak negatif bir faiz oranında birbirine eşit olması sonucunu doğurur.

Şekil 6 bu durumu göstermektedir. Tam istihdam milli gelir seviyesinde yatırımların tasarruflara eşit olması için faiz oranının negatif olması gerekecektir. Böyle bir ekonomide para arzı artırılarak milli geliri yükseltmek mümkün olacaktır. Faiz oranları belli bir seviyeden (i_0) aşağı düşmeyeceği için bu ekonomide para politikası ile ulaşılabilecek milli gelir seviyesi $(Y/i)_0$ olacaktır. $(Y/i)_1$ seviyesine ancak faiz oranının sıfır olması ile ulaşmak mümkün olacaktır. $(Y/i)_{T1}$ seviyesine ulaşmak ise faiz oranlarının sıfırın altına düşmesi (kredi verenin bir de üste faiz

ödemesi) gibi gerçekçi olmayan bir durumun ortaya çıkması halinde mümkündür (Savaş, 1998:206).

Kaynak: Savaş, 1998:206.

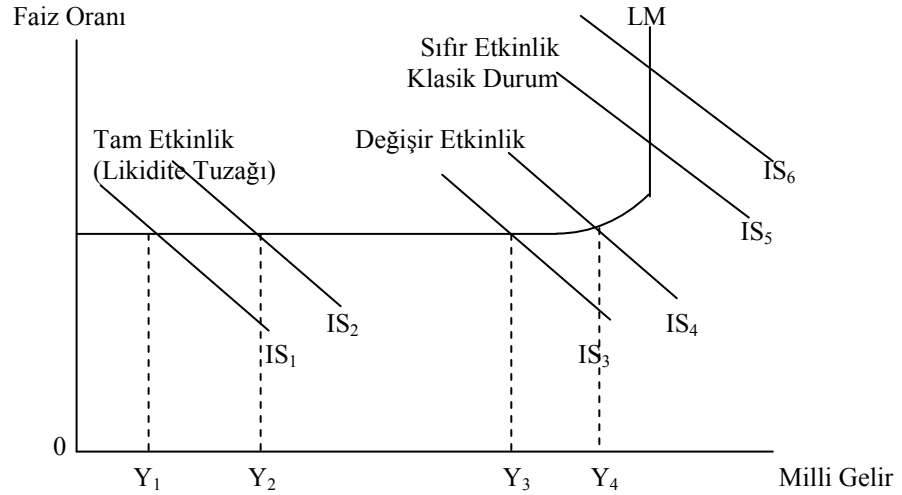
Şekil 6: Tasarruflarla Yatırımlar Arasında Dengesizlik Olması Durumunda Para Politikası

2.4.2.2.2. Keynesyen Teoride Maliye Politikası

Bir istikrar politikası aracı olarak maliye politikasının önem kazanması Keynesyen teoriden sonra mümkün olmuştur. Keynesgiller maliye politikasının toplam talebi etkilemede büyük ağırlığı olan bir araç olduğunu savunmaktadır. Maliye politikasında meydana gelecek çok küçük bir değişimin toplam talepte çok büyük değişmeye yol açacağını, ayrıca maliye politikasının reel değişkenleri etkilemede başarısının daima kesin olduğunu iddia etmişlerdir (Parasız, 1996:200).

Şekil 7’de Keynesyen Teori’ye göre maliye politikasının tam etkin, değişir etkin ve sıfır etkin olduğu durumlar gösterilmiştir. Bunun için LM eğrisinin üç farklı eğim durumu ele alınmıştır. Birinci alan, likidite tuzağını göstermektedir. Likidite tuzağı faiz oranlarının inebileceği en düşük seviyeyi gösterdiğinden, bu seviyede para arzında meydana gelen artışlar “atıl para depoları”na gidecektir. Bu durumda mali politikanın etkinliği tamdır. Çünkü para arzı sabit kabul edildiğinden kamu harcamalarının borçlanarak karşılanması faiz oranlarının yükselmesini ve

yatırımların etkilenmesini önleyecektir. İkinci alanda kamu harcamalarında meydana gelecek bir artış milli geliri arttırmakta, fakat bu artış birinci alandaki artıştan daha az olmaktadır. Üçüncü alanda ise kamu harcamalarında meydana gelecek değişimin milli gelir üzerindeki etkisi sıfır olacaktır. Bu alanda kamu harcamalarını arttırarak milli geliri değiştirmek mümkün olmayacaktır.

Kaynak: Savaş, 1998:208.

Şekil 7: Keynesyen Teori’de Maliye Politikasının Etkisi

2.4.3. Monetarist Okul

1960’lı yıllara kadar Keynesyen Teori ekonomik olayları açıklamada başarılı olmuştur. Ancak, 1960’lı yılların ortalarına gelindiğinde Keynesyen politikalarla ekonominin yönetimi öngörüldüğü gibi gerçekleşmemiş ve pek çok ülkede ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde bir yandan işsizlik bir yandan enflasyon oranları hızla yükselmiştir. Bu koşullar altında Keynesyen Teori sorgulanmaya başlanmıştır. Keynesyen Teori’ye yönelik eleştirilerin bir kısmı Monetarist (Parasalcı) İktisat tarafından yapılmıştır.

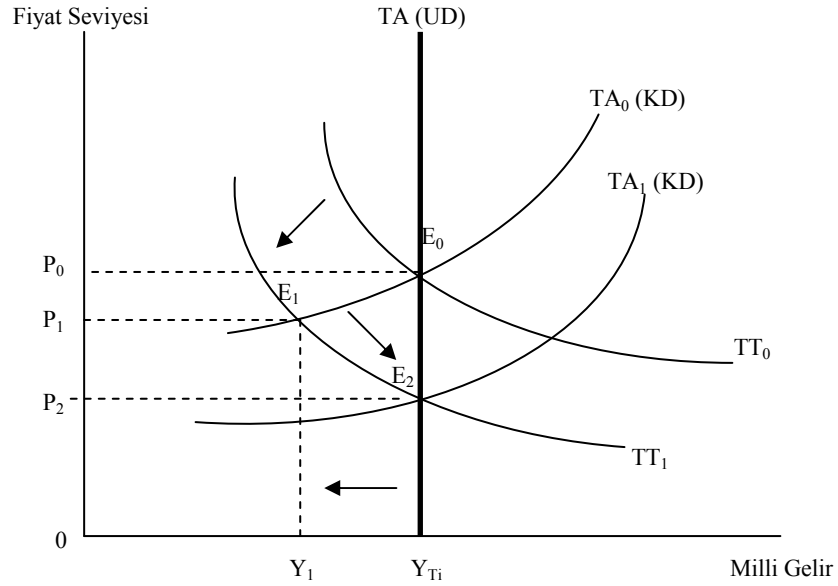
Burada önce, monetarist okulun temel varsayımlarına daha sonra ekonomik istikrara yönelik açıklamalarına yer verilmiştir.

2.4.3.1. Monetarist Okulun Temel Varsayımları

Yeniden liberal formülü ön plana çıkararak ve “serbest piyasa mekanizmasına” ters düşen her fikre karşı olan bu iktisatçılara parasalcı denilmesinin nedeni,

stagflasyon krizinin aşılamaasının sorumluluğunu, para arzının gereğinden fazla arttırılmalarına bağlamalarıdır. Onlara göre, para arzı hiçbir zaman mal ve hizmet arzından daha hızlı arttırılmamalıdır (Dinler, 2003:304).

Monetaristlere göre, ekonomik faaliyetler serbest bir ortamda istikrarlı bir şekilde devam etmektedir. Ekonomiye dışarıdan yapılan herhangi bir müdahale bu istikrarı bozacaktır. Siyasi iktidarların para ve maliye politikası araçlarıyla piyasaya müdahaleleri ekonomik istikrarsızlıklara yol açar. Bu nedenle devlet müdahalesi en aza indirilmelidir. (Ersoy, 1990:285). Yani, monetaristler ekonominin özü itibarıyla istikrarlı olduğunu savunmuşlardır. Bu nedenle, para ve maliye politikası araçları kullanılarak ekonominin dengeye kavuşturulması bir yana mevcut istikrarın daha da bozulacağını ifade etmişlerdir (Orhan, 1989:21).

Kaynak: Savaş, 1998:221-222.

Şekil 8: Monetarist Okula Göre Ekonominin Kendiliğinden Dengeye Gelmesi

Şekil 8 ekonominin kendi kendine nasıl istikrarı sağladığını, talep yetersizliği nedeniyle ekonomide durgunluk ve işsizlik olduğu bir durumu ele alarak göstermiştir. Burada önce toplam talep azalmakta ve bu nedenle talep eğrisi TT_0 konumundan TT_1 konumuna kaymaktadır. Bu durumda ekonomi, uzun dönem toplam arz eğrisi üzerinde bulunan E_0 denge noktasından E_1 denge noktasına gelmektedir. Talepteki azalma ile birlikte genel fiyat seviyesi, gelir seviyesi ve

Ücretler azalmaya başlar. İşverenler fiyat seviyesindeki azalmanın reel ücretleri arttırdığını bildikleri için emek taleplerini azaltırlar. İşçiler ise, fiyat ve ücretlerin beraberce dştgn grseler bile beklentilerini hala P_0 fiyat seviyesinde sürdürdükleri için ücretlerdeki düşmeyi reel ücretlerin azalması Şeklinde yorumlarlar ve bu nedenle emek arzını azaltırlar. Bu durumda istihdam seviyesi düşer.

Monetaristler, talep yetersizliğinden kaynaklanan bu durgunluk ve işsizlik durumunda devlet müdahale etmediği takdirde ekonominin kendiliğinden dengeye geleceğini ileri sürmektedirler. Onlara göre, bu durumda iki değişiklik ortaya çıkar. Bunlardan ilki, azalan fiyatlar sonucunda mal ve hizmet talebinin artmasıdır. İkincisi ise, fiyatların gelecekte daha düşük olacağını düşünen işçiler reel ücretlerin artacağı mit ederler. Bu nedenle emek arzı artar. Bunun sonucunda kısa dönem toplam arz eğrisi TA_1 halini alır. Böylece yeni denge noktası TT_1 eğrisi üzerinde daha düşük fiyat seviyesinde E_2 noktasında eski milli gelir seviyesinde kurulur.

Monetaristlere göre, çok gerekli olduğu durumlarda maliye politikasının yerine para politikasına öncelik verilmelidir. Onlara göre, paranın dolaşım hızı istikrarlı bir yapı sergilediğinden para arzında meydana gelecek bir değişme istihdam, gelir gibi reel değişkenler üzerinde de olumlu etkiler ortaya çıkaracaktır. Ancak, bu olumlu etkiler kısa sürede değil, daha uzun bir zaman dilimi içerisinde ortaya çıkacaktır.

Monetarist iktisatçılar parasal genişlemenin kısa vadede hasıla düzeyini, uzun vadede ise fiyatları etkileyeceğini ileri sürmüşlerdir. Onlara göre enflasyon, para arzındaki artışın hasıla artışından daha hızlı olması durumunda ortaya çıkacaktır (Orhan ve Erdoğan, 2002:168).

Kamusal harcamaların enflasyonist etkiler doğurup doğurmayacağı tercih edilen finansman yöntemi ile ilgilidir. Kamusal harcamalar para basımı veya mevduat genişlemesi yöntemleri ile finanse edilirse enflasyonist etkiler kuvvetlenir. Eğer harcamalar vergi artışları veya borçlanma yoluyla finanse edilirse enflasyonist etkiler ortaya çıkmaz (Paya, 1998:309).

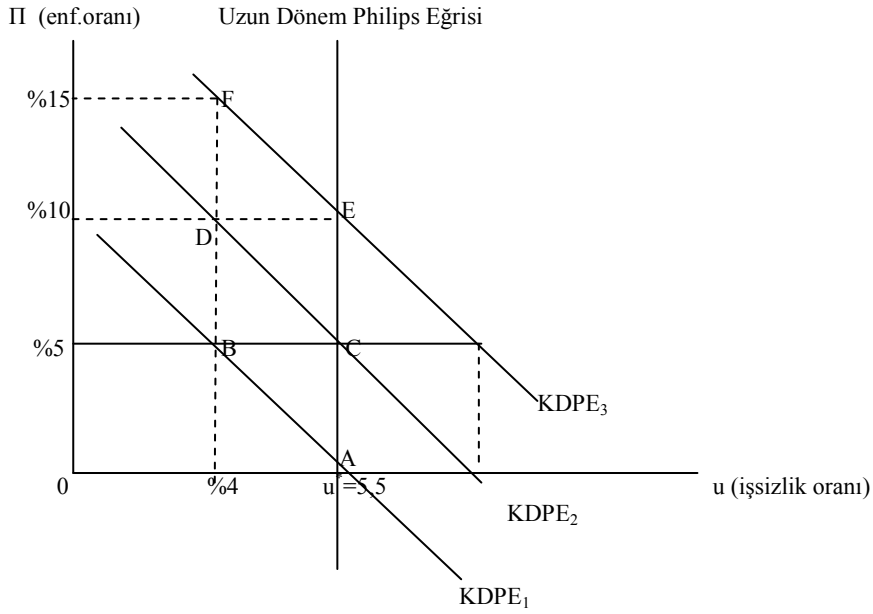
Monetaristler, friksiyonel işsizlik ve ekonomik sistemdeki rijitliklerden kaynaklanan işsizlikleri içeren doğal işsizlik oranı kavramını kullanmışlardır. Doğal işsizlik oranı, her ekonominin denge üretim düzeyinde (normal performans) mevcut bulunan işsizlik oranıdır. Monetaristler Keynesyenlerden farklı olarak, Philips

eğrisinin sadece kısa dönemde çalışacağını ifade etmişlerdir. Monetarist iktisatçılar Philips Eğrisi analizine üç yenilik getirmişlerdir. Bu yenilikler talep fazlalığı değişkeninin yeniden tanımlanması, Philips Eğrisi fonksiyonuna fiyat beklentilerinin dahil edilmesi ve ekonomik birimlerin fiyat beklentilerini nasıl oluşturduklarını açıklayan bir beklenti hesaplama mekanizmasının geliştirilmesidir (Tunay, 2007:480).

Friedman'a göre Philips analizinin ilk halinin temel eksikliği reel ücretlerle nominal ücretler arasındaki farklılığı ayırt edememiş olmasıdır. Philips Eğrisi'nin ilk versiyonu "nominal fiyatların istikrarlı olacağı beklentisi" varsayımına dayanmaktadır. Cari fiyatlarda ve ücretlerde ortaya çıkan değişme ne olursa olsun bireylerin beklentileri değişmemektedir. Ancak Friedman'a göre böyle bir değiş tokuş ilişkisinde önemli olan enflasyonist bekleyişlerdir (Öcal ve diğerleri, 1997:475). Yani enflasyon oranının beklenen enflasyon üzerinde olması beklenen enflasyon oranını sabit olmaktan çıkaracak ve daha yüksek bir enflasyon oranı beklentisine neden olacaktır. Beklenen enflasyon oranının artması aynı işsizlik oranında yıllık fiyat artışlarının büyümesini ifade eder ki bu Philips Eğrisi'nin sağa doğru kaymasıyla açıklanabilir (Dinler, 2003:459).

Şekil 9 farklı beklenen enflasyon (π^e) oranlarına göre çizilmiş kısa dönem Philips Eğrileri'ni göstermektedir. Her bir eğrinin biçimi birbiriyle özdeş olmakla birlikte konumları beklenen enflasyon oranına bağlı olarak değişmektedir. Başlangıçta $KDPE_1$ (Kısa Dönem Philips Eğrisi₁) geçerlidir ve ekonomi uzun süre A noktasındadır. Bu noktada fiili işsizlik oranı doğal işsizlik oranına eşittir ($u=u^*=5,5$) ve gerçekleşen enflasyon oranı da beklenen enflasyon oranına eşittir ($\pi=\pi^e=0$). Şimdi politika yapıcıları toplam talebi genişletici bir politika izleyerek işsizlik oranını %4'e düşürmeye çalışsın. Bunun sonucunda $KDPE_1$ eğrisine göre enflasyon oranı %5 olmaktadır. Mal piyasasında ortaya çıkan daha yüksek talep firmaların yeni işgücü ihtiyacını kapatmak için işgücü talebini artırmakta ve dolayısıyla daha yüksek parasal ücretlere yol açmaktadır. Bu olayın başlangıcındaki beklenen enflasyon sıfır olduğundan dolayı işçiler parasal ücretlerdeki artışı reel ücretlerin artışı olarak yorumlayacaklar, firmalar da ürünlerinin fiyatlarındaki artışları ürünlerinin nispi fiyatlarındaki bir artış olarak görecektirler. Bu da istihdamda artışa yol açmaktadır.

Fiyatlarda ortaya çıkan yükseliş reel ücretleri düşürmekte ve malların nispi fiyatlarının daha düşük değerlerde oluşmasına yol açmaktadır. Her iki etkide önceden kestirilmeyen enflasyonun varlığından kaynaklanmaktadır. Bu durumda ortaya çıkan pozitif enflasyon beklentileri Philips Eğrisi'ni $KDPE_2$ şeklinde yukarı doğru kaydırmaktadır. Bu eğri beklenen enflasyon oranının %5 olduğu varsayımı altında geçerlidir.

Kaynak: Yıldırım ve diğerleri, 2007:377.

Şekil 9: Bekleyişlerin Dahil Edildiği Philips Eğrisi

Politika yapımcıların %4 işsizlik oranı hedefine ulaşmaları ancak enflasyon oranının %10'a çıkması ile mümkün olabilecektir. Fakat bu durum geçicidir. Çünkü beklenen enflasyon oranı ile gerçekleşen enflasyon oranı arasındaki fark ekonomik birimlerin dikkatini çekerek beklenen enflasyon oranını gerçekleşen enflasyon oranına doğru arttıracak ayarlanma süreci yeniden başlayacaktır. Sonuç olarak Philips Eğrisinin $KDPE_2$ 'den $KDPE_3$ 'e kayışıyla işsizlik oranı tekrar %5,5'e yükselecek ancak beklenen enflasyon oranı da şimdi %10 olacaktır. İşsizliği bu düzeyde tutmakta ısrar edilirse ekonomi enflasyon oranının %15 olduğu F noktasına kayacak ve Philips eğrisinin yeniden yukarı kayması gerekecektir. İşsizliği doğal oranının altına indirmeye yönelik her girişim enflasyonun daha da hızlanmasına yol açmaktadır.

Her alternatif beklenen enflasyon oranında $\Pi=\Pi^e$, $u=u^*$ olmasını sağlayan enflasyon oranlarının geometrik yerine uzun dönem Philips Eğrisi denir. Uzun dönem Philips Eğrisi uzun dönemde enflasyon oranı ile işsizlik oranı arasında bir değiş tokuşun olmadığını ifade eder (Ünsal, 2007:324).

M. Friedman modern miktar teorisini ileri sürmüştür. Ona göre bu teori bir üretim teorisi veya bir fiyat seviyesi teorisi olmayıp bir para talebi teorisidir. Monetaristlerin miktar teorisine göre para arzında meydana gelen artış aynı yönde ancak daha yüksek oranda fiyat artışına neden olmaktadır. Bunun en önemli nedeni paranın dolanım hızını kısa dönemde değişir kabul etmeleri ve para talebinin fiyatları artış yönünde etkilemesidir. Monetarist miktar teorisi klasik ve neo-klasik miktar teorisinden farklı olarak para arzındaki artışın faiz, milli gelir ve istihdam üzerindeki etkisini de analize katarken, paranın dolanım hızının para arzındaki artışla değişebileceğini öngörmektedir (Dinler, 2003:418-419).

2.4.3.2. Monetarist Okul ve Ekonomik İstikrar

Monetarist iktisatçılar ekonominin özü itibarıyla istikrarlı olduğunu bu nedenle ekonomide istikrar politikalarını kullanmak için ciddi bir neden olmadığını ileri sürmüşlerdir. Kullanılacak politika araçlarının ekonomik istikrarı arttırmak yerine, mevcut istikrarı daha da bozacağını ifade etmişlerdir.

Onları bu sonuca götüren neden para ve maliye politikalarının “dış gecikmeleri”nin uzun olmasıdır. Para arzı ve milli gelir arasında bir ilişki olmasına rağmen kısa dönemde bu ilişkiyi belirlemek çok zor olacaktır. Kısa dönemdeki etkileri belirsiz olduğu için para politikası istikrar sağlamak yerine istikrarsızlığı daha da arttırabilir. Bu nedenle devlet ani politika değişmelerinden kaçınmalıdır. Bunun için para arzı GSMH’deki artışa eşit bir oranda her yıl devamlı olarak arttırılmalıdır (Savaş, 1996:886).

Ekonomide işsizliğin ve enflasyonun önlenmesinde bir istikrar politikası aracı olarak maliye politikasının önemi Monetaristler tarafından küçümsenmekte ve tamamen etkisiz olduğu öne sürülmektedir. Özellikle para arzı sabit kaldığı sürece, aşırı kamu harcamaları ve vergilerdeki bir değişimin toplam talep üzerindeki etkisi tamamen sıfır olacaktır. Çünkü vergiler yoluyla finanse edilen kamu harcamaları piyasa faiz oranlarını yükselterek özel yatırım harcamalarının daralmasına neden

olacaktır. Bu nedenle, toplam talep aynı kalacak fakat kamu harcamaları özel sektör yatırımlarının azalması pahasına genişlemiş olacaktır.

2.4.4. Yeni Klasik Akım ve Arz Yanlı İktisadın Ekonomik İstikrara Bakışı

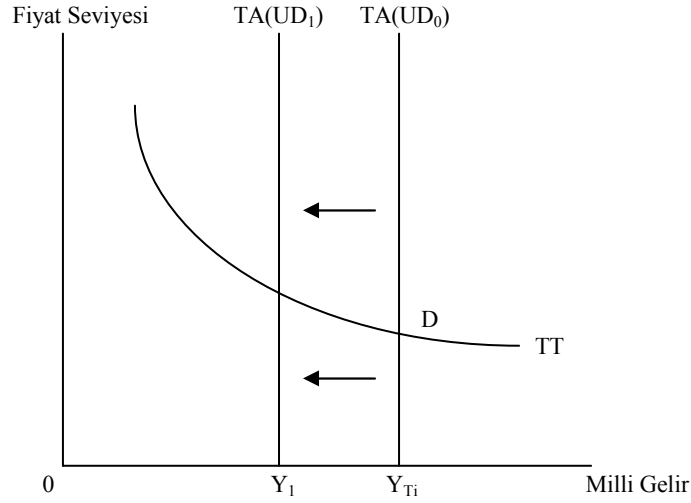
Yeni Klasik Akım (Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı), karar birimlerinin uygulanacak politikalar karşısında gelecekle ilgili beklentileri ve bu beklentilere göre hemen harekete geçecekleri varsayımına dayanır. Bu yaklaşım, ekonomik yaşamda ortaya çıkan sorunların piyasanın kendiliğinden işleyen mekanizması aracılığıyla ortadan kalkacağını ileri sürer. Hiçbir politika aracıyla hükümetin ekonomiye müdahale etmesine gerek yoktur. Bu nedenle, vergileri düşürmek, kamu harcamalarını arttırmak, para arzını ve bütçe açığını değiştirmek gibi aktif iktisat politikalarının izlenmesine son verilmelidir. Yani, yeni klasiklere göre para ve maliye politikaları gerek kısa dönemde gerekse uzun dönemde reel değişkenler üzerinde etkili olmayacaktır (Orhan, 1989:18).

Örneğin, hükümet durgunluğa karşı genişleyici para politikası uygularsa bu enflasyon beklentisini para arzındaki artışla aynı oranda arttırır. Kişiler hükümetin nasıl bir politika izlediğini algıladıkları anda beklentilerini buna ayarladıklarına göre üretim ve işsizlik bundan etkilenmez, sadece enflasyon hızı etkilenir. Yani, rasyonel beklentiler yaklaşımına göre para politikası reel değişkenler açısından etkisizdir. Bu nedenle, onlara göre para politikalarını uygulayacak bir kuruma gereksinim yoktur. Bu durumda merkez bankalarının sorumluluğu para politikasını uygulamadan ziyade para stokunun kontrolü ile sınırlıdır (Orhan ve Erdoğan, 2002:201; Kazgan, 2002).

Yeni Klasik Akım para politikasının kısa ve uzun dönemde sadece fiyatlar genel seviyesini etkileyeceğini öne sürerken, maliye politikasının uzun dönemde istihdam ve üretim üzerinde olumsuz etkiler meydana getireceğini savunurlar (Savaş, 1998:242).

Şekil 10 Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı'na göre maliye politikasının rolünü göstermektedir. Burada ekonomi tam istihdam milli gelir seviyesinde (Y_{Ti}) dengededir. Bu noktada siyasi otorite harcamalarını arttırmaya ve bu artışı da vergileri arttırarak veya halktan borç alarak karşılamaya karar versin. Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı'nı savunan iktisatçılar da klasikler ve monetarist iktisatçılar

gibi devlet harcamalarındaki artışın özel tüketim ve yatırım harcamalarında veya ithalatta meydana gelecek bir azalmayla karşılanacağını kabul ederler. Bu nedenle, devlet harcamalarındaki artış toplam talebi etkilemeyecektir. Dolayısıyla, istihdam ve milli gelir üzerinde herhangi bir değişiklik meydana getirmeyecektir. Eğer devlet harcamalarındaki artış vergi artışlarıyla karşılanırsa bu durumda arz eğrisi sola kayacak $TA(UD_1)$ ve ekonominin doğal işsizlik oranının artmasına yol açacaktır.

Kaynak: Savaş, 1998:242.

Şekil 10: Rasyonel Beklentiler Yaklaşımına Göre Maliye Politikasının Etkisi

Arz yanlı iktisadı savunan iktisatçılara göre ise, iktisat politikası kısa dönemli istikrar sağlama amacını bırakarak daha anlamlı ve aynı zamanda ulaşılması mümkün amaçları benimsemelidir. Bu amaç, serbest piyasa mekanizmasının daha etkin çalışmasını sağlayacak önlemleri alarak devletin, ekonominin potansiyel büyüme hızına ulaşmasına yardımcı olmasıdır (Orhan, 1989:17). Arz iktisadının temel politik sonuçlarından biri, toplam talebi etkilemek için maliye politikasına ağırlık vermenin anlamsız olduğudur. Devlet harcamaları, toplam vergi geliri ve bütçe açığı istihdam, üretim ve gelir ile ilgili amaçlara ulaşmak yönünden politika araçları olarak düşünülmemelidir (Savaş, 1996:962-963). Ayrıca para arzı yavaş ve istikrarlı bir şekilde arttırılmalı, bütçe açıkları ile bir ilişkisi olmamalıdır.

3. EKONOMİK KRİZ

Bu bölümde, ekonomik kriz kavramının tanım ve sınıflandırmasından yola çıkılarak, kriz literatürü ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

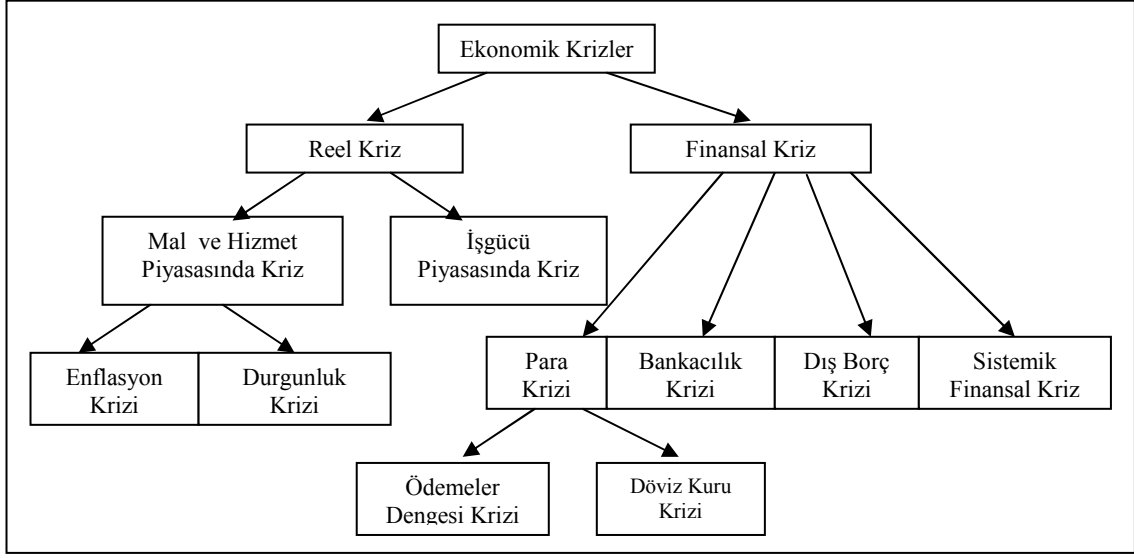
3.1. Ekonomik Kriz: Tanım, Kapsam

Kriz sözcüğünün etimolojik kökeni Latince ve Yunanca'ya dayanmaktadır. Yunanca "krisis" kelimesinden türeyen kriz kavramı, günlük dilde zor seçim, bunalım, buhran kavramlarının karşılığı olarak kullanılmakta, beklenmedik bir sosyal, ekonomik ve psikolojik bir gelişme karşısında normal ilişkilerin ciddi olarak sarsılması, karşılaşılan sorunun halledilmesinde mevcut çözüm yollarının yetersiz kalması sonucu ortaya çıkan durumları ifade etmektedir. Yani kriz, dengesiz, olumsuz ve istenmeyen duruma geçiş anlamına gelmektedir. (Bayraktutan, 2006: 25; Delice, 2003:58).

Ekonomik kriz kavramı ise, herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda kabul edilebilir bir değişim sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar şeklinde ifade edilebilir (Kibritçioğlu, 2001). Bir başka tanımlamaya göre söz konusu kavram, ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi biçimde sarsacak sonuçlar ortaya çıkarması anlamına gelmektedir (Delice, 2003:58). Makroekonomik krizler etkiledikleri sektörler açısından reel krizler ve finansal krizler şeklinde bir ayrıma tabi tutulabilir. Reel krizler, üretimde ve/veya istihdamda önemli daralmalar şeklinde ortaya çıkar. Finansal krizler ise, ekonominin reel kesimi üzerinde tahrip edici etkiler ortaya çıkarabilen ve piyasaların etkin işleyiş gücünü bozan finansal piyasa çöküşleridir.

Liberalizasyon sürecinde ortaya çıkan makroekonomik istikrarsızlıklar ve finansal yapıdaki zayıflıklar gibi temel etkenler genellikle ekonomiye finansal açıdan kırılgan bir yapı kazandırmaktadır. Kırılgan yapının bir noktadan sonra sürdürülemez duruma gelmesi ile kriz yaşanmaktadır (Ural, 2003:13).

Reel krizler ile ekonomide fiyat istikrarsızlığı ve durgunluk ve/veya işsizlik anlaşılırken, finansal krizler ile para krizleri, bankacılık krizi, dış borç krizi ve sistemik finansal krizler anlaşılmaktadır.

Kaynak: Kibritçioğlu, 2001:9 ve Delice, 2003:63.

Şekil 11: Temel Makroekonomik Krizlerin Sınıflandırılması

3.2. Ekonomik Kriz Çeşitleri

Burada reel ve finansal kriz çeşitlerine yer verilmiştir.

3.2.1. Reel Kriz

Reel krizler enflasyon krizi ve durgunluk krizi olarak ikiye ayrılmaktadır.

Mal ve hizmet fiyatlarındaki artışların yani enflasyonun belirli bir seviyenin üzerine çıkması “enflasyon krizi” olarak adlandırılmaktadır.

Durgunluk krizi ise, mal-hizmet ve işgücü piyasalarındaki “miktar”larda yani üretimde ve/veya istihdamda ciddi daralmalar (durgunluk ve/veya işsizlik krizi) şeklinde ortaya çıkmaktadır. Yani, ekonomik faaliyetlerde daralmanın, başta işsizlik olmak üzere üretim ve tüketim azalmalarına neden olması ve bu durumun ekonomide çözülmesi zor sorunlar ortaya çıkarmasıdır. Eğer durgunluk çok daha uzun süreli ve şiddetli ise bu “kriz” olarak nitelendirilmektedir. Kriz aşamasında yatırımlar düşmekte ve hatta atıl kapasiteler nedeniyle yenileme yatırımları dahi yapılamaz hale gelmektedir. Bu da işsizlik oranını arttırmakta, talep seviyesini düşürmekte ve düşen taleple birlikte ekonomiyi daha da daraltmaktadır. Sonuçta azalan toplam talep

yatırım, üretim ve istihdamı yeniden azaltmakta ve bu durum ekonomiyi eşanlı olarak krize sokmaktadır.

3.2.2. Finansal Kriz

Finansal kriz, iktisadi faaliyetlerde önemli bir daralmaya neden olacak şekilde finansal piyasaların fonksiyonlarını etkin şekilde yerine getirememesi şeklinde tanımlanabilir. Mishkin, Eksik Bilgi Kuramı'ndan hareketle finansal krizi, “ters seçim ve ahlaki riziko problemlerinin arttığı finansal piyasalardaki bir bozulma ve bu bozulmanın yatırım fonlarının en üretken yatırım fırsatlarına aktarılmasını etkisizleştirilmesi” şeklinde tanımlamaktadır (Işık ve diğerleri, 2004:47). Finansal krizler, ekonominin reel kesimi üzerinde olumsuz etkiler yaratmakta ve böylece piyasaların işleyiş biçimini bozarak finansal piyasa çöküşlerine sebep olmaktadır.

Bir finansal krizin iki ögesi mevcuttur. Bunlardan birincisi döviz kurunun özünde değişkenliğin var olması, ikincisi ise finansal piyasaların farklı yapılardan oluşmasıdır. Finansal piyasalar şu özellikleriyle diğer piyasalardan ayrılırlar (Berikol, 2006:6):

1. İşlem maliyetleri daha düşüktür veya ayarlanma hızı daha yüksektir.
2. Piyasada beklentiler, söylentiler, dedikodular ve kredibilite fiyatları etkiler.
3. Hem ödünç alanlar ile verenler, hem de finansal piyasa katılımcıları ile yetkili kurumlar arasında bilgi asimetrisi yaygındır.*
4. Ahlaki çöküntü yüksektir.
5. Hiçbir şey finansal aracılığı ikame edemez. Finansal krizlerin hafifletilmesinde yapılacak şey asimetrik bilgiyi ve ahlaki çöküntüyü sınırlamaktır.

Finansal krizlere yol açan faktörler dört grupta toplanabilir. Bunlar (Toprak, 2001:103); faiz oranlarının artması, banka bilançolarının bozulması, borsa endeksinin gerilemesi ve belirsizliklerde artış meydana gelmesidir. Bu unsurların ortaya çıkmasıyla birlikte ters seçim ve ahlaki tehlike artmakta, döviz krizi meydana gelmekte, bu da ters seçim ve ahlaki rizikoyu daha da arttırmakta ve ekonomik

* Bilgi asimetrisi veya asimetrik enformasyon, finansal sözleşmelerde bir tarafın diğer tarafa kıyasla daha az (doğru) bilgiye sahip olması şeklinde tanımlanabilir.

faaliyet düzeyini düşürmektedir. Bunu bankacılık krizi izlemektedir. Ters seçim ve ahlaki riskin iyice artması sonucu ekonomik faaliyet daha da kötüleşmektedir.

* Ahlaki Tehlike: Borç alanın borcu ödemesini zorlaştıracak her türlü faaliyet.

Kaynak: Toprak, 2001:103.

Şekil 12: Gelişmekte Olan Ekonomilerde Finansal Krizlerin İzlediği Yol

Bu dört temel etken finansal istikrarsızlığın yayılması konusunda sanayileşmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde farklı yayılma mekanizmaları harekete geçiren kurumsal farklılıklara sahiptirler.

Finansal krizler iktisatçılar arasında farklı şekillerde sınıflandırmaya tabi tutulmuşlarsa da, genel kabul gören yaklaşıma göre para krizi, bankacılık krizi, dış borç krizi ve sistemik finansal kriz şeklinde dört grupta sınıflandırılabilir.

3.2.2.1. Para (Döviz) Krizi

Para krizi, özellikle sabit döviz kuru sisteminde bir ülkenin ulusal parasına duyulan güvenin kaybolması sonucunda spekülatif fonların yoğun biçimde ülkeyi terk etmeye başlaması ve merkez bankasının tüm destekleme çabalarına karşın mevcut kurun sürdürülemez olarak ulusal paranın devalüe edilmesi ve/veya dalgalanmaya bırakılması şeklinde tanımlanır (Ardıç, 2004:33). Yani, bir paranın değişim değeri üzerindeki spekülatif saldırı sonrasında paranın değer kaybetmesi veya paranın değer kaybetmesini önlemek için büyük miktarda döviz rezervlerinin

azalması ve faiz oranlarının astronomik seviyelere yükselmesi ifade edilmektedir (Işık ve diğerleri, 2004:47).

Farklı bakış açıları kullanılarak para krizinin çeşitli tanımlamaları yapılabilir. Örneğin, yüksek düzeyde fakat sık olmayan devalüasyonlar ya da sık sık fakat düşük düzeylerde devalüasyonlar bu kriz tanımlamasında kullanılmakla birlikte çok dar çerçeveli tanımlar olarak değerlendirilmektedir.

Daha geniş bir para krizi tanımlaması ise, spekülasyon atakları karşısında hükümetin aldığı önlemlerin kriz yaratıcı etkisini de dikkate almaktadır. Spekülasyon atağın ve böylece devalüasyonun önüne geçmek için hükümet tarafından alınan kararlar faiz oranlarının yükseltilmesi veya merkez bankasının önemli miktarda uluslararası döviz rezervi kaybının ortaya çıkması da kriz yaratıcı etkiler ortaya koyabilir (Kansu, 2004:53).

Para krizi belirleyicileri beş grupta toparlanabilir. Bunlar (Kibritçiöğlü, 2001);

1. Zayıf makroekonomik göstergeler ve hatalı iktisat politikaları,
2. Finansal altyapının yetersizliği,
3. Ahlaki risk ve asimetrik enformasyon olgusu,
4. Piyasadaki kreditorlerin ve uluslararası finans kuruluşlarının hatalı his ve ön sezgileri,
5. Siyasal suikast, terörist saldırı gibi bazı beklenmedik olay ve tesadüfler.

Bu belirleyicilerin bir veya birkaçının ekonomide ortaya çıkmasıyla ulusal paraya karşı ekonomik birimlerce spekülasyon saldırı başlayabilmekte ve böylece ülke bir para krizi ortamına sürüklenebilmektedir.

Para krizi ödemeler dengesi krizi ve döviz kuru krizi şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutulabilir. Ödemeler dengesi krizi, sabit kur sistemleri uygulayan ülkelerde para krizi şeklinde ortaya çıkmakta ve dikkati döviz rezervi azalmalarına çekmektedir. Buna karşılık döviz kuru krizi, esnek kur sistemi uygulayan ülkelerde ortaya çıkmakta ve dikkati döviz kuru değişmelerine çekmektedir (Delice, 2003:59).

3.2.2.2. Bankacılık Krizi

Bankacılık krizi, bir veya daha fazla bankaya duyulan güvenin sarsılması, halkın birden bire ve yaygın bir şekilde mevduatlarını geri çekmesi için bankalara

hücum etmesi olayı şeklinde tanımlanabilir. Bankacılık krizine yönelik olarak yapılan analizlerde iki farklı yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Bazı analizler, bankacılık krizlerinin nedenlerini sermaye yetersizliği, daha az likidite, ihtiyatsız banka yönetimi gibi bankaların öznel koşullarına bağlarken; bazı analizler ise, bankacılık krizlerinin döviz kuru veya faiz oranları gibi makroekonomik değişkenlerde meydana gelen değişimlerden kaynaklandığını ileri sürmektedir (Ardıç, 2004:33).

Sermaye işlemlerinde kontroller ve diğer finansal kısıtlamalar nedeniyle bankacılık krizleri 1950'ler ve 1960'larda yaygın durumda değildiler. Fakat 1970'lerden sonra sıklıkla ve para krizleriyle ard arda ortaya çıkmaya başlamışlardır. 1970'lerden sonraki döneme yönelik yapılan çalışmalar, 1970-1985 dönemleri arasında daha ziyade para krizlerinin ortaya çıktığı, 1980'lerin ortalarından itibaren bankacılık krizlerinin arttığı sonucunu ortaya koymaktadır (Delice, 2003:61). Bankacılık krizlerinin gerisinde yatan nedenler makro ekonomik şoklar, bankaların daha riskli faaliyetlere yönelmesi, bankalar arasındaki yoğun rekabet ve kötü yönetim şeklinde sıralanabilir (Duman, 2002:138-139).

Tipik olarak kısa süreli borçlanıp uzun süreli kredi veren ve düşük sermaye ve küçük karşılık esaslı üzerine çalışan bankacılık sistemi, bu kırılgan yapısından dolayı makro ekonomik şoklardan daha kolay ve daha önemli derecede etkilenmektedir. Ekonomik koşullarda ortaya çıkan bu dalgalanmalar bankacılık krizlerinin en önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Belirtilmesi gereken bir husus, ampirik çalışmaların makroekonomik istikrarsızlık ile bankacılık krizleri arasında önemli karşılıklı etkileşim mekanizmaları olduğunu gösterdiğiidir. Makroekonomik istikrarsızlık bankacılık sisteminin portföy yapısını zayıflatırken, bankacılık krizleri de makroekonomik değişkenleri olumsuz etkilemektedir. Doğru ekonomik politikalarla sağlamlaştırılmış kredi piyasası ve endüstriyel yapının bankacılık sisteminin istikrarı üzerinde önemli sonuçları vardır (Karabulut, 2002:52).

Son yıllarda bankacılık faaliyetlerinin daha riskli hale gelmesi bankacılık krizlerine ortam hazırlayan bir diğer unsurdur. Bankaların kar seviyelerini yükseltebilmek amacıyla daha riskli faaliyetlere yönelmesi bankacılık sistemini krizlere daha açık hale getirmiştir.

Bankacılık sisteminde mevcut bulunan rekabet, sistemde kriz yaratan bir diğer unsurdur. Rekabet özellikle iki cephede artmıştır. Birincisi, bankalar arasındaki rekabet daha yoğun bir hal almıştır. İkincisi ise, bankaların mali sektördeki hakim konumları diğer mali kurumların gelişmesi ile önemli ölçüde değişmiştir. Diğer mali kurumlar karşısında bankaların bilançoları nispeten küçülürken, faaliyetleri ise önemli ölçüde genişlemiştir. Bankaların yetersiz yöneticiler tarafından kötü şekilde yönetimi bankacılık kesimini kriz riskiyle karşı karşıya bırakan diğer önemli bir unsurdur.

Bankacılık krizleri ile para krizi arasında birçok karşılıklı etkileşim mekanizması mevcuttur. Döviz kurunun sabitlenmesi veya reel değerinin altında tutulmaya çalışılması bankacılık sektörünü krize açık hale getirirken, bankacılık krizlerinden korunma mekanizmalarında son durak borç mercii işlevinin yerine getirilmesi döviz kuru üzerinde artan bir baskıya neden olmaktadır (Karabulut, 2002:103).

3.2.2.3. Dış Borç Krizi

Bir ülkenin dış borcunu (ister devlet isterse özel kesim olsun) ödeyememesi durumunda meydana gelir. Özellikle hükümetlerin dış borç taleplerinin geri çevrilmesi ve yeni dış kredi bulma konusunda sıkıntı yaşamaları nedeniyle dış borcun yeni ödeme planlarına bağlanması ve yükümlülüklerin ertelenmesi şeklinde ortaya çıkar (Delice, 2003:61).

Dış borçlarını ödemede zorluk yaşayan bir ülke yeni krediler bulamayacaktır. Borç verici durumundaki ülke veya kurumlar borçların ödenememe ihtimalini göz önünde bulundurduğundan bir yandan yeni kredi vermekte gönülsüz davranacak, öte yandan daha önceden vermiş olduğu kredileri de tahsil etme yollarını arayacaktır. Bu koşullar altında borç temininde güçlük yaşayan ülke bir kriz süreci içine girmiş olacaktır.

3.2.2.4. Sistemik Finansal Kriz

Sistemik finansal kriz, finansal piyasaların etkin olarak çalışmasını engelleyerek reel ekonomi üzerinde önemli olumsuz etkilere sahip finansal bozulmalar şeklinde tanımlanabilir (Işık ve diğerleri, 2004:47). Sistemik finansal

krizler ekonomik, politik ve sosyal yaşamın değişkenliğinden kaynaklanırlar. Bir spekülâtif atak başladığında ve paranın değerinde bir kayıp ortaya çıktığında, yeni gelişen piyasa ekonomilerinde borç piyasalarının kurumsal yapısı (kısa vadeli borçların ağırlıklı olması ve yabancı paralarla birimlendirilmiş olmaları) ile ulusal paranın devalüasyonu arasında karşılıklı bir etkileşim ortaya çıkar ve ekonomi sistemik bir finansal krize sürüklenebilir (Delice, 2003:62).

Para krizlerinin sistemik finansal krizlere dönüşme olasılığı oldukça yüksektir. 1980'lerin başında Güney Amerika'da, 1990'ların başında İskandinavya'da, 1995'de Meksika'da ve 1997'de Asya'da yaşanan para krizleri sistemik finansal krizlere dönüşmüşlerdir.

3.3. Finansal Krizlerin Tarihçesi

Dünya üzerinde çok sayıda finansal kriz yaşanmıştır. Büyüklü küçüklü tüm krizler göz önünde bulundurulduğunda yaklaşık on dokuz ayda bir kriz meydana geldiği görülmektedir. 20. yüzyılda dünya ekonomi tarihinde görülen krizler, nitelik olarak birbirinden önemli ölçüde farklılık göstermiştir. Bu yüzyılın başlarında ülkeler arasında mal ve hizmet ticaretinin sonraki yıllara kıyasla fazla olmadığı dönemlerde ortaya çıkan krizler, daha ziyade ulusal ölçekte kalmış; ya talep yetersizliği sonucu işsizlik ve durgunluk veya talep fazlası nedeniyle enflasyon ve ekonomik genişleme ortaya çıkarmıştır (Akdiş, 2000:59; Toprak, 2001:93)

Kapitalizmin gelişme sürecinde karşılaşılan en büyük kriz olma özelliğini koruyan 1929 Dünya Bunalımı'nın etkileri geçtikten sonra 1960'ların sonlarına kadar dünya ekonomisinde büyük boyutlu bir ekonomik ve finansal krize rastlanmamıştır. Bu süreçte çok büyük boyutlarda olmamakla birlikte İngiltere'de bir finansal kriz ortaya çıkmıştır. İngiltere'nin 1956 ve 1957 yıllarında cari hesap fazlası olmasına rağmen, ülkenin uluslararası ticaretindeki olumsuzluklar karşısında sterlin baskı altında kalmış, İngiltere Merkez Bankası sterlinin sabit değerini koruyabilmek için dolar rezervlerinin tamamına yakınına yakınını kullanmak zorunda kalmıştır (Delice, 2003:66). 1960'lı yıllardan 1970'lerin petrol şoklarının olduğu döneme kadar gelişmekte olan ekonomilerde ithal ikamesi ağırlıklı bir sanayileşme politikası olarak izlenmiş ve döviz gelirleri geleneksel ürün ihracatından ve işçi geliri transferlerinde sağlanmıştır. Bu dönemde krizler genellikle, sık aralıklarla ortaya çıkan döviz

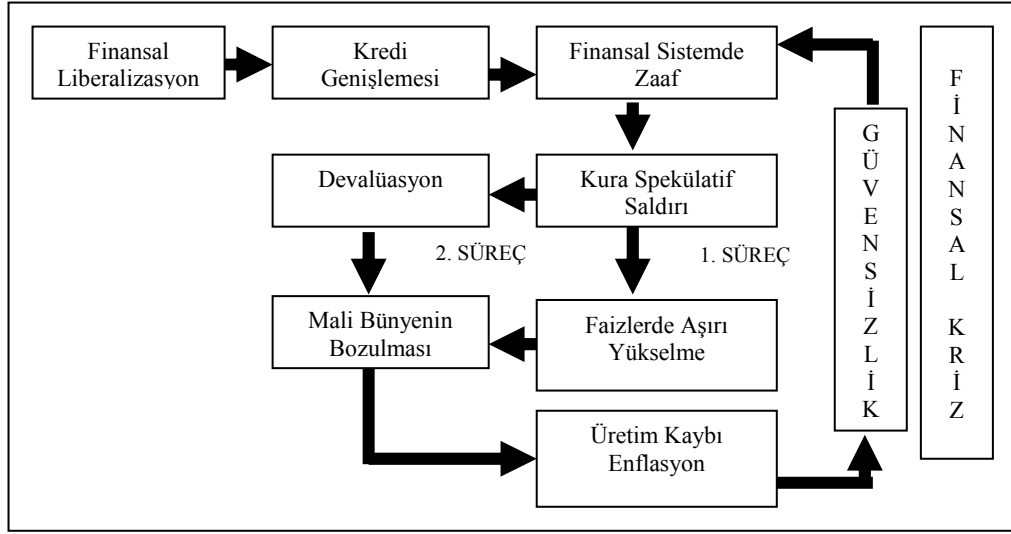
darboğazlarından ve ithal ikameci sanayileşme politikasının bir sonucu olarak meydana gelen, üretim için gerekli ara ve yatırım malları ithalatının yapılamamasından kaynaklanmıştır (Ardıç, 2004:36).

Küreselleşme, mal ve hizmetlerin ülkeler arasında dolaşımını arttırdığı için krizler nitelik değiştirmeye başlamış ve uluslararası dolaşıma açılmıştır. Ülkeler arasında hammadde-yarı mamul madde başta olmak üzere mal ve hizmet ticareti arttıkça krizler bu defa enerji krizi, petrol krizi şeklinde görülmüştür (Toprak, 2001:93). Bu doğrultuda 1970 sonrası dönemde krizler, Bretton Woods Sistemi'nin çökmesi ve ortaya çıkan iki petrol kriziyle birlikte bir ivme kazanmıştır. Bu süreçte yaşanan finansal krizler Aralık 1973 İngiltere Bankacılık Krizi, Haziran 1974 Herstatt Krizi, Ağustos 1982 Uluslararası Borç Krizi, Aralık 1986 Bono Krizi, Ekim 1987 Borsa Krizi, 1980'lerin başında ABD'de yaşanan tasarruf ve borç krizi şeklinde sıralanabilir. Ancak bu dönemde global etkilere sahip olan krizlerin başlıcaları 1970 ve 1980'li yıllardaki Latin Amerika Krizleri, 1992-1993'te ortaya çıkan Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM) Krizi, 1994-1995'te Latin Amerika Krizi, Asya Krizi, Rusya Krizi, Brezilya Krizi, Arjantin 2001 Krizi, Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri'dir (Akdiş, 2000:56).

Bu krizlerin her birinin kendine has özellikleri mevcut olmakla birlikte ERM krizi hariç diğer bütün krizlerde sabit veya bağlı döviz kuru sistemleri, yoğun sermaye giriş ve çıkışları ve makroekonomik göstergelerdeki bozukluklar belirleyici rol oynamıştır. 1990'lı yıllarda yaşanan krizlerin çoğunda yayılma etkisi görülmüştür. Bu son krizlerle ilgili olarak yapılan değerlendirmeler ve ekonometrik analizler sonucunda finansal liberalizasyon ile krizler arasındaki önemli bağlara vurgu yapılmıştır. Bu çerçevede finansal liberalizasyonun ödemeler bilançosu krizlerinin %71'ini, bankacılık krizlerinin %67'sini tam olarak açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır (Delice, 2003:67-68).

Şekil 13 finansal krizin işleyişini göstermektedir. Finansal kriz, kendini sürekli geri besleme ile yeniden üreten bir mekanizma sergilemektedir. Finansal liberalizasyon sonrasında ülkeye önemli miktarda yabancı sermaye girişi olmakta ve bu kaynaklara bağlı olarak kredi hacminde hızlı bir genişleme meydana gelmektedir. Bünyesinde aşırı kredi genişlemesinin yol açtığı zaafı barındırdığı piyasa oyuncuları tarafından algılanan ve bununla beraber sabit veya kontrollü kur sistemi

uygulayan ülkeler spekülâtorlerin dikkatini çekmektedir. Bu noktada kura yönelik spekülâtif hareketler başlamakta, merkez bankası döviz kurunu koruyabilmek için faiz oranlarını arttırma yoluna gidebilmektedir. Bu durum finansal sistemin zaafalarını daha da arttırmakta, bir süre sonra kur politikasını savunmayı sürdürmenin ekonomik maliyeti taşınamaz bir noktaya gelip devalüasyon yapılmakta ve finansal kriz başlamaktadır.

Kaynak: Çonkar ve Ata, 2003:6.

Şekil 13: Finansal Krizlerin Oluşumu ve Gelişimi

Devalüasyonun oluşturacağı kur riski ve döviz cinsinden kullanılan fonların tahsilatından doğacak zorlukların oluşturacağı kredi riski sebebiyle finansal kesimin bilanço yapısında önemli bir tahribat meydana gelmekte ve finansal kuruluşlar güç kaybetmektedir. Son olarak, devalüasyon sonrası enflasyon artmakta, bu durum kredi daralması nedeniyle ekonomide oluşan durgunluk ile birleşince stagflasyon gibi önemli sorunları beraberinde getirmektedir (Çonkar ve Ata, 2003:5).

3.4. Krizleri Açıklamaya Yönelik Modeller

Finansal küreselleşmenin hızla ve dünya çapında kontrolsüzce yayıldığı özellikle yirminci yüzyılın son çeyreği birçok iktisadi krize sahne olmuştur. Bu süreçte krizlerin derinliği, sıklığı ve ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlar giderek artmıştır. Bu durum iktisatçıların bu konuya olan ilgisini daha da arttırmıştır. Bunun sonucunda krizleri açıklamaya yönelik üç farklı model ileri sürülmüştür. Bunlar;

birinci nesil kriz modelleri, ikinci nesil kriz modelleri ve üçüncü nesil kriz modelleridir.

3.4.1. Birinci Nesil (Kanonik) Kriz Modelleri

Birinci nesil kriz modelleri, 1970'lerde Latin Amerika ülkelerinde ortaya çıkan krizlerin nedenlerini ve ortaya çıkış mekanizmalarını anlamaya yönelik olarak geliştirilmiştir. Bu modelin, daha doğrusu döviz krizi literatürünün Paul Krugman'ın 1979 yılında yazdığı makale üzerine kurulduğu söylenebilir.

Krugman, S.W. Salant ve D.W. Henderson'un tükenbilir mallar ve özellikle altın piyasası için yaptıkları çalışmayı temel alarak, bu çalışmanın sonuçlarının ödemeler bilançosu krizleri için geçerli olabileceğini ifade etmiştir. Bir anlamda, Salant ve Henderson'un çalışması Krugman'ın esin kaynağı olmuştur. Daha sonra 1984 yılında Flood ve Garber Krugman'ın modelini genişletmiş, ardından da ortak sonuçlara varan birçok çalışma yapılmıştır (Karabulut, 2002:86).

Öncelikle, sonraki çalışmalara temel olması bakımından Salant ve Handerson'ın çalışmasına değinmekte fayda vardır. 1970'li yılların ortalarında Stephan W-Salant ve Dale W. Handerson tarafından geliştirilen modelin ilgi alanı para krizleri değil, mal piyasalarında uygulanan istikrar programlarının oluşturacağı tehlikeler oluşturmuştur. Uluslararası aktörler tarafından yürütülecek olan bu istikrar programları uluslararası yeni ekonomik düzen isteyenlerin de talepleri arasında olacaktır. Ancak, bu tür istikrar programlarının spekülatif saldırılarla sarsılabileceğinden endişe edilmektedir. Salant'ın başlangıç noktasındaki varsayımı, spekülörlerin bir malı, ancak ve ancak bu mal diğer mallara kıyasla (ilgili risk faktörü göz önüne alındıktan sonra) yüksek getiri sağlayacak düzeyde fiyatının artacağına inanmaları durumunda ellerinde tutacaklarıdır. Böyle bir malın fiyatı en azından faiz oranları ile oranlı olarak artmalıdır. Fiyatın yükseleceği değer, talebin daha fazla artmayacağı bir noktaya vardığında durmaktadır (Akdiş, 2000:94; Aslantaş ve Odyakmaz, 1998).

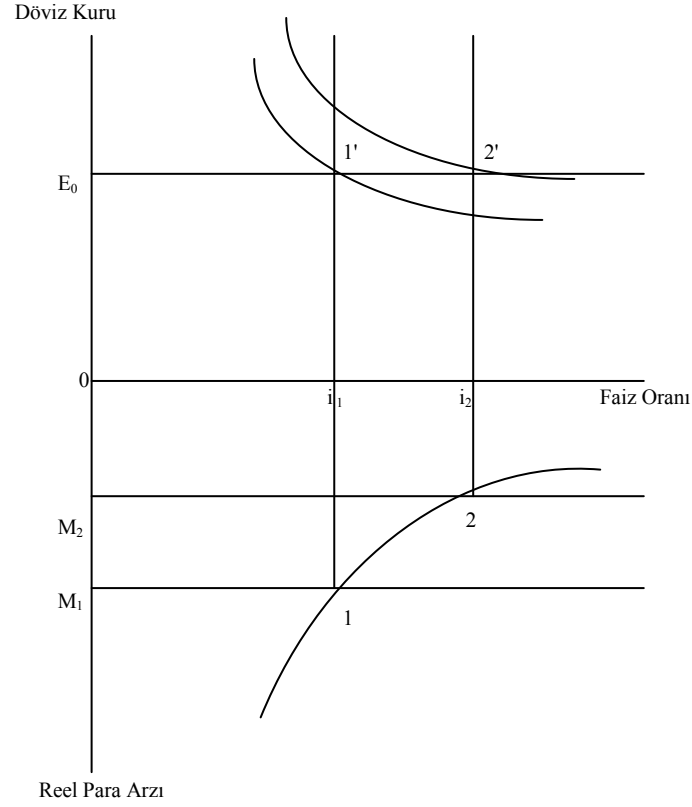
Salant, resmi bir istikrar kurulunun ilgili malı sabit bir fiyattan alıp satacağını ilan etmesi durumunda "ne olacağını" sorgulamaktadır. Fiyat kurulun var olmadığı düzeyde bulunduğu sürece, spekülörler kar elde edemeyeceklerini bildikleri için ellerindeki malları satacaklardır. Fiyatın yükselebileceği en yüksek seviyeden

ellerindeki malları satan spekülâtorler bunu alma konumundaki kurumun elinde büyük bir stok birikmesine neden olacaklardır. Eninde sonunda, istikrar programı olmadığı durumda var olacak olan fiyat, yani “gölge fiyat”, kurulun hedefinin üstünde olacaktır. İşte bu noktada spekülâtorler ilgili malı karlı görüp toplamaya başlayacaktır. Eğer kurul daha önceden ilan edilen fiyat seviyesini korumaya çalışırsa bu durumda stokları eriyecektir. Salant, 1969 yılındaki altın açık piyasa işlemlerinin sona erdirilmesinin temel nedeninin bu spekülâtif alımlar olduğunu öne sürmüştür (Yılmaz ve diğerleri, 2005:89).

Salant’ın bu görüşlerinden esinlenerek Krugman, mal piyasalarına istikrar kazandırmaya çalışan mal kurullarındaki mantığın benzerinin, para piyasalarına istikrar kazandırmaya çalışan merkez bankalarına da uygulanabileceğini fark etmiş ve sonradan “I. Nesil Kriz Modelleri” olarak da anılan, “Kanonik Para Krizi Modeli”ni ortaya koymuştur. Daha sonra bu model, Flood ve Garber tarafından yeniden ele alınarak analiz edilmiştir (Yılmaz ve diğerleri, 2005:90).

Bu model, spekülâtif ataklara atıfta bulunur ve krizlerinin nedenlerini makro ekonomik politikalar ile sabit kur sistemi arasındaki uyumsuzluk olarak açıklar. Hükümetin bütçe açıklarını sürekli ve kontrolsüz bir şekilde para basarak finanse ettiği varsayımına dayanmaktadır. Bu eğilime rağmen merkez bankasının kurları hedeflenen düzeyde tutabilmek için döviz rezervlerini kullanarak sürekli alım satım yaptığı öngörülmektedir (Aslantaş ve Odyakmaz, 1998). Birinci nesil krizler uzun vadede sabit döviz kurunun sürdürülebilir olmadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Hükümetin harcamalarını karşılamak için para basımı yoluna gitmesi enflasyona, beklentilerin olumsuz dönmeye ve sermayenin yurtdışına çıkmasına neden olacaktır. Sermayenin kaçıışı merkez bankasının kurları öngörülen düzeyde tutabilmek için rezervleri kullanmasına neden olacaktır (Rijkkeghem and Üçer, 2005:109). Spekülâtorler de o zamana kadar fiyatı sabit kalan döviz kurunun yükselmeye başlayacağını bilmektedirler. Bu da, yerli para birimini elde tutmaktansa, fiyatı yükselecek olan dövizde elde tutmayı cazip hale getirmektedir. Böyle bir durumda ileriye görebilen spekülâtorler, döviz rezervleri tamamen tükenmeden hemen önce yerli para birimini satıp dövizde geçeceklerdir. Böylece döviz rezervleri azalacaktır. Döviz rezervlerindeki azalış belli kritik bir seviyeye ulaştıktan sonra ciddi rezerv kayıpları meydana gelecektir. Döviz rezervlerindeki

azalışın kritik düzeye gerilemesi birinci nesil kriz modellerinin vazgeçilmez temelini oluşturmaktadır. Bu spekülâtif ataklar nedeniyle kısa bir süre sonra rezervler tükenecek ve sabit döviz kuru uygulaması kaldırılacak ve yerli para yabancı paralar karşısında devalüe edilecektir (Yılmaz ve diğçerleri, 2005:90; İmer, 2003:21).

Kaynak: Doğanlar ve diğçerleri, 2007:257.

Şekil 14: Birinci Nesil Kriz Modellerinin Ortaya Çıkışı

Şekil 14 birinci nesil krizlerin ortaya çıkışını göstermektedir. Burada para piyasasındaki denge 1 noktasında ve döviz piyasasındaki denge ise 1' noktasında gerçekleşmektedir. M_1 bu denge durumuyla tutarlı para arzını göstermektedir. Bu noktada sözgelimi, cari işlemler dengesinde meydana gelen bir bozulmanın neticesinde, devalüasyon yapılacağına dair beklentiler artacaktır. Böylece devalüasyondan sonra yeni döviz kurunun geçerli döviz kurundan (E_0) daha yüksek bir düzeye çıkması beklenmektedir. Şeklin üst kısmı bu beklentilere bağılı olarak döviz cinsinden varlıkların, yerli para cinsinden beklenen değerini gösteren eğrinin sağa yukarıya doğru kaydığını göstermektedir. Geçerli döviz kuru hala E_0 olduğundan, döviz piyasasının dengede kalabilmesi (2' noktası) veya bir diğçer

ifadeyle döviz kurunu E_0 düzeyinde tutabilmek için, faiz oranlarının yükselmesi gerekecektir. Bu durumda sadece bu yeni faiz düzeyinde yabancı mali varlıkların getirisi, yerli para cinsinden varlıkların beklenen getirisine eşit olacaktır. Başlangıçta yurtiçi faiz oranı i_1 düzeyinde kaldığı için, yabancı varlıkların getirisinin altında kalacaktır. Bu getiri farklılığı döviz piyasasında döviz cinsinden olan varlıklara karşı bir aşırı talebin oluşmasına neden olacaktır. Döviz kurunu sabit seviyesi olan (E_0) düzeyinde tutabilmek için merkez bankasının döviz piyasasına müdahale ederek, piyasaya döviz satması gerekecektir. Bu durumda ekonomide para arzında bir azalma meydana gelecektir. Dolayısıyla ekonomideki para arzı yeterli miktarda azaldıktan sonra (M_2 düzeyi), faiz oranları i_2 düzeyine yükselerek, hem para piyasası hem de döviz piyasası dengeye gelmiş olacaktır. Dolayısıyla, devalüasyon yapılacağına dair beklentiler, ödemeler dengesi krizine yol açmakta ve beraberinde, rezervlerde ani bir düşüşe, yurt içi faiz oranlarının da yabancı faiz oranlarının üzerine çıkmasına neden olmaktadır.

Bu modelin eksik yönleri hükümetlerin otomatik olarak tüm bütçe açıklarını para basarak karşıladığı ve Merkez Bankası'nın ekonomideki gelişmelere bakmadan rezerv satarak döviz kurunu baskı altında tuttuğunu varsaymasıdır. Oysa gerçekte uygulanan politika araçları çok çeşitlidir. Öncelikle merkez bankalarının elinde para arzını daraltmak gibi araçlar mevcuttur. Ayrıca, yine bu modellerde iktisadi birimlerin gelecek beklentilerinin ve ekonomik faaliyetlerinin mali dengesizlikler ve kredi politikası üzerinde hiçbir şekilde etkisinin olmayacağı öngörülmüştür (Ardıç, 2004:41).

Birinci nesil kriz modellerine örnek gösterilebilecek krizlerden biri 1982 Meksika krizidir. Bu krizde birinci nesil krizlerin temel unsurları görülebilir. Birinci nesil kriz modelleri krizleri açıklamada birçok doğru noktalara değinmesine rağmen, pek çok iktisatçı tarafından reel krizlerin ortaya çıkışını tam olarak açıklayamadığı için eleştirilmiş ve bu eleştiriler doğrultusunda ikinci nesil kriz modelleri geliştirilmiştir.

3.4.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri (Kendi Kendini Besleyen Modeller)

Birinci nesil kriz modellerinin bünyesinde bir takım eksiklikleri barındırması ve 1992-1993 Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM) ve 1994-1995 Latin

Amerika krizlerinin birinci nesil kriz modelleri ile açıklanamaması üzerine yeni kriz modelleri ileri sürülmüş ve bunlar ikinci nesil kriz modelleri olarak adlandırılmıştır. Başta, Obsfeld olmak üzere birçok yazar Krugman'ın modelini genişletmiş ve böylece önceki modelin eksikliklerini gidererek krizleri daha gerçekçi modellerle açıklamaya çalışmışlardır.

İkinci nesil kriz modelleri üç unsura dayandırılmıştır. Birincisi, hükümetlerin sabit döviz kuru uygulamasından vazgeçmek istemelerinin bir nedeni olmalıdır. İkincisi, hükümetlerin sabit kur sistemini sürdürmek istemelerinin nedenleri olmalıdır. Üçüncüsü ise, krize yol açan kısır döngünün meydana gelmesi için sabit kuru korumanın maliyeti öyle artmalıdır ki, ekonomik birimler sabit kurun terk edileceğine inansınlar (Aslantaş ve Odyakmaz, 1998).

Bu modelin temelinde sabit döviz kurunu korumanın fayda-maliyet analizi yatmaktadır. Hükümetler döviz kuru paritesini korumanın faydasıyla, paritenin korunmasının maliyetini karşılaştırarak bir karar almaktadır. Örneğin, yurtdışında faiz oranlarının yükseldiğini varsayalım. Yurtdışında faiz oranlarının yükselmesi, yurtiçi faiz oranlarının yükselmesine de sebep olabilecektir. Böyle bir durumda üretim seviyesi düşecektir. Bu varsayım altında hükümetler pariteyi korumanın maliyetli olabileceğini düşünebilirler. Pariteyi korumanın maliyeti, pariteyi korumaktan sağlanacak faydayı aşılırsa bu koruma anlamsız olacaktır. Yine bu modellere göre ekonomik göstergelerde herhangi bir değişme olmazsa dahi ekonomi politikaları krize yol açabilir. Ekonomi politikalarının başarılı olabilmesinin koşullarından biri de ekonomik aktörlerin bekleyişleridir (Ardıç, 2004:43).

Ekonomik birimler beklentilerini oluştururken kendi davranışlarının iktisat politikası uygulamalarını etkilemeyeceğini varsayarlar. Bunun aksine, ekonomik birimlerin beklentileri ile cari dönemde ortaya çıkan sonuçlar arasındaki karşılıklı etkileşim, ikinci nesil modellerin hareket noktasını oluşturmaktadır. Piyasada oluşan beklentiler, doğrudan makro iktisadi politika kararlarını etkilemektedir. Makro iktisadi göstergeler ile ilgili kötümser bekleyişler kendi kendini besleyen bir süreç yaratmaktadır. Krizler ekonominin temel göstergelerinde kötüleşme olmadığı ve/veya beklenmediği durumlarda bile ortaya çıkabilmektedir (Yılmaz ve diğerleri, 2005:91). Örneğin, para otoritelerinin sabit kuru sürdürmeyi taahhüt ettikleri, fakat herhangi bir olağanüstü koşulda kurları dalgalanmaya bırakabilecekleri durumda, bu

politika belirsizliğine ilaveten eğer sabit kuru sürdürmenin maliyeti, ekonomik birimlerin sabit kurdan vazgeçileceğini düşündükleri durumda artıyorsa o zaman döviz piyasaları kendi kendini besleyen beklentilere göre şekil alacaktır. Eğer, güçlü temellere rağmen yatırımcılar hükümetin sabit kurdan vazgeçeceğini düşünüyorsa, bu düşünceye bağlı olarak yatırımcılar hükümeti, sabit döviz kuru uygulamasından vazgeçmeye zorlayabilirler. Sonuçta yatırımcıların tahminleri kendi kendini besleyen tahminlerdir (Yıldırım, 2006:137).

İkinci nesil modele göre kriz tutarlı kendi kendini besleyen beklentiler, sürü psikolojisi* ve bulaşma nedeniyle ortaya çıkar. Bir başka deyişle temel göstergelerde ciddi bozulmalar olmazsa dahi, gerçekte olmayan fakat beklenen politika değişimlerine katılım sonucu oluşan spekülasyon hareketleri krize yola açar. Zayıf makro ekonomik göstergeler kriz için gerekli, fakat yeterli değildir (Erkekoğlu ve Bilgili, 2005:18).

İkinci nesil kriz modelleri küresel finansal piyasaların yapısına daha uygun olmakla birlikte, analizin temel taşı olan güven kaybı ve beklentilerdeki kaymanın nedenleri konusunda yetersiz kalmaktadır. Burada para krizlerine yol açan temel etken uygulanan ekonomi politikaları ile döviz kuru arasında kabul edilen uzun dönemli politikaların birbiri ile tutarlı olmamasıdır. Finansal piyasalar sadece bu tutarsızlığı görüp üzerine gitmektedir. Sonuçta birinci nesil modeller ulusal paraya yönelik spekülasyon ataklarının rasyonel olduğunu, sabit döviz kurunun sürdürülemeyeceği inancı yaygınlaştığında spekülasyon saldırılarının kaçınılmaz olduğunu vurgular. Bu çerçevede spekülasyon saldırılarının zamanlamasının tahmin edilebileceğini ileri sürmektedir. Oysa ikinci nesil modellere göre, spekülasyon saldırıları rasyonel olabileceği gibi rasyonel olmayabilir de; bu çerçevede bu modellere göre spekülasyon saldırılarının zamanlaması tahmin edilemez (Yılmaz ve diğerleri, 2005:92).

1992 ERM krizi ikinci nesil kriz modellere örnek gösterilebilecek bir olaydır. ERM krizi ekonomik büyüklüklerin normal düzeyde olduğu zaman bile olumsuz

* Krizler açısından sürü psikolojisi, krizleri piyasada varolan yaygın kanaate bağlamaktadır. Başlangıç sebebi her ne olursa olsun bir satış dalgası, koyun güdüsüyle çok daha büyük miktarlara ulaşabilmekte ve o paradan sürü psikolojisiyle toplu çıkışlara yol açabilmektedir. Ters sürü güdüsü ise, piyasalarda her ne kadar krizlere yol açabilecek bazı işaretler olsa da, krizden kısa bir süre önce aşırı rahat davranılmasını ifade eden bir kavramdır.

beklentilerin neden olduğu bir kriz türüdür. Doğu ve batı Almanya'nın birleşmesinin getirdiği zorunluluktan dolayı Almanya'nın yüksek faiz politikası uygulaması ticari ortaklarını zor duruma sokmuştur. Çünkü yüksek faiz politikası işsizlik oranının artmasına neden olmuştur. Bu durum devalüasyon olasılığının yükselmesine ve ticaret ortaklarının da faiz oranlarını arttırmalarına neden olmuştur. Buna rağmen devalüasyon beklentisi engellenememiş ve ERM krizi başlamıştır (Kansu, 2004:110).

3.4.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri (Yayılma/Bulaşma Etkisi Modeli)

1997 yılında ortaya çıkan Doğu Asya krizi ile krizleri açıklayan yeni bir modele gereksinim duyulmuştur. Çünkü, Doğu Asya krizi ne bütçe açıklarının finansman yönteminin sabit kur sistemiyle tutarsızlığından kaynaklanan birinci nesil modelle, ne de makroekonomik büyüklükler kriz yaratacak düzeyde olmadığı halde spekülâtorlerin hükümetin sabit kur sistemini sürdürmeyeceği yönünde oluşan beklentilerinin neden olduğu ikinci nesil döviz kriziyle açıklanamamıştır. Kriz çoğu gözlemciyi bile şaşkına uğratmıştır. Krizden kısa bir süre önce IMF bile güçlü büyüme tahminlerinde bulunmuştur. Krizden sonra bile bu ülkelerin kriz riski taşıdığına veya 1997-1998 yıllarının olağan dışı riskli olduğuna dair geleneksel gösterge bulabilmek zordur. Bu nedenle 1990'lı yıllarda yaşanan, birkaç ülkede birden gerçekleşen ve hızla bölgesel olarak yayılan bu yeni krizleri açıklamak için üçüncü nesil kriz modelleri geliştirilmiştir (Kansu, 2004:113; Yılmaz ve diğerleri, 2005:93).

Farklı ülkelerde eşanlı olarak ortaya çıkan krizlerle ilgili olarak öne sürülen ve bulaşma etkisi modeli olarak da adlandırılan model, ülkelerin kendi içinde taşıdıkları benzer kırılmalıklar nedeniyle ortak şoklara maruz kaldığını ifade etmektedir. Ortak şokların mevcut olmadığı durumlarda ise kriz bir ülkeden diğerine çeşitli kanallarla yayılmaktadır. Bu kanallardan biri olan ticari ilişkiler vasıtasıyla bir ülkede devalüasyon yapılması durumunda diğer ülkelerde rekabet gücünü koruyabilmek için devalüasyon yapmak zorunda kalabilir (Ardıç, 2004:45).

Sermaye akımının serbest olduğu bir ekonomide, hükümet bankaların veya şirketlerin yurtdışından aldıkları borçlara doğrudan veya dolaylı şekilde garanti verir. Ancak hükümetin, finansal birimleri kontrol etme yetersizliği sonucu önemli ahlaki risk problemleri ortaya çıkar. Alınan borçların marjinal ve verimli olmayan

yatırımlara yönlendirilmesi, sonunda hükümet garantisi altında olan sermaye kayıplarına neden olacaktır. Negatif bir dışsal şok, bu kayıpları daha da arttıracak ve ekonomide ciddi daralmaya, geri dönmeyen kredilere, banka iflasları ve sermaye kaçışına neden olacaktır (Erkekoğlu ve Bilgili, 2005:18).

Üçüncü nesil kriz modellerine örnek 1997 Doğu Asya krizidir. 1993 yılında Hong Kong ve Japonya dışında Doğu Asya ülkeleri kontrollü veya sabit kur sistemini uygulamıştır. Bu sistemin uygulamaya konulması ve bu ülkelerdeki yüksek faiz oranı sermaye girişini hızlandırmıştır. Sermaye girişinin artması merkez bankalarını kur sistemi konusunda iki tercihten birini yapma zorunluluğunda bırakmıştır. Merkez bankası ya sabit kuru sürdüreceği veya esnek kur sistemini seçecektir. Bu noktada ülke merkez bankaları sabit kuru sürdürme seçeneğini tercih etmiştir. Doğu Asya krizi 2 Temmuz 1997 tarihinde Tayland bahtının devalüe edilmesiyle başlamış ve hızla diğer ülkeleri etkisi altına almıştır.

3.5. Kriz Erken Uyarı Göstergeleri

Ekonomide ortaya çıkardığı büyük tahribatlar ve önemli maliyetler nedeniyle krizlerin önceden tahmin edilebilmesi, bu sorunların önlenmesinde ve bu maliyetlerin azaltılmasında önemli bir unsur olacaktır. Bu nedenle, krizleri önceden tahmin etmeye yönelik pek çok çalışma yapılmış ve ekonomide kriz ortaya çıkabileceğini gösteren kriz erken uyarı göstergeleri tahmin edilmeye çalışılmıştır.

Yapılan bu çalışmalarda elde edilen bulgular çerçevesinde makroekonomik göstergeler ile ilgili olarak tahmin edilen kriz erken uyarı göstergeleri (Çonkar ve Ata, 2003:10);

1. Cari Açık/GSMH
2. Kısa Vadeli Dış Borç Stoku/Toplam Dış Borç Stoku
3. Kısa Vadeli Dış Borç Stoku/GSMH
4. Döviz Rezervleri/GSMH
5. Bankaların Takipteki Alacakları / Bankaların Toplam Kredileri
6. Bankaların Sermaye Yeterlilikleri şeklinde sıralanabilir.

Bu değişkenlere ilave olarak paranın reel olarak değer kazanması, M2/Rezervler, ihracatın artışı, yüksek enflasyon oranı, faiz oranı farklılığının yüksek olması, yüksek reel faiz oranı, düşük yurtiçi tasarruf oranı, büyük ticari açık, yabancı

portföy yatırımlarının dolaysız yatırımlara oranının yüksekliği gibi birçok değişken eklenebilir. Bu göstergelerin herhangi bir ekonomiye uygulanması o ekonominin kriz atmosferine olan mesafesini belirleyecektir.

Bir ülkenin kriz riskini belirleyen en önemli faktörlerden birisi cari açıkların GSMH'ye oranıdır. Bu oranın yüksek olması o ülkenin kriz açısından risk taşıdığını ifade etmektedir. Uzun dönemli denge analizlerine göre cari açık/millî gelir oranının %4 seviyelerine ulaşması ekonominin tehlike bölgesine girdiğini göstermektedir (Celasun, 2002:21). Ülkelerin krizlere duyarlılığını ölçen bir diğer gösterge, kısa vadeli borçların toplam borç stoku içindeki payıdır. Bu oranın yükselme eğiliminde olması ve bu trendin kırılmaması hem döviz piyasalarında baskı oluşturarak hem de spekülâtif ataklara zemin hazırlayarak bir finansal krizin davetçisi olabilir. Finansal bir kriz riskine karşı önemli olan ülkenin kısa vadeli borçlarını ödeyebilme potansiyelidir. Bunun için kısa vadeli dış borç stokunun GSMH'ye oranına bakılabilir. Ülkenin yüksek düzeylerdeki kısa vadeli borçlarının mevcut üretim kapasitesi ile karşılanamaması reel ekonomide sarsıntı ortaya çıkarabilecektir. Mevcut döviz rezervlerinin yüksek olması bir finansal krize karşı en önemli savunma aracı olarak kabule dileyebilir. Bu nedenle döviz rezervlerinin GSMH'ye oranı da önemli kriz öncü göstergelerinden biri olarak kabul edilir. Bankaların takipteki alacaklarının bankaların toplam kredileri içindeki payı banka sisteminin güvenilirliği açısından dikkatle değerlendirilmesi gereken bir unsurdur. Bu oranın düşüklüğü bankacılık sisteminin güvenilirliğini arttırıcı bir etkidir. Bankacılık sisteminde bir diğer kriz öncü göstergesi ise, bankaların sermaye yeterlilikleridir. Burada temel alınan asgari oran %8'dir. Bankacılık sisteminde ortaya çıkacak bir dalgalanmanın tüm ekonomiyi olumsuz şekilde etkileyeceği göz önünde bulundurulduğunda tüm bankaların sermaye yeterlilikleri açısından değerlendirilmesi kriz öncesi güvenliği açısından büyük önem ifade edecektir (Akdiş, 2000:124-131).

4. IMF VE EKONOMİK İSTİKRAR

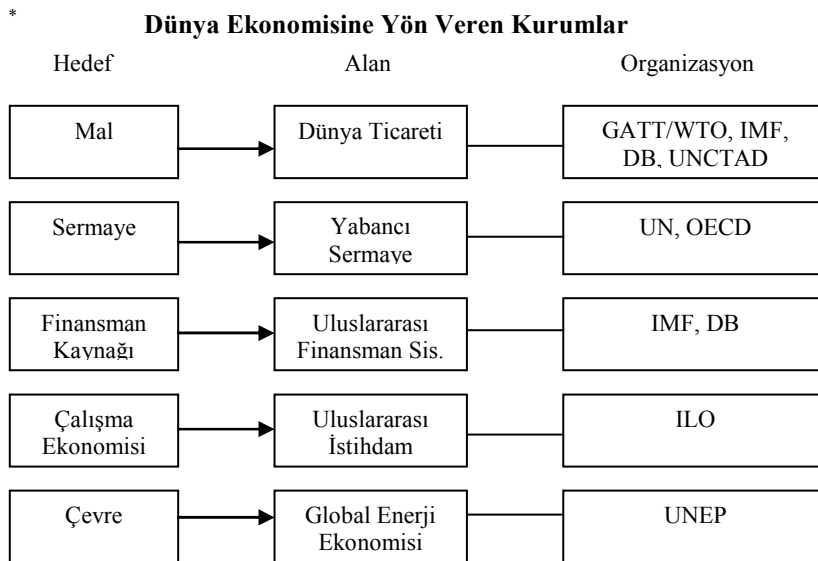
Bu başlık altında uluslararası para sisteminin düzgün ve aksaksız biçimde işlemesinden sorumlu olan Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin kuruluşu, görevleri, yönetim yapısı, üyelik koşulları ve verdiği kredilerle ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

4.1. IMF'nin Kuruluşu ve Görevleri

Altın para standardı sisteminin çöküşü ve II. Dünya Savaşı sonrası oluşan ekonomik ortam koşulları yeni bir düzen gerektirdiğinden bazı uluslararası kuruluşların kurulması kaçınılmaz olmuştur. Bu koşullarda ortaya çıkan uluslararası kuruluşlardan biri de IMF'dir.* IMF, Temmuz 1944'te Amerika Birleşik Devletleri, New Hampshire, Bretton Woods'ta toplanan konferansta kurulmuştur. 27 Aralık 1945 tarihinde ise, IMF Anlaşma Maddeleri'nin imzalanmasıyla resmen yürürlüğe girmiştir.

Ana sözleşmenin birinci maddesinde IMF'in kuruluş görevleri şu şekilde sıralanmıştır (Ener ve Demircan, 2004:17-18);

1. Uluslararası parasal işbirliğini sağlamak,
2. Uluslararası ticaretin uyumlu biçimde gelişmesini ve ticaret hacminin artışıını kolaylaştırmak, böylece tüm üye ülkelerde istihdamın, reel gelir düzeyinin ve üretken kaynakların artmasına katkıda bulunmak,

Kaynak: Mortan, 2001:24.

3. Döviz kurunun istikrarını sağlamak,
4. Üyeler arasındaki cari ödemelerde çok taraflı ödemeler sisteminin oluşturulmasına yardımcı olmak ve uluslararası ticaretin önünde engel oluşturabilecek kambiyo kısıtlamalarını ortadan kaldırmak,
5. Garanti karşılığında üyelerin fon kaynaklarından yararlanmalarını sağlamak, üye ülkelere güvence vermek ve böylece üyelerin ulusal ve uluslararası plandaki refahını tehlikeye sokmaksızın cari ödemelerdeki dengesizliklerini gidermek,
6. Bir önceki amaca uygun biçimde üye ülkelerin cari ödemelerdeki dengesizlik süresini kısaltmak ve yoğunluğunu azaltmaktır.

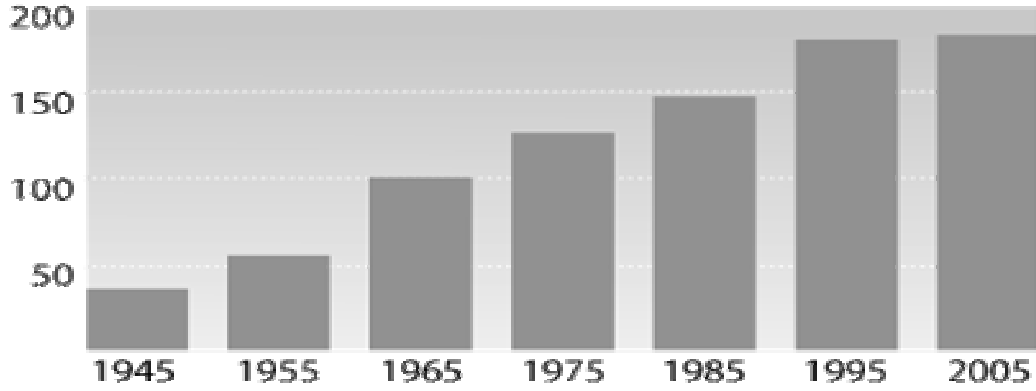
Sözleşmede yer alan bu görevlerden anlaşıldığı gibi IMF'nin başlıca amacı, II. Dünya Savaşından sonraki dönemde uluslararası para sisteminin düzenli şekilde işlemini sağlamak ve üye ülkelerin dış ödeme açıklarına karşı kısa süreli ödeme açmaktır. Uluslararası para ve mali sisteminin işleyişinden sorumlu bir kuruluş olan IMF'nin görevleri zaman içinde artmış ve değişiklik göstermiştir. IMF'nin bugünkü fonksiyonları (Seyidoğlu, 2003:563);

1. Ekonomik istikrarsızlık içinde olan ülkelere dış ödeme açıkları için kısa vadeli kredi temin etmek,
2. Uluslararası mali sisteme zarar vermesini önlemek üzere üye ülkelerin kur politikalarını gözetlemek ve denetlemek,
3. Mali krize giren ve ulusal parası yoğun spekülasyona maruz kalan ülkelere krizin atlatılması için mali kaynak sağlamak,
4. Üye ülkelerin uluslararası ticari bankalara veya resmi kuruluşlara olan ve ödenemeyen borçlarının ortaya çıkması durumunda sorunun çözümü için aracılık yapmak, yeni ödeme planları ve borç erteleme anlaşmaları hazırlamak,
5. Dünya Bankası ile işbirliği içerisinde üye ülkelerdeki makro ekonomik ve yapısal uyum politikalarına finansal destek sağlamak,
6. Üye ülkelerdeki ticaret ve kambiyo rejimlerinin serbestleşmesini özendirici çalışmalarda bulunmak, teknik yardım ve eğitim hizmetleri sunmak şeklinde değişmiştir.

IMF'nin bu fonksiyonları sonucunda üye ülkelere uygulattığı istikrar programlarında temel hedefi, düzenli işleyen ödemeler dengesi temin etmek, dünya ticaretinin önündeki ödeme ve ticari kısıtlamaları minimuma indirmektir. Amaç dar gibi gözükse de politika uygulamaları ekonominin her kesimini farklı oranlarda etkilemekte ve bu yolla ekonomideki istikrarsızlıkları ortadan kaldırmak hedeflenmektedir.

4.2. IMF'ye Üyelik Koşulları ve Kotalar

Kuruluşunda 45 olan üye sayısı özellikle SSCB'nin dağılmasının ardından hızla artan ve bugün 185'e ulaşan IMF, arada geçen süre içerisinde uluslararası para piyasalarının düzenlenmesinde merkezi bir rol üstlenmiştir.

Kaynak: www.imf.org

Grafik 1: IMF Üye Sayısındaki Değişim (1945–2005)

IMF'nin kuruluşunu ve işleyişini düzenleyen ana sözleşmeye göre, Fon üyeleri kurucu üyeler ve diğer üyeler olmak üzere ikiye ayrılır. Kurucu üyeler, Birleşmiş Milletler'in Bretton Woods'daki para ve maliye konferansına katılan ve 31 Aralık 1945 tarihine kadar fon ana sözleşmesini kabul eden ülkelere oluşur. Diğer üyeler ise, kuruluş aşamasından sonra Fon'a katılan ülkelere meydana gelir (Uysal, 2004:12).

IMF üyesi her ülkeye ilk girişte bir kota belirlenir. Üyelerin Fon'la yapacakları mali işlemler ve Fon'un yönetimine katılmadaki ağırlıkları onların kotalarına bağlıdır. Yani, kotalar ülkelerin üyelik katkıları, oy verme hakkı, çekebilecekleri kaynak miktarı ve Özel Çekme Hakları (SDR)'nin dağıtımını açısından

önem taşır. IMF Governörler Kurulu her beş yılda bir üye ülkelerin kota durumları ile ilgili genel değerlendirmeler yapmaktadır. Kotalarda yapılması istenilen değişikliklerin çoğunluğunun %85'i tarafından onaylanma durumu vardır.

IMF'de kotaların miktarı dört açıdan önem taşımaktadır. Bunlar (Ener ve Demircan, 2004:23; Seyidoğlu, 2003:564);

Üyelik Katkısı: Kotalar her üyenin Fon'a yapacağı mali katkının sınırını gösterir. Bir ülke üyeliğe kabul edildiğinde belirlenen kotanın %25'i kadar uluslararası rezerv para (SDR), %75'i kadar da kendi ulusal parasıyla IMF'ye ödemede bulunur. Bu katkılar sonucunda Fon, çeşitli ulusal paralardan ve SDR'den oluşan bir sepet görünümündedir.

Oy Verme Ağırlığı: Her üyenin Fon'daki oy hakkı onun kota miktarına paralel şekilde değişir. Oy vermedeki ağırlığın önemli olma nedenlerinden birincisi Fon'un temel politika ve uygulamalarına ilişkin kararların belirli bir oy çoğunluğu gerektirmesidir. Örneğin, kotaların arttırılması, SDR tahsisleri veya Fon'un altın satışları, governörler Kurulu'nun %85 oranında çoğunluk kararına bağlıdır. Kredilerin masraf ve faiz oranlarının belirlenmesi için de %70 çoğunluğa gerek vardır.

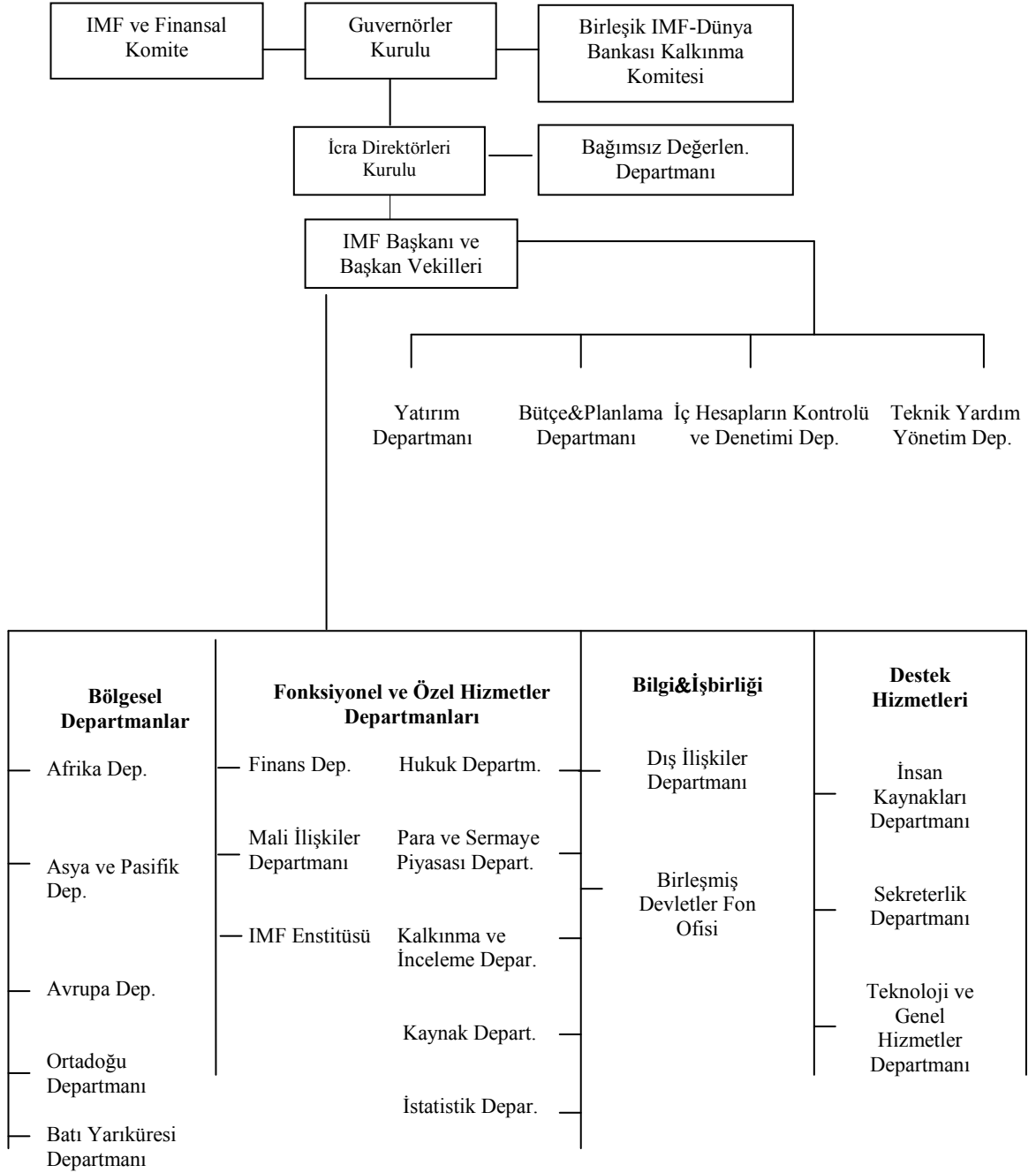
İkinci olarak, üyelerin oy verme ağırlığı onların Fon Yönetim Kurulu'ndaki temsili bakımından da önem taşır. En büyük kotaya sahip ülkelerle, son iki yıl içinde en büyük net borç veren durumundaki iki ülke, Yönetim Kurulundaki üyelerini kendileri atarlar. Geri kalanlar ise üye ülkeler tarafından seçimle gelirler. Üyelerin oy verme güçleri kotalarının hacmine bağlı olduğu için kotalar bu komitelerin bileşimini de etkilemiş olmaktadır (<http://www.akdenizforum.com/ekonomi/2087-imf.html>).

Fon'dan Sağlanacak Kredi Miktarı: Kotalar üye ülkelerin Fon'dan çekebilecekleri mali kaynakların sınırını da belirler. Yani Fon'dan sağlanabilecek mali destek kotalarla orantılıdır.

Yeni Oluşturulan SDR'lerin Dağıtımı: Kotaların diğer bir rolü SDR'lerin üyeler arasındaki dağılışı oranını belirlemesidir. SDR kaynağı mevcut rezervlere ek olarak, uluslararası likidite ihtiyaçlarını karşılamak üzere Fon tarafından oluşturulmuştur. Fon gereksinimi duyan üye ülkeler SDR'lerden Fon'daki kotaları oranında pay alırlar.

4.3. IMF'nin Organizasyon Yapısı

Merkezi Washington'da olan IMF'nin organizasyon yapısı Çizelge 1'de ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Fon, Governörler Kurulu, Yürütme (İcra Direktörleri) Kurulu, IMF Başkanı ve diğer IMF personelinden oluşmaktadır.

Kaynak: www.imf.org

Çizelge 1: IMF'nin Organizasyon Yapısı (Aralık 2006)

4.3.1. Guvernörler (Yönetim) Kurulu

Guvernörler Kurulu, Fon'un en üst karar alma organıdır. Kurul, normal olarak yılda bir defa bir araya gelir. Üye ülkelerin maliye bakanları veya merkez bankası başkanlarından oluşur. Yetkilerinin bir kısmı yürütme kurluna devredilebilir. Ancak bazı yetkileri kesinlikle devredilemez. Bunların başlıcaları; Fon'a üye kabulü ve bunun belirlenmesi, kotaların belirlenmesi, SDR'lerin dağıtımı, Fon'un net gelirlerinin dağıtımı, Yürütme Kurulu'nun Fon ana sözleşmesiyle ilgili yorumlarına itirazların karara bağlanması şeklindedir (Alpago, 2002:35).

Guvernör ve guvernör vekillerinin atanma süreleri yoktur. Üye ülke istediği zaman guvernör veya guvernör vekilini değiştirebilir. Kurul kendi arasında bir guvernörü, Guvernörler Kurulu Başkanlığı'na seçer.

4.3.2. İcra Direktörleri (Yürütme) Kurulu

İcra Direktörleri Kurulu, Fon'un günlük işlerinin yürütülmesinden sorumludur. Üye ülke veya ülke gruplarından atanan veya seçilen 24 üyeden oluşur. Fon'da en yüksek kotaya sahip olan beş ülkenin (ABD, Almanya, Japonya, İngiltere, Fransa) atadıkları birer icra direktörü ile Suudi Arabistan, Çin ve Rusya'nın seçtikleri üç ve diğer ülkelerin meydana getirdiği on altı ülke grubunun seçtiği on altı üye Kurulu oluşturur. Kurul kararlarını toplam oy gücünün en az yarısıyla alır (www.imf.org; Ener ve Demircan, 2004:20). Organizasyonun gücü ve sürekli karar alma organıdır. Kurul üyelerinin çoğunluğu IMF'nin Washington'daki karargahında, geri kalanı ise, Paris, Cenevre ve Newyork Birleşmiş Milletler'de çalışmaktadır.

4.3.3. IMF Başkanı

IMF Başkanı, Fon Yönetim Kurulu tarafından beş yıl süreyle atanır. Guvernör veya direktör değildir. Başkan IMF personelinin yöneticisi olup, görevi İcra Direktörleri Kurulu kararları doğrultusunda Fon'u yönetmektir. Ayrıca, İcra Direktörleri Kurulu'nun genel denetimi altında personelin işe alınıp çıkarılması kararı da Başkan'ın görevleri arasındadır (Alpago, 2002:36). Başkan'ın oylarda eşitlik hali dışında bu Kurul'da oy kullanma hakkı yoktur. IMF Başkanı'nın üç yardımcısı mevcuttur.

Fon'un olağanüstü durumlarda aldığı kararları kontrol eden bazı geçici komitelerde vardır. Bunlardan birisi Ara Karar Komitesi'dir. Bu Komite normal olarak yılda iki kez toplanır. Uluslararası para sisteminin yönetimi ve uygulamanın gözetimi ile ilgilenir. Ayrıca para sisteminin işleyişindeki aksaklıkları belirlemek, gerektiğinde kotaları arttırmak, Fon sözleşmesinde değişiklik yapmak gibi konularda raporlar hazırlar, İcra Direktörleri Kurulu'na sunar (Seyidoğlu, 2003:566)

Bir diğer geçici komite ise Kalkınma Komitesi'dir. Bu Komite, az gelişmiş ülkelere mali kaynak transferine ilişkin kararlar üzerinde çalışmalar yapar. Gelişmekte olan ülkelere reel kaynak transferi ile yaptığı çalışmaları raporlar haline getirerek IMF ve Dünya Bankası yönetim kuruluna sunar (Uysal, 2004:15).

4.4. IMF'nin Mali Kaynakları

IMF, üye ülkeleri mali ve teknik yönden destekleyebilmek için kendisine kaynak oluşturmak zorundadır. Fon'un üye ülkelerden sağladığı bu kaynaklar daha sonra üye ülkelere ihtiyaçları doğrultusunda verilmektedir. Fon'a yaptıkları katkı ölçüsünde de üye ülkeler Fon'da söz sahibi olmaktadır (Seyidoğlu, 2003:576).

Fon'un normal kaynakları Fon'da toplanan kullanılabilir paralar ve SDR'den meydana gelmektedir. Ayrıca, Fon'un emrinde her an çeşitli ülke paralarından ve SDR'den oluşan bir stok bulunduğu, Fon'daki bu paraların üye ülkelerin IMF'deki kotalarına karşılık yatırdıkları paralardan oluştuğu bilinmektedir.

İkinci olarak Fon, normal kaynaklarını geçici olarak desteklemek amacıyla borçlanma yoluna gidebilir. Uygulamadaki ilkelere göre, borç alınan fonlar toplam kotaların %50-60'ını geçemez.

4.4.1. Kotalar

IMF'ye üye olan her ülke Fon'da SDR cinsinden bir kotaya sahip olur. Bu kota bir nevi üyelik ödentisi olarak üyelik başvurusu sırasında üye ülke tarafından ödenen ve gerek görüldüğü takdirde her beş yılda bir artırıma gidilen bir tutardan oluşmaktadır (Alpago, 2002:40). Kotaların başlıca işlevleri (Uysal, 2004:17);

1. Kotalar her üyenin Fon'a yapacağı mali katkının sınırını gösterir. Ayrıca IMF'nin gelir kaynaklarının önemli bir kısmını oluşturur. Fon üyelerine yaptığı finansal desteğin önemli bir kısmını bu kota gelirlerinden sağlar.

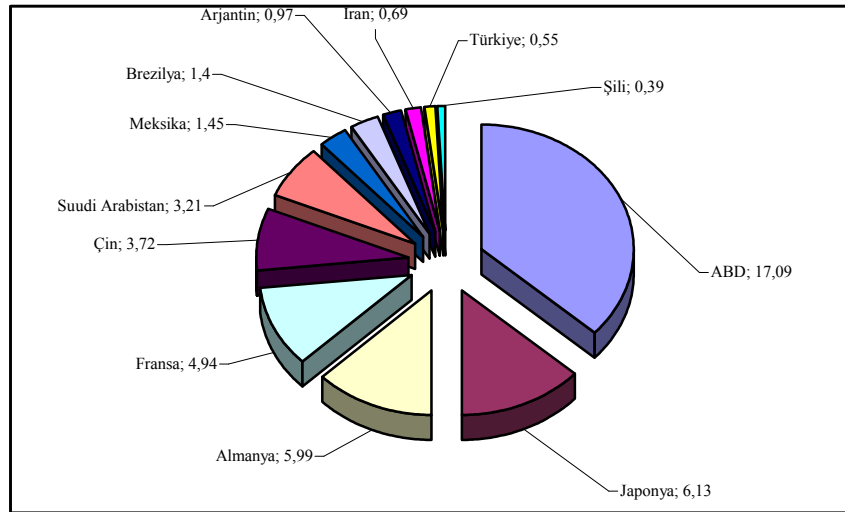
2. Kotalar üye ülkelerin IMF’den çekebileceği mali desteğin temel limiti konumundadır. Her ülkeye tahsis edilecek SDR miktarı üye ülkenin kotasına paralel olarak hesaplanmakta ve verilmektedir.

Tablo 1: Bazı Ülkelere Tahsis Edilen IMF Kotası (31.01.2008, milyon SDR)

Ülke	Kota	Tahsis Edilen SDR Miktarı
ABD	37.149	4899,53
Japonya	13.313	891,69
Almanya	13.008	1210,76
Fransa	10.739	1079,87
Çin	8.090	236,8
Suudi Arabistan	6.986	195,53
Meksika	3.153	290,02
Brezilya	3.036	358,67
Arjantin	2.117	318,37
İran	1.497	244,06
Türkiye	1.191	112,31
Şili	856	121,92

Kaynak: www.imf.org

3. Kotalar ayı zamanda üye ülkenin IMF’deki oy gücünün de başlıca belirleyicisidir. Oy verme ağırlığı Fon’un temel politika ve uygulamalarına ilişkin kararların belli bir çoğunluğu gerektirmesi ve üye ülkenin Fon’un Yönetim Kurulu’ndaki temsilini etkilemesi bakımından önem taşımaktadır.

Kaynak: www.imf.org verilerinden çizilmiştir.

Grafik 2: Bazı Üye Ülkelerin Oy Güçleri

Bir üye ülkenin kotası ne kadar yüksekse oy gücü de aynı oranda yüksek olur. Bunun sonucunda da IMF'nin alacağı kararlarda oy gücü oranında etkili olur. IMF'ye üye olan ülkelere ait kotaların IMF Ana Sözleşmesi gereği beş yılda bir gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu süre en yüksek ayarlanma süresini göstermekte olup daha kısa süreli ayarlamalarda yapılır. Üye ülkelerin özel kota ayarlaması istekleri doğrultusunda daha kısa sürede incelemeler yapılabilir. Özel kota ayarlaması talebinin gerçekleşmesi için Governörler Kurulu tarafından alınacak %85 oranında bir karar gerekmektedir (Çörtük, 2006:22).

4.4.2. Borçlanma

Borçlanma, IMF'nin mali kaynaklarında ikinci önemli unsur durumundadır. Fon'un normal kaynaklarını geçici olarak desteklemek amacıyla başvurduğu borçlanma farklı şekillerde yapılmaktadır. Bunlardan birincisi Genel Ödünç Alma Anlaşması, ikincisi ise diğer borçlanmalar şeklindedir. Üçüncü olarak IMF swap anlaşmaları şeklinde borçlanma yoluna başvurmaktadır.

Genel Ödünç Alma Anlaşması, IMF ile "Onlar Grubu"* olarak adlandırılan başlıca on sanayileşmiş ülke arasında 1962 yılında yapılmış olan bir anlaşmadır. Uluslararası para sisteminin işleyişini engelleyecek herhangi bir gelişmenin ortaya çıkması durumunda Fon'a ek kaynak sağlamak amacıyla yapılmıştır. Başlangıçta dört dönem için hazırlanan anlaşma sonraki yıllarda sürekli gözden geçirilmiş ve günümüze kadar gelmiştir (Seyidoğlu, 2003:576). 1964 yılında İsviçre'de anlaşmaya katılmıştır.

Diğer borçlanmalar şeklinde yapılan borçlanmalarda amaç likiditeyi arttırmaktır. Bunun için kısa ve orta vadeli olarak çeşitli resmi kuruluşlardan borçlanma yoluna gidilir. Örneğin, Uluslararası Denkleştirme Bankası ve Suudi Arabistan Parasal Ajansı Fon'un borçlanma yoluna başvurduğu başlıca kurumlardan ikisidir (Alpago, 2002:44).

Swap anlaşmaları ise, Fon'un mali kaynakları arasında sayılmayan, ancak fon kaynaklarına olan talebi azaltıcı etki yapan anlaşmalardır. Bu anlaşmalar vasıtasıyla Merkez Bankaları arasında anlaşmalar imzalanır. Bu yolla ülkelerin ödemeler

* Bu ülkeler ABD, Japonya, İngiltere, Kanada, İtalya, Almanya, Fransa, İsviçre, İsveç, Hollanda ve Belçika'dan oluşmaktadır.

bilançosu dengesizliklerinin finanse edilmesi amaçlanır (Uysal, 2004:19). A ülkesinin ihtiyaç duyduğu para gereksinimi B ülkesi ile aralarında swap anlaşması olması durumunda o ülke merkez bankasından ve o ülke parası karşılığında belirli bir süre için alınır. İlk swap anlaşması ABD Federal Rezerv Bankası ile Uluslararası Ödemeler Bankası arasında 1962 yılında yapılmıştır.

4.5. IMF Kaynaklarının Kullanımı

Başlıca işlevinden biri üye ülkelerin dış ödemeler dengesindeki istikrarsızlıkları gidermek amacıyla bu ülkelere gerek duyduğu zamanlarda kredi temin etmek olan IMF, bu kredileri çoğunlukla kısa vadeli ve gerekli olduğu durumlarda orta vadeli olarak sağlamaktadır. Bir ülkenin Fon'dan borçlanması, o ülke parasının diğer ülke parasıyla değiştirilmesi veya parası karşılığında diğer ülke parasının satın alınması şeklinde olabilir. Buna göre dış kaynak ihtiyacı içine giren üye ülke, kendi parasını verip karşılığında parası güçlü bir başka üye ülkenin parasını almakta ve zamanı gelince bu tutar tekrar değiş tokuşa tabi tutulmaktadır. Bu nedenle IMF'den finansal kaynak kullanan bir ülkenin bir başka ülkenin parasının kullanımına "alım" geri ödemesine de "geri alım" adı verilmektedir (Çörtük, 2006:36). Ayrıca gerekli olduğu durumda ülkeler IMF'den SDR olarak da borçlanma yoluna gidebilmektedir.

Fon'a başvurmak için bir zaman sınırlaması yoktur. Üye ülke, ödemeler dengesi bunalımına düştüğünü veya düşeceğini ileri sürerek her zaman IMF'ye başvurabilir. Bu başvuru serbestliği, Fon'un üye ülkenin hesaplarını inceleme ve gerektiğinde başvurusunu reddetme hakkını ortadan kaldırmaz. IMF'den kredi kullanmanın başlıca koşullarını şöyle sıralayabiliriz (www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcarsamba19.doc);

1. Üye ülkenin ülkedeki ekonomik istikrarsızlığı gidermek amacıyla uygulayacağı ekonomik programa ilişkin Fon'a bir niyet mektubu vermesi,
2. Bu niyet mektubu sonrasında Fon'la üye ülke arasında stand-by düzenlemesi veya süresi uzatılmış düzenleme yapılması,
3. IMF tarafından üye ülkenin programın uygulanması aşamasında göz önünde bulundurması gereken performans göstergelerinin belirlenmesi,
4. Üye ülkeye sağlanacak kredi miktarının taksitlere bölünmesi,

5. Üye ülkenin kullanacağı kredi miktarı kadar kendi parası cinsinden hazırlanmış bir taahhüt senedinin Fon'a verilmesi,
6. Üye ülkenin hazırlanan programa bağlı olarak gerçekleştirdiği uygulamaların gözden geçirilmesi şeklindedir.

IMF'nin kredi politikası şartlılık ilkesine dayanır. Bu ilke gereği üye ülkenin IMF'den temin ettiği kredi karşılığında bu fonların tekrar IMF'ye dönmesini sağlayacak politikaları uygulaması zorunlu şarttır. IMF'nin bu politikasına şartlılık politikası adı verilir. Şartlılık ilkesinin dört amacı vardır. Bunlardan ilki, kamuoyuna hükümetin uygulayacağı ekonomi politikası hakkında bilgi vermektir. İkincisi, yurtiçinde faaliyet gösteren yabancı yatırımcılar ve kreditorlere uygulanacak olan istikrar programının makroekonomik hedefleri tutturacağına dair teminat vermektir. Üçüncü amaç, IMF'ye teminat olarak uygulanacak olan istikrar önlemlerinin hedefler doğrultusunda yol almasını sağlamaktır. Son olarak da, üye ülkenin IMF tarafından öngörülen programı uygulaması ve hedefleri tutturması durumunda sağlanan finansmanın sürdürülebileceği konusunda hükümete teminat vermesidir. Ayrıca IMF'nin mali kaynakları, üye ülkelere çeşitli politika ve kolaylıklar şeklinde kullanılmaya hazırdır. Bu kullandırma, bütün üye ülkelere aynı şekilde ve aynı koşullar altında yapılır. Buna "eşit kabul hakkı" adı verilmektedir (Ener ve Demircan, 2004:29; Uysal, 2004:30). IMF'den sağlanan kaynak kullanımı üye ülkenin kullandığı dövizini geri ödemesi veya ülkenin kendi parasıyla düzenlenmiş olan taahhüt senedini geri almasıyla son bulur.

4.6. IMF'nin Kredi Çeşitleri

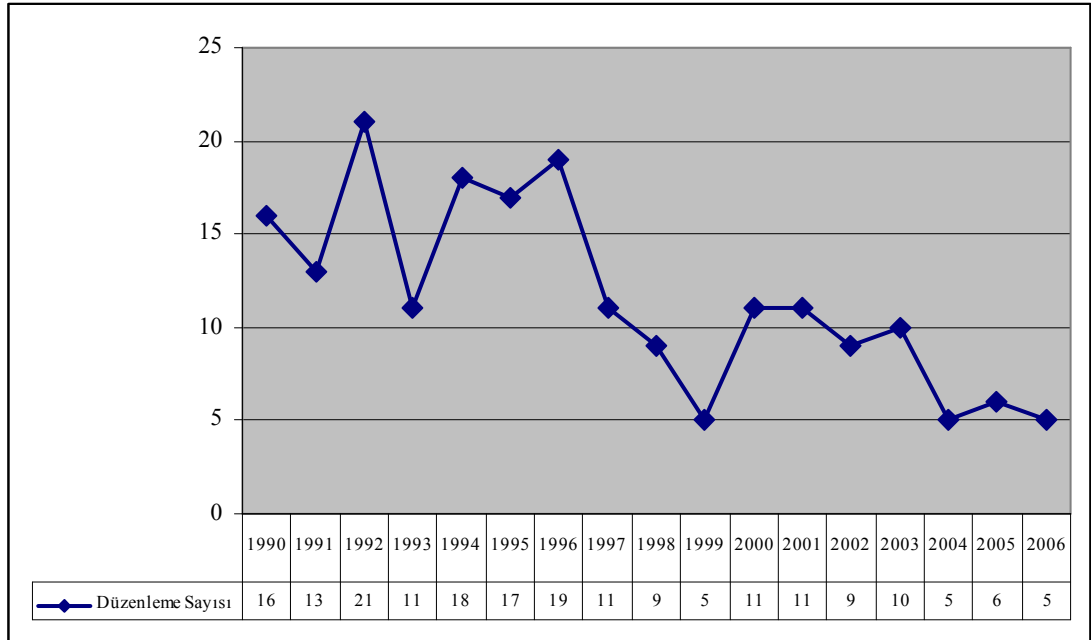
IMF'nin kurulmasının ardından günümüze kadar geçen süre zarfında pek çok ülke, ekonomisinde ortaya çıkan istikrarsızlıkları gidermek için IMF'den kredi talep etmek zorunda kalmıştır. IMF tarafından üye ülkelere sağlanan krediler düşük faiz oranlı olmaları bakımından bir kolaylık gibi gözükmesine rağmen, sağlanan kredi "şartlılık ilkesine" dayanılarak alındığı için bazı yükümlülüklerin yerine getirilmesini gerekli kılar. Bu nedenle genellikle üye ülkeler tarafından en son alternatif olarak tercih edilir.

Bu hususlar çerçevesinde IMF'den sağlanan krediler farklı şekillerde olabilmektedir. Bu kredi çeşitleri şu şekilde sıralanabilir:

4.6.1. Normal Mali İmkanlar

Normal mali imkanlardan sağlanan krediler üç grupta toplanmıştır. Bunlar; kredi dilimleri anlaşmaları, uzatılmış fon kolaylığı ve genişletilmiş kullanım politikası şeklinde ifade edilebilir.

Kredi dilimleri (traşları) anlaşmaları çerçevesinde, her IMF üyesi ülke kendisine tahsis edilen kotaya bağlı olarak Fon'un imkanlarından faydalanabilir. Üye ülkelerin kotaları ile sınırlı kullandıkları bu kaynaklara “normal çekme hakları” adı verilir (Uysal, 2004:25). Krediler kotanın dört çeşit dilimi şeklinde kullanılmaktadır. İlki “birinci traş çekilişi” olarak adlandırılmaktadır. Kotanın ilk %25'lik bölümü yani rezerv dilimi üye ülkenin Fon'a ödediği %25'lik SDR veya diğer ulusal para tutarını ifade etmektedir. Birinci traş çekilişi üye ülkenin ödeme güçlüklerini gidermek için performans kriteri aranmadan alabildikleri bu kredi miktarını ifade etmektedir. Daha sonraki borçlanmalar yani ikinci, üçüncü ve dördüncü kredi traşları “yüksek kredi traşı” veya “üst kredi dilimi” kredileri olarak adlandırılmaktadır. Bu traş çekilişlerinde şartlar daha da ağırlaşır ve performans kriteri yeni stand-by düzenlemesine bağlı olarak belirlenir (Alpago, 2002:54).

Kaynak: IMF Annual Report, 2006:132 verilerinden çizilmiştir.

Grafik 3: IMF Tarafından Uygun Görülen Düzenleme Sayıları (1990-2006)

IMF İcra Direktörleri Kurulu'nun programı onaylaması ile istikrar programına yönelik mali kaynaklar, 1-2 yıllık bir süre zarfında ve genellikle 3 aylık taksitler halinde üye ülkelere kullanılır. Niyet mektubu ile başvuru bu düzenleme çerçevesinde her bir taksit serbest bırakılmadan önce düzenlemede öngörülen performans kriterlerinin ve niyet mektubunda yer alan taahhütlerin yerine getirilip getirilmediği incelenir. Taahhütlerin yerine getirilmemesi halinde IMF'nin tek taraflı olarak finansal kaynaklarının kullanımına son vermesi söz konusudur. Bu imkana ilişkin geri ödemeler normal olarak her bir kullanımdan 2¼-4 yıl sonra yapılır. Maksimum ödeme süresi 3¼-5 yıldır (Çörtük, 2006:39). Uzatılmış fon kolaylığı, süresi üç yıla kadar olan programlara finansman sağlar. Amacı yapısal ve makroekonomik sorunlardan kaynaklanan dış ödeme güçlüklerinin giderilmesine katkıda bulunmaktır. İlk programda üç yıllık dönemin genel amaç ve politikaları belirtilir. Daha sonraki uygulamalar her yıl yapılacak görüşmelerde tespit edilir. Bu hesabın kullanılmasında da performans göstergesi geçerlidir. Sağlanan kredinin geri ödeme süresi 4¼-10 yıl arasında değişir (Seyidoğlu, 2003:569).

Genişletilmiş Kullanım Politikası ise, Destekleme ve Uzatılmış Fon Kolaylığı kaynaklarından finanse edilen ve Fon'un büyük desteğini gerektiren programlara ilave kaynak sağlamak amacıyla verilen kredileri ifade eder. Bu politikadan faydalanma şartları (Seyidoğlu, 2006:569; Alpago, 2002:55);

1. Dış dengesizliğin giderilmesini sağlayacak süre normal olarak bir yılı aşmalıdır.
2. İhtiyaç duyulan finansman kredi tranşları veya genişletilmiş fondan sağlanabilecek tutardan fazla olmalıdır.
3. Destekleme veya genişletilmiş düzenlemelerle uyumlu bir kredi kullanımı olmalıdır.

4.6.2. Özel Kredi Kaynakları

Üye ülke ekonomilerini olumsuz şekilde etkileyecek beklenmedik durumların ortaya çıkması durumunda, bu olumsuz gelişmeleri ortadan kaldırmak amacıyla IMF tarafından üye ülkelere sağlanan kaynaklar özel kredi kaynakları veya özel imkanlar olarak adlandırılırlar. Bunlar telafi edici ve olağanüstü finansman kolaylığı ile tampon stok finansman kolaylığından oluşmaktadır.

Telafi edici finansman kolaylığı, kendi denetimleri dışında ihracat gelirlerinin veya yurtdışında çalışan ve döviz gelirlerinin bir bölümünü ülkeye yollayan işçilerinin gönderdikleri dövizlerin azalması ya da tahıl ithal maliyetlerinin yükselmesi gibi koşulların ortaya çıkması ve bu sorunlarla karşılaşan üye ülkenin IMF ile işbirliğine girmesi halinde pek fazla koşula bağlamayı gerektirmeden hemen kullanılabilir bir imkandır (www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcarsamba19.doc).

Tampon stok finansman kolaylığı ise, bazı ham madde ihracatçısı ülkelerin gelirlerinde istikrar sağlamak ve uluslararası mal anlaşmaları çerçevesinde oluşturulan tampon stokların finansmanına bu ülkelerin katılmalarını sağlamak amacıyla Fon tarafından açılan kredileri ifade etmektedir. Üyelerin bu kaynaktan geçici veya kısa süreli yararlanabilmesi mümkündür (Ener ve Demircan, 2004:32).

4.6.3. Az Gelişmiş Ülkelere Uygulanan İmkanlar

Üye ülkelerde mevcut bulunan yoksulluğun ortadan kaldırılması amacıyla bu ülkelere kaynak sağlamak IMF'nin en fazla öne çıkan görevlerinden biridir. Bu görevi doğrultusunda IMF tarafından üye ülkelere sağlanan finansman kolaylıkları iki şekilde olabilmektedir. Bunlar yapısal uyum kolaylığı, arttırılmış (güçlendirilmiş) yapısal uyum kolaylığı veya yoksulluğu azaltma ve büyüme kolaylığı.

Yapısal uyum kolaylığı, sürekli dış ödeme güçlükleriyle karşılaşan az gelişmiş ülkelere orta vadeli makro ekonomik dengelerin tesisini sağlamak ve bu doğrultuda öngörülen yapısal reformları desteklemek amacıyla IMF ve Dünya Bankası'nın işbirliği ile uygun koşullarla finansman sağlanmasıdır. (Ener ve Demircan, 2004:33).

Zaman içinde yapısal uyum kolaylığının, düşük gelirli üye ülkelerin güçlü ve ayrıntılı bir uyum programını desteklemekte yetersiz kaldıklarının görülmesi üzerine, bu ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarının çözümü yanında yüksek ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi sağlamalarına da imkan vermek üzere “güçlendirilmiş yapısal uyum kolaylığı”, yürürlüğe konmuştur. IMF kaynaklarına ek olarak, bu düşük faizli imkanı destekleyebilmek için IMF nezdinde düşük gelirli üye ülkelerin dışında kalan üye ülkelerin bağışlarıyla oluşturulan bir fon kurulmuştur (www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcarsamba19.doc). Yapısal uyum kolaylığından faydalanabilmek için üye ülkenin fon tarafından belirlenmiş on dokuz ülkeden biri

olmasının yanı sıra IMF ve Dünya Bankası işbirliğiyle orta vadeli bir makro ekonomik yapısal uyumlandırma programını uygulamaya koymuş olmasıdır. Burada sağlanabilecek azami kredi miktarı ülke kotasının %50'sidir. Bu tutarın dağılımı birinci yıl %15, ikinci yıl %20 ve üçüncü yıl için %15 şeklinde yapılmıştır. Geri ödeme süresi beş işe on yıl arasında değişmektedir (Alpago, 2002:57).

Güçlendirilmiş yapısal uyum kolaylığının 1994 yılında değiştirilmesiyle yerini yoksulluğu azaltma ve büyüme kolaylığı almıştır. 1999 yılında bu kolaylık daha da güçlendirilmiş, yoksulluğu azaltma amacı daha belirgin ve açık hale getirilmiştir. Daha yüksek yaşam standartlarına ulaşmak ve yoksulluğu azaltmak, ödemeler dengesi sorunlarını iyileştirici programları desteklemek ve sürdürülebilir büyümeyi sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. 80 az gelirli ülke bu uygulama kapsamındadır. Az gelişmiş ülkelere bu kolaylık üç yıllık düzenlemeler, 10 yıl vadeli ve yıllık % 0,5 faizli krediler şeklinde ve belirli performans kriterleri koşulu ile elde sağlanmaktadır (Çörtük, 2006:45).

Tablo 2: 30 Nisan'dan İtibaren Yürürlükteki Düzenlemeler (1997-2006)

	DÜZENLEME SAYISI			ÖNGÖRÜLEN MİKTAR (milyon SDR)		
	STAND-BY	EFF ¹	PRGF ²	STAND-BY	EFF	PRGF
1997	14	11	35	3764	10184	4048
1998	14	13	33	28323	12336	4410
1999	9	12	35	32747	11401	4186
2000	16	11	31	45606	9798	3516
2001	17	8	37	34906	8697	3298
2002	13	4	35	44095	7643	4201
2003	15	3	36	42807	4432	4450
2004	11	2	36	53944	794	4356
2005	10	2	31	11992	794	2878
2006	10	1	27	9534	9	1770

¹EFF: Extended Fund Facility (Uzatılmış Fon Kolaylığı)

²PRGF: Poverty Reduction and Growth Facility (Yoksulluğu Azaltma ve Büyüme Kolaylığı)

Kaynak: IMF Annual Report, 2006:133.

4.6.4. Geçici İmkanlar

IMF geçici imkanlar olarak adlandırılan bu özel uygulamalar yoluyla ödemeler dengesi sorunlarını kısa vadede çözmeyi hedefler. Bu tür imkanlar söz

konusu geçici durumun etkisini yitirmesine kadar yürürlükte kalmaktadır (Uysal, 2004:29). Başlıca geçici imkanlar acil yardım, petrol kolaylığı ve sistem dönüşümü kolaylığı şeklindedir (Ener ve Demircan, 2004:33-34).

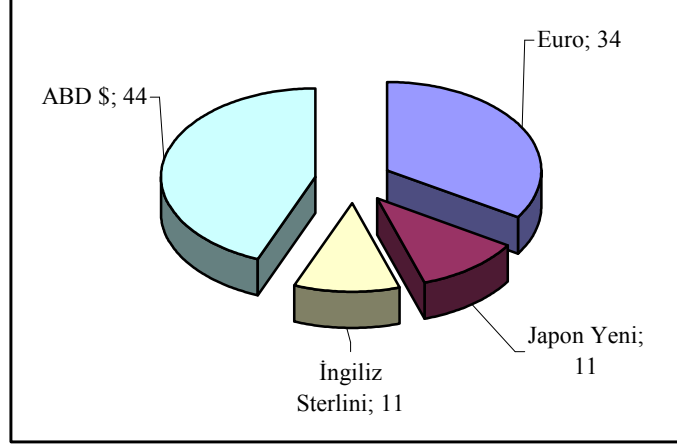
Acil yardım, tranş politikaları ve özel hesap kolaylıklarından ayrı olarak üye ülkelere ani ve öngörülmeven doğal afetlerden kaynaklanan dış ödeme sorunları karşısında sağlanan finansman olanağıdır. Burada performans göstergesi aranmaz. Alınan kredi üç veya beş yıl içinde geri ödenir. Petrol kolaylığı, ilk kez 1974 ve 1990 Körfez Krizi ile yükselen petrol fiyatlarının normal seviyelerine inmesine kadar yürürlükte kalan bir kolaylıktır. Sistem dönüşümü kolaylığı ise, üye ülkenin IMF ile bir stand-by veya uzatılmış, genişletilmiş fon kolaylığı düzenlemesi yapması koşuluyla Rusya, eski SSCB ülkeleri ve Doğu Avrupa ülkelerinin sistem değişimine yardımcı olmak amacıyla verilmiştir. Bu imkanın miktarı üye ülke kotasının %50'si olup, geri ödeme süresi 4 ½ - 10 yıl arasında değişmektedir.

4.7. Özel Çekme Hakları (SDR)

SDR, IMF'nin aynı adı taşıyan ayrı bir departmanı tarafından çıkarılan, uluslararası likiditeyi arttırmak amacıyla IMF tarafından 1969 yılında Bretton Woods'u desteklemek amacıyla oluşturulan bir rezerv aracı ve sabit kur sistemidir. Bu yolla IMF, üye ülkelere normal çekme haklarından ayrı bir dış rezerv olanağı yaratmış olur.

IMF, dünya çapında bir uluslararası rezerv aracı kıtlığı tespit ettiğinde, üye ülkelere kotalarıyla orantılı olmak üzere ek rezerv şeklinde böyle bir açık kredi yaratabilmektedir. Bu açık kredi yalnızca IMF üyeleri arasında birbirlerine olan borçlarının mahsup edilmesinde kullanılmakta, bu imkanı kullanan üye ülke, diğer üye ülke yerine IMF'ye SDR cinsinden borçlu duruma geçmiş olmaktadır (www.baskent.edu.tr/~gurayk/ finpazcarsamba19.doc). Örneğin Türkiye'nin dolar rezervine ihtiyacı olsun ve bu amaçla SDR'leri kullanmak istesin. Bunun için bütün yapacağı iş elindeki SDR'leri Amerikan merkez bankasına devretmekten ibarettir. SDR'leri devralan Federal Reserve Bank, SDR'lerin karşılığı olan dolar tutarını Türkiye'ye transfer etmekle yükümlüdür. Bu işlem yoluyla Türkiye dolar elde ederken, aynı zamanda karşı ülkeye IMF aracılığıyla bir faiz ödemesinde bulunur. SDR programına göre, buna katılan bir üye kendisine diğer üyelerin devredeceği SDR'leri

(ilk tahsisin üç katına ulaşınca kadar) kabullenmek zorundadır (Seyidoğlu, 2003:571).

Kaynak: www.imf.org verilerinden çizilmiştir.

Grafik 4: SDR'nin Değerini Oluşturan Paralar (30 Aralık 2005'den itibaren, %)

SDR'lerin değeri IMF üyesi ölkelerin kullandığı dört para biriminin belirli bir ağırlıkta bir araya getirilmesinden oluşturulmuş bir ölçü birimi işlevi görmektedir. SDR sepetinde yer alan para birimlerinin karşılıkları, her yıl ölkelerin ekonomik durumlarındaki değişiklikler dikkate alınarak yeniden ayarlanır.

Tablo 3: SDR'nin Bazı Para Birimleri Karşılığı (1 Ağustos 2007 verileri)

	1 SDR=
Euro	1.120010
Japon Yeni	181.338000
İngiliz Sterlini	0.755915
ABD Doları	1.530280
Suudi Arabistan Riyali	5.738520
Meksika Pesosu	16.781500
Brezilya Reali	2.872020
Türk Lirası	2.0010

Kaynak: www.imf.org

Son olarak SDR tamamen resmi bir varlık olup, sadece IMF nezdindeki SDR Departmanına üye olanlar ve belirli birtakım resmi kurumlar tarafından kullanılabilir. SDR, IMF'nin hesap birimi olma görevini yerine getirmekte ve neredeyse sadece IMF ile yapılan işlemlerde kullanılmaktadır. Özel piyasalarda SDR

kullanımını geliştirmek yönündeki çabalar olmuşsa da bunlar çoğunlukla yetersiz kalmıştır (Çörtük, 2006:29).

4.8. IMF'ye Yönelik Eleştiriler

Finansal serbestleşmeyle birlikte uluslararası alanda sayıları hızla artan finansal krizler, uluslararası finansal sistemin en güçlü ve en etkin kuruluşu olan IMF'nin rolünün ve önerdiği politikaların eleştirilmesini kaçınılmaz kılmıştır. IMF, özellikle 1997 Asya Krizinden sonra giderek daha çok tartışılan bir kuruluş haline gelmiştir.

IMF'ye yönelik eleştirilerin başında, her ülkeye ilgili ülkenin ve dönemin özgül koşullarını dikkate almadan aynı reçeteyi uygulatması gelmektedir. Örneğin, Latin Amerika ülkelerinin yaşadığı krizle Doğu Asya krizi farklı nitelikte krizler olmasına rağmen, her iki kriz için aynı kurtarma operasyonları uygulanmıştır (Turgut, 2006:6). Bu eleştirinin alt başlıkları (Kepenek, 1999:11);

1. IMF çoğu zaman geçerliliği olmayan serbest ve rekabetçi piyasa ideolojisine aşırı bir biçimde bağlıdır.
2. Önerdiği programlarla salt finansal sektörü düzeltmeyi hedefler.
3. Ekonomik büyümeye tamamen karşıdır.
4. Vazgeçilmez saydığı kemer sıkma politikası hemen her ülkede yoksulların aleyhine daha da bozar.
5. IMF desteklediği ülkelerde bankaların kurtarılmasını isterken, reel sektörün durumunu çok önemsememektedir.

IMF'yi eleştirenler (Ulagay, 1999);

1. IMF'nin miyadını doldurduğunu ve bugünün dünyasını kavrayamadığını,
2. IMF'nin birçok ülkede ısrarla savunduğu sabit döviz kuru uygulamasının birçok ülkeye sonunda felaket getirdiğini,
3. IMF'nin krize doğru giden ülkelere destek sağlamada çok geç kaldığını ve o saatten sonra verilen desteğin hiçbir işe yaramadığını,
4. IMF'nin öncelikle sorunlu ülkelere borç vermiş olan uluslararası bankaların ve diğer yatırımcıların paralarını kurtarmak için devreye girmesinin krizi önlemek yerine daha da kötüleştirdiğini,

5. IMF'nin krize giren ülkelere çare olarak önerdiği ve zorla kabul ettirdiği faizlerin yükseltilmesi önleminin uygulandığı her ülkede reel sektörü çöktürerek krizi derinleştirdiğini savunmaktadırlar.

IMF'yi en çok eleştirenlerden biri olan Harvardlı ekonomist Jeffrey Sachs, "krize girmek istemiyorsanız mutlaka esnek kur politikası izleyin ve IMF'den uzak durun" demiştir. Diğer bir iktisatçı, Rudiger Dornbusch daha da ileri giderek, "IMF derhal kapatılmalı" görüşünü ileri sürmüştür (Ulagay, 1999). Joseph Stiglitz, "IMF ülkelerin büyümesini değil, verdiği paranın istikrarlı şekilde geri dönüşünü dizayn eder. Kriz sonrasında en çabuk toparlanan ülkeler IMF'nin getirdiği reçetelere en az itibar eden ülkelerdir. IMF'nin reçetesini harfi harfine uygulayan Tayland krizden çıkması en çok geciken ülke olmuştur" demiştir (Sabah, 02.04.2004; Akgüç, 2005a:12).

IMF üye ülkelerin sermaye piyasalarını liberalize etmelerini zorunlu olarak önermektedir. Çünkü sermaye piyasaları liberalleşmeden ülkelerin yabancı yatırımcıları çekemeyeceğini iddia etmektedir. Ancak, Çin örneği bu iddiayı sarsan bir örnek olmaktadır. Bilindiği gibi Çin, sermaye piyasasını liberalleştirmemesine rağmen diğer bütün gelişmelerden çok fazla daha fazla yabancı sermaye yatırımı çekmektedir (Turgut, 2006:12). Ülke uygulamaları göstermiştir ki, dış ticaretin ve sermaye hareketlerinin hızla serbestleşmesi bu konuda yeterince hazırlığı olmayan ve IMF politikalarını uygulamak zorunda kalan birçok ülke ekonomik ve mali krizlerle karşı karşıya kalmış, bu başarısızlıklarına rağmen IMF kendi politikalarını yeniden gözden geçirme gereği duymamış ve asıl sorunun bu politikaların yeterince uygulanmamasından kaynaklandığını ifade etmiştir (Karabıçak, 2006:230). Yapılan bir araştırmada IMF politikalarını uygulayan 89 az gelişmiş ülkenin 1965'den 1995'e kadar ki ekonomik büyümesi incelenmiştir. Araştırma sonuçları ilginçtir: Bu ülkelerden 48'i borç aldığı yıla göre kişi başına düşen gelir açısından bir ilerleme kaydetmemiş, bu 48 ülkeden 32'si daha da fakirleşmiş, bu ülkelerden 14'ünün ekonomisi borç aldığı yıla oranla en az %15 küçülmüştür. Örneğin, Nikaragua 1968'den 1995'e kadar 185 milyon dolar borç almış, ancak ekonomisi %55 oranında daralmıştır. Zaire ise 1972-1995 döneminde 1,8 milyar dolarlık borç almış ve ekonomisi %54 oranında küçülmüştür (<http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazpazartesi19.doc>).

IMF ile ortaklaşa uygulanan ve borçların ödenmesine öncelik veren istikrar politikaları, yönetimin para ve maliye politikası üzerindeki hakimiyetini azaltmakta ve böylece ulusal paranın giderek gerçek fonksiyonlarını yerine getirmesini engellemektedir (Başkaya, 2005:93).

Manisalı (2002:11)'ya göre, IMF'nin ağır politik sonuçlar doğuran formülleri "masum teknik uygulamalar" olarak sunulmuştur. Sabit ve düşük kur uygulaması, tarım kesimine yardımların kesilmesi, patent tahkim anlaşmaları gibi. Sonuçta iç pazarın çok uluslu şirketlerin denetimlerine geçmesine ve dış bağımlılığın yükselmesine neden olmuşlardır. IMF bu bağlamda soğuk savaş sonrasında ABD ve AB adına çok önemli siyasal sonuçlar yaratmıştır. Uygulattığı programlar Türkiye, Arjantin, Brezilya başta olmak üzere birçok ülkeyi ABD ve Avrupa'ya daha bağımlı hale getirmiştir.

Akgüç (2005b:12)'e göre, IMF hem ekonomik hem politik tehdit ögesi taşımaktadır. IMF bir yandan "anlaşmaya yanaşmazsanız sıcak para kaçar, borsa düşer, dış ödemelerde güçlüğe düşersiniz" gibi göz korkutmasını yaparken öte yandan "ABD'nin isteklerini yerine getirmezsenez bir şekilde yine kriz çıkarırım" tehdidini, şantajını üstü kapalı biçimde yapmaktadır. Başkaya (2005:26)'ya göre IMF Dünya Bankası'nın adlarında "uluslararası" ve "dünya" sözcüğü olsa dahi bu kurumlar sadece zayıf ve yoksul ülkelere sözlerini geçirmektedirler. Fon'un denetleyemediği, ancak Fon'u denetleyen başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler az gelişmiş ülkelere karşı yine fon çerçevesinde birlik oluşturmaktadırlar. Kepenek (2005:13)'e göre IMF'nin asıl görevlerinden biri az gelişmiş/gelişmekte olan ülkeleri dış borçlarını ödeyebilir durumda tutarak uluslararası sıcak paranın çıkarlarını korumak ve kollamak, diğeri başta ABD olmak üzere sanayileşmiş ülkelerin dış pazarlarının genişlemesine destek olmaktır. Türkiye'nin sanayileşmesi, işsizliğin azaltılması, yatırım ve üretimin artması IMF'nin derdi değildir. Doğan (1987:135)'a göre IMF demek bir anlamda "yeni borç bulmanın kapısı" demektir. Borç ve IMF arasında birebir ilişki vardır.

Sonuç olarak, IMF'ye yönelik eleştirilerin ortak noktası geri kalmış bir ekonomiye istikrarın ve kalkınmanın dışarıdan IMF ve Dünya Bankası programları ile empoze edilmesi olanaksızdır. Zira bir dış dinamikler tarafından belirlenen program, toplumun kolektif aklının yerine ikame edilemez (Akalin, 2002:403).

5. DÜNYADA EKONOMİK İSTİKRAR SORUNU

Bu bölümde Arjantin, Meksika, Brezilya, Şili ve İsrail’de farklı dönemlerde ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla uygulanan programlara ve bu programların uygulama sonuçlarına yer verilmiştir. Ayrıca, Asya Krizi de bu bölümde ele alınmıştır. Latin Amerika ülkeleri ekonomik istikrar sorununa iyi birer örnek olduğu için tercih edilmiştir. İsrail deneyimine ise sağladığı başarılı sonuçlar nedeniyle yer verilmiştir.

5.1. Arjantin’de Ekonomik İstikrar Sorunu

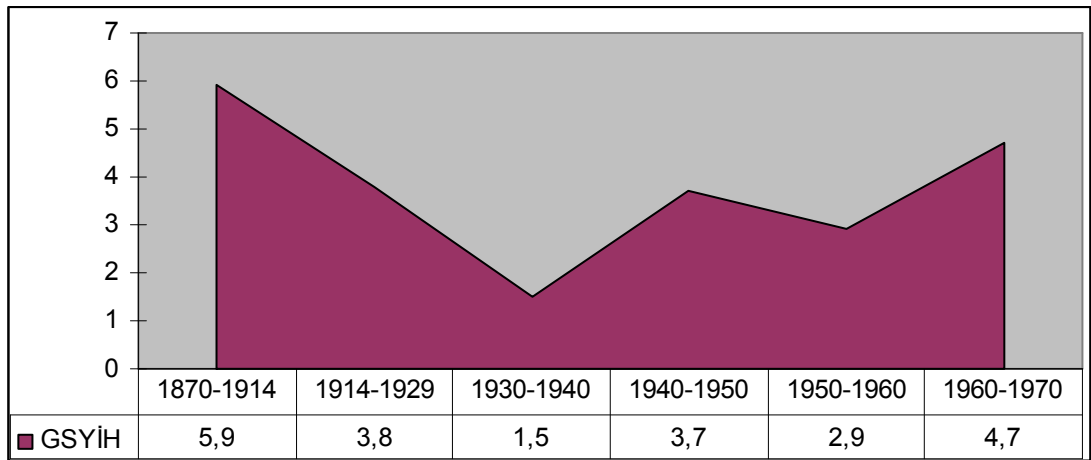
Arjantin siyasal tarihindeki istikrarsızlıklar ve ekonomi politikalarındaki sürekli değişmelerle tanınan Latin Amerika’nın önemli, fakat buna rağmen krizlerden kurtulmayan ülkesidir. Ülkede ortaya çıkan krizler sadece son yıllarda değil, yirminci yüzyılın başından beri ardı ardına gelmiştir. Çok sayıda iktisadi kriz deneyimi ile karşı karşıya kalan Arjantin aynı zamanda politika yapıcılar açısından önemli dersler çıkarılabilecek bir model ülke olarak ele alınmıştır.

5.1.1. Arjantin Ekonomisine Tarihsel Perspektiften Kısa Bir Bakış

Arjantin, 1900’lü yılların başında dünyanın en zengin ülkelerinden biri konumuna ulaşmıştır. Ülkedeki uygun ekonomik iklim hem göçmenleri hem de yabancı sermayeyi ülke içine çekmiştir. Ülkeye gelen göçler sonucunda nüfus 1890’da 3.3 milyon iken, 1913’de 7.5 milyona ulaşmıştır. Aynı dönemler için sermaye stoku ise yıllık % 4,8 oranında artmıştır. Bu dönemde ülke içinde yaşam standardı da oldukça yüksek bir seviyeye çıkmıştır (Sørensen, 2001:81-82). Arjantin ekonomisinde ve halkın yaşam koşullarında mevcut olan bu iyi durumu ifade etmek için, I. Dünya Savaşı’ndan önce Avrupa’daki halk ve yatırımcılar “bir Arjantin’li kadar zengin” deyimini kullanmışlardır. Bu dönemde Arjantin herkes için bir fırsatlar ülkesi konumuna gelmiştir (Çiloğlu, 2002). Arjantin ekonomisindeki bu olumlu gidişatta gözden kaçırılan bir husus, savaş öncesi dönemdeki ekonomik büyümenin ve sanayinin yerli finans yapısının yeterince olgunlaşmamış olması nedeniyle yabancı sermaye tarafından finanse edilmesi ve ekonominin önemli oranda dış ticarete ve yabancı sermaye girişlerine bağımlı olduğudur. Ekonomideki denge durumu I. Dünya Savaşı’na kadar sekteye uğramadan devam etmiştir. Ancak, I.

Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasıyla Arjantin ekonomisi sorunlarla yüzleşmeye başlamıştır. Arjantin ürünlerine olan uluslararası talebin azalması nedeniyle savaş döneminde uluslararası ticaret ve tarım ihracatı azalmıştır. Savaşın bitmesiyle uluslararası piyasaların yeniden açılmasına rağmen Arjantin'in ekonomik büyümesi bir daha savaş öncesi seviyelerine ulaşamamıştır. 1920'li yıllarda Arjantin ekonomisini kolayca bir istikrarsızlık ortamına sürükleyen temel unsurlardan birincisi, belli sayıda ürün (özellikle tarım ürünleri) ihracatına dayalı bir ekonomi olması nedeniyle bu ürünlerin dünya piyasa fiyatlarında ortaya çıkan değişmelerin Arjantin ekonomisini önemli ölçüde dalgalanmalara sürüklemesidir. İkinci olarak, ulusal tasarrufların sınırlı olması nedeniyle yabancı sermaye yatırımlarına önemli ölçüde bağımlı olunmasıdır. Bu dışa bağımlı büyüme ve kalkınma dönemi 1930 sonrasında ekonomide ortaya çıkan dengesizliklerin başlıca nedeni olmuştur (Önder, 2002; Sørensen, 2001:83-84).

1930'ların başında Büyük Buhran'ın da etkisiyle Arjantin'de ve dünyanın pek çok ülkesinde ortaya çıkan ekonomik daralma Arjantin'in yirmi yıllık çok açık bir ekonomiden tamamen kapalı bir ekonomiye dönüşmesine neden olmuştur. Kapalı ekonomiye geçişle birlikte Arjantin ekonomisinde ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi takip edilmiştir. Kapalı ekonomi döneminde ekonomik büyüme nüfusun gerisinde kalmış, ancak 1946 yılından sonra toparlanılabilmiş ve 1960 yılına kadar bu durum düzelmiştir.

Kaynak: Sørensen, 2001.

Grafik 5: Arjantin'de GSYİH % Değişim (ortalama)

Bu dönemde büyümedeki gerilemenin nedenleri (Önder, 2002);

1. Büyük Buhran nedeniyle dünya ticaretinin aksaması ve dolayısıyla da ekonomisi önemli ölçüde dış ticarete bağımlı olan Arjantin ihracatının bundan ağır bir darbe almasıdır.
2. Arjantin'in yirminci yüzyılın ilk yıllarında gerek iç gerekse dış piyasada ulaşabileceği pek çok piyasaya zaten ulaşmış olması nedeniyle ihracatını arttırarak daha fazla büyümesinin artık teknik olarak da mümkün olmamasıdır. İhracatın yavaşlaması sadece döviz kazanımı açısından değil, aynı zamanda yurtiçinde istihdam ve dolayısıyla milli gelir düzeyi ve paylaşımı açısından da büyük önem arz etmektedir.
3. Son neden daha çok sosyal ve siyasi bir nedendir. 1860-1930 dönemindeki ekonomik genişleme ortaya bir takım sosyal ve sınıfsal farklılıklar çıkarmıştır. 1929 Buhranı ve 1930'lar iktidarının baskıcı rejimi toplumda liberal iktisat politikalarına karşı bir tepkiye dönüşmüş ve bu yıllarda yabancı sermayeyi engelleyici politikalar geliştirilmeye başlanmıştır. Böylelikle yabancı sermaye Arjantin'e yatırım yapmaya çekinir hale gelmiş ve bunun sonucu olarak da ağır sanayi yatırımı ve üretimi ile ulaşım hizmetleri makroekonomik dengeleri altüst ederek gerilemiştir.

Arjantin ekonomisinde gözlenen kararsızlığın bir nedeni temel ihracat mallarında dünya piyasalarında ortaya çıkan dalgalanmalarsa, diğer ve daha önemli nedeni uygulanan yanlış ve kararsız politikalarla finans kesiminde, kamu bütçesinde, kaynak dağılımında ve gelir bölüşümünde ciddi dengesizliklerin ortaya çıkmasıdır.

1976-1981 döneminde sabit kur sistemi terk edilerek ekonomi dışı açılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede dönemin sonuna doğru 1979-1981 yılları arasında döviz kuruna dayalı ortodoks bir politika olan 'tablita' uygulanmıştır. Ticaret rejiminin liberalleşmesi ile dışarıya sermaye kaçışının hızlandığı bu dönemde 1982 yılında başlayan ve iki buçuk ay süren Falkland Savaşı ve ardından Meksika'da ortaya çıkan borç krizi tüm Latin Amerika ülkelerini olduğu gibi Arjantin'i de olumsuz etkilemiştir. 1982-1985 döneminde birbirini izleyen yüksek oranlı devalüasyonlar ve kontrol altına alınamayan bütçe açıkları nedeniyle enflasyon oranı 1982'de %165'ten 1985'te %672 seviyelerine sıçramıştır (Doğruel ve Doğruel, 2006:89-90).

Ekonomideki bu istikrarsızlık sonucunda yeni bir istikrar programı hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur.

5.1.2. Austral Planı

Haziran 1985'te uygulamaya konulan ve Mart 1986'ya kadar yürütülen, şok bir program olan, bünyesinde ortodoks ve heterodoks kökenli politikaları birleştiren Austral Planı'nın temel amacı, enflasyonu hızla düşürmek ve kamu finansman dengesizliklerini ortadan kaldırmak olmuştur. Plan, ortodoks politikalarla bütçe açığını ve parasal finansmanı ortadan kaldırmayı, fiyat ve ücretlerin dondurulması ile enflasyonun geçmiş dönemlerle bağlantısını kesmeyi hedeflemiştir (Ener ve Demircan, 2004:61). IMF tarafından onaylanan Austral Planı beş temel bölümden oluşmuştur. Bunlar (Parasız, 2002:283);

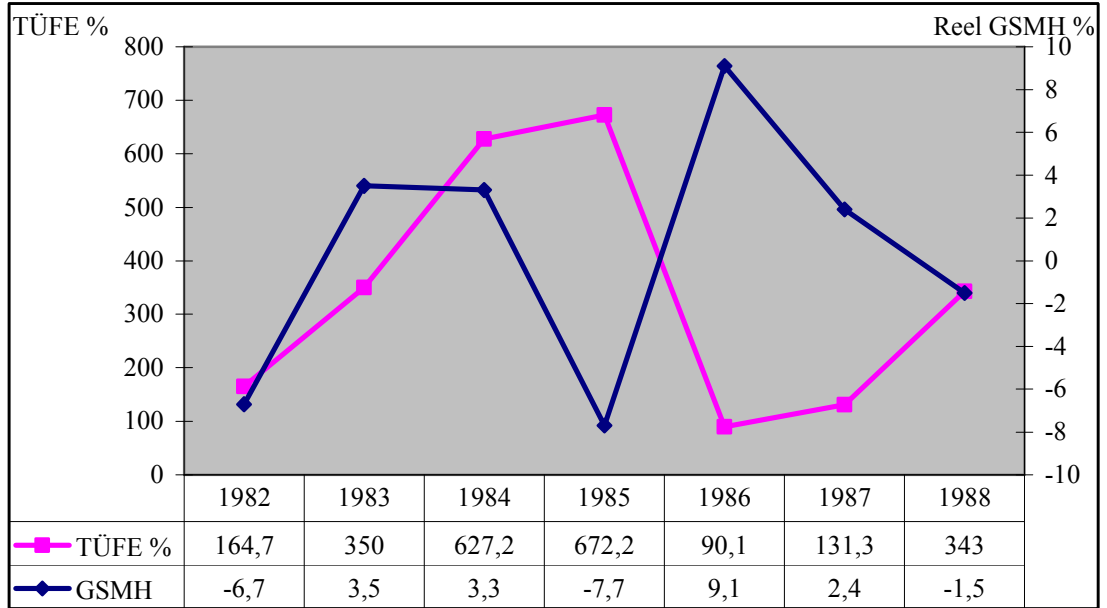
1. Sıkı para ve maliye politikası uygulanması,
2. Fiyat ve ücretlerin dondurulması,
3. Yeni bir para birimine geçilmesi,
4. KİT ürünleri fiyatlarında ani artışlar meydana gelmesi,
5. Merkez Bankası'nın Hazine'ye kredi sağlamak için para basmamasıdır.

Planın uygulamaya konulmasıyla ulusal para birimi peso devalüe edilmiş, kamu mal fiyatları arttırılmış ve yeni vergiler getirilmiştir. Parasal reform paketi açıklanarak Merkez Bankası'nın bütçe açıklarını finanse etmek amacıyla para basamayacağı ilan edilmiştir. Yeni para birimi "austral"e geçilmiş, 1 austral=1000 eski peso ve 0,8 austral=1\$ olarak belirlenmiştir. Yeni para birimine geçişi kolaylaştırmak ve borç alanlarla borç verenler arasında enflasyon düşmesinden kaynaklanan kayıpları telafi etmek için pesoya dayalı kontratlar vade günü geldiğinde "eşdeğer değişim tablosu"na göre austral'e göre devalüe edilmiş, böylece reel faizlerin çok yükselmesi engellenmiştir (Bahçeci, 1997: 59).

Program beklentilerde dikkate değer oranda bir değişme uyarmıştır. Enflasyon oranı üretim azalmasına neden olmadan hızla düşmüş, reel faaliyetler önce yavaşlayıp, sonra hızlanmıştır. Sanayi üretimi zirveye ulaşmıştır. 1985'in ikinci yarısından itibaren mali açıklar hızla azalmıştır. Hem döviz rezervleri hem de Merkez Bankası'nın özel banka kesimine verdiği kredilerin genişlemesinden

kaynaklanan para arzında hızlı bir büyüme görülmüştür. Bununla birlikte reel faiz oranlarında tam olarak düşüş sağlanamamıştır (Altuğ, 2001:188).

Austral Planı, ilk aylarda gösterdiği bu olumlu sonuçlara rağmen programın ikinci aşamasında kontroller bırakılmaya başlayınca ve sıkı maliye politikasından tavizler verilince ilk aylarda elde ettiği olumlu sonuçlara rağmen başarısızlıkla sonuçlanmış ve enflasyon oranı yeniden yükselmeye başlamıştır. Bu başarısızlığın altında yatan iki temel nedenden birincisi, geleneksel olarak politikacıların belli bir iyileşme sağlar sağlamaz bütçe disiplini terk etmesi, ikincisi ve daha önemlisi ise, uygulanan programın tek hedefinin yüksek oranlı enflasyonu aşağıya çekmek olmasıdır. Böylece ne enflasyonu düşürücü politikalar yapısal reformlarla desteklenmiş, ne de alınan önlemlerin etkilerini düzeltici ayarlamalar yapılabilmıştır (Doğruel ve Doğruel, 2006:90).

Kaynak: Bahçeci, 1997 verilerinden çizilmiştir.

Grafik 6: Arjantin 1982-1988 Dönemi Enflasyon ve Büyüme Oranları

Austral Planı'nın başarısızlığından çıkarılabilecek bazı dersler şunlardır (Bahçeci, 1997: 63-64; Hacıhasanoğlu, 2005:59);

1. İstikrar programında fiyat ve ücret kontrollerinin kaldırılması sırasında sıkı para ve maliye politikasına devam edilmeli, kontroller kademeli olarak

kaldırılmalıdır. Kontroller kaldırılırken ekonominin çapasız kalmamasına dikkate dilmelidir.

2. Plan kısmi başarıya ulaşmasına rağmen mali dengeyi sürdürmek için gerekli olan mali reformlar ve özelleştirme yapılmadığından, işsizlik artışı ve düşük büyüme maliyetleri gelecek dönemlere ertelendiğinden kalıcı başarı sağlanamamıştır.
3. Ekonomide var olan ağır dış borç servisi yükü bütçe kontrolünü zorlaştıran bir etken olmuştur.
4. Hükümetin sıkı para ve maliye politikalarını uygularken başarılı sonuçlar elde edebilmesi için hükümetin kredibilitesinin yüksek olması gerekirken bu programda gerekli kredibilite sağlanamamıştır.
5. Enflasyonun kalıcı bir biçimde düşürülmesi disiplin gerektiren uzun dönemli bir süreçtir. Heterodoks önlemler ile enflasyon hemen düşürülebilir, fakat bu kısa dönemli başarı mali ve parasal önlemler ile desteklenmediği takdirde uzun vadeli olamayacaktır. Arjantin deneyiminde bu yapılamamıştır.
6. Arjantin’de enflasyonun kaynağı birçok Latin Amerika ülkesinin tersine bütçe açıklarıdır. Arjantin 1985 deneyimi geniş bütçe açıkları varken sıkı para politikasının sürdürülemeyeceğini göstermiştir.

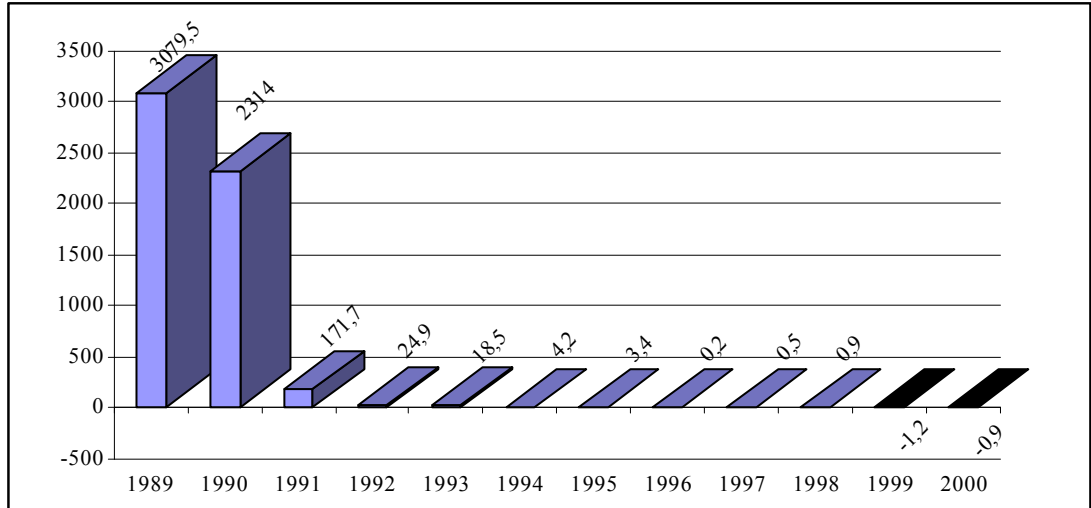
Austral Planı’nın başarısızlığından sonra enflasyonu kontrol altına almak amacıyla pek çok önlem alınmıştır. Fakat hazırlanan programlar ve alınan önlemler enflasyonun kaynaklarını ortadan kaldırmaya yönelik olmadığı için sonuçları başarısız olmuştur.

5.1.3. Konvertibilite Planı

1989 yılı ortasında iktidara gelen Carlos Menem tamamen çökme aşamasına gelen ekonomiyi kurtarmak için Mart 1991’de yeni Maliye Bakanı Domingo Cavallo ile beraber australı dolara sabitleyen bir radikal planı uygulamaya (1991-1996) koymuştur. Programa ilk zamanlarda IMF tarafından sıcak bakılmamasına rağmen, daha sonraki yıllarda imzalanan stand-by düzenlemesiyle IMF’nin desteği sağlanmıştır. Yeni programla birlikte Nisan 1991’de para kurulu sistemine geçilmiştir. Yeni programın dört ayağı vardır. Bunlar (Parasız, 2002:317-318);

1. Konvertibilite: Bir bant içinde tutulan para birimi austral %15 oranında devalüe edilerek 1\$=10.000 austral olarak belirlenmiştir. Daha sonra bir peso=10.000 australe eşit yeni bir para birimi çıkarılmış, böylece 1\$= 1 peso eşitliği sağlanmıştır. İsteyen herkese bu oranda dolar satın alma hakkı tanınmıştır. Ayrıca kurula para tabanının % 100'ü kadar rezerv tutma zorunluluğu getirilmiştir.
2. Dış Ticaretin Libere Edilmesi: Otomobil, tekstil ve ayakkabı dışındaki bütün ithalat kotaları, ihracat gümrük vergileri kaldırılarak dış ticaretin serbestleşmesine çalışılmıştır.
3. Serbest piyasa koşulları uygulamaya konulmuş ve geniş kapsamlı bir özelleştirme hareketi başlamıştır.
4. Bankacılık reformu yapılmıştır.

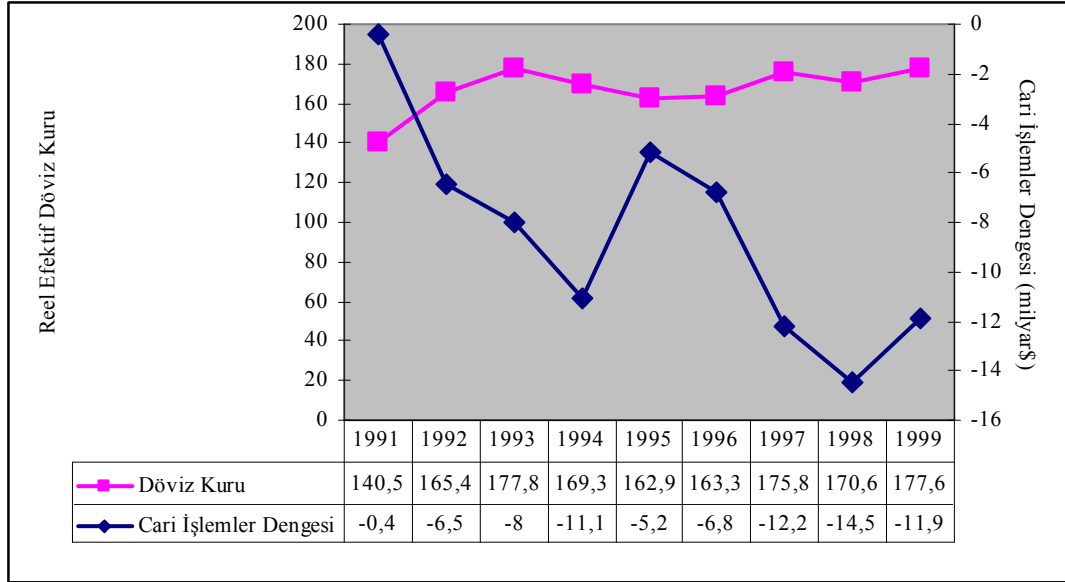
Austral Planı'nda istikrarın ancak ve ancak bir ekonomik politikanın başarılı bir şekilde yürütülmesiyle ve güçlü toplumsal destek ile sağlanacağı öğrenildiği için, bu planda sorunların üzerine kararlılıkla gidilmiştir. Konvertibilite Planı'nın en büyük başarısı fiyat istikrarını sağlamasıdır. Programın ilk iki yılında hiperenflasyon süreci kontrol altına alınmış, sonraki yıllarda enflasyon tek haneli rakamlar seviyesine inmiş, hatta 1999 yılında eksi düzeylere kadar gerilemiştir.

Kaynak: www.imf.org verilerinden çizilmiştir.

Grafik 7: Arjantin 1989-2000 Dönemi TÜFE Oranları

Enflasyonda sağlanan başarının yanında çok kısa bir süre içinde özelleştirme programı uygulamaya konulmuştur. 1990'lı yılların ortalarına kadar kamu hizmetleri ve KİT'ler büyük ölçüde özelleştirilmiştir. Elde edilen özelleştirme gelirleri genel makroekonomik politikalar çerçevesinde kamu açıklarını ve dış ödemeler dengesi cari açıklarını finanse etmede kullanılmış, aynı zamanda döviz kurunun sabitlenmesine katkıda bulunmuştur (Öniş, 2003:509). Planla birlikte Arjantin ekonomisi yüksek enflasyonun yarattığı yıkımdan hızla kurtulup iyileşmiştir. Ancak bu süreçte reel döviz kuru yükselmiş ve cari işlemler hesabı önemli miktarda açık vermiştir (Mussa, 2003:56).

Kaynak: IMF Independent Evaluation Office, 2004:10 verilerinden çizilmiştir.

Grafik 8: Arjantin 1991-1999 Dönemi Reel Efektif Döviz Kuru ve Cari İşlemler Dengesi

Planın etkilerine uzun vadede bakıldığında ilk yıllardaki olumlu avantajlarının planın dezavantajları tarafından dengelendiği görülmektedir. İstikrar, Arjantin ekonomisine yabancı sermayenin dönmesine neden olmuştur. Artan yabancı sermaye girişiyle birlikte kredi genişlemesi meydana gelmiştir. Fakat yine de hem 1995 hem de 1998'de diğer ülkelerde ortaya çıkan krizler Arjantin ekonomisinde istikrarsızlıklar ortaya çıkarmıştır. Bu istikrarsızlıkların temelinde krizlere bağlı olarak uluslararası sermaye hareketlerinde meydana gelen ani değişimler yatmaktadır. 1995'de Meksika'da ortaya çıkan kriz; 1997-1998'de Güney Doğu

Asya ülkeleri ve Rusya’da ortaya çıkan kriz ile 1999’da Brezilya’da ortaya çıkan kriz bu süreçte Arjantin ekonomisini etkileyen temel olaylardır. Özellikle Brezilya parasının devalüe edilmesi ile birlikte Arjantin’in dış ticareti önemli bir darbe yemiştir. Ortaya çıkan krizlerle faiz oranları yükselmiş, yatırımlar gerilemiş, ekonomide negatif büyüme meydana gelmiştir (Sørensen, 2001:91). Ayrıca 1990’lı yılların sonuna gelindiğinde enflasyonun düşürülmesinin para politikasındaki tüm esnekliğin kaybedilmesi pahasına gerçekleştiği görülmüştür. Para politikasındaki esnekliğin kaybolması sonucunda ekonomide ortaya çıkan durgunluk sürecinde para politikası araçlarına başvurulamamış, böylece mevcut istikrarsızlık daha da derinleşmiştir. Planın uygulanmasında takınılan katı tutum Arjantin ekonomisini dış şoklara karşı savunmasız bırakmıştır (Öniş, 2003:511). Sonuçta, 1990’lı yılların ilk yarısında ekonomide sağlanan başarıya rağmen ülke 2000 yılında çok derin bir kriz içerisine girmiştir.

Arjantin ekonomisinde ortaya çıkan bu kriz göstermiştir ki, IMF politikaları sürdürülen ülkelerde istikrar ancak dış kaynak girişi olduğu sürece devam edebilmektedir. Bu politikalarla birçok göstergede denge sağlansa bile artan dış borç oranı o ülke için önemli bir risk unsuru olmaktadır. Ekonomik büyüme hedefini hiçbir şekilde içinde barındırmayan IMF istikrar politikaları, ülkelerin dış borçlarını çevirmeyecek bir noktaya gelmelerini ise kendi içinde barındırmaktadır (Yentürk, 2005:265).

5.1.4. Arjantin 2001 Krizi

Arjantin’in 1990’lı yılları pek çok ülke için başarılı bir model olarak görülmüştür. Ancak 2000’li yılların başında ülkenin içine düştüğü durum pek çok gözlemciyi şaşırtmıştır. 1990’lı yılların başında parlak bir gelecek vadeden bir ülkenin, bu kadar kısa bir süre içinde geldiği durum kimse tarafından tahmin edilememiştir.

Arjantin açısından koşullar 1999 yılında tersine dönmeye başlamıştır. Brezilya parasının çöküşü Arjantin’in ihracat gelirlerinde çok keskin bir düşüşe neden olmuştur. Bu gelişmeyle birlikte ekonomik büyüme ard arda negatif düzeylerde seyretmiştir. Ancak bazı istisnai durumlar dışında 2001 yılına kadar finansal piyasalar sarsıntısız kalmıştır (Moreno, 2002: 1). Ekonomik koşullarda

ortaya çıkan bozulmayla birlikte ekonomiyi canlandırarak önlemler alınmaya çalışılmış, bu doğrultuda IMF'ye 14 Şubat 2000 ve 30 Ağustos 2001 tarihlerinde verilen niyet mektuplarıyla finansal destek sağlanmış, fakat bu canlandırıcı önlemlere rağmen ülkede 2001 Kasım-2002 Şubat arasındaki dönemde ekonomik kriz çok ciddi bir sosyal boyut kazanarak şiddet eylemlerine dönüşmüştür. Arjantin 24 Aralık 2001'de moratoryum ilan etmiş ve iki hafta içinde dört hükümet kurulmuştur (İnan, 2002:59).

Tablo 4: Arjantin Ekonomik Göstergeleri (1999-2002)

	1999	2000	2001	2002
Reel GSYİH %	-3,4	-0,8	-4,4	-10,9
TÜFE	-1,8	-0,7	-1,5	41,0
Cari İşlemler Dengesi (milyar\$)	-11,9	-8,8	-4,5	9,6
Dış Borç (GSYİH %)	51,2	51,6	52,2	42,9
Reel Efektif Döviz Kuru	177,6	184,8	184,7	71,6
Uluslararası Rezervler (milyar\$)	26,3	25,1	14,6	10,5

Kaynak: IMF Independent Evaluation Office, 2004:10.

Krizin gelişimine bakıldığında Arjantin, 2000 yılında uluslararası sermaye piyasalarına erişimini büyük ölçüde kaybetmiş, 2001 yılının ikinci çeyreğinde yoğun sermaye çıkışı yaşamış ve mevduat çekilişleri bankacılık sisteminin varlığını tehdit etmeye başlamıştır. Bunun üzerine Aralık 2001'de mevduatlar kısmi olarak dondurulmuştur. Arjantin'in program kriterlerini yerine getirmediğini gören IMF ödemelerini durdurma kararı almıştır. Aralık ayının sonuna doğru borçlarının bir kısmını ödeyemeyeceğini duyuran Arjantin, Ocak 2002'ye geldiğinde konvertibilite rejimine tamamen son verdiğini açıklamıştır. Bu süreçte peso keskin bir değer kaybı yaşamış, ekonomi önemli oranda daralmış ve bu daralma önemli ekonomik ve sosyal sonuçlar doğurmuştur (Hacıhasanoğlu, 2005:72).

Üç yılı aşkın resesyondan sonra neredeyse %20'si işsiz olan, bankalardaki paralarını alamayan, ülke paralarının değeri hızla düşen Arjantin halkı açısından asıl hazine olan, on yıllık bir istikrar ve reform döneminin böyle trajik biçimde sona ermesidir. Bu trajedinin temel nedeni, sürekli olarak düzenli gelirlerin üzerinde gerçekleşen kamu harcamalarıdır (Mussa, 2003:99-100). Bu neden yanında krizde Konvertibilite Programı'nın yarattığı zaafların da rolü vardır. Arjantin'de ortaya

çıkan bu kriz birkaç açıdan öğretici ve ilgi çekicidir (İnan, 2002:57). Öğretici olma nedenleri;

1. Hangi döviz kuru ve maliye politikalarının bir arada uygulanamayacağını göstermiştir.
2. Yapısal reformlarda gösterilen üstün performansın başarı için yeterli olmayacağını ve neden sadece bu unsura güvenilmemesi gerektiğini göstermiştir.
3. Nispi fiyatlarda dengesizlik oluşturan yapıların neden uzun süre taşınmaması gerektiğini göstermiştir.
4. Gelişmekte olan ülkelerde uygulanan makro politikaların gelişmiş ülkelerdeki benzer makro politikalarla benzer sonucu vermeyeceği bir kez daha görülmüştür.

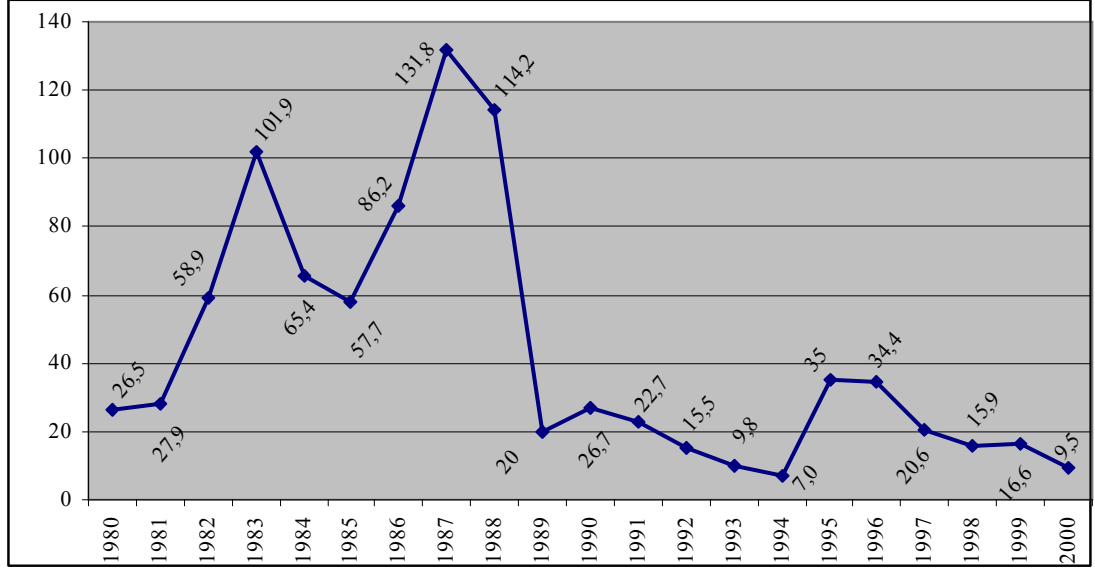
Bu krizi ilgi çekici kılan hususlar ise;

1. Gelişmekte olan ülkelerde kur rejimi kur rejimi tercihi tartışmasına önemli ampirik katkı yapmıştır.
2. Her ekonominin kaldırabileceği bir sıcak para miktarı olduğu ve sermaye hareketlerinin serbestliği düşüncesi ile sıcak para hareketlerinin serbestliği düşüncelerinin ayrı değerlendirilmesi gereği üzerine bir tartışma başlatmıştır.
3. Oluşan krizin belirleyici unsuru kamu borçlarıdır ve bu nedenle örnek oluşturmaktadır.

5.2. Meksika'da Ekonomik İstikrar Sorunu

Uzun yıllar kronik enflasyon yaşayan bir ülke olmasına rağmen, Meksika ekonomisinde enflasyon hiçbir zaman hiperenflasyon seviyesine ulaşmamış, sadece 1983, 1987 ve 1988 yıllarında üç haneli rakamlar seviyesine çıkmıştır. 1950'li yılların ortasından 1970'li yıllara kadar Meksika ekonomisine finansal istikrar ve ekonomik büyüme hakim olmuştur. Bu dönemde döviz kurları ABD dolarına sabitlenmiş, enflasyon ılımlı seviyelerde seyretmiş, kişi başına düşen milli gelir yüksek seviyelere ulaşmıştır. 1970'li yıllara gelindiğinde ise, petrol fiyatlarında yaşanan yükselişle beraber artan petrol gelirleri genişlemeci politikaları beraberinde getirerek ülkenin mali disiplini bozmuştur. Mali disiplinin bozulmasıyla kamu

borçları artmış, ulusal para aşırı değerli hale gelmiş ve ülkeden sermaye kaçıışı hız kazanmıştır (Hacıhasanoğlu, 2005:20-21).

Kaynak: www.imf.org verilerinden çizilmiştir.

Grafik 9: Meksika 1980-2000 Dönemi Yıllık TÜFE Oranları

Hızla artan kamu borcunu, önce finansal sistemin ardından da döviz kuru sisteminin çöküşü takip etmiştir. Bu süreç 1987-1988 yıllarında uygulanan istikrar programları ile atlatılmıştır. Fakat 1994 yılına gelindiğinde yüksek enflasyonun neden olmadığı bir finansal kaos ve kriz ortaya çıkmıştır.

5.2.1. 1982-1987 Yıllara Arasında Ortaya Çıkan Ekonomik Sorunlar

1976-1982 yıllarında yeni petrol kaynaklarının bulunması ve beraberinde uluslararası alanda artan petrol fiyatları Meksika'yı geniş kamu harcamalarına ve bütçe açıklarına dayalı politikalara yöneltmiştir. Bu dönemde cari açıkları artmış, enflasyon hızlanmış ve özellikle dış borç seviyesi yükselmiştir. Bu arada gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan resesyon gelişmekte olan ülkelerin ihracat mallarının fiyatlarını ve ihracat gelirlerini önemli oranda düşürmüştür. İhracatının %60'ını ABD'ye yapan Meksika bu resesyondan olumsuz yönde etkilenmiş, bununla beraber dünya petrol fiyatlarında ortaya çıkan düşüşle birlikte aşırı borçlu ülkeler sınıfına katılmıştır (Yay, 2002:192).

Tablo 5: Meksika Ekonomik Göstergeleri (1982-1994)

	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
% Değişim													
TÜFE	58,9	101,8	65,5	57,7	86,2	131,8	114,2	20,0	26,7	22,7	15,5	9,8	6,9
TEFE	56,1	107,4	70,4	53,6	88,4	135,6	107,8	16,1	23,3	20,5	13,4	8,9	6,8
Yıllık Ücret Artışı	46,0	107,4	70,4	59,5	75,7	134,2	112,2	33,7	30,5	29,1	17,5	8,6	6,0
Reel GSMH Artışı	-3,9	-3,1	4,3	3,8	-5,1	3,7	1,8	3,8	5,0	4,4	2,5	0,2	3,5
milyar \$													
İhracat	29,7	31,4	36,2	33,6	28,1	35,2	39,6	45,4	51,9	54,9	58,3	64,1	74,1
İthalat	36,8	27,0	33,6	35,0	31,3	33,1	44,5	53,5	63,5	72,7	86,1	91,2	106,9
Cari İşl.Den.	-6,2	5,6	3,9	1,1	-1,6	4,1	-2,8	-5,9	-8,1	-14,9	-24,8	-23,4	-29,7
Ulus. Rezerv	0,8	3,9	7,3	4,9	5,7	12,5	5,3	6,3	9,9	17,7	18,9	25,1	6,3

Kaynak: Bahçeci, 1997.

Meksika'nın 1982 yılında içine girdiği bu dış borç krizi sonraki yıllarda ortaya çıkacak istikrarsızlıkların başlangıcı olmuştur. Krizin nedenleri, iç ve dış nedenler olmak üzere iki grupta toplanabilir (Bahçeci, 1997:45); Dış nedenler, dış dünyadaki daralma ve dış borç olanaklarının hızla tükenmesidir. İç nedenler ise, genişletici mali politikalar ve negatif reel faizler sonucu özel sektör tüketim harcamalarının artması, yurt dışına büyük miktarda sermaye çıkışı, reel kurun değerlenmesi ve dış ticaret dengesinin bozulmasıdır. Yine bu yılın seçim yılı olması nedeniyle uygulanan popülist politikalar mali genişlemenin bir diğer nedeni olmuştur.

Seçimlerin sonuçlanmasının ardından hükümet yıl sonunda IMF destekli, sıkı mali ve parasal tedbirleri içeren bir istikrar programı hazırlamıştır. Programın kısa vadeli sonuçları olumlu olmuştur. İç ve dış dengesizlikler giderilmiş, enflasyonist baskılar hafifletilmiş ve ekonomik durgunluk yerini ekonomik canlanmaya bırakmıştır. Ancak, kısa vadede sağlanan bu olumlu gelişmeler başlangıçtaki kararlılığın devam etmemesi nedeniyle uzun vadede yerini olumsuzluklara bırakmıştır. 1985 yılında meydana gelen deprem kamu harcamalarını arttırmış, 1986 yılında dünya petrol fiyatlarında meydana gelen düşüş ihracat gelirlerini düşürmüş, ekonomik faaliyetler daralmış ve enflasyon yeniden hızlanmaya başlamıştır (Yıldırım, 2003:64). 1986 yılında ekonomideki sorunları gidermeye yönelik olarak

alınan önlemler ile enflasyonun tam olarak önüne geçilememesi üzerine 15 Aralık 1987 tarihinde “Ekonomik Dayanışma Paketi” (PACTO) olarak adlandırılan program uygulamaya konulmuştur. Bu program heterodoks önlemleri bünyesinde barındıran anti-enflasyonist bir programdır.

Temel amacı, enflasyonu düşürmek olan bu yeni reform programı dört unsura dayanmıştır: Bunlardan birincisi, ülke ekonomisinin uluslararası rekabete açılması ikincisi, ciddi bir özelleştirme ve liberalizasyona gidilmesi, üçüncüsü, önceden belirlenmiş bir nominal döviz kuru çapasına dayalı sıkı para ve maliye politikası izlenmesi ve sonuncusu, hükümet, özel sektör ve sendikalar arasında fiyat, ücret ve döviz kuru artışlarını belirlemeye yönelik kapsamlı bir sosyal ve ekonomik sözleşmenin yapılmasıdır (Hacıhasanoğlu, 2005:23).

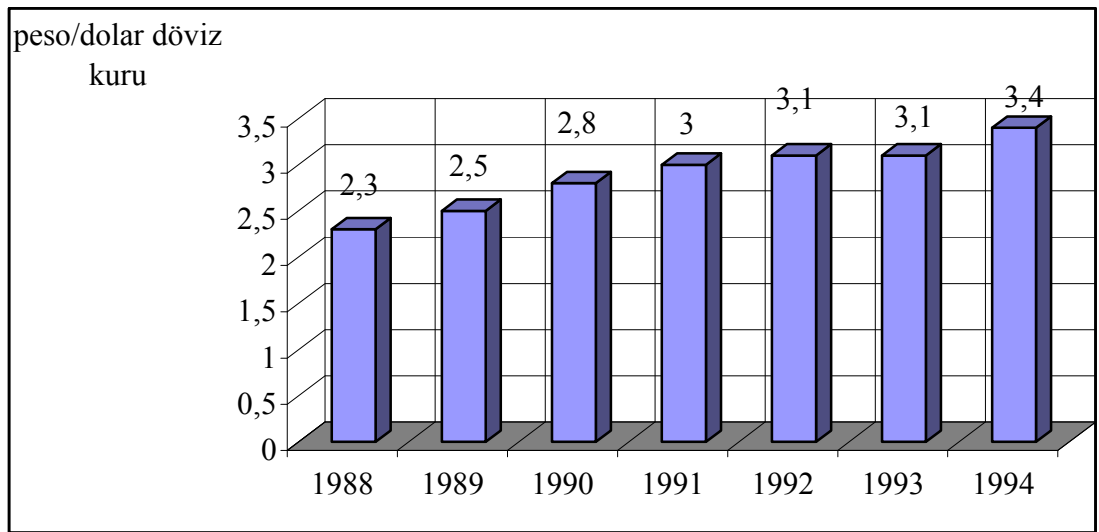
Programın ilk sonuçları olumlu olmuştur. Enflasyon oranı gerilemiştir. Enflasyondaki düşüşün yanında üretim artmış, sıkı maliye ve para politikalarının yanı sıra dünya petrol fiyatlarındaki gerilemeye rağmen %1,4 oranında yıllık hasıla artışı sağlanmıştır. Uluslararası finans kuruluşlarının desteği sağlanmıştır. Ancak bu olumlu gelişmelere rağmen gelir dağılımındaki bozukluk devam etmiştir. Ayrıca enflasyonun bir yıl gibi kısa bir sürede önemli oranda düşürülmesi 7 milyar ABD doları tutarında döviz rezervi kaybı ve 2,4 milyar ABD doları cari işlemler açığı gibi olumsuzlukları beraberinde getirmiştir (Yıldırım, 2003:66). Bu gelişmeler üzerine Aralık 1988 tarihinde dolara bağlanmış sabit kur politikasına dayalı ve IMF destekli ikinci bir istikrar programı devreye sokulmuştur. 1989-1994 yıllarını kapsayan ve istikrar sürecinin ikinci ayağı sayılabilecek bu programla fiyatlar (ücret, kur ve KİT mal fiyatları) yeniden ayarlanmıştır. İkinci programda hedef enflasyonun düşürülmesi yerine sürdürülebilir büyümenin sağlanması şeklinde tespit edilmiştir. Bu programla birlikte sabit kurdan kontrollü kur artışına geçilerek bir dolara karşılık günlük bir pesoluk devalüasyona izin verilmiştir. Dış borçlar yeni bir ödeme programına bağlanmış ve böylece ekonomide yeni bir güven ortamı oluşmuştur. Ayrıca yapısal reformlara kararlılıkla devam edilmiş ve özelleştirmeye hız verilmiştir.

Bu politikalar düşük büyüme ve yüksek enflasyonla geçen uzun bir süreden sonra ekonomik iyileşmeye neden olmuştur. 1989’dan 1994’e kadar geçen sürede Meksika’nın ortalama GSYİH oranı %3,9 olmuştur. 1993 yılında enflasyon oranı

yirmi yıldan fazla süreden sonra ilk defa tek haneli rakamlar seviyesine kadar gerilemiştir. Bu arada 1990-1994 yılları arasında 104 milyar dolar tutarında ülkeye sermaye girişi olmuştur. Bu rakam bu dönemde gelişmekte olan ülkelere olan toplam sermaye girişinin %20'si civarındadır (Martinez, 1998). Böylece Meksika, hem borç ödeyebilir, hem de yurtiçi ve uluslararası piyasalarda sermaye hareketlerinin yönelebileceği güven tazelemiş bir ülke konumuna gelmiştir (Bahçeci, 1997:51).

5.2.2. Meksika 1994 Finans Krizi

Meksika 1994 Krizi, Aralık 1994'de finansal panik şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu krizin temel nedenleri, 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında olumlu konjunktörün etkisiyle ülkeye gelen kısa dönemli sıcak paranın değerlenmiş kur, yüksek cari işlemler açığı, özel tasarruflardaki azalma ve politik istikrarsızlık nedeniyle aniden ülkeden çıkmaya başlamasıdır. Bu kriz daha önceki yıllarda yaşanan krizlere bazı yönlerden benzemektedir. Her şeyden önce bu kriz makro ekonomik dengelerin bozulmasından ya da enflasyonun kontrol edilemeyecek seviyelere çıkmasından ortaya çıkmış bir kriz değildir. Bu kriz, nedenleri reel değişkenlere dayanmakla birlikte farklı boyutları olan bir krizdir (Bahçeci, 1997:52). Kriz 1994'teki beklenmeyen şoklar, bu şoklara karşı alınan yetersiz önlemler ve zamanında müdahale etmemenin ardından yaşanan panik sonucunda ortaya çıkmıştır.

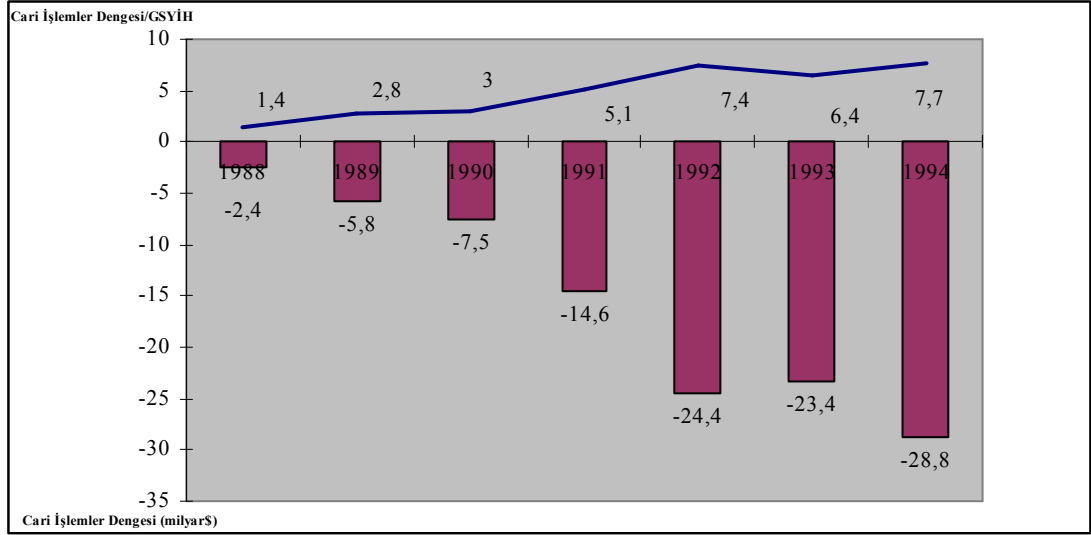

Kaynak: United States General Accounting Office, 1996: 46.

Grafik 10: Yıllık Ortalama Peso / Dolar Döviz Kuru: 1988-1994

Bu krizin temel nedenlerini şu başlıklar altında sıralayabiliriz (Ener ve Demircan, 2004:57);

1. Meksika'ya giren kısa vadeli yabancı sermayenin artışı ulusal paranın değer kazanmasına ve cari işlemler dengesinin açık vermesine neden olmuştur.

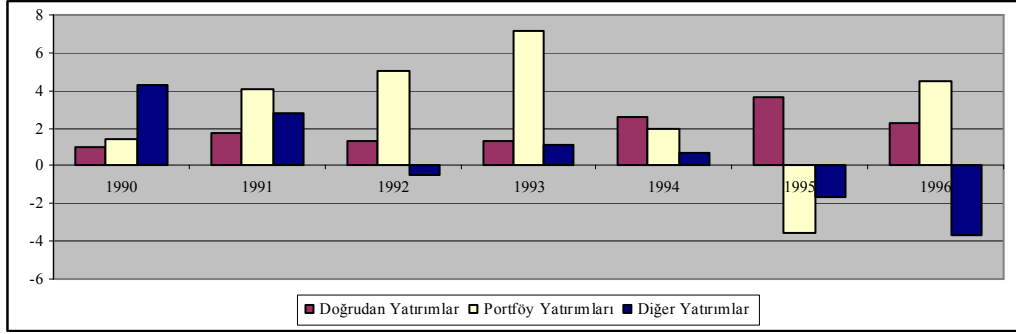
Kaynak: United States General Accounting Office, 1996: 42.

Grafik 11: Meksika Cari İşlemler Dengesi ve GSYİH'ya Oranı (1988-1994)

2. Ülkedeki politik istikrarsızlık, yolsuzluk, kamunun kötü yönetilmesi gibi unsurlar yabancı yatırımcılarda güven bunalımına neden olan bir ortam oluşturmuştur.
3. Bütçe açıklarını finanse etmek için iç borçlanma yoluna gidilmiştir. Bunun sonucunda dolara endekli bonoların (Tesebonos) devletin borçları içindeki yeri giderek artmıştır. Böylece kısa vadeli bonolara duyulan güven azalmaya başlamıştır. Bu dönemde ABD'de faiz oranlarının yükselmesi ülkeden sermaye çıkışını hızlandıran önemli bir etken olmuştur. Bu durum ülkede faiz oranlarının yükselmesi ve döviz rezervlerinin tükenmesi ile sonuçlanmıştır.

Meksika hükümetinin çıkardığı borçlanma kağıtlarının faiz oranlarının yüksekliğine karşın Meksika pesosunun eksik değerlenmiş olması nedeniyle ülkenin ödeme gücü olmasına rağmen yabancı yatırımcılar yatırımlarını durdurmuşlardır. Bu kararlarında daha sonraki aylarda enflasyonun artacağı beklentisi ve Meksika'nın borçlarını ödeyemeyeceği korkusu etkili olmuştur. Belirsizliğin artması üzerine dolara endekli tesobono sahipleri hükümetin borçlarını ödeyemeyeceğini düşünerek

ellerindeki bonoları satmaya başlamışlardır. Aralık 1994'ün ilk haftalarında peso yaklaşık olarak %20 oranında değer yitirmiş, yapılan devalüasyonla birlikte dolar cinsinden iç borç stokunun artması ve bonoların hızla nakde çevrilmesi hükümetin bir anda likiditesiz kalmasına neden olmuştur.

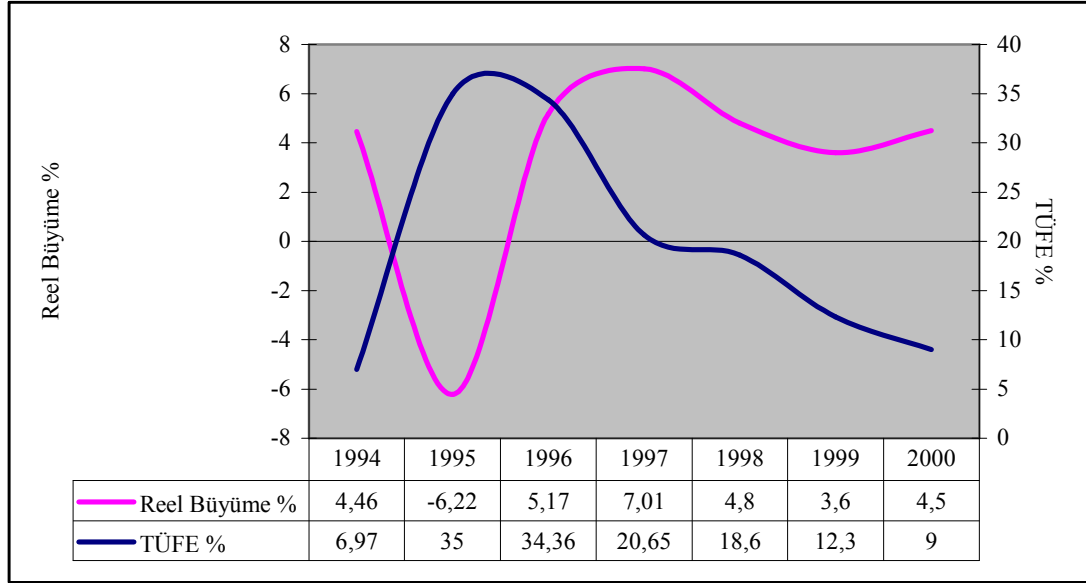

Kaynak: Güloğlu, 2002:119.

Grafik 12: Meksika'nın Sermaye Hareketleri (GSYİH %)

Sonuçta Meksika'da reel döviz kurunun değerlenmesi, kısa vadeli dış borcun önemli oranda artışı, dış açıkların hızla yükselmesi, bunların yanında zayıf finansal sistem döviz piyasaları üzerinde güçlü baskıya neden olmuştur. Pesoya karşı yapılan bu spekülasyon baskıları 22 Aralık 1994 tarihinde sabit kur sisteminin terk edilmesine neden olmuş ve bu tarihten sonra döviz kurları dalgalanmaya bırakılmıştır (Bahçeci, 1997:54; Martinez, 1998).

Meksika'da ortaya çıkan bu kriz yayılma etkisi (Tekila Etkisi) ortaya çıkarmıştır. Krizin yansımaları en fazla Arjantin ve Brezilya'da hissedilmiştir (Yay ve diğerleri, 2001:34). 1994 krizi, 31 Ocak 1995 tarihinde ABD'nin ve uluslararası finans kuruluşlarının yardım programını açıklamasıyla çözülmüştür. Bu programla IMF, DB, Amerikalararası Kalkınma Bankası (IDB) ve Amerikan Hazinesi'nin bir araya getirdiği 50 milyar dolarlık yardım paketiyle yabancı yatırımlar güvence altına alınmıştır. Sağlanan dış kaynağın yanı sıra, Meksika hükümetinin hazırladığı ve uygulamaya koyduğu pakette krizin atlatılmasında etkili olmuştur. Hazırlanan yeni programda amaç cari açıkları azaltmak, kontrol dışı olan enflasyonu önlemek ve büyük zarar gören bankacılık sistemini yeniden düzenlemek şeklinde belirlenmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda programda makroekonomik politikaları, uluslararası yardımı, borç yönetimini, yapısal reformları ve bankacılık sistemini kapsayan önlemler yer almıştır.

Kaynak: Yay, 2002:209 verilerinden çizilmiştir.

Grafik 13: Meksika 1994-2000 Dönemi Büyüme ve Enflasyon Oranları

Meksika ekonomisinin kriz sonrasında günümüze kadar uzanan dönem performansı değerlendirildiğinde genel olarak olumlu bir tablo çizilmektedir. Bu olumlu tablonun altında uygulanan sağlam makroekonomik politikaların, Meksika'nın en büyük ticaret partneri olan ABD'nin ekonomik durumundaki canlılığın, yapılan uluslararası yardımların ve petrol fiyat artışlarının önemli rolü vardır (Yay, 2002:203).

5.3. Brezilya'da Ekonomik İstikrar Sorunu

Latin Amerika'da sık sık krizlerle karşı karşıya kalan bir diğer ülke Brezilya'dır. Özellikle ekonomide yüksek oranlı enflasyonun varlığı kısa aralıklarla istikrar programları uygulamayı gerektirmiştir.

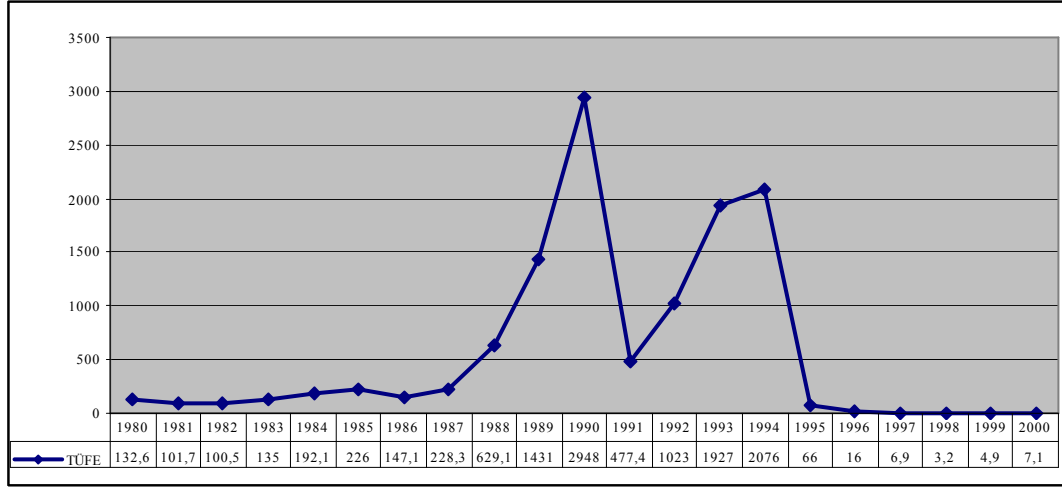
Brezilya'da yüksek oranlı enflasyon, 1950'lerin ikinci yarısında hükümetin endüstrileşme programı başlatması ve ağır kamu yatırımlarına girişmesiyle başlamıştır. 1959-1964 ve 1979-1985 dönemlerinde ortaya çıkan önemli bütçe açıklarıyla birlikte arz şoklarıyla endekslemenin karşılıklı etkileşimi enflasyonun hız kazanmasında etkili olmuştur (Yıldırım, 2003:60). Ülkede yüksek oranlı enflasyon 1960'lı yıllardan itibaren 1990'lı yılların ortalarına kadar varlığını sürdürmüştür. 1980'li yıllarda enflasyon oranı %100'ü aşana kadar geçen süre içinde enflasyonla

birlikte yaşamaya alışıldığı için çok ciddi bir önlem alınmamıştır (Doğruel ve Doğruel, 2006:95).

1964 yılında enflasyonu üç yıllık sürede aşamalı olarak düşürmeye yönelik bir istikrar programı yürürlüğe konmuştur. Programın temel unsurları; bütçe açığının azaltılması ve bütçe denkleğinin sağlanması, gelirler politikasının politika aracı olarak kullanılması, küçük ve düzenli zaman aralıklarıyla döviz kurunun devalüe edilmesi, sermaye ve işgücü piyasalarında endekslemeye geçilmesidir. Programın uygulanmasıyla kamu sektörü açığı 1963 yılında GSYİH'nın %4,3'ünden 1965'de %1,6'sına gerilemiştir. Enflasyon süreci cari ve geçmiş enflasyon arasındaki bağlantı kırılarak inişe geçmiştir. Ücret ayarlamaları geçmiş enflasyon oranına göre değil, gelecekteki ve resmen empoze edilen enflasyon oranına göre yapılmıştır. Ücret enflasyonundaki düşüş kamu sektörü fiyat artışının ve döviz kuru değer kayıplarının etkisinin ortadan kaldırılmasına yardımcı olmuştur. Reel ücretlerdeki düşüş bir yandan bütçe dengesinin sağlanmasına, öte yandan ülkenin dış rekabet gücünün artmasına katkıda bulunmuştur. Fiyat kontrolleri sadece kamu mallarını değil aynı zamanda bazı temel malları ve tarımsal ürünleri de kapsamıştır. Programla birlikte finans piyasalarında önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bu piyasalarda endekslemeye gidilerek bir yandan yurtiçi tasarruflar teşvik edilirken öte yandan kamusal borç sektörü için piyasalar oluşturulmuştur (Ruge-Murcia, 1997).

Enflasyon 1964'ün başlarında %144 iken 1965'te %57,5'e, 1966'da %38'e kadar düşmüştür. İstikrar programının ilk yılında endüstriyel üretim %5 oranında gerilemiştir. Ancak 1966 yılında endüstriyel üretim kriz öncesi düzeyinin %6 üstüne çıkmıştır (Parasız, 2002:296).

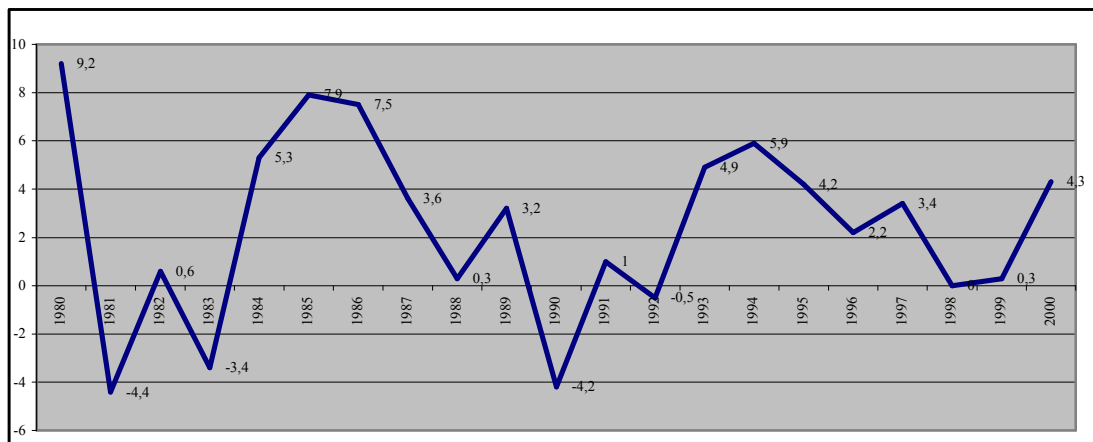
Ekonomideki bu iyileşmelere rağmen enflasyon oranı 1979 yılından sonra tekrar yükselişe geçmiştir. 1980'li yılların ortasına gelindiğinde hızla artan bütçe açıkları, dış borç stokunun artması sonucu uluslararası piyasalardan içeriye kaynak aktarmada meydana gelen tıkanıklıklar ile birlikte enflasyon artmış, üretim artış hızı yavaşlamış ve yatırımlar gerilemiştir (Doğruel ve Doğruel, 2006:96). 1980 yılında %132,6 seviyesinde olan enflasyon oranları 1989 yılında %629,1 seviyesine 1990 yılında ise %2948 seviyesine çıkarmıştır. Artan enflasyon oranları bu yıldan sonra gerilemeye başlamış ancak yine de yüksekliğini korumuştur.

Kaynak: www.imf.org verilerinden çizilmiştir.

Grafik 14: Brezilya 1980-2000 Dönemi TÜFE Oranları (2000=100, ort.)

Brezilya'da 1980'li yılların ortalarına kadar kararsız ancak yüksek bir büyüme hızı yakalanmıştır. Büyüme oranlarında yıldan yıla büyük farklılıklar meydana gelmesine rağmen dönem ortalaması dikkate alındığında büyüme oranı yüksek olmuştur. 1983 yılı başında Brezilya enflasyon oranını azaltmak ve ödemeler dengesini iyileştirmek amacıyla IMF destekli bir istikrar programı uygulamaya koyulmuştur. Bütçe açığının azaltılması bu planın temel ögesidir. Sübvansiyonların kesilmesi ve dolaylı vergi oranlarının artırılmasıyla GSYİH'nın bir oranı olarak bütçe açığı 1982'de %8,3'den 1983'de %4,8'e ve 1984'de %2,7'e düşürülmüştür. Fakat bu arada yıllık enflasyon oranı üç haneli rakamlar seviyesine yükselmiştir.

Kaynak: www.imf.org verilerinden çizilmiştir.

Grafik 15: Brezilya 1980-2000 Dönemi GSYİH Oranları (sabit fiyatlarla)

5.3.1. Cruzado Planı

1985 yılının Mart ayında yirmi bir yıllık askeri idarenin ardından yönetime gelen hükümet ekonomideki sorunların ve özellikle yüksek enflasyonun önüne geçmek için ortodoks ekonomik politikayı yürürlüğe koymuştur. Böylece kamu harcamalarında kesintiye ve parasal genişlemede kısıntıya ve Nisan ayında fiyatların dondurulması yoluna gidilmiştir. Her ay önceden belirlenen mini devalüasyon şeması yürürlüğe konulmuştur. Ancak bu aşamalı politikalar enflasyon oranında istikrarın sağlanmasında başarılı olmamış ve sonuçta Cruzado Planı adı verilen yeni bir istikrar programı 28 Şubat 1986 tarihinde uygulamaya konulmuştur.

Cruzado Planı, parasal reform olma özelliğine sahip bir istikrar programıdır. Programın amacı, enflasyonu hızlı ve kesin bir şekilde aşağı çekmektir. Bunun için öncelikle yeni para birimi cruzado oluşturulmuş ve 1 cruzado = 1000 cruzeiro olarak belirlenmiştir (Yıldırım, 2003:61). Planla birlikte ücretlerde endeksleme sistemi kaldırılmış, ücretler son altı ayın ortalama satın alma gücüne göre cruzadoya dönüştürülmüş, bir süre sonra ise kısmen dondurulmuştur. Fiyatlar da ücretlerde olduğu gibi yeni para birimine dönüştürülmüş, aynı zamanda tüketici fiyat endeksi değiştirilmiştir. Ayrıca sabit döviz kuru uygulamasına geçilmiş, kamu maliyesinde yapılan vergi reformuyla da bütçe açıkları kapatılmaya çalışılmıştır.

Üç aylık kısa bir süre için uygulanan bu Plan ile ilk başlarda üretim genişlemesi gerçekleşmişse de, sonraki yıllarda bu genişleme devam etmemiştir. Uygulanan program bütçe açıkları üzerinde iyileştirici bir etki yaratmamıştır. Devletin ürettiği malların fiyatlarının dondurulması buna karşılık vergi oranlarının arttırılmaması sonucu bütçe açıkları artarak varlığını sürdürmüştür (Doğruel ve Doğruel, 2006:69). Planın başarısız olma nedenleri (Ener ve Demircan, 2004:69);

1. Planın heterodoks yönünü oluşturan fiyat dondurmaları faydalı sınırın ötesine geçmiştir. Alınan bu kararın ya da kararsızlığın sonucunda fiyatlarda büyük bir patlama ve döviz kuru ile faiz oranlarında ciddi seviyede sapmalar olmuştur.
2. Planın ortodoks yönündeki düşük faiz oranları ve aşırı kredi genişlemesi ekonominin aşırı düzeyde parasallaşmasına neden olmuştur. Plan kamu işletmeleri tarafından belirlenen fiyat ve tarifeler önceden ayarlanmadan kabul edilmiştir. Kamu işletmelerinin fiyat ve tarifeleri enflasyona gecikmeli

olarak ayarlanmıştır. Bu durum kamu açıklarını daha da arttırmıştır. Bunun yanında merkezi ve yerel kamu harcamaları yeteri kadar kontrol edilememiş ve kamu sektöründe açıklar meydana gelmiştir.

3. Plan başlıca kamu iktisadi kuruluşlarının ürettikleri malların fiyatlarını dondurmada önce uygulama yapmalarına zaman tanımadan bütçe açıklarının artmasına neden olarak kendi kendini yok eden unsurları içinde taşımıştır.

Sonuçta, Cruzado Planı ücret ve fiyat kontrolleri arasındaki uyumun gerçekleştirilmediği, fiyat dondurma politikasını destekleyecek mali reformlar gibi yardımcı politikaların devreye sokulmadığı, toplumsal desteğin sağlanamadığı başarısız bir istikrar programı olarak kalmıştır (Doğruel ve Doğruel, 2006:100).

Sonraki yıllarda uygulamaya konulan programlarda Cruzado Planı gibi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bresser veya Novo Cruzado Planı (Haziran 1987), Summer Planı (Ocak 1989), Collor Planı (1990) bu süreçte uygulamaya konulup başarısız olan planlardır. Bu programların başarısızlıkla sonuçlanmasıyla enflasyon oranı dört haneli rakamlar seviyesine yükselmiştir.

5.3.2. Real Planı

1990-1994 yılları arasında kamu sektörünü bütün olarak yapılandıran, yoğun bir özelleştirme programını devreye sokan ve dış rekabete açılan Brezilya, bir yandan da ekonomideki endekslemeyi giderici pek çok önlem almış, borçları konusundaki moratoryum durumunu IMF ile görüşmeye başlamıştır. Bu olumlu gelişmeler sonrasında Real Planı devreye sokulmuştur.

1993 sonunda ilan edilip 1994 Haziran'ında uygulamaya konulan IMF destekli Plan üç aşamadan oluşmuştur. İlk aşamada kamu maliyesinin düzeltilmesi, ikinci aşamada enflasyonist beklentilerin ve ekonomideki temel fiyatların reale ve realinde eski para birimi cruseiroya her gün değişken kurlarla endekslenmesi, son aşamada ise yeni para birimi olarak realin kabul edilmesi hedeflenmiştir. Programda çıpa olarak döviz kuru kullanılmıştır (Toprak, 2001:149).

1999 yılına kadar uygulanan Plan ile, enflasyon dört haneli rakamlar seviyesinden %1-3'ler seviyesine inmiş, daraltıcı politikalar ile birlikte yıllık %4'lük büyüme hızı yakalanmıştır. Ancak buna rağmen Plan'ın tam bir başarı sağladığı tartışmalıdır. Collor Planı ile sağlanan ticaret fazlası izleyen yıllarda ticaret açığına

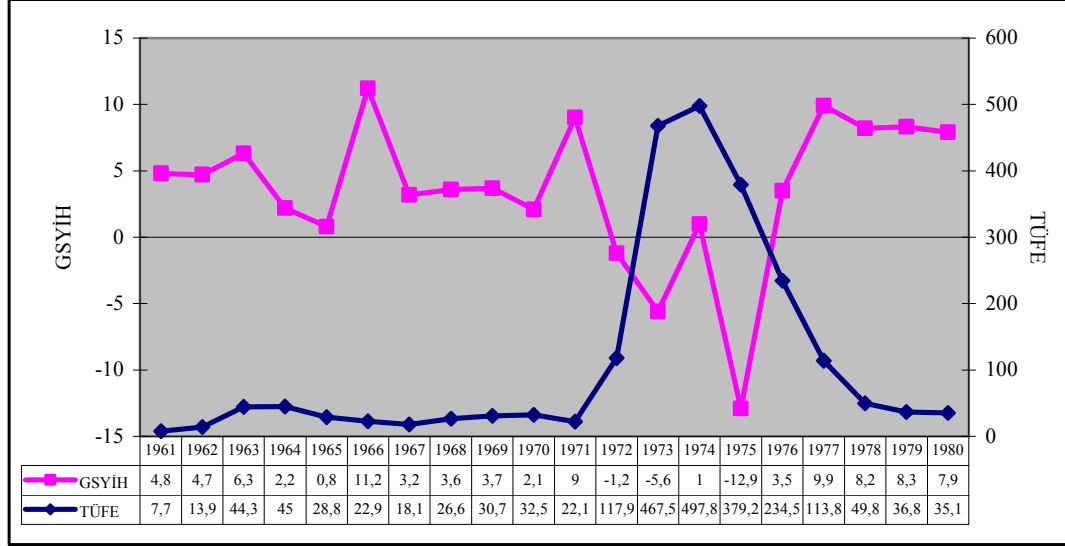
dönüşmüştür. Program süresince yurtiçi tasarruflar azalmıştır. Senyoraaj gelirleri hızla düşmüş ve harcamalar artmıştır. Ayrıca kamu borçları da Plan başlangıcından itibaren üç kat artmıştır (Doğruel ve Doğruel, 2006:102). Bu olumsuz sonuçlar hem dezenflasyon stratejisinin hem de alınan politika kararlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler sonrasında, Rusya'da ortaya çıkan kriz Arjantin vasıtasıyla Brezilya'yı da etkisi altına almıştır. Bu son krizle birlikte 2002 yılında IMF ile yeni bir istikrar programı anlaşması imzalanmıştır. Brezilya, bu anlaşma bitmeden kredi boyutunu arttırarak yenilerken, gözden geçirmeleri düzenli olarak tamamlamış ve Eylül 2003'ten itibaren kendisine IMF tarafından tanınan kredi olanağını kullanmama yolunu seçmiştir. Böylece Brezilya'nın güven sağlaması ve krizin etkisinden çıkması ancak 2002 yılında mümkün olabilmıştır.

5.4. Şili'de Ekonomik İstikrar Sorunu

Şili ekonomisi birkaç maden ihracatına bağlı olan küçük bir ülkedir. Bakır ve nitrat madenleri ekonomide önemli bir yer tutmakta, bunların ihracatından elde edilen gelir döviz ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılamaktadır. Bu nedenle dünya bakır fiyatlarında meydana gelen dalgalanmalar Şili ekonomisini önemli ölçüde etkilemektedir.

Şili 1930'lu yılların başından 1974 yılına kadar ithal ikameci sanayileşme stratejisi izlemiş ve ağırlık dış ticaret ve döviz kuru politikaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu dönemde sermaye girişleri üzerinde hiçbir kısıtlama mevcut değilken, sermaye çıkışları oldukça kontrol altında tutulmuştur. 1960'ların sonunda GSYİH artışı yalnızca yıllık %2,1'e düşmüştür. Enflasyon oranı yıllık %30, işsizlik oranı ise %6 seviyesinde gerçekleşmiştir. Diğer ülkelerin aksine Şili'de kronik enflasyon 1980'li yıllar yerine 1970'li yıllarda meydana gelmiştir. 1970'li yıllarda enflasyonun kronik bir hal almasının temel nedeni bu dönemde iktidara gelen Allende Hükümeti'nin sosyalist ekonomiye doğru radikal dönüşümü gerçekleştirmek için uyguladığı politikalardan kaynaklanmaktadır. Uygulanan popülist politikalar enflasyonun ivme kazanmasında önemli rol oynamıştır. 1973 sonuna gelindiğinde Şili makroekonomik göstergeleri önemli ölçüde dengesizlik göstermiştir. Özellikle uygulanan politikalar sonucu kamu sektörü açığı 1970'lerde GSYİH'nın %6,7

seviyesinden, 1973’de GSYİH’nın %30,5’ine çıkmıştır. Yine bu yılın sonunda enflasyon oranı %467,5 seviyesine ulaşmıştır (Corbo ve Solimano, 1991: 3-5).

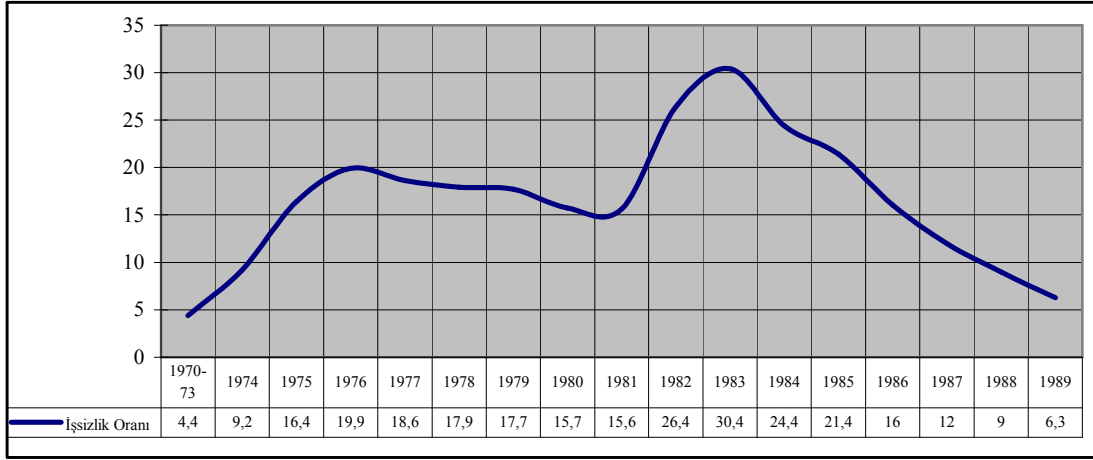

Kaynak: Corbo ve Solimano, 1991:6 ve www.bcentral.cl/eng verilerinden

çizilmiştir.

Grafık 16: Şili 1961-1980 Dönemi GSYİH ve TÜFE Oranları (1961-1980)

Allende Hükümeti’nin uyguladığı politikaların ve özellikle ekonomi politikalarının başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Eylül 1973’de askeri hükümet yönetime gelmiştir. Askeri hükümetin işbaşına gelmesiyle ekonomik alanda hızlı yapısal reformlar uygulamaya konulmuş ve ekonomide radikal tedbirler alınmıştır. Askeri hükümetin ekonomiye yönelik üç temel hedefi olmuştur. Bunlar; ekonominin liberalleşmesi, özelleştirme ve kamu sektörünün yeniden yapılandırılması ile fiyat istikrarının sağlanması ve ödemeler dengesi krizlerinden kaçınılmasıdır. Hükümet önceliği enflasyonun düşürülmesi yerine ödemeler dengesinin sağlanmasına vermiştir. Bu nedenle enflasyon yine yüksek seviyelerde kalmıştır. Nisan 1975’de daraltıcı para politikası uygulanmış ve hükümet harcamalarını azaltarak mali açığı ortadan kaldırmıştır. Programın ilk etkisi GSYİH’nın düşmesi ve işsizlik oranının artması olmuştur. 1977 yılına gelindiğinde ekonomik büyüme başlamış ve yıllık enflasyon oranı gerilemiştir. Ocak 1978’de hükümet önceden ilan edilen döviz kuru rejimine, 1979’da ise sabit döviz kuru politikasına geçmiştir. Bu politikalar sonucunda enflasyon %9’lar seviyesine gerilemiştir (Conway and Warnack, 1997).

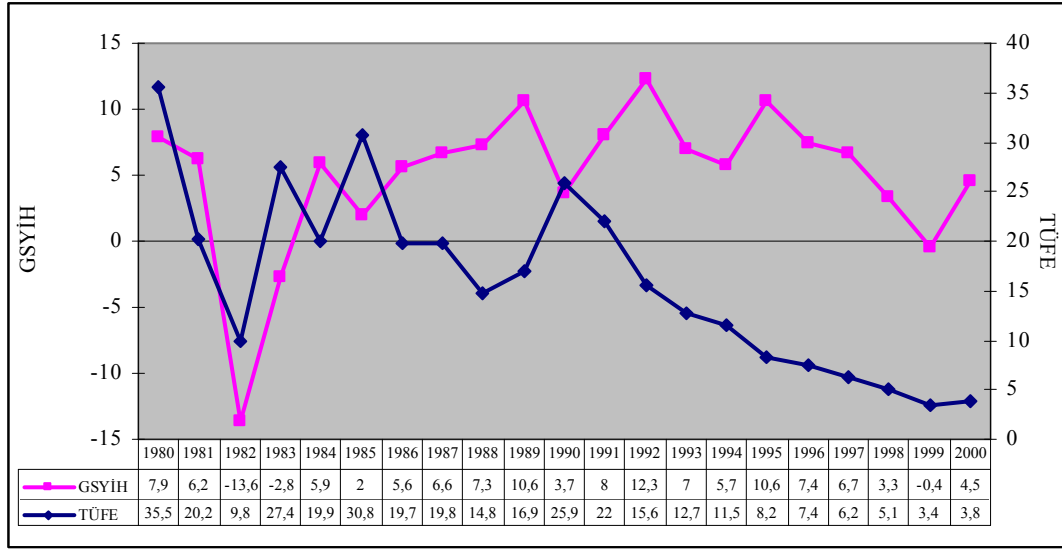

Kaynak: Conway and Warnack, 1997 verilerinden çizilmiştir.

Grafik 17: Şili'nin İşsizlik Oranları

Sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerin kaldırılmasıyla 1977-1979 döneminde artan sermaye hareketleri, yurtiçi mal talebindeki artışı karşılamayı kolaylaştırmış ve rezervler artmıştır. Uygulanan sabit kur politikası sonucu reel kur değerlenmiş, bunun sonucunda ithalat artmış, ihracat azalmış ve dış ticaret dengesi bozulmaya başlamıştır. 1981 yılında dünya bakır fiyatlarında meydana gelen %10'luk azalma Şili'nin ihracat gelirlerinde önemli düşüş meydana getirmiştir. Bu gelişmeler karşısında zamanında tedbir alınmaması ekonomik daralmayı beraberinde getirmiştir. Merkez Bankası'nın sermaye girişlerini sterilize etmeye çalışması, faiz oranlarını yükseltmiştir. Diğer Latin Amerika ülkelerinde yaşanan finansal problemlerin etkisi, aşırı değerli kur politikası ve devalüasyon beklentileri sonucu 1981 yılı sonlarında finansal kriz başlamıştır (Bahçeci, 1997:40).

Krizin ortaya çıkmasıyla yeni bir ortodoks istikrar programı uygulanmaya konulmuştur. Bu program, yapısal reformlar yerine daha çok ihracat ve ithalatta uygun olacak reel kur politikasını belirlemeye yönelik politikalardan oluşan, üç yıllık bir süreci kapsayan, IMF, Dünya Bankası ve ABD destekli bir istikrar programıdır. Bu programla uzun dönem büyüme sürecinin oluşturulması hedeflenmiştir. 1982 yılında ortaya çıkan krizin diğer ülkelere kıyasla daha hafif atlatılmasının nedeni, yapısal reformların 1970'li yıllarda gerçekleştirilmiş olmasıdır. Şili'nin bir diğer avantajı ise, bu reformların askeri dikta yönetimi içinde yapılmış olmasıdır. Bu nedenle ekonomik dönüşüm hızla gerçekleşmiş, fakat istikrardan sağlanan faydanın maliyeti oldukça yüksek olmuştur (Yıldırım, 2003:69).

Kaynak: Corbo ve Solimano, 1991:6; www.imf.org verilerinden fçizilmiştir.

Grafik 18: Şili 1980-2000 Dönemi GSYİH ve TÜFE Oranları

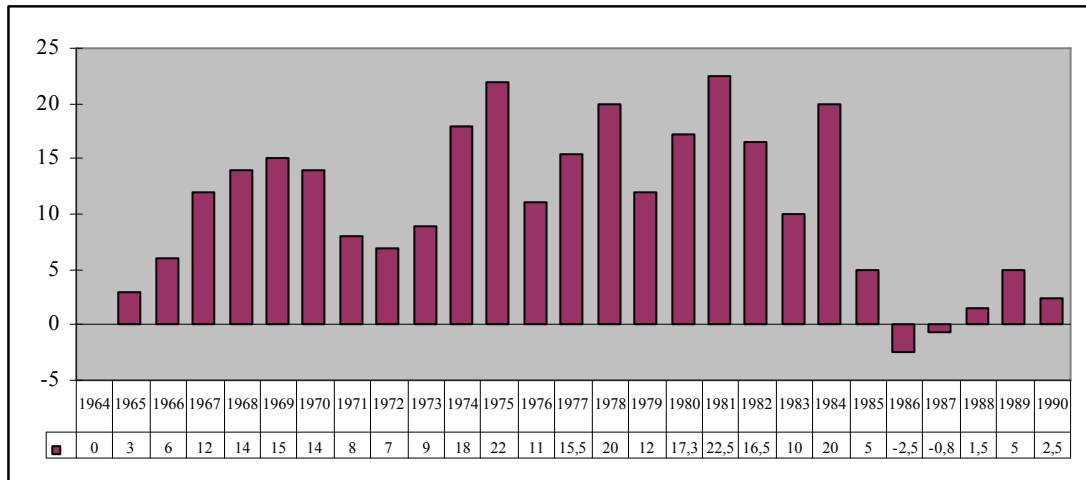
1982 krizi sonrasında Şili, ödediği yüksek sosyal maliyetin karşılığında güçlü bir makroekonomik performans elde etmiştir. 1986-1989 döneminde ekonomi %6'nın üzerinde bir büyüme performansı göstermiştir. Enflasyon oranı sıkı para politikasının etkisiyle %20'nin altında kalmıştır. Cari işlemler dengesi iyileşmiştir. İşsizlik oranı azalmıştır. Bu başarının diğer ülkelere kıyasla kısmen daha kısa sürede ve daha kolay sağlanmasının bir nedeni yapısal dönüşüm reformlarının daha önce başlatılmasıdır. Bunun yanında istikrar sürecinin ve elde edilen başarıların baskıcı bir politik yönetim altında gerçekleştirilmiş olması diğer önemli bir husustur (Bahçeci, 1997:43).

Şili ekonomisinde 1990'lı yıllara kadar ortodoks istikrar politikaları uygulanmıştır. Ortodoks politikaların beraberinde uygulanan yapısal politikalar ve önceden ilan edilen kur sistemi ekonomide istikrar sağlayıcı bir etki meydana getirmiştir. 1990 yılından itibaren uygulanan ortodoks politikaların yanında özellikle yabancı yatırımları teşvik edici politikalara ağırlık verilmiştir. Bu uygulamalarla birlikte makro ekonomik göstergelerde önemli iyileşmeler meydana gelmiştir. 1994-1998 yılları arasında pek çok ülke kriz içindeyken, Şili ekonomisi yıllık %6,9 oranında büyümüştür. Bu büyüme süreci 1999 yılına kadar devam etmiştir. Bu arada enflasyonun önüne geçmek için uygulanan politikalar sonucu Şili enflasyonu uluslararası enflasyon seviyelerine kadar gerilemiştir (Şimşek, 2003:137).

5.5. İsrail’de Ekonomik İstikrar Sorunu

İsrail istikrar programı uygulayan birçok ülkeden farklı olarak yüksek enflasyon geçmişi olmayan bir ülkedir. 1950’li ve 1960’lı yıllarda hızlı bir büyüme ve düşük enflasyon oranına sahip olan İsrail’de, yüksek enflasyonla 1970’li yıllarda tanışılmıştır.

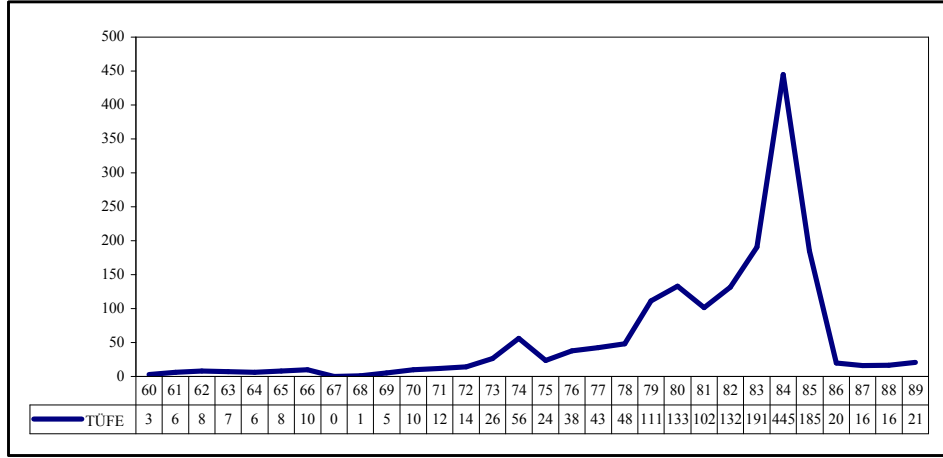
İsrail 1970’li yılların başına kadar yüksek büyüme performansını sürdürmeyi başarmıştır. Bu büyüme potansiyeline dayanarak 1970-1980 yılları arasında oluşan yüksek iç talep ülkenin bulunduğu coğrafi konum ve toplumun sosyo-politik yapısı gruplaşmalara, giderek iç dengenin bozulmasına ve dengesiz bir gelir dağılımına neden olmuştur. Bu süreçte ortaya çıkan iki petrol şoku ekonomik dengelerin bozulmasında rol oynamıştır. Altyapı yatırım harcamalarının kısılmasıyla ortaya çıkan kaynak, dış şokların etkisini azaltmak için sosyal transferler ve sübvansiyonlar olarak halka verilmiş, böylece bütçe açıkları önemli oranda artmıştır.

Kaynak: SADKA verilerinden çizilmiştir.

Grafik 19: İsrail’de Toplam Kamu Sektörü Açıkları

İsrail’in dış kaynak sıkıntısı olmaması kaynakların çeşitli talepleri karşılamakta kullanılmasına neden olmuştur. Reel ücretlerin artması ürün maliyetlerini arttırarak ülkenin rekabet gücünü azaltmış ve giderek dış dengenin bozulmasına neden olmuştur (Bahçeci, 1997:65). 1980’li yılların ortalarından itibaren ekonomik durum giderek bozulmuş ve enflasyon üç haneli rakamlar seviyesine yükselmiştir.

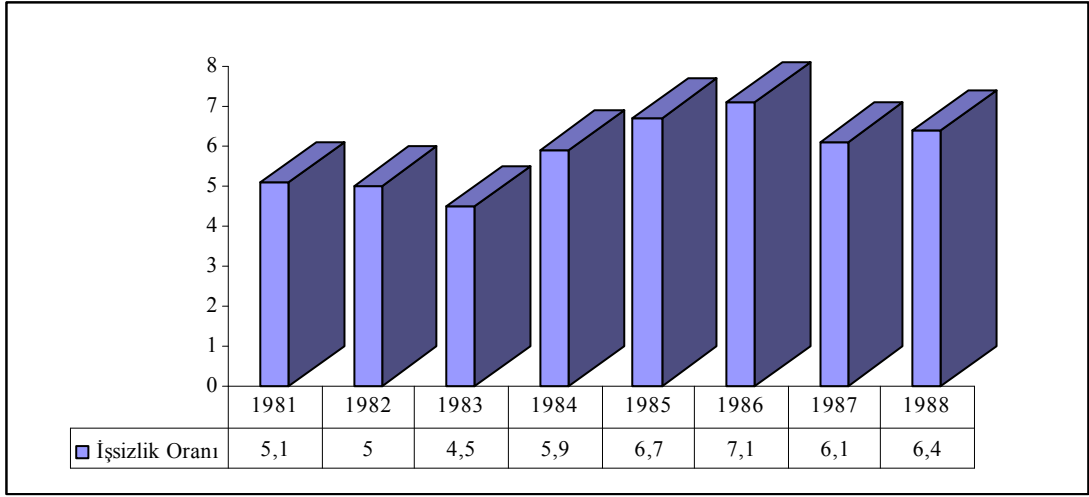
Kaynak: SADKA verilerinden çizilmiştir.

Grafik 20: İsrail 1960-1989 Dönemi Enflasyon Oranları

İsrail ekonomisinde yüksek enflasyona düşük büyüme hızı, dış kriz ve önemli oranlarda bütçe açıkları eşlik etmiştir. İsrail’de 1984 yılında enflasyon oranı %450’ler seviyesine çıkmıştır. Yüksek bütçe açığı, gevşek para politikası, artan ödemeler dengesi açıkları ve devalüasyonlar sonucunda büyüyen enflasyonist ortam içinden çıkılmaz hal almış ve bir istikrar programı uygulanmasını kaçınılmaz hale getirmiştir.

1985 programı, yüksek enflasyonu sona erdirmek için oluşturulmuş bir heterodoks istikrar programıdır. Programın uygulanmasına 1 Temmuz 1985 tarihinde başlanmış ve 1 Ağustos 1986 tarihinde uygulama son bulmuştur. Program için öngörülen bir yıllık sürenin ilk üç ayı “ekonomik acil önlem dönemi” olarak belirlenmiştir. Programın temel hedefi yıllık üç haneli rakamlar seviyesine çıkan enflasyon oranlarını iki haneli rakamlar seviyesine indirmek ve ödemeler dengesi problemini ortadan kaldırmaktır. Bu programın en önemli özelliği toplumun büyük bir kesimini temsil eden grupların bir araya gelerek uzlaşma ortamı içinde uygulanmasıdır. Böylece programa tam destek sağlanmıştır. Programın hazırlık aşamasında oluşturulan çalışma grubu Maliye Bakanlığı ve Bakanlığa bağlı birimler, diğer bakanlık temsilcileri, parlamento üyeleri ve özel ilgi gruplarını temsil etmek üzere yürütme delegeleri, özel sektör temsilcileri ve sendikalar, işveren temsilcileri, üniversite üyeleri, yarı akademik araştırma grupları ve ekonomistler ile halk temsilcilerinden meydana gelmiştir (Bahçeci, 1997:67).

Program hedeflerine ulaşmak için kamu sübvansiyonları kaldırılmış, vergi gelirleri arttırılmış, hükümet, işçi ve işveren temsilcileri arasında programla tutarlı ücret anlaşması yapılmış, ulusal para birimi (şekel) %19 oranında devalüe edilmiş ve 1\$=1500 şekel olacak şekilde sabitlenmiş, endeksleme kaldırılarak ücretler dondurulmuş ve fiyat kontrolleri başlamıştır. Aylık enflasyon oranlarının düşmesiyle birlikte fiyat kontrolleri aşamalı olarak kaldırılmıştır. Krediler reel anlamda azalmış, para arzı artmış, döviz tevdiat hesapları azalmıştır. Büyüme sağlanmasına rağmen işsizlik oranlarında küçük bir artış meydana gelmiştir (Ener ve Demircan, 2004:70).

Kaynak: SADKA verilerinden çizilmiştir.

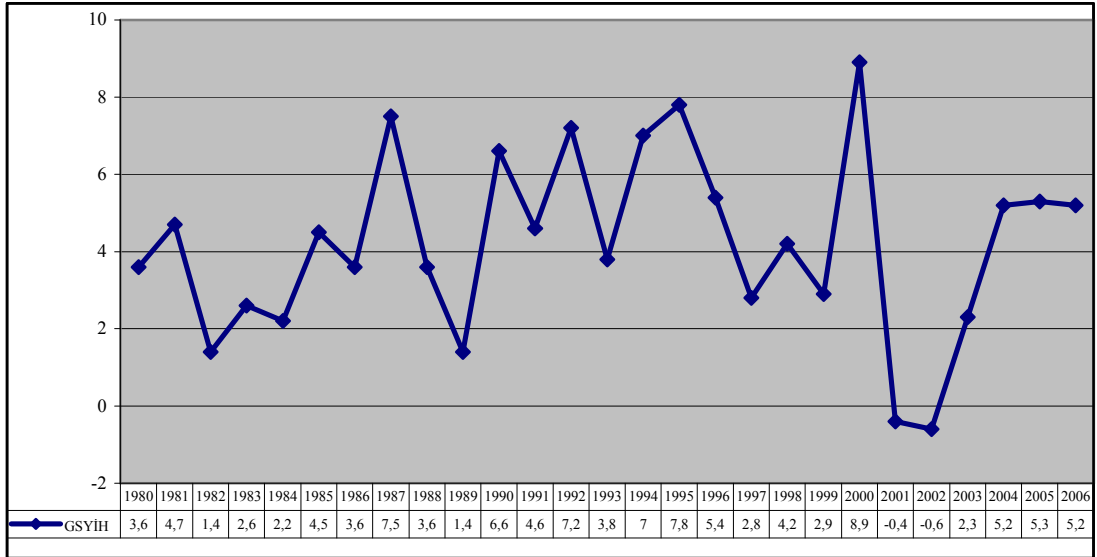
Grafik 21: İsrail 1981-1988 dönemi İşsizlik Oranları

İsrail program uygulamasında birden çok nominal çıpa bir anda sabit tutulmuştur. Kur temel nominal çıpa olarak seçilmiştir. Önce ücretler dondurulmuş, daha sonra döviz kurları devalüe edilip sabit tutulmuştur. Ücretlerin dondurulmasına karşılık sendikalar, fiyatların da dondurulmasını isteyince politik sebeplerle birden çok nominal çıpa gündeme gelmiştir.

İsrail istikrar programı kura dayalı heterodoks istikrar programları içinde en başarılısı olarak bu tip programlar için örnek teşkil etmektedir. Bu başarılı programdan çıkarılacak dersler (Bahçeci, 1997: 72-73);

1. Programın olumlu sonuçlar vermesi ancak başarısız birkaç istikrar girişiminden ve ekonomideki tüm kesimlerin enflasyondan yeteri kadar etkilenmesi sonucu mümkün olmuştur.

2. Gerekli önlemlerin uygulamaya konulmasında karar birliğinin yani toplumsal uzlaşmanın sağlanması politik ekonomi açısından önemlidir. Heterodoks yaklaşımın ortodoks çözümlere göre ön plana çıkıp kabul görmesi bu nedenle uzun zaman almıştır.
3. İsrail'in başarısının ardında kararlılık, ciddiyet, politikaların sonuna kadar uygulanması ve yaratılan uzlaşma ortamının yanı sıra İsrail'e özgü bazı özellikler de (küçük bir ülke olması gibi) mevcuttur.
4. Programın sürdürülebilirliği toplumsal desteğin yanı sıra reel dengelerin ödün verilmeden kurulması ve nominal çıpa veya çıpaların tamamlayıcı rol oynayarak enflasyonist beklentilerin kırılması ile mümkün olmuştur.
5. Yerinde ve zamanlaması iyi olan bir dış desteğin ortaya çıkaracağı olumlu sonuçlar İsrail örneğinde çok açık görülmüştür. İsrail istikrar programının başarısında ABD desteğinin payı çok fazladır.

Kaynak: www.imf.org verilerinden çizilmiştir.

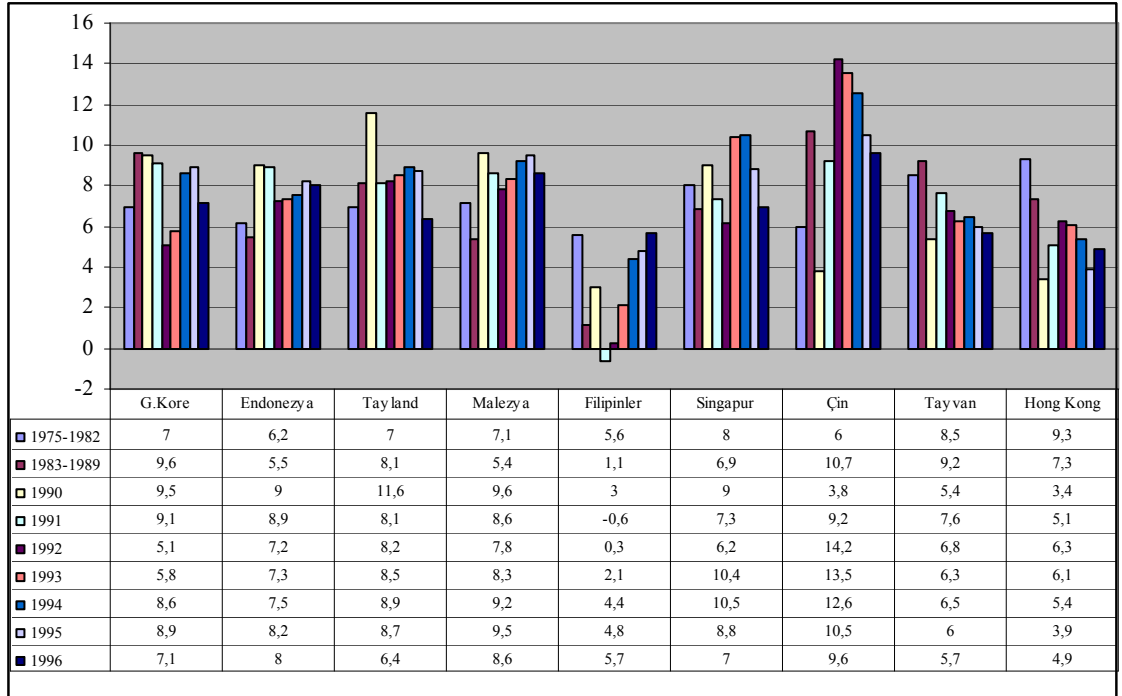
Grafik 22: İsrail GSYİH Oranları (sabit fiyatlarla)

Özetle; İsrail istikrar programı enflasyon oranını aylık yüzde yirmilerden yıllık yüzde yirmiler seviyesine düşüren başarılı bir örnektir. Ayrıca programı izleyen yıllarda İsrail ekonomisi yüksek büyüme hızları yakalamıştır. Bunun tek istisnası 2001 ve 2002'deki negatif büyüme oranları olmuştur.

5.6. Asya Krizi

Güneydoğu Asya ülkeleri kısa sürede çok yoksul durumdan “Asya Mucizesi” olarak adlandırılan dünyanın en güçlü ekonomileri haline gelmişlerdir. Bu ülkelerin böyle büyük bir ekonomik performans sergilemelerinin ve “Asya Kaplanları” olarak isimlendirilen ayrı bir kalkınma modelinin öncüleri olmalarının altında yatan nedenler (Akdiş, 2001:326);

1. Önemli dünya teknolojilerinin bu ülkelere kayması ve batılı ülkelerin bu konuda sahip oldukları geleneksel üstünlüklerini kaybetmeleri,
2. Dünyanın ekonomik çekim merkezlerinin Batı Pasifik’ten Asya ülkelerine doğru yer değiştirmesi,
3. Batıda kabul edildiğinden daha az sivil özgürlük, daha fazla planlama esasına dayalı bir modelin benimsenmiş olmasıdır.

Kaynak: dtm.gov.tr verilerinden çizilmiştir.

Grafik 23: Doğu Asya Ülkelerinde Kriz Öncesi GSYİH Oranları

Bu dönemde ülkeler yüksek ekonomik büyüme hızları, artan ihracat hacimleri, gelişmiş ülkeleri dahi kışkıracak tasarruf ve sermaye birikimleri ve çektikleri büyük miktarda yabancı sermaye ile bölgesel ekonomik kalkınmanın öncü

kuşağını oluşturmuşlardır. Japonya'dan Endonezya'ya kadar uzanan alanda sağlanan bu ekonomik gelişme ve kalkınma, dünya iktisat tarihinde hiç bu kadar hızlı ve geniş kapsamlı yaşanmamıştır (Hacıslamoğlu ve Silahşör, 1998).

Ancak bu ekonomiler 1997 yılının ortalarından itibaren bir kriz sürecine girmişlerdir. Kriz, 2 Temmuz 1997 tarihinde Tayland'ın ulusal para birimini %40 oranında devalüe etmesiyle başlamıştır. Vadeli döviz satışı yapan Tayland Merkez Bankası'nın 30 milyar dolar olarak açıkladığı döviz rezervlerinin sadece 1 milyar dolar olduğunun ortaya çıkması bunalımın sebeplerinden birini oluşturmuştur. Bunalımın bir diğer sebebi ise, Merkez Bankası'nın devlete ait Mali Kuruluşları Geliştirme Fonu'nun zor durumdaki aracı kurum ve bankalara aktardığı 8 milyar doları finanse etmek için aralıksız para basmasıdır (Karluk ve diğerleri, 1999). Tayland ekonomisinin zaafı ciddi olarak ilk kez 1996 yılında dikkatleri çekmiştir. Kriz öncesi gerçekleştirilen olağanüstü ekonomik başarılar, bazı sorunların göz ardı edilmesinde etkili olmuştur. 1985-1995 yılları arasındaki dönemde, Tayland ekonomisi yılda ortalama %9 seviyesinde büyüme göstermiştir. Ayrıca, makro ekonomik politikaların genelde dikkatli yürütülmesi ve aynı dönemde kamu dengesinde sürekli fazlalık oluşması, ülkeye geniş çapta yabancı sermaye girişini özendirmiştir. Çoğu kısa vadeli kredi şeklinde gelen yabancı sermaye ülke bankalarının kredi açma olanaklarını artırmıştır. Ancak, finans sektöründeki çarpık yapılanma, kredilerin tahsisinde bazı kuruluşlara ayrıcalık sağlanması, kredilerin gayrimenkul ve verimsiz bazı yatırım alanlarına kaydırılması yaşanan sorunların temelini teşkil etmiştir (dtm.gov.tr). Tayland'ın yaptığı devalüasyonla başlayan kriz kısa sürede Filipinler, Malezya, Endonezya ve G. Kore'ye yayılarak bir bölgesel krize dönüşmüştür.

Krizin ortaya çıkmasıyla önce Thai Baht'ına daha sonra da bölgedeki diğer para birimlerine spekülasyon müdahaleleri yapılmıştır. Kriz yayılmaya başladıkça, varolan politik belirsizlikler ve yetkililerin gerekli reformları yapacaklarına dair duyulan güvensizlik, para ve menkul kıymet piyasaları üzerindeki baskıları artırmıştır. Öte yandan, parasal şartları katılaştırmada ve iflasın eşiğine gelmiş finansal kurumları kapatmada gösterilen başarısızlıklar; finans piyasalarındaki karışıklığa önemli katkı sağlamıştır. Kriz ülke ekonomilerinin küçülmesine, borsaların çökmesine, işsizliğin artmasına, uluslararası alanda kredi akışının hızla

düşmesine, şirket ve baka iflaslarına, ulusal ve uluslararası piyasalarda faiz oranlarının hızla yükselmesine ve uluslararası alanda ticaretin hızla düşmesine neden olmuştur. Bu görünüm itibarıyla yaşanan kriz mali kriz olma özelliği taşımaktadır (Özbilen, 2000). Krizin ortaya çıkmasıyla IMF tarihinin en büyük kurtarma operasyonuna girişmiştir. Bu girişim sonucu Endonezya'ya 35 milyar dolar, Tayland'a 224 milyar dolar, Kore'ye 57 milyar dolar gibi büyük rakamları koşullu olarak vermeyi taahhüt etmiştir.

5.6.1. Asya Krizinin Nedenleri

Dünya ekonomisini ve özellikle finansal piyasaları etkileyen Asya Krizi, temelde dinamik uluslararası ticari ve mali sistem ile kötü yönetilen mali kurumların çatışması sebebiyle ortaya çıkmıştır (Karluk ve diğerleri, 1999). Bu kriz dünyada karşılaşılan finansal krizler içinde çok derin ve geniş etkiler ortaya koyan krizlerden biridir. Bu nedenle bu krizi ortaya çıkaran unsurları daha ayrıntılı incelemek de fayda vardır.

Krizin nedenlerinden biri, bölge ülkelerinde var olan finansal kırılganlıktır. Asya krizinin başlamasına ve yayılmasına birçok faktör etki yapmışsa da en önemli unsur ülke ekonomilerinde mevcut olan bu finansal kırılganlıktır. Doğu Asya ülkeleri 1990'lardan itibaren çok hızlı bir şekilde kısmi ve sağlıklı bir finansal liberalizasyon sürecine girmişlerdir. Bu doğrultuda finansal sektöre giriş engelleri, şirketlerin borçlanmayla finansmanına ilişkin sınırlar, faiz oranları ve borçlar üzerindeki düzenleyici kurallar kaldırılmıştır.

Tablo 6: Doğu Asya Ekonomilerinde Dış Borçların Gelişimi (GSYİH %)

	Endonezya	Malezya	Filipinler	Tayland	G.Kore	Japonya
1994	57	39	61,4	44,9	22	7,7
1995	56,3	37,6	54,9	49,1	26	13
1996	53,4	38,4	55	49,8	31,6	16,4
1997	63,9	43,8	61,6	62	33,4	17,9
1998	149,4	58,8	81,7	76,9	46,9	30,6
1999	96,5	53,4	75,7	61,4	33,4	38,2
2000	93,8	49,3	78,9	51,7	26,5	46,3

Kaynak: Toprak, 2001:120.

Zamansız ve sıralamasına dikkat edilmeksizin liberalizasyona geçişle birlikte içeriden borç almaya göre daha karlı olan yabancı fon talebinin artması sonucunda kısa vadeli kredi patlaması ortaya çıkmıştır. Mali felaketin en önemli nedenini bu ülke ekonomilerinin temellerindeki sorunlardan çok ortaya çıkan finansal panikler oluşturmuştur. Bu açıdan kriz bir anlamda küreselleşmenin krizidir (Sungur, 2002:6).

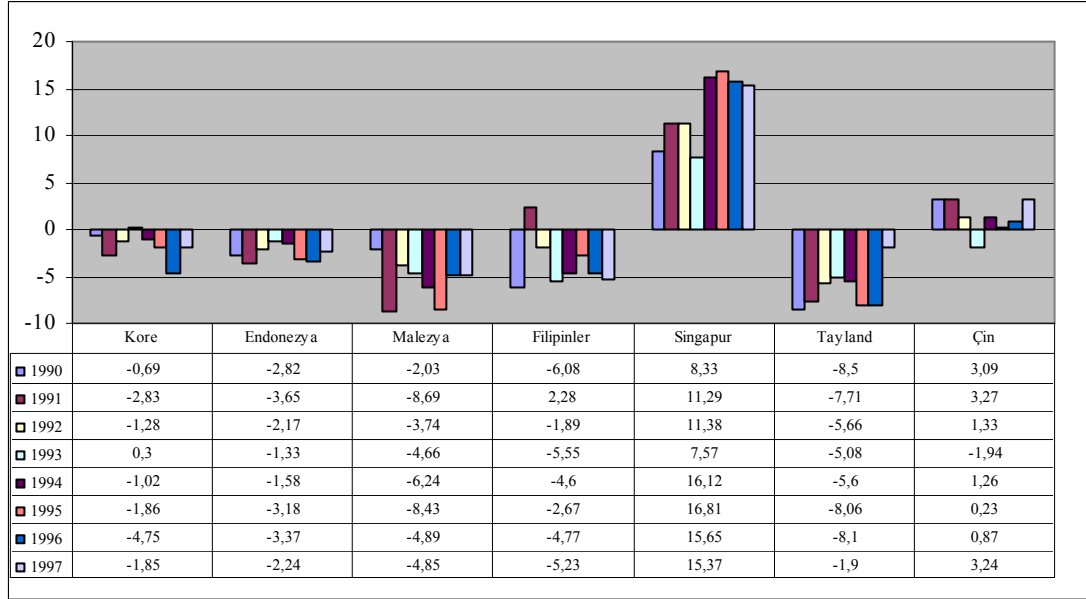
Krize neden olan bir diğer unsur, ülke ekonomilerinde izlenen sabit döviz kuru politikası ve bu uygulama sonucunda ortaya çıkan cari açıklardır. Doğu Asya ekonomilerinde kriz öncesinde ülke ulusal paraları aşırı değerlenmiş ve bu aşırı değerlenme sonucunda cari işlemler hesabı açıkları artmıştır. Kriz öncesinde bölge ülkeleri ulusal para birimlerini ağırlıklı olarak ABD dolarının olduğu bir sepete sabitlemişlerdir. Bazı iktisatçılar krizden önce daha esnek kur sistemine geçilmesinin getireceği faydaları ve bu geçişin doğru yapılması sonucunda olumlu sonuçlar ortaya çıkaracağını belirtmesine rağmen, ülke otoriteleri sabit kur sistemini sürdürmeye devam etmişlerdir.

Tablo 7: Doğu Asya Ülkelerinde Reel Döviz Kurları

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Kore	96,0	91,5	87,7	85,2	84,7	87,7	87,2	58,6
Endonezya	97,4	99,6	100,8	103,8	101,0	100,5	105,4	62,4
Malezya	97,0	96,9	109,7	111,0	107,1	106,9	112,1	84,9
Filipinler	91,4	103,1	107,1	97,4	111,7	109,6	116,4	90,9
Singapur	101,2	105,7	106	108,6	111,9	112,7	118,2	114,4
Tayland	102,2	99,0	99,7	101,9	98,3	101,7	107,6	72,4
Tayvan	99,7	103,9	108,5	116,0	114,5	116,0	125,8	138,4
Hong Kong	96,5	95,7	95,7	91,4	92,6	90,4	89,6	89,2

Kaynak: Yay ve diğerleri, 2001:38

Bu politikanın sonucu olarak bu ekonomilere yüksek sermaye girişi meydana gelmiştir. Sermaye girişlerinin artmasıyla birlikte ülke paraları aşırı değer kazanmış, bu durum bu ülkelerin ihracatlarını pahalılaştırmış, rekabet güçlerini olumsuz yönde etkilemiş ve ülkeler cari açık vermeye başlamıştır.

Kaynak: Yay ve diğerleri, 2001:38.

Grafik 24: Asya Ülkelerinde Cari İşlemler Dengesi (GSYİH %)

Bu aşamada ortaya çıkan bazı gelişmelerde ülkelerin rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemiş ve cari açıkların artmasına katkı yapmıştır. Bu gelişmeler (Hacıslamoğlu ve Silahşör, 1998);

1. Çin'in para birimini 1994 yılında yüzde 45-50 oranında devalüe etmesi diğer Asya ülkelerinin bu ülkeyle ortak ihracat yaptıkları pazarlarda rekabet avantajlarını olumsuz etkilemiştir.
2. Özellikle 1995 yılının ikinci yarısından itibaren doların uluslararası piyasalarda değer kazanmaya başlamasına paralel olarak bölge ülke para birimleri de değer kazanmıştır. Bu durum bölge ülkelerinin ve Güney Kore'nin rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemiş, ihracat artış hızının yavaşlamasına neden olmuştur.
3. 1990'lı yıllarda Japonya'da ortaya çıkan ekonomik durgunluk bölge ülkelerinin en büyük ikinci ticaret ortağı durumunda olan ve toplam ihracatlarının %30'unun gittiği Japonya'ya yaptıkları ihracata sekte vurmuştur.
4. 1997 yılında Tayland başta olmak üzere bölge ülkelerinde konjonktürel nedenlerle üretim ve ihracat artış hızında ani gerilemeler meydana gelmiştir.

5. 1995-1996 yıllarında yarı-iletken ürünlere olan toplam dünya talebinde yaşanan artışın üretimde yaşanan artışların gerisinde kalması başta Güney Kore olmak üzere bölge ülkelerinin ekonomilerinde giderek artan kapasite fazlalarını dış pazarlarda eritmelerine engel olmuştur.

Asya krizini hazırlayan unsurlardan bir diğeri dış ticarete ortaya çıkan gelişmelerdir. Bölge ülkeleri tarafından uygulanan ihracata dayalı büyüme stratejisi, bu ülke ekonomilerinin gelişmesinde önemli roller oynamakla birlikte aynı zamanda ortaya çıkan krizin nedenlerinden birini oluşturmuştur. İhracata dayalı ekonomilerin büyük ölçüde dış talebe bağımlı olması bu ülkelerin global konjonktürel hareketlere karşı oldukça hassas olmaları sonucunu doğurmuştur. Bu durum 1990-1992 yılları arasında gelişmiş ülkelerin içinde bulunduğu durgunluğun Doğu Asya ekonomilerinin de olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur.

Yukarıda sıralanan etkenler dışında diğere bazı unsurlar da (yapısal sorunlar, Çin ve Japonya'nın etkisi, özellikle bankacıların deneyim eksikliği nedeniyle risk almaktan kaçınmamaları, uluslararası mali sistemin işleyişi gibi) Asya krizinin ortaya çıkışında ve yayılmasında etkili olmuştur.

5.6.2. Asya Krizi ve IMF

Dünya ekonomisi 1997 Temmuz ayında Tayland'da başlayan ve kısa zamanda hızla yayılarak bütün Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerini etkisi altına alan, kısa sürede Rusya'yı ve daha sonra Türkiye ve Güney Amerika ülkelerini vuran bir mali krizle karşı karşıya kalmıştır. Bu gelişmeler, IMF'nin tutumu ve uyguladığı politikalar nedeniyle Uluslararası Para Fonu'nun durumunu tartışmaya açarken, Fon'un işlevlerini tamamladığını ve artık faaliyetlerine son vermesi gerektiğini savunanlar bile olmuştur (Özbilen, 2000).

Asya Krizi ile birlikte IMF ilk defa özel sektör kaynaklı bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Tayland, Endonezya ve Güney Kore IMF ile istikrar programları içeren anlaşmalar imzalamıştır. IMF kriz sürecinin hemen öncesinde yayımlanan raporlarında bölge ekonomileri ile ilgili olumlu değerlendirmeler yapmış, özellikle Güney Kore ekonomisindeki gelişmelerden övgüyle bahsetmiş, Doğu Asya ülkelerinin sıkıntıya düşebilecekleri yönünde bir tahminde bulunamamıştır.

Asya krizi IMF'nin dünya piyasaları üzerindeki etkinliği ve kriz öncesi uyarı görevini hakkıyla yapamadığı tartışmalarına da yol açmıştır. Hatta bazı yazarlar Güneydoğu Asya krizinin IMF'nin manipölasyonları sonucunda gerçekleştiğini ifade etmişlerdir (Akdiş, 2000:74). IMF'nin Doğu Asya ülkelerinin sorununu yanlış teşhis etmesi yanlış politikalar önermesine neden olmuştur. Örneğin, para ve sermaye piyasalarının serbestleştirilmesine yönelik politikalar uygulatması krize ortam hazırlatmıştır.

Bunun yanı sıra kriz ortaya çıkana kadar IMF veya diğer uluslararası çevreler krizin olabileceği ile ilgili hiçbir uyarı ve imada bulunmamışlardır. Asya Kalkınma Bankası, Mayıs 1997'de yayınladığı “Yükselen Asya” başlıklı raporunda bu ülkelerin hızlı ve sağlıklı gelişme sürecinin daha uzun yıllar devam edeceğini belirtirken, Haziran 1997'de Japonya'nın fiilen merkezi derecelendirme kuruluşu konumunda olan Japan Centre for International Finance (Japonya Uluslararası Finansman Merkezi) Kore'ye en yüksek derecelendirme notlarından birini vermiştir. Tayland döviz kurunun çöktüğü günlerde yayınlanan IMF 1997 Raporu, son derece ironik bir şekilde başta Tayland ve G. Kore olmak üzere bölge ülkelerinin ekonomik performansı ile uygulanan politikaların başarısının ne kadar etkileyici olduğunu anlatırken, bu ülke hükümetlerinden övgüyle söz etmiştir (Sungur, 2002:1-2-25). Ancak, kriz ortaya çıktıktan sonra IMF, birkaç hafta önce övgüyle bahsettiği bu ekonomilerin yapısal sorunları olduğunu ve temel dengelerinin bozuk olduğunu açıklaması krizin boyutlarının birkaç misli artmasına neden olmuştur.

ÜÇÜNCÜ KESİM

TÜRKİYE'DE EKONOMİK İSTİKRAR SORUNU

Bu kesimde, Türkiye ekonomisinde istikrarsızlık arz eden sorunlara ve bu doğrultuda istikrarı sağlama girişimlerine yer verilmiştir. Konu, iki dönemde ele alınmıştır. Öncelikle, 1923-1980 yılları arasında Türkiye'de ekonomik istikrar sorunu temel hatlarıyla ele alınmış, daha sonra 1980-2005 yılları arasında Türkiye'de ekonomik istikrar sorunu ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu kesimde son olarak ekonomik istikrarsızlığın kaynakları eşbütünleşik regresyona ARDL-Sınır testi yaklaşımı kullanılarak araştırılmıştır.

6. 1923-1980 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE EKONOMİK İSTİKRAR SORUNU

Bu bölümde, 1923-1980 yılları arasında Türkiye ekonomisinde ortaya çıkan temel dengesizlikler, bu dengesizliklerin ortaya çıkış süreci, dengesizlikleri ortadan kaldırmak için alınan önlemler ve bu önlemlerin uygulama sonuçlarına yer verilmiştir.

6.1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Döneminde Ekonominin Durumu

Osmanlı İmparatorluğu, genişleme ve yükselme dönemlerinin tersine çöküş döneminde her alanda olduğu gibi ekonomi alanında da gerilemeler yaşamıştır. 16. ve 17. yüzyıllarda, birçok alanda Batı Avrupa ile aynı düzeyde hatta bazı alanlarda ondan çok ileri safhalarda iken, 18. ve 19. yüzyılda Batı'da Sanayi Devrimi'nin gerçekleştirilmesi sonucunda, Osmanlı'nın aleyhine güç dengeleri bozulmuştur (Şahin, 2002:2). Güç dengelerinin Osmanlı aleyhine bozulmasının ardından süreç Avrupa ülkelerinin lehine işlemeye başlamıştır. Sürecin Batı lehine işlemeye başlamasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş süreci hızlanmıştır. Bu aşamada bir yandan Batı ülkelerine verilen imtiyazlar artmış, diğer yandan ağırlaşmış ve artık geri dönülemez bir yola girilmiştir.

Bu koşullar altında Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne neden olan etkenler incelendiğinde sadece dış unsurların değil, aynı zamanda iç unsurların da bu çöküşü hızlandırıcı etki yaptığı görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü hazırlayan dış etkenlerin başında 18. ve 19. yüzyılda batıda Sanayi Devrimi'nin ilerlediği, yirminci yüzyıla yani “atom çağı”na ulaşacak bilim, sanayi ve kalkınma sistematığının temellerinin atıldığı dönemde Osmanlı'nın feodal ekonomisini yenileyecek hiçbir girişimde bulunmaması ve Batı'daki gelişmeleri birkaç yüzyıl geriden takip etmesi gelmektedir (Aksoy, 20004:103). Bu doğrultuda Osmanlı'nın Sanayi Devrimi'ni yaşayan ekonomilerle eklemlenme sürecinde oluşan yarı sömürgeleşmiş yapı, Avrupa'nın büyük devletlerinin İmparatorluğu bölüşme girişimlerine hız kazandırmıştır (Kazgan, 2004:31).

İç etkenlere bakılınca ekonomik yapısı tarıma bağlı, sanayide aşırı derecede geri, dış ticarete dışa bağımlı olan bir ekonomide, “kapitülasyonlar” adı altında yabancılara tanınan ayrıcalıklar (yabancıların kendi tüccarları için Osmanlı'ya ihraç ettiği ya da Osmanlı'dan satın aldığı malların üzerindeki vergilerde indirim yapılması, tüccarın yerleşme özgürlüğünün olması, kişisel vergilerden muaf tutulması, kendi yasalarına tabi olup Osmanlı Yasaları'nın dışında kalması gibi) çöküşü hızlandıran unsurların başında yer almaktadır. Başlangıçta bazı mali ve siyasi amaçlarla verilen kapitülasyonlar, İmparatorluğun gerileme döneminde siyasi ve ekonomik açıdan ülke aleyhine işleyen bir işlev üstlenmiştir. Kapitülasyonlar, giderek artan tavizlere dönüşmüştür.

1838 yılından sonra Batılı ülkelerle yapılan anlaşmalar sonucunda iç pazarlarda yabancılara birçok iç ticaret imtiyazı tanınmıştır. Bunların başında İngiltere'nin Sanayi Devrimi'nin getirdiği koşullarla dünya pazarlarına açılması sonrasında imzalanan 1838 İngiliz Ticaret Anlaşması, 1838-1841 yılları arasında Fransa, bir dizi Alman Prensiği, İskandinav Ülkeleri, İspanya, Flemenk, Prusya ve bir dizi İtalyan Krallığı'yla imzalanan anlaşmalar yer almaktadır. İnsan, mal ve hizmet hareketlerinde tek taraflı serbestliği getiren bu anlaşmalar, eklemlenmenin yeni bir aşamasını Avrupa çapında oluşturmuştur (Kazgan, 2004:19). Bu imtiyazların ve özellikle yabancılara mülk edinme hakkının verilmesinden sonra, yabancı sermaye ülkeye köklü şekilde yerleşmiş, halkın sadece tarım ve esnaflıkla uğraşması sonucunda ticaret ve sanayi tamamen yabancıların eline geçmiştir. Bu hususta 1924 yılında yayınlanan kitabında E. G. Mearf şu ifadeleri kullanmıştır (Boratav, 2005:19):

“Yabancı sermayenin etki alanının Osmanlı İmparatorluğu’ndan daha geniş olduğu bağımsız bir devlet herhalde yoktur. Bu miras, sadece ekonomik girişimleri ilgilendirmekle kalmaz, Türkiye’nin politik ve toplumsal hayatının tümüne etkilerini yayar...Siyasi denetim sağlamanın en güvenceli ve en basit yöntemlerinden biri sermaye kaynakları üzerinde egemenlik sağlamaktır...Eski Osmanlı İmparatorluğu şaşılacak derecede dış mali çıkarılara ipotek edilmiş durumda idi”. Bu ifadelerde belirtildiği gibi, Türkiye Cumhuriyeti’nin devraldığı sadece uzun yıllar süren savaşların sonucu olan yıkım ve ilkel üretim teknolojisi değildir; uluslararası sermayenin at oynattığı ve dışa bağımlılığın egemen olduğu bir ekonomik yapıdır (Yentürk ve Kepenek, 2005:509).

Osmanlı’nın çöküşünü hızlandıran iç unsurlardan bir diğeri, devletin gelir kaynaklarının karşılık gösterilerek batıdan borçlanma politikasının izlenilmesidir (Aksoy, 2004:103). İlk olarak Kırım Savaşı ile alınan dış borçlar bir alışkanlık haline gelmiş, alınan borçların verimli alanlarda kullanılmaması sonucunda borç stoku büyümüş ve ödenemeyecek boyutlara ulaşmıştır. İzlenen bu politika sonucunda Batılılar, Düyunu Umumiye (Genel Borçlar İdaresi) denilen örgütü kurarak Osmanlı Devleti’nin bütün gelir kaynaklarını kontrol altına almayı başarmışlardır.

Osmanlı’nın yarı sömürgeleşmiş ekonomisinin acı deneyimi; I. Dünya Savaşı sonucunda oluşan darlıklar ve kıtlıklar; İttihat ve Terakki Hükümeti’nin milli tüccar ve milli ekonomi oluşturma çabaları; Sevr Antlaşması’nın getirdiği toprak kaybı ve siyasal egemenlik haklarının kısıtlanmasının yanında, ekonomi alanında Osmanlı’nın sahip olduğu olanakları galip devletler arasında paylaştırmaya yönelik olması; ülke topraklarına akan milyonlarca göçmenin yerleştirilmesi Kurtuluş Savaşı’nı yapmak için yola koyulan kadroya (başta Mustafa Kemal) “ulusal ekonomi”nin ne kadar önemli olduğunu öğretmiştir (Kazgan, 2004:40).

6.2. Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Yıllarında Ekonominin Durumu

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yılları olarak adlandırılan 1923-1929 yılları arasındaki dönem, ekonomik toparlanma ve iktisat politikasının doğuş yılları olarak ifade edilebilir. Bu dönemi, piyasa sisteminde ulusal girişimcilik çerçevesinde devletin teşvik ve koruması ile sanayinin geliştirilmeye çalışıldığı, tarımda düşük toprak kullanım düzeylerine karşın alt-yapı ve tarım sektörünü geliştirme çabalarının

sürdüğü, ekonomik kurumların oluşturulmaya çalışıldığı bir dönem olarak tanımlamak ve yeniden yapılanma yılları olarak adlandırmak mümkündür (Oğuz ve Bayar, 2003:3).

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden ulusal ve uluslararası alanda ekonomik ve siyasi anlamda oldukça yıpranmış bir yönetim devralmıştır. Bu nedenle ilk iş olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan geriye kalan bu olumsuz koşulların ortadan kaldırılmasına çalışılmıştır. Ancak, Osmanlı'nın yarı sömürgeleşmiş ekonomisi sessiz sedasız barış koşullarında tasfiye edilememiştir. Aksine, dünyanın yaşadığı belki de en çalkantılı dönemde, bir yandan İmparatorluk dağılıp tarihe karışırken, bir yandan da "Türk Ulusu" ve "Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti" inşa edilerek gerçekleştirilebilmiştir. Tüm bunlar 1914-1945 yılları arasındaki iki dünya savaşı ve bir büyük ekonomik bunalımın küresel sistemi çökertip mal ve sermaye hareketlerini asgariye indirdiği, ekonomi politikalarının her yerde zorunlu olarak içe döndüğü ve serbest piyasa ekonomisine güvenin iyice sarsıldığı bir dönemde gerçekleşmiştir (Kazgan, 2004:41). Mevcut olumsuzlukları daha da ağırlaştıran bu unsurlara rağmen başta Mustafa Kemal olmak üzere dönemin temel idarecileri ülkeyi yeniden yapılandırma girişimlerinden vazgeçmemişlerdir. Bu yapılandırma girişimlerine ekonomik yapılandırmayı da eklemişler ve özellikle o dönemin koşullarında ekonomide mevcut olan dengesizlikleri gidermeyi amaçlamışlardır. Atatürk'ün henüz İstiklal Savaşımızın tozu toprağı ortadan kalkmadan söylemiş olduğu "...askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun iktisadî zaferlerle taçlandırılmazlarsa kazanılan zaferler yaşayamaz, kısa zamanda söner" sözü ekonomiye ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Atatürk'ün iktisadi alanda çizdiği yönün esasını ekonomik bağımsızlık ve ekonomik istikrar oluşturmuştur. Atatürk özellikle paranın istikrarına büyük önem vermiş, en zor savaş yıllarında dahi para basılmasını istememiştir (Sabır, 2006:3-7).

Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin bu en olumsuz koşullarında bile ülke, kararlı ve otoriter yöneticiler sayesinde olumsuz koşulları olumluya çevirebilmiş, Osmanlı'dan kalan borçları bomboş bir hazine devir almasına rağmen ödeyebilmiş, Büyük Bunalım ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geriye olumlu ekonomik miraslar bırakabilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, güçlü ve yeni bir ulusal ekonominin temellerini atma adına ilk iş olarak 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir İktisat Kongresi'ni toplamıştır. Kongrenin amaçları; kurulacak yeni Türk Devleti'nin izleyeceği iktisat politikası ve üzerine inşa edilecek iktisadi temelleri belirlemek, İstanbul ve İzmir'deki iş ve sermaye çevrelerinin Ankara ile yakın ilişkiler içerisinde olmasını sağlamak, mevcut siyasi düzenden hiçbir şekilde vazgeçilmeyeceği konusunda batılı ülkelere güven vermek ve milli mücadeleye yön veren kadrolara halkın desteğinin sadece askeri ve siyasi alanda değil, bu birlikteliğin iktisadi alanda da olduğunu muhatap ülkelere ispatlamak suretiyle kapitülasyonlara millet olarak karşı çıkmaktır (Uysal, 2004:37-38). Bu amaçlar doğrultusunda Kongre'de özel girişimciliğin canlandırılması ve bunun için kredi olanaklarının ve eğitim, ulaştırma, haberleşme gibi altyapı ve teknik hizmetlerin hükümetçe sağlanması ve gerekli yasal düzenlemelerin yapılması kabul edilmiştir. Kısaca, Kongre'de Osmanlı'da devir alınan ekonomik yapı, ulusalcı bir anlayışla onaylanmış ve ekonomik faaliyetlerin etkinlik kazanması için yasal ve kuramsal düzenlemeler öngörülmüştür (Kepenek ve Yentürk, 2005:34).

Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasının ardından, 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu belgelerinden biri olan bu Antlaşma, Türkiye Tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Lozan'da ekonomiye ilişkin üzerinde durulan başlıca konular kapitülasyonların kaldırılması, yabancılara tanınan ayrıcalıklar sorunu, Osmanlı borçları, gümrük düzenlemeleri, savaş zararları, nüfus değişimi ve Musul sorunu şeklindedir (Kepenek ve Yentürk, 2005:34). Öncelikle Lozan Antlaşmasıyla kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Yabancılara tanınan ayrıcalıklar yeniden düzenlenmiş ve birçoğunun uygulanmasına son verilmiştir. Osmanlı Borçları'nın, Antlaşma'nın 46. maddesine göre Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan ülkeler arasında bölüştürülmesi ilkesi kabul edilmiştir. Bu kararın bir sonucu olarak Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Borçları'nın yaklaşık üçte ikisini devir almıştır* (Karakayalı, 2003:44).

* Dünyu Umumiye İdaresi Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Borçları'nı düzenli ödemeye geçmesiyle (1932) gücünü yitirmiştir. Son borç taksiti 1954 yılında ödendiğinde, Türkiye geçmişin bu negatif mirasından da kurtulmuştur (Kazgan, 2004:46).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında, özel girişimciliğe dayalı liberal iktisadi gelişme politikası izlenmiştir. Özel kesim özendirici ve korumacı tedbirlerle desteklenmiş, sanayide başrol özel kesime verilmiştir. Dönemin sermaye kaynakları ve bunların kullanımına ilişkin politikalar çok önemli üç oluşumu ya da politikayı beraberinde getirmiştir. Bunlar; denk bütçe, para miktarının arttırılmaması ya da kararlı tutulması çabası ve dış ekonomik ilişkiler dengesinin sağlanmasıdır (Kepenek ve Yentürk, 2005:41). Bu üçlü denge politikaları doğrultusunda ekonomik istikrarı gözeten para ve maliye politikası izlenmiş, devlet bütçesi denk tutulmuş ve para arzı ekonominin ihtiyacı kadar arttırılmıştır. Emisyon ve parasal genişleme finansman aracı olarak kullanılmamıştır. Bu politikaların sonucunda ekonomide fiyat istikrarı sağlanmış, ekonominin zayıflığına rağmen ulusal paranın dış değeri çok fazla aşınmamıştır (Şahin, 2005:79).

Böylece, Kurtuluş Savaşı sonrasında tüm kaynaklar tükenmiş, sanayisi olmayan, tarım alanında çok geri, mevcut işletmelerin çoğu yabancıların elinde olan ve birçok temel ihtiyaç maddesinde dışarıya bağımlı yoksul bir ülke görünümünde olan Türkiye, bir süre sonra pek çok alanda yeni fabrikaların açıldığı, ulaştırma alanında ciddi atılımların yapıldığı, tarımda modern teknik ve araçların kullanımına başlandığı ve sanayileşme yolunda ilerleyen modern bir ülke durumuna gelmiştir (Coşkun, 2003:77).

Tablo 8: Türkiye 1923-1928 Dönemi Temel Makroekonomik Göstergeleri

YILLAR	GSMH %	TEFE %.	TL/\$ KURU YIL ORT.	BÜTÇE GELİRLERİ ¹	BÜTÇE GİDERLERİ ¹
1923	-	7,9	1,68	111,3	105,9
1924	14,9	8,7	1,88	138,4	131,6
1925	12,8	9,7	1,83	170,4	201,4
1926	18,2	8,9	1,91	180,4	172,1
1927	-12,8	9,1	1,94	202,2	199
1928	11,0	9,3	1,95	222,0	201,1

¹ Cari fiyatlarla, milyon TL

Kaynak: “1923-1990 Türkiye'nin Ekonomik Görünümü”

Tablo 8'de 1923-1928 yılları arasında bazı ekonomik göstergelerin durumu gösterilmiştir. Bu dönemde GSMH büyüme oranı 1927 yılı dışında sürekli pozitif

seviyelerde seyretmiş, enflasyon çok fazla yükselmemiş ayrıca, hem bütçe gelirleri hem de bütçe giderleri yaklaşık iki kat artmıştır.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında dış ticaretin yapısı ve gelişimi aşırı derecede dışa bağımlı bir hammadde ekonomisi görünümü sergilemiştir. Özellikle ihracat mallarının %80'den fazlasının tarım ürünlerinden oluşması nedeniyle, dış ticaretin finansman darboğazı ve aleyhe dönen dış ticaret hadlerine bir de kötü hava koşulları eklenince tarımsal üretim ve ihracat 1927 ve 1928 yıllarında azalmış, öyle ki 1929 yılında Türkiye büyük çapta hububat ithal etmek zorunda kalmıştır (Kazgan, 2005:55-56)

Tablo 9: Türkiye 1923-1928 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri (milyon TL)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET
1923	84,7	144,8	-60,0
1924	158	193,6	-34,7
1925	192,4	241,6	-49,2
1926	186,4	234,7	-48,3
1927	158,4	211,4	-53,0
1928	173,5	223,5	-50,0

Kaynak: Kazgan, 2005:55 ve Şahin, 2002:45.

Tablo 9 1923-1928 yılları arasında dış ticaretin nasıl değiştiğini göstermektedir. Bu dönemde ihracat 85 milyon TL'den 173,5 milyon TL seviyesine yükselmiştir. İthalat ise, 144,8 milyon TL'den 223,5 milyon TL düzeyine çıkmıştır. Ayrıca bu dönem aralığında dış ticaret dengesi sürekli açık vermiştir.

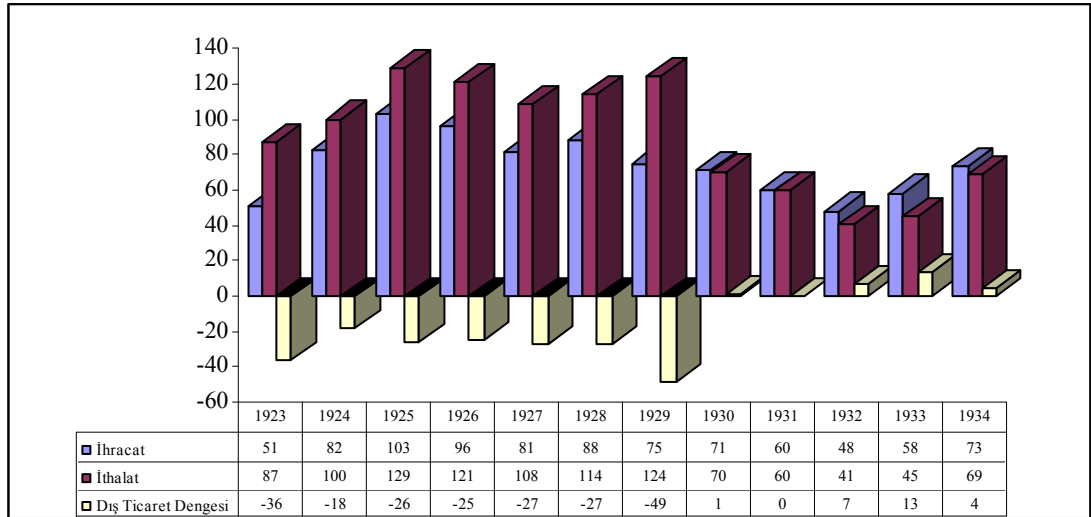
6.2.1. Büyük Buhranın Ortaya Çıkışı ve Türkiye Ekonomisi'ne Etkileri

Ulusal ekonominin temelleri atılıp, sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlar aşılmaya başlanmışken tüm dünya ekonomilerini derinden sarsan Büyük Buhran, 24 Ekim 1929 tarihinde önce Amerika'da New York Borsası'nda Chirre Senetleri değerinde düşmeyle başlamış ve hızla sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerine yayılmış, 1933 yılına kadar sürmüştür (Karakayalı, 2003:61). Bunalım sonrasında, Sovyet Rusya dışında tüm dünya ekonomileri krizle baş başa kalmıştır. Kriz, dünya ekonomisine hammadde ihracatçısı ve sınai ürün ithalatçısı durumunda ve kural olarak serbest ticaret rejimleri içinde katılan birçok ülkeyi ve Türkiye'yi önemli

ölçüde olumsuz etkilemiştir (Boratav, 2005:63). Bunalım, başlangıçta tarım ürünleri piyasasını hedef aldığından, Türk ekonomisi üzerinde tahrip gücü oldukça fazla olmuş ve çok kısa bir süre zarfında ekonomide oluşturulmaya çalışılan liberal yapı çökmüştür (Uysal, 2002:43).

Büyük Buhran'ın Türkiye Ekonomisi'nde ortaya çıkardığı başlıca sorunlar şunlardır (Karakayalı, 2003:63);

1. Türkiye'nin ihraç ettiği tarım ürünleri fiyatlarının hızla gerilemesiyle dış ticaret hadleri aleyhe dönmüş ve ihracat gelirleri azalmıştır.
2. Gümrük tarifelerinin yükseleceği düşüncesiyle yapılan spekülatif ithalat sonucunda ithalat aşırı derecede artmıştır.
3. İthal edilen sanayi ürünlerinin fiyatları yükseliyorken, tarım ürünleri fiyatının düşmesi sonucunda iç ticaret hadleri tarım ürünleri aleyhine dönmüştür.
4. Artan ithalat ve düşen ihracatın sonucu olarak özellikle bunalımın ilk yıllarında dış ödemeler dengesi büyük açık vermiştir.
5. Tarımsal alanda, özellikle sanayi bitkilerinin ekim alanında bir daralma ortaya çıkmıştır.

Kaynak: Parasız, 1998:2 ve Şahin, 2002:73'deki verilerden çizilmiştir.

Grafik 25: Türkiye 1923-1934 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri (milyon\$)

Grafik 25'deki verilerden görüldüğü gibi 1923 ile 1929 yılları arasındaki dönemde dünya ülkelerinin I. Dünya Savaşı sonrasında hızlı bir büyüme sürecine girmesi ve Türkiye ekonomisinin Kurtuluş Savaşı'nın ardından canlanması

başlangıçta dış ticaret hacmini önemli oranlarda arttırmıştır. 1929 Krizi'nden sonra ise, dünya ekonomik buhranına paralel olarak dış ticaret hacminde daralmalar meydana gelmiştir.

Ekonomide, Büyük Buhran'ın ortaya çıkardığı durgunluktan korunabilmek için tüketim ve gelir düzeyinin düşmesine karşı doğal bir savunma tepkisi olarak ithalatı denetleyen koruma önlemlerine başvurularak buhranın iç yansımalarını sınırlama yoluna gidilmiştir (Boratav, 2005:65). Ayrıca, dış ödemeler dengesinin sağlanması ve bütçenin açık vermemesi için alınan sıkı tedbirler neticesinde Türk parasının değeri korunabilmiş ve Türk Lirası II. Dünya Savaşı'na kadar dünyanın en kararlı paralarından biri durumuna gelmiştir (Karakayalı, 2003:66).

Alınan bu önlemler sayesinde 1929 krizi, Türkiye ekonomisinde gelecek yıllar için olumlu etkiler ortaya çıkarmıştır. Bu olumlu etkilerin başında ekonominin bağımsızlaşması, ulus ve ulus devletlerin oluşması ve ekonominin kalkınmasını sağlayacak kurumsal altyapının oluşturulması gelmektedir (Kazgan, 2005:21).

6.3. 1930'lu Yıllar: Devletçi İktisat Politikaları ve Dışa Kapanma

1930'lu yıllara Türkiye Ekonomisi Büyük Bunalım'ın ortaya çıkardığı sorunlar, Osmanlı Devleti'ne ait dış borçların ilk taksitinin ödenmesi, dış ticaret açıkları gibi pek çok sorunla girmiştir.

Bu dönemde, 1923-1929 yılları arasında izlenen liberal iktisat politikalarından fazla başarı elde edilememesi, 1929 krizinin tüm dünya ekonomilerini olumsuz etkilemesi, Sovyetler Birliği'nde uygulanan planlı iktisat politikalarının ilk sonuçlarının olumlu olması ve Batı Ülkeleri'nde klasik iktisat politikalarının 1929 krizine çözüm getirememesi üzerine devletin ekonomiye müdahale etmesini savunan yan görüşlerin ortaya atılmaya başlanması ve bu yönde iktisat politikaları izlenmesi üzerine, devletçi iktisat politikaları uygulanmaya başlanmıştır (Parasız, 1998:29).

Bu doğrultuda sermaye birikimi, gerekli teknik kadronun yetiştirilmesi ve sanayileşme görevlerini devlet üzerine almış, temel endüstrileri kendisi kurmuş ve işletmesini üstlenmiştir. İzlenen bu yolun kriz sonrası ideal bir politika olduğu ve başarılı sonuçlar elde ettiği sonraki yıllarda görülmüştür. 1930'lu yıllarda büyüme ve kalkınmaya ağırlık verilmiştir (Alpago, 2002:85-88).

Tablo 10: Türkiye 1930-1939 Dönemi Temel Makroekonomik Göstergeleri

YILLAR	GSMH ¹ %	TL/\$ YIL ORT.	TEFE YIL ORT.	İHRACAT (MİLYON\$)	İTHALAT (MİLYON\$)
1930	2,2	2,12	7,2	71	70
1931	8,9	2,12	6,2	60	60
1932	-10,7	1,71	5,3	48	41
1933	16,0	1,33	4,7	58	45
1934	6,0	1,26	4,8	73	69
1935	-3,0	1,26	5,3	76	71
1936	23,2	1,26	5,9	94	74
1937	1,5	1,28	6,1	109	91
1938	9,5	1,38	5,8	115	119
1939	6,9	1,32	5,9	100	93

¹ 1968 fiyatlarıyla

Kaynak: 1923'den 1990'a Türkiye'nin Sayısal Görünümü.

Tablo 10'daki veriler Büyük Bunalım'ın sona erdiği 1933 yılından sonra ekonomik göstergelerin iyileşmeye başladığını göstermektedir. Bu dönem aralığında 1932 ve 1935 yılları dışında GSMH artmış, paranın değeri çok fazla değişmemiş, dış ticaretteki bozulma dış ticarete getirilen miktar kısıtlamaları, ikili anlaşmalar ve gümrük önlemleriyle düzelmiştir.

1930'larda Türkiye'nin dış borçlar konusunda tutumu da farklı olmuştur. On yıllık süre zarfında hemen hemen hiç dış borç alınmamış ve yeni dış borç talebinde bulunulmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan devir alınan borçların ödemesi makul düzeylerdeki taksitlere bağlanmıştır.

Neticede, Türkiye içte tarım kesimi aleyhine yarattığı bir fiyat makasının doğurduğu olanaklardan yararlanarak devlet eliyle ithal ikameci bir sanayileşmeyi başarmıştır. Bir diğer deyişle, 1930 bunalımı Türkiye'ye ülkelerarası iş bölümünde kendisine yeni bir yer arama olanağı sağlamıştır (Tekeli, 1984:230).

6.4. İkinci Dünya Savaşı Yılları

Yirminci yüzyıla damgasını vuran ve insanlık tarihinin en acı deneyimlerinden biri olan İkinci Dünya Savaşı 1 Eylül 1939 tarihinde başlamış ve 2 Eylül 1945'te resmen sone ermiştir.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nda, silahlı bir tarafsızlık politikası izleyerek ve savaşa girmemeyi başararak sıcak savaşın tahribatından korunmuştur. Ancak, savaşa girmemesine rağmen altı yıl boyunca savaş ekonomisi koşullarında yaşamıştır. Bu durum savunma harcamalarını önemli oranda yükseltmiştir. Daha önceki yıllarda bütçe gelirlerinin yaklaşık yüzde kırkı savunma harcamalarına ayrılırken, savaşın başlamasıyla bu oran yüzde altmışlar seviyesine çıkmıştır (Şahin, 2005:183). Ekonomi politikaları genelde mal darlıklarını ve fiyat artışlarını frenleme ve sosyal adaletsizlikleri düzeltme yönlü olmuştur. 1940 yılında çıkarılan Milli Korunma Kanunu da bu uygulamaların bir sonucudur. 1938-1943 dönemi için hazırlanan İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nın uygulanması savaş koşulları nedeniyle mümkün olamamıştır. Bu yıllarda ülkede özellikle yatırımlar düşmüş, üretim kapasitesi gelişmemiştir. Toplam tüketimin arttığı, arzın ise yetersiz kaldığı bu dönemde enflasyon oranında artış gerçekleşmiştir (Oğuz ve Bayar, 2003:11).

Tablo 11: Türkiye 1940-1945 Dönemi Temel Makroekonomik Göstergeleri

YILLAR	TEFE % ¹	EMİSYON % ¹	GSMH %	İHRACAT (milyon\$)	İTHALAT (milyon\$)
1940	25,4	209,0	-5,0	81	80
1941	37,8	270,0	-10,3	91	85
1942	94,1	385,5	5,6	126	113
1943	73,7	417,1	-9,8	197	155
1944	-22,1	500,0	-5,1	179	127
1945	-3,4	457,0	-15,3	168	97

¹ 1938=100

Kaynak: Parasız, 1998:57-62.

Savaş yıllarında çalışabilir işgücünün büyük bir kısmının silah altına alınması ve ekonomik faaliyetlerin askeri amaçlı faaliyetlere dönüştürülmesi sonucunda GSMH büyük oranda gerileme kaydetmiştir. Devlet bu yıllarda artan harcamaları daha çok para basarak karşılama yolunu seçmiştir. Bu nedenle emisyon hacmi büyük oranda artmıştır. 1938 yılı sonunda 219 milyon lira olan dolaşımdaki para miktarı, 1944 yılı sonunda 964 milyon liraya yükselmiştir. Bu veriler savaş yıllarında para miktarının %340 oranında arttığını ifade etmektedir (Akgül, 2006:90). 1940 yılında 81 milyon \$ olan ihracat 1945 yılında 168 milyon \$'a çıkmış ithalat ise, aynı yıllar için 80 milyon \$'dan 97 milyon \$'a yükselmiştir. Bu dönemde dış ticaret dengesi sürekli fazla vermiştir.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na katılmadığından savaşın olumsuz etkilerinden daha az etkilenmiştir. Bu dönemde ihracat artışı altın ve döviz rezervlerini çok yüksek seviyelere çıkarmıştır. 1930 yılında altın stoku 14,5 ton düzeyinde iken 210 tona, altın ve döviz rezervleri toplamı ise 260 milyar dolara ulaşmıştır (Uysal, 2004:47). Altın ve döviz rezervlerinin artma nedenlerinin başında harcamaların kısılması, ithalatın azalması ve silah sanayisi için hammadde ihracatının artması gelmektedir (Alpago, 2002:88).

Sonuçta, iktisadi gelişme göstergeleri bakımından bir kesinti ve gerileme dönemi olarak değerlendirilebilecek olan 1940-1945 yılları, 1946'da Türkiye'yi iktisat politikaları, dünya içindeki konumu ve siyasi yapısı bakımından tamamen farklı bir gelişme doğrultusunda yöneltecek olan güç dengelerinin kurulmasına yol açan önemli bir "kuluçka dönemi" olarak da görülebilir (Boratav, 2005:83).

6.4.1. 7 Eylül 1946 Kararları: İlk Devalüasyon ve IMF Üyeliğine Hazırlık

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ekonomik dengelerin bozulması nedeniyle ülkeler çözüm arayışlarına girmişlerdir. Bu arayışlar sonrasında Bretton Woods Sistemi'nin kurulması kabul edilmiş ve uluslararası para sisteminin esasları belirlenmiştir. Bretton Woods Sistemi'nin kurulmasının ardından 27 Aralık 1945 tarihinde Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD)* kurulmuş, IMF faaliyetlerine Mart 1947'de, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası ise Haziran 1946'da başlamıştır (Alpago, 2002:24).

Uluslararası Finans Kurumları'nın ortaya çıkmasından sonra 7 Eylül 1946 tarihinde yapılan devalüasyon ve dış ticarete ilişkin alınan tedbirler ile Türkiye IMF'ye üye olmanın "ön hazırlığını" yapmış, yani üye olmadan IMF koşullarına uyum sürecine girmiştir (Alpago, 2002:90). Bu tarihte 1 dolar 131 kuruş iken, 1 dolar 280 kuruş olarak değiştirilmiştir. Bu devalüasyonun yapılma gerekçeleri (Ener ve Demircan, 2004:93);

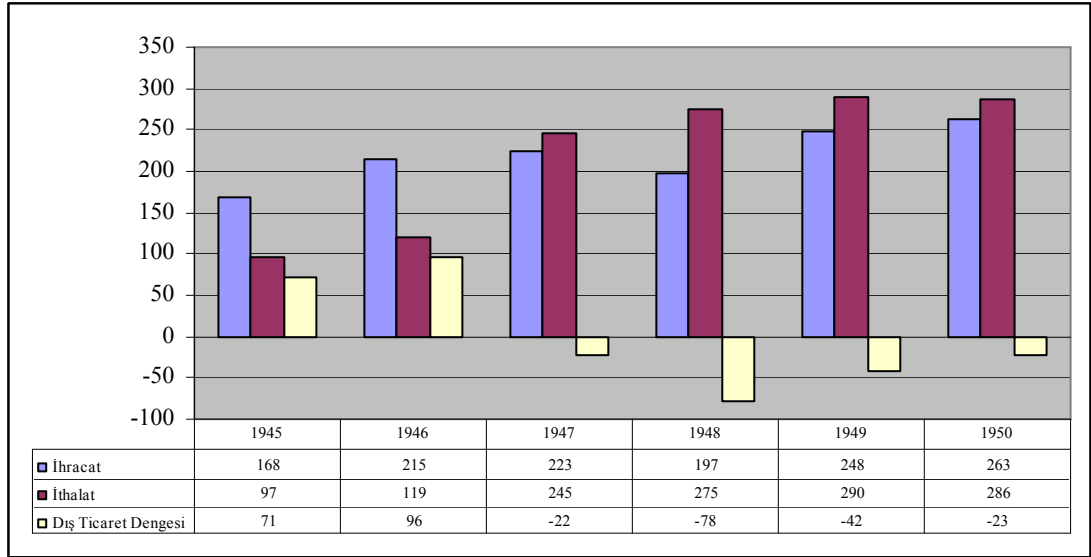
1. İç fiyat yapısı dünya fiyatlarından yüksek olduğundan Türk ihraç ürünlerine uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazandırmak,
2. Türkiye'nin elinde savaş yıllarında biriken ihraç ürünleri stokunun azaltmak,

* Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın adı 1972 yılında Dünya bankası olarak değiştirilmiştir.

3. Altın ve döviz rezervlerinin değerini yükselttilerek, savaş döneminde artma eğilimi gösteren iç borçların reel değerini azaltmak,
4. İhracatı arttırarak dış ticaret dengesi açıklarını azaltmak,
5. Hepsinden daha önemlisi IMF'ye üye olmadan döviz kurunu serbestçe yeniden ayarlamak şeklinde sıralanabilir.

7 Eylül'de yapılan devalüasyon, Türkiye'nin IMF ile ilk deneyimi olmuştur. (Kazgan, 2005:94). Ancak bu devalüasyonla istenen amaçlara ulaşılamamıştır. Üretimde beklenen artış gerçekleşmemiş, devletin giderleri artmış, bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları yükselmiştir.

Yapılan devalüasyonlar kapsamında 1946 yılında yapılan devalüasyon, Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan bu yana ilk defa uygulanan gerçek bir devalüasyon olmuştur. Ancak, başarılı olmayan ilk devalüasyon da 1946 yılı devalüasyonudur (Çelebi, 2001:60).

Kaynak: TÜİK, 2007:433.

Grafik 26: Türkiye 1945-1950 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri (milyon\$)

Alınan devalüasyon kararına rağmen ihracatta önemli artış sağlanamamış, buna karşılık ithalat yükselmiş ve dış ticaret açıkları artmıştır. 1947 yılında ihracat %37 oranında artarken, ithalat yaklaşık olarak %105 oranında yükselmiş ve dış ticaret dengesi 1946 yılında 96 milyon\$ fazla veriyor iken, 1947 yılında 22 milyon\$ açık verir konuma gelmiştir.

1946 yılına salt iktisadi bakımdan bir dönüm noktası niteliği kazandıran özellik, on altı yıldır kesintisiz olarak izlenen kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikalarının adım adım gevşetildiği, ithalatın serbestleştirilerek büyük ölçüde arttırıldığı, dış açıkların kronikleşmeye başladığı, dolayısıyla dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarıyla ayakta duran bir ekonomik yapının yerleşmesi olmuştur (Boratav, 2005:94).

7 Eylül 1946 kararlarından sonra Türkiye, 19 Şubat 1947’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde kabul edilen 5016 sayılı yasa ile IMF ve Dünya Bankası’na üye olmuştur (Kazgan, 2004:81). Bu tarihten sonra, IMF’nin neo-klasik ekonomik modellerden türettiği politikalara ülkelerin sosyoekonomik yapılarının yüzeysel olarak iliştilmesi üzerine kurulu olan yapısal uyum politikaları Türkiye Ekonomisi’ni etkisi altına almıştır (Yentürk, 2005:5).

6.5. 1950’li Yıllar: Dışa Açılma Yılları

1950’li yıllarda dünya ekonomisi her bakımdan çok farklı olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında iki kutuba ayrılan dünya ülkeleri bir taraftan ABD, diğer taraftan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği önderliğinde bloklara ayrılmıştır. Her blok önderi diğer ülkeleri kendi yanına çekmek için tavizler dağıtıp, “büyüme-kalkınma” hedefine dönük çabalar harcamaktan geri kalmamıştır (Kazgan, 2005:93).

Bu tavizlerden batı bloku içinde yer edinmeye çalışan Türkiye’de (dış yardımlar yoluyla) faydalanmıştır. Türkiye’nin askeri yardım alma baskısı 1947’de Truman Doktrini’yle; ekonomik yardım alma baskısı da 1948 yılında Marshall Yardım Planı kapsamına alınmasıyla sonuçlanmıştır (Kazgan, 2004:80).

Türkiye’nin Marshall Yardım Planı kapsamına alınması ve dış kaynak kullanabilmesi için devletçilikten vazgeçmesi ve ekonomide liberalleşmeye gitmesi koşulu açıkça belirtilmiştir (Şahin, 2005:98). 14 Mayıs 1950 seçimleri sonrasında iktidara gelen Demokrat Parti iki önemli ekonomi politikası uygulayacağını açıklamıştır. Bunlardan birincisi, sanayileşmenin özel kesim eliyle yürütülmesi, ikincisi ise dış ekonomik ilişkilerde devlet müdahalesinin en aza indirilmesidir (Karakayalı, 2003:107).

Demokrat Parti’nin ilk üç yılı çok parlak bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Bir yandan Kore Savaşı’nın yarattığı olumlu konjonktür, bir yandan savaş

döneminde birikmiş olan döviz rezervleri ve tarımda yaşanan iyi hasat yılları yeni iktidara kalkınma hamlesi için uygun koşulları sağlamıştır. Bu olumlu koşullar yanında Batı dünyası ile sağlanan iyi ilişkiler sonrasında alınan dış yardımlar bu olumlu koşulları daha da iyileştirmiştir (Uysal, 2004:53).

Dış dünyayla bütünleşme kısa vadeli dış borçlara dayanarak tüketim mali ithalatını arttırma biçimine dönüşünce olumlu göstergelerin tümü birden tersine dönmüştür (Kazgan, 2004:92). 1954 yılına gelindiğinde sürekli artan dış ticaret açıklarının döviz rezervlerini eritmesi, enflasyonun ihraç ürünlerinin uluslararası piyasalarda rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemesi, olumsuz hava koşulları nedeniyle tarım üretiminin azalması*, dış ticaret hadlerinin hızla aleyhe dönmesi gibi unsurlar yeniden korumacı önlemler alınmasını gerektirmiştir (Oğuz ve Bayar, 2003:25).

Tablo 12: Türkiye 1950-1960 Dönemi Temel Makroekonomik Göstergeleri

YILLAR	GSMH %	TÜFE %	TEFE %	İTHALAT (000 \$)	İTHALAT %	İHRACAT (000 \$)	İHRACAT %	DIŞ TIC. DEN. (milyon\$)
1950	9,4	-4,3	-10,2	285 664	-1,6	263 224	6,3	-22,2
1951	12,8	-1,1	6,7	402 086	40,8	314 082	19,2	-88,8
1952	11,9	5,1	0,8	555 920	38,3	362 914	15,5	-193,0
1953	11,2	4,8	2,3	532 533	-4,2	396 061	9,1	-136,5
1954	-3,0	9,0	11,0	478 359	-10,2	334 924	-15,4	-143,4
1955	7,9	11,9	7,2	497 637	4,0	313 346	-6,4	-184,3
1956	3,2	11,5	16,8	407 340	-18,1	304 990	-2,7	-102,4
1957	7,8	12,5	18,7	397 125	-2,5	345 217	13,2	-51,9
1958	4,5	15,7	15,1	315 098	-20,7	247 271	-28,4	-67,8
1959	4,1	22,6	19,5	469 982	49,2	353 799	43,1	-116,2
1960	3,4	7,4	5,3	468 186	-0,4	320 731	-9,3	-147,3

Kaynak: DİE (2005). İstatistik Göstergeleri: 1923-2004 verilerinden derlenmiştir.

Tablo 12 temel makroekonomik göstergelerde özellikle 1954 yılından itibaren bir gerileme ortaya çıktığını göstermektedir. 1950-1960 yılları arasında GSMH büyüme oranı yaklaşık olarak %9,4 seviyesinden %3,4 seviyelerine gerilemiştir. Dış ticaret dengesi açıklarında ise önemli oranlarda artış meydana gelmiştir.

* Dünyanın tarım üretimi ambarı ülkelerinden biri ve buğday ihracatçısı ülkeler arasında dördüncü sırada yer alan Türkiye, bu dönemden sonra buğday ve gıda maddelerini dışarıdan satın alır duruma gelmiştir.

6.5.1. IMF Disiplini Altında Hazırlanan İlk İstikrar Programı

Ekonomideki kötü gidişatın önüne geçmek amacıyla, ilk kapsamlı istikrar kararları 4 Ağustos 1958 tarihinde alınmıştır. IMF'nin ortodoks kökenli para ve maliye politikalarını içeren, şok strateji benimseyen bir istikrar programı yapısına sahip bu kararlar, Türkiye'de para, mal ve emek piyasalarının eksik işlediği, sermaye piyasalarının olmadığı ve devlet müdahalesinin yoğun olduğu bir ortamda uygulamaya konulmuştur (Parasız, 1998:121).

Bu kararların alınma nedenleri; enflasyonun önlenmesi, piyasadaki mal darlığının giderilmesi ve sanayi üretimi ile yatırımların tekrar düzenlenmesi, ayrıca dış dengenin sağlanması ve böylece dış ticaret rejiminin düzenlenerek ihracatın artırılması şeklinde açıklanabilir (Alpago, 2002:98).

Bu programın içerdiği önlemler şu şekilde sıralanabilir (Uysal, 2004:58-59):

1. Merkez Bankası tarafından kullanılan kredilere sınırlama getirilerek para arzı kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.
2. Banka kredileri dondurulmuştur.
3. IMF'nin daha sonraki dönemlerde pek çok ülkeye uygulayacağı kamu harcamalarını daraltan bir bütçe disiplini izlenmesi kararlaştırılmıştır.
4. Kamu hizmetlerindeki vergi oranları arttırılmıştır.
5. Türk Lirası yüzde 322 oranında devalüe edilerek 1 \$ = 2,80 TL'den 1 \$ = 9 TL'ye çıkarılmıştır.
6. KİT ürünlerine yüksek oranlarda zamlar yapılmıştır.
7. Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'nda değişiklik yapılarak yurtdışına döviz transferi yasaklanmıştır.

Programın uygulanmasıyla 420 milyon dolar tutarındaki dış borç ertelenmiş ve 359 milyon dolar taze kredi alınmıştır. Programın bir direği ülke içinde enflasyonun kontrolüne dönüktür. Hükümet 1956'dan sonra koyduğu fiyat kontrollerini kaldıracak fakat, TCMB ve ticari banka kredilerini "tavan" sistemiyle denetim altına alacaktır. Programın ikinci direği ise, dış ticaretin düzenlenmesi ve ihracatın arttırılmasına dayanmıştır (Kazgan, 2004:90-91).

1958 Ağustos Ayı'nda uygulamaya konan istikrar önlemleri IMF reçetesinin tipik ürünleridir. Uygulamanın pek de IMF'nin istediği disiplin içinde yürütülmediği savı bir kenara bırakılırsa Türkiye'nin bu deneyimi, IMF reçetesinin olası sonuçlarını

en iyi belgeleyen göstergelerden biridir. Program sonucunda sağlanan dış kaynak ile dış ödeme sıkıntıları kısa bir süre ertelenmiş, fiyat artışları denetim altına alınmıştır. Buna karşılık ekonomi koyu bir durgunluğa gömülmüştür (Erdost ve Berksoy, 1982:53).

Sonuçta, 1954-1961 yılları savaş sonrasının genişleme konjonktürünün ve liberal dış ticaret politikalarının son bulduğu, ekonominin görece bir durgunluk içinde dalgalanmalara tabi olduğu, ihraç mallarına yönelik talepteki düşme ve dış kaynakların belli bir düzeyi aşmaması yüzünden doğan dış tıkanmaya tepki olarak ithalat sınırlamalarına gidildiği bir dönem olarak tarihe geçmiştir (Boratav, 2005:107).

6.6. 1960 Sonrası Dönem: Planlı Yıllar

Döviz darboğazının ekonomiyi yavaşlattığı 1956-1958 yıllarına bir de uygulanan programın etkileri eklenmiştir. İthalat kısıtlamalarının kalkmasına rağmen, istikrar programının etkisiyle durgunluk yoğunlaşarak devam etmiştir. Artan döviz fiyatları ve faiz oranlarına, sıkı para politikası çerçevesinde arttırılan KİT fiyatları ve kaldırılan fiyat denetimi, Merkez Bankası kredilerine ve ticari kredilere getirilen “kredi tavanı” kısıtlamaları eklenince ekonomi daralmaya başlamıştır. Bu daralma sürecinde birçok banka tasfiye olmuş, birçok şirket de iflas etmiştir (Kazgan, 2005:117).

Bu koşullar altında gelinen 1960’lı yıllarda, ekonomi yeniden bir genişleme sürecine hazır duruma getirilmiştir. 1962 sonrası dönemi hem bir önceki hem de Cumhuriyet döneminin diğer tüm dönemlerinden ayıran bazı özellikler mevcuttur. Bunlardan birincisi, 1962 sonrasında iktisat politikaları planlama tabanına oturtulmuştur. Planlar hazırlanırken kamu ve özel kesimlerin ekonomik ve sosyal gelişmeye ortak hizmet etmeleri, planların makro plan niteliğinde olması ve beşer yıllık dönemler için yapılması kararlaştırılmış, ayrıca gelecek 15 yılda meydana gelmesi beklenen gelişmelerin de göz önünde bulundurulması kabul edilmiştir (Oğuz ve Bayar, 2003: 15). Gelişme biçimi bakımından bu dönem, korumacı iç pazara dönük ve ithal ikameci görüntüsüyle 1930’lu yıllara ve 1954-1961 dönemine benzer görünmekle birlikte, sanayileşmenin içeriği, yatırımların dağılımı ve sektör öncelikleri bakımından tamamen farklı özellikler taşımaktadır. Bu dönemin

belirleyici bir diğer özelliği ise, siyasi rejimin “popülist” politikalar uygulamasıdır (Boratav, 2005:119-123). Planlama sürecine girilmesiyle ekonomi yönetimine plan disiplini getirmekle beraber, her yıl ihtiyaç duyulan taze para için IMF onayı gerekmiştir. Bu nedenle de 1961-1970 yılları arasında IMF ile toplam on adet stand-by düzenlemesi yapılmıştır.

Tablo 13: IMF ile Stand-by Düzenlemeleri (1960-1970, milyon SDR)

BAŞLAMA TARİHİ	BİTİŞ VEYA İPTAL TARİHİ	ONAYLANAN MİKTAR	ÇEKİLEN MİKTAR	BİTİŞ VEYA İPTAL TARİHİNDE KALAN MİKTAR
1 Ocak 1961	31 Aralık 1961	37,5	16,0	21,5
30 Mart 1962	31 Aralık 1962	31,0	15,0	16,0
15 Şubat 1963	31 Aralık 1963	21,5	21,5	-
15 Şubat 1964	31 Aralık 1964	21,5	19,0	2,5
1 Şubat 1965	31 Aralık 1965	21,5	-	21,5
1 Şubat 1966	31 Aralık 1966	21,5	21,5	-
15 Şubat 1967	31 Aralık 1967	27,0	27,0	-
1 Nisan 1968	31 Aralık 1968	27,0	27,0	-
1 Temmuz 1969	30 Haziran 1969	27,0	10,0	17,0
17 Ağustos 1970	16 Ağustos 1970	90,0	90,0	-

Kaynak: Uysal, 2004:67.

Tablo 13 1960-1970 yılları arasında IMF ile Türkiye arasında yapılan stand-by düzenlemeleri hakkında bilgi vermektedir. Burada görüldüğü gibi 1961-1970 yılları arasında hemen her yıl bir stand-by düzenlemesi yapılmış ve bu yolla ekonominin ihtiyaç duyduğu kaynak temin edilmiştir. Bu düzenlemeler sonunda sadece 1963, 1966, 1967, 1968 ve 1970 yıllarında onaylanan kredi miktarının tamamı kullanılmıştır. Diğer dönemlerde ise verilmesi öngörülen kredi miktarının bir kısmı kullanılmamıştır.

1960’lı yıllarda Türkiye ekonomisi düşük sermaye birikimi ve ekonomik geri kalmışlık sorununu devletin iktisadi hayatta önder rolünü üstlendiği bir modelle aşmaya çalışmıştır. Enflasyon oranı sürekli olarak denetim altında tutulmuştur. Birinci ve ikinci beş yıllık kalkınma planları temelde yine yüksek oranlı büyüme, ılımlı bir enflasyon, dış ödemelerde denge, AET’ye katılma ve dengeli gelir dağılımı hedeflerini içermiştir. 1960’lı yıllarda etkin bir maliye politikasının yürütülmesinde oldukça mesafe alınmış, ancak maliye politikasının daha etkin bir şekilde

yürütülebilmesi için kurumsal yapı tam olarak oluşturulamamıştır (Oğuz ve Bayar, 2003:16).

Tablo 14: Türkiye 1961-1970 Dönemi Temel Makroekonomik Göstergeleri

YILLAR	GSMH	TÜFE	TEFE	DIŞ BORÇ STOKU (milyon\$)	İTHALAT 000 \$	İTHALAT %	İHRACAT 000 \$	İHRACAT %
1961	2,0	1,3	2,9	-	507 205	8,3	346 740	8,1
1962	6,2	3,8	5,7	-	619 447	22,1	381 197	9,9
1963	9,7	6,5	4,2	-	687 616	11,0	368 087	-3,4
1964	4,1	0,8	1,2	964	537 229	-21,9	410 771	11,6
1965	3,1	6,7	8,1	1051	571 953	6,5	463 738	12,9
1966	12,0	5,5	4,8	1149	718 269	25,6	490 508	5,8
1967	4,2	6,3	7,6	1286	684 669	-4,7	522 334	6,5
1968	6,7	4,1	3,2	1502	763 659	11,5	496 419	-5,0
1969	4,3	5,7	7,2	1678	801 236	4,9	536 834	8,1
1970	4,4	11,8	6,7	1891	947 604	18,3	588 476	9,6

Kaynak: DİE (2005) İstatistik Göstergeleri: 1923-2004 verilerinden derlenmiştir.

Tablo 14’de görüldüğü üzere planlı döneme girilmesiyle ekonomik göstergeler de bir disiplin altına girmiştir. On yıllık dönemde GSMH büyüme hızı ortalaması yaklaşık yüzde altı civarında iken, TÜFE ve TEFE artışları aynı dönemde ortalama yüzde beş civarında gerçekleşmiştir.

6.7. 1970’li Yıllar: 24 Ocak Kararlarının Alınmasına Sebep Olan Gelişmeler

Türkiye ekonomisinde 1970’li yıllar 1960’lı yılların tersine istikrarsızlıkların ortaya çıktığı ve özellikle dönemin ikinci yarısından itibaren dengesizliklerin daha da ağırlaştığı bir dönemdir. 1970’li yıllara gelindiğinde ekonomide ciddi bir kriz ortaya çıkmıştır. Bu kriz sonrasında Türkiye Cumhuriyeti’nde üçüncü büyük ve önemli istikrar kararları 10 Ağustos 1970 tarihinde alınmıştır (Karluk, 2005:444).

Bu kararların alınmasına neden olan temel gelişmeler, 1960’lı yılların ortalarından itibaren uygulanan korumacı politikalarla ithalata dayalı geleneksel sanayileşme politikasının ülkeyi döviz darboğazına itmesi ve bilinçli şekilde uygulanan içe dönük sanayileşme stratejisi sonucu yüksek maliyetli sanayileşme oluşumunun yaygınlaşması şeklinde açıklanabilir (Alpago, 2002:103).

Bu kararlar, para ve maliye politikasını içeren geleneksel ortodoks tipli yarı-şok istikrar kararlarıdır. Daha önceki kararlardan en önemli farkı ise, kamu gelirlerini arttırmaya yönelik vergi reformlarını içermesidir (Parasız, 1998:144). Temel amacı, dış açığın önlenmesi olan bu programla % 66,6 oranında bir devalüasyon yapılarak 1\$ = 15,1 TL olarak belirlenmiş, ihracatta katlı kur uygulamasına devam edilmiş, ithalat teminatı oranları azaltılmış, miktar kısıtlamaları sınırlandırılmış, faizler ve vergiler yükseltilmiş, maaşlar ve ücretler dondurulmuş, KİT ürünlerine yüzde elli oranında zam yapılmıştır (Karluk, 2005:444).

1974 yılından itibaren ekonomide ciddi bunalım belirtileri çıkmaya başlamıştır. Ancak bu dönemde ekonomiyi yönetenler, ortaya çıkan sorunları değerlendirip köklü tedbirler almak yerine, kullanılabilir tüm iç ve dış kaynakları kullanarak bunalımı ertelemeye çalışmışlardır (Şahin, 2002:179).

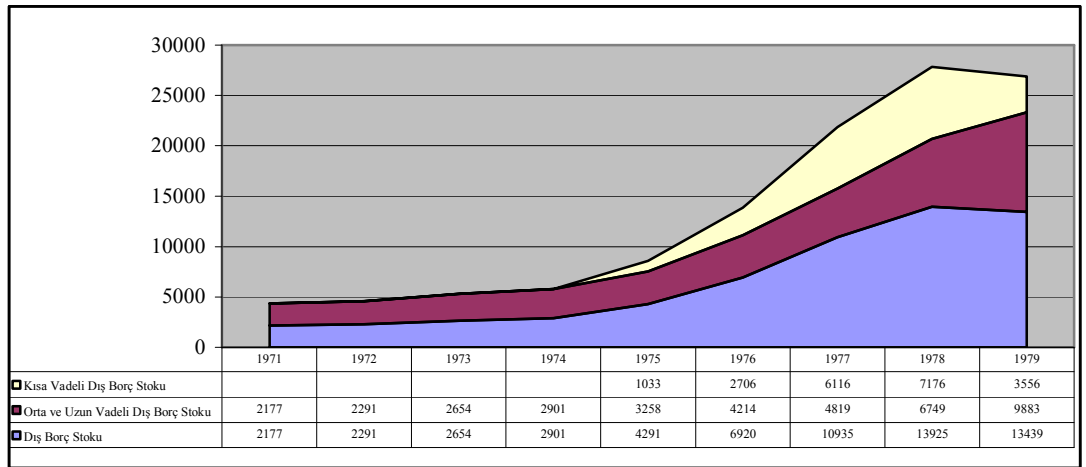
1973 sonunda bir taraftan petrol fiyatları yaklaşık dört kat artmış*, diğer taraftan anarşi, sağ-sol kavgası ülkenin her kurumunda ortaya çıkmıştır. 1974 yılında koalisyon hükümeti dağılmış, ülke hükümet kriziyle karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca 20 Temmuz 1974 yılında Birinci, 16 Ağustos 1974 yılında da İkinci Kıbrıs Barış Harekatı başlamıştır (Uysal, 2004:70). Petrol fiyatlarındaki sıçramayla tüm dünyanın sürüklendiği kriz koşullarına tepkisi, bunalımın ülke ekonomisine yansımaları her ne pahasına olursa olsun ertelemek olmuştur. Ham petrol fiyatının üç kat arttığı dönemde Türkiye’de petrol türevlerinin fiyatları çok az değiştirilmiştir. Ekonominin alışkın hale geldiği dış kaynak türlerinde meydana gelen tıkanmaya rağmen, ticari kredilerle ve özellikle dövize çevrilebilir mevduat adını taşıyan pahalı bir kısa dönemli borçlanma yöntemiyle ithalat hacmi arttırılmaya çalışılmıştır. Dünya ekonomik bunalım içindeyken, Türkiye ekonomisi bu yapay yöntemlerle 1975 ve 1976’da yüzde sekiz dolaylarında büyümüştür (Boratav, 2005:129). Dövize çevrilebilir mevduatlar büyük bir borç tuzağı yaratmış, bu hesaplar yoluyla Türkiye’nin dışa bağımlılığı artmıştır. 31 Aralık 1975 tarihinde döviz rezervlerinin %98,4’ü dövize çevrilebilir mevduatlardan oluşmuştur. Bu, dövize çevrilebilir

* Petrol fiyatlarındaki artış neticesinden tüketicilerden üreticilere doğru bir gelir transferi olmuştur. Birincilerin dış ticaret hadlerinin hızla aleyhe, ikincilerinkinin ise hızla lehe dönmesi bu gelir transferinin başlıca aracıdır. Zira, petrol ithalatçısı gelişmekte olan ülkeyse bu transferden çifte zarar görmüştür. Nedeni petrol fiyat artışlarına ilaveten, gelişmiş ülkelerden ithal ettikleri sınai ürünlerin de petrol fiyatı artışını yansıtmamasıdır. Oysa, kendi ihracat ürünleri rekabet şartlarında satıldığı için, oligopol piyasa koşullarında fiyatları belirlenen ürünlerin olanaklarına sahip değillerdi (Kazgan, 2005:136).

mevduatlar olmasaydı brüt döviz rezervlerinin sadece 15,9 milyon dolar olacağı anlamına gelmektedir (Doğan, 1987:131).

Bütün dünya petrol tasarruf etmeye çalışırken, Türkiye'nin petrole sübvansiyon vererek tüketimi arttırması petrol tüketimini 10,8 milyon tondan 17,7 milyon tona çıkarırken, petrolün enerji tüketimindeki payı yüzde elli civarına çıkmıştır (Kazgan, 2004:104-105). Bu dönemde batı ülkelerinde stagflasyon yaşanırken, Türkiye'nin (ve başta Latin Amerika Ülkeleri olmak üzere diğer çevre ülkelerin) yaşadığı sorumsuzca harcamayla birlikte GSMH ve yatırım artışının altında yatan temel unsur, uluslararası bankaların ellerinde biriken petro-dolarları bir ara negatif düzeylere varan düşük faiz haddinde piyasaya sürmesi ve bunun sonucunda Türkiye ve diğer bazı ülkelerin “yarını düşünmeden sadece bugünü yaşayarak” çok büyük miktarlarda borç edinmeleridir.

1970'li yılların sonu ülke ekonomisinin yeniden tıkanıdığı yıllar olmuştur. Bu olumsuz gidişatta dünya petrol fiyatı artışlarının gecikmeli etkilerinin yanı sıra aşırı ölçüde devletçiliğe dayanan, özel yatırımların teşvikini ihmal eden ekonomi politikalarının da önemli payı vardır. Özellikle ilk iki plan döneminden sonra ekonomiye enflasyonist büyüme egemen olmuş, kamu finansman açığı ve dış borçlar süreklilik kazanmıştır (Oğuz ve Bayar, 2003:19). 1971-1979 yılları arasında dış borç stoku yaklaşık olarak %517 oranında yükselmiştir. Ayrıca kısa dönemli dış borç stoku bu dönemde artış trendine girmiştir.

Kaynak: DİE (2005) İstatistik Göstergeleri: 1923-2004 verilerinden çizilmiştir.

Grafik 27: Türkiye 1971-1979 Dönemi Dış Borç Stoku Profili

Bu uygulamalar sonucunda döviz darboğazı çok ciddi boyutlara ulaşmış ve o zamanın ifadesiyle “ülke yetmiş sente muhtaç” hale gelmiştir. Ülkede “borç yönetimi” diye bir şey mevcut olmadığı için, 1977 yılında vadesi gelen dövize çevrilebilir mevduat borçları ödenememiştir (Şahin, 2002:188). Grafik 27’de görüldüğü gibi dış borçlar çok kısa sürede (üç yıl gibi) 4,3 milyar dolardan 13,9 milyar dolara yükselmiştir. Diğer taraftan borç bileşenine baktığımızda kısa vadeli borçların oranı yüzde yirmi dördten, yüzde elli yediye ulaşmıştır. İşte bu ortamda IMF güdümünde istikrar politikaları arka arkaya uygulamaya konulmuştur.

Ancak, Nisan 1978 ve Mart 1979 tarihinde uygulamaya konan istikrar programları siyasi istikrarsızlık ve zayıf hükümetler sonucunda etkin bir şekilde uygulanamamış, dış kredilerden yeteri kadar faydalanılamamış ve ekonomideki istikrarsızlıklar giderilememiştir. Sonuçta yeni bir istikrar paketi hazırlama gereksinimi doğmuş ve 24 Ocak 1980 İstikrar Programı hazırlanmıştır.

7. 1980-2005 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE EKONOMİK İSTİKRAR SORUNU

Bu bölümde, 1980 yılından sonra ekonomide ortaya çıkan istikrarsızlıklar, istikrarsızlıkların ortadan kaldırılması için alınan önlemler ve bu önlemlerin uygulama sonuçlarına yer verilmiştir.

7.1. 24 Ocak Kararları

Ekonomide 1978 ve 1979 yılında hazırlanan istikrar programlarının etkin bir şekilde uygulanamaması ve istikrarsızlıkların daha da ağırlaşmasıyla dönemin hükümeti ekonomide radikal dönüşümleri amaçlayan 24 Ocak 1980 İstikrar Programı'nı uygulamaya koymuştur.

Bu başlık altında 24 Ocak İstikrar Programı'nın hazırlanma nedenleri, amacı, alınan kararlar ve uygulama sonuçlarına değinilmiştir.

7.1.1. Kararlar Öncesi Ekonomik Durumun Değerlendirilmesi

1970'li yıllarda iki petrol krizinin ortaya çıkması ve bu krizler neticesinde dış ticaret hadlerinin şiddetle aleyhe dönmesi, "petro-dolarları dolaşıma sokma" politikası sonucunda ortaya çıkan aşırı kısa vadeli borçlanma politikasıyla ülkenin borç batağına girmesi, Kıbrıs Barış Harekatı gibi dış etkenler ve ülke içinde ortaya çıkan huzursuzluklar nedeniyle ekonomik istikrarsızlık had safhaya ulaşmıştır.

Tablo 15: Türkiye 1971-1979 Dönemi Temel Makroekonomik Göstergeleri

	GSMH %	TÜFE	TEFE	İTHALAT milyon\$	İHRACAT milyon\$	DIŞ TIC. DENGESİ	İÇ BORÇ STOKU milyar TL	DIŞ BORÇ STOKU milyon\$
1971	7,0	21,8	15,9	1171	677	-494	29,5	2177
1972	9,2	15,3	18,0	1563	885	-678	33,0	2291
1973	4,9	15,8	20,5	2086	1317	-769	38,5	2654
1974	3,3	15,4	29,9	3778	1532	-2245	43,0	2901
1975	6,1	19,0	10,1	4739	1401	-3338	66,0	4291
1976	9,0	16,4	15,6	5129	1960	-3168	97,0	6920
1977	3,0	22,5	24,1	5796	1753	-4043	134	10 935
1978	1,2	53,5	52,6	4599	2285	-2310	179	13 925
1979	-0,5	62,0	63,9	5069	2261	-2808	415	13 439

Kaynak: DİE (2005) İstatistik Göstergeleri: 1923-2004 ve Uysal, 2004:7'den derlenmiştir.

Tablo 15 1971-1979 yılları arasında temel ekonomik göstergelerin nasıl değişim gösterdiğini gözler önüne sermektedir. 1970 yılında uygulamaya konan istikrar programı sonrasında ekonomik göstergelerde iyileşme gözlenmiştir. Ancak bir süre sonra ortaya çıkan iç ve dış istikrarsızlıklar sonucunda bu olumlu eğilim tersine dönmüştür. GSMH büyümesi 1976 yılından sonra azalmış ve dönem sonunda negatif düzeylere kadar gerilemiştir. Fiyat endeksleri önemli oranlarda artmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı düşmüş ve dış ticaret dengesi açıkları çok yüksek düzeylere ulaşmıştır. Ayrıca, hem iç hem de dış borç stok miktarı dönem boyunca yaklaşık altı kat artmıştır. Ekonomik göstergelerdeki bu olumsuz gidişat 1980 öncesi dönemde ekonomik istikrarsızlıkların had safhaya ulaştığını açıkça gözler önüne sermektedir.

7.1.2. Kararların Alınma Gerekçeleri

Teorik temeli neo-liberal yaklaşıma dayanan 24 Ocak 1980 Programı, “dünya borç krizi” yaşanırken ABD ve İngiltere’nin öncülük ettiği serbestleşme hareketiyle başlattıkları yenedünya düzenine uyum programı olmuştur. Bu istikrar programı vasıtasıyla Türkiye, aynı zamanda IMF, Dünya Bankası ve OECD kanalından yenedünya düzenine uyum sağlama sürecine sokulmuştur. Türkiye Ekonomisi’nin “serbest piyasa koşullarında dışa açılması” için tanık olduğu dış baskılar 24 Ocak 1980 Kararları’nın arifesinde doruk noktasına ulaşmıştır (Kazgan, 2005:196-198).

24 Ocak 1980 tarihinde Bakanlar Kurulu’nun yirmi adet kararıyla açıklanan ve daha sonrada alınan kararlarla güçlendirilmeye çalışılan istikrar paketi serbestleşme odaklıdır. Yalnızca enflasyonist baskıyı kırma ve cari işlemler sorununu hafifletmeye yönelik bir paket açılmamıştır. İç ve dış serbestliği adım adım sağlamaya yönelik bir yapısal uyarlanma programı uygulamaya konulmuştur. Yeni modelin nihai amacı, Türkiye ekonomisinin kapitalist dünya ekonomisine uyarlanması ve eklemlenmesi, bu bağlamda ekonominin dışa açılmasıdır (Sönmez, 2003:319). Burada belirtilmesi gereken bir nokta “alternatifi yoktur” sloganıyla ve çok yoğun bir ideolojik kampanyayla halk kitlelerine ve kamuoyuna sunulan bu neo-liberal modelin ne Türkiye ne de dünya bakımından orijinal bir önlemler paketi olduğudur. Bu kararlar 1970’li yıllarda IMF’nin dış tıkanma koşulları altında bunalan

pek çok az gelişmiş ülkeye önerdiği standart istikrar politikası paketiyle, daha ziyade Dünya Bankası tarafından geliştirilen tipik bir yapısal uyum programının bilinen tüm unsurlarını içermektedir.

Kazgan (2005)'in ifade ettiği gibi, “Keynes’i tahtında indiren yeni neo-klasik monetarist”^{*} çizgideki anlayışla hazırlanan 24 Ocak Kararları’nın alınma gerekçeleri çok çeşitlidir. Kararların alınmasına kadar geçen sürede meydana gelen olayların gözler önüne serdiği durumu maddeleştirerek gerekçeleri sıralayacak olursak:

1. 1970’lerin özellikle ikinci yarısından sonra ekonominin bunalıma girmesinin en önemli nedenlerinden biri takip edilen sanayileşme politikasıdır. Bu politika gereği bir yandan sanayi tesisleri kullanırken, öte yandan gerekli olan hammadde, makine teçhizat gibi ihtiyaçlar ithal edildiğinden ülke zaman zaman döviz darboğazına girmiştir (Şahin, 2002:180-185).
2. Petrol fiyatlarında ortaya çıkan artış ödemeler bilançosu dengesini hem dolaylı hem de dolaysız yollardan olumsuz etkilemiştir.
3. Ekonomi politika kararlarının alınmasında ve uygulanmasında ortaya çıkan hatalar, eksiklikler ve gecikmelerin giderilmesi ihtiyacı yeni bir programı gerekli kılmıştır (Parasız, 1998:194).
4. Kıbrıs Barış Harekatı neticesinde ülkenin savunma harcamalarının önemli oranlarda yükselmesi kararların alınmasında rol oynayan unsurlardan biridir.
5. İhracatın durgunlaşması, ihracatın ithalatı karşılama oranının düşmesi ve dış ticaret dengesi açıklarının yükselmesi yeni kararların alınmasının bir diğer nedenini oluşturmuştur
6. Petrol ve enerji yetersizliği, ulaşım darboğazı, ithal girdilerin yetersizliği ve finansman sıkıntısı nedeniyle ortaya çıkan eksik kapasite kullanımı sorununun aşılması bir diğer gerekçedir (Parasız, 1998:194).
7. Kararlar öncesinde enflasyon, bunalımın bir göstergesi olduğu kadar bunalımı ağırlaştırıcı sarmal bir rol oynamıştır. Hızlanan enflasyon TL’nin satın alma gücünün sürekli düşmesine ve arka arkaya yapılan mini devalüasyonlara rağmen döviz kurunun aşırı değerlenmesine neden olmuştur. Bu durum işçi

^{*} Neo-liberal yaklaşıma göre enflasyonu önlemenin tek çaresi para arzını kontrol etmektir. Ayrıca devletin ekonomiye müdahalesini asgariye indirmek, arz-talep dengesine müdahale etmeyerek piyasa ekonomisinin işleyişini sağlamak, vergilerin azaltılarak özel kesimin elinde daha fazla fon bırakmak zorunlu olarak yapılması gereken uygulamalardır (Karluk, 2005:450).

döviz girişini, yabancı sermaye girişini ve ihracatı yavaşlatırken, ithalatı özendirmiştir. Bu durumda kararların alınmasındaki bir diğer unsurdur (Şahin, 2002:185).

24 Ocak Kararları'nın alınmasında, savunulmasında ve uygulanmasında geriplandaki kuramsal-ideolojik düşünce ve yaklaşımları dört başlık altında özetleyebiliriz. Bunlar (Karakayalı,2003:185):

1. Bu dönemde “muhafazakar” ekonomik yaklaşımların* prestij kazanması,
2. Çok uluslu şirketlerin ve ileri sanayileşmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere dönük stratejilerinde meydana gelen değişiklik,
3. 1970’li yıllarda dışa dönük strateji izleyen bazı ülkelerin yakaladığı başarılar,
4. IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi kuruluşların zorlamaları şeklinde sıralanabilir.

7.1.3. Kararların Temel Özellikleri

1978’de başlayan krizi aşmanın gereklerini yerine getirmenin çok ötesine geçen 24 Ocak paketi, sadece ekonomideki eski düzeni yıkıp yeniden yapılandırmakla kalmamış, aynı zamanda yeniyi getirme süreci toplumsal dokuda parçalanma ve bunun her türlü şiddete açık sonuçlarını da beraberinde getirmiştir (Kazgan, 2004:125). 24 Ocak 1980 düzenlemesinin sanıldığı ya da görölmek istendiği gibi öncekilerden tamamen farklı ve özgün çözümler içerdiği söylenemez. Ancak önceki uygulamalardan farklı kılan, 24 Ocak 1980 Kararları'nın bir dünya görüşünün daha belirgin ve kesin bir ürünü olması ve ekonominin dışa dönük biçimde yeniden örgütlenmesini gündeminde bulundurması şeklinde temel özelliklere sahip olmasıdır (Erdost ve Berksoy, 1982).

24 Ocak Kararları ekonomide yeniden yapılandırmayı sağlamak için ekonomide devlet müdahalesinin en aza indirilmesini ve bu yolla piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılmasını temel strateji olarak benimsemiştir. Ancak bu yolla ekonomideki darboğazların önüne geçileceği, kaynakların özel kesimin elinde daha etkin olarak kullanılacağı kabul edilmiştir. Kararların temel özellikleri; ekonomide

* Bu yaklaşımlar dünya ekonomik krizi öncesinde geçerli olan Keynesci politikalara tepki olarak doğmuştur. Muhafazakar ekonomik yaklaşımlar monetarist görüş, arz yönlü iktisat ve yeni klasiklerdir.

istikrarın sağlanmasında konjonktürel olarak şok; yapısal olarak da aşamalı bir stratejinin takip edilmesi, IMF tipi ortodoks kararlar olması ve para arzı artış hızının nominal çapa olarak belirlenmesi şeklinde sıralanabilir (Parasız, 1998:197).

Program, devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılması, serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması ve piyasadaki göstergelere göre kaynak dağılımının sağlanması, para politikasının temel politik araç olarak belirlenmesi, içe dönük sanayi yapısı yerine dışa dönük sanayi yapısına geçilmesi ve bunun sonucunda bir yapısal değişimin sağlanması ve döviz darboğazı sorununun giderilmesi için atıl kapasitelerin hareketlendirilerek üretimin artırılmasını ve yatırımların hızlandırılmasını sağlamak için ihracatın teşvikine önem verilmesi gibi temel amaçlara sahiptir (Alpago, 2002:113). Türkiye ekonomisinde 24 Ocak 1980 programı ile küreselleşme, finansal liberalizasyon, özelleştirme, devletin küçülmesi, döviz kuru – faiz oranları ve sermaye hareketlerinin serbestleşme süreci başlamıştır. 24 Ocak İstikrar Programı'nın hedefi sadece kısa dönemde ekonomik darboğazları aşmak değil, uzun dönemde de ekonomik dönüşümü gerçekleştirmek için ticaret, finans, sermaye piyasalarının serbestleştirilmesi ve kamu sektörünün serbest piyasa işleyişi içindeki rolünün yeniden belirlenmesi alanlarında öngörülen reformları uygulamaktır (Bahçeci, 1997:78).

7.1.4. 24 Ocak Kararlarıyla Öngörülen Politika Uygulamaları

Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve siyasal yaşantısında bir dönüm noktasını oluşturan 24 Ocak Kararları'nın alınmasıyla birlikte, IMF'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki baskısı ve etkisi her geçen gün daha hissedilir şekilde artmıştır. Sıklaşan aralıklarla IMF'nin kapısının çalınması ve her defasında yeni yaptırımlarla borç para alınması ve bu yolla krizlerin bir süre daha ertelenmesinin bir iktisat politikası aracı olarak kullanılması, bundan sonraki dönemin en belirgin özelliği olmuştur.

Berksoy (2000:10)'a göre 24 Ocak Kararları, “bir istikrar programı olarak sunulurken özünde daha köklü düzenlemeler içermiştir. 24 Ocak Kararları ile bir yandan istikrar aranırken bir yandan da Türkiye ekonomisi hem zemin hem de kulvar değiştirmeye zorlanmıştır. Programa olağandışı ve köktenci karakter kazandıran da içinde barındırdığı bu yeni yönelme hedefidir”.

24 Ocak Kararları'yla uygulanması öngörülen kararlar alt başlıklar halinde şu şekildedir:

Enflasyonun Dizginlenmesi: 24 Ocak Kararları'nın kısa vadeli temel hedefi yüksek enflasyonun önüne geçmektir. Bu doğrultuda ekonomide toplam talebi kontrol etmeye yönelik olarak alınan önlemler kamu kesiminde üretilen ürünlerin fiyatlarına yüksek oranlı zam yapılmaması, programın çıpasını oluşturan para arzının kısıtlanması, arz yetersizliğinin giderilmesi ve bu yolla arz-talep dengesinin tesis edilerek fiyatlara istikrar sağlanması şeklindedir (Şahin, 2002:193).

Dış Ticaret Politikasında Köklü Değişim: Türkiye ekonomisinde uygulanan içe dönük politikalar ve 1963-1979 yılları arasında takip edilen ithal ikameci sanayileşme politikası 24 Ocak Kararları ile terkedilmiştir. 1970'li yıllarda ortaya çıkan krizler neticesinde ekonominin geldiği noktada ülke ekonomisini dışa açmak zorunda kalınmıştır.

Ekonominin “serbest piyasa koşullarında dışa açılması” için artan dış baskılar, 24 Ocak 1980 kararlarının öncesinde ve onu izleyen dönemde doruk noktasına ulaşmıştır. Kendi pazarlık gücü en düşük noktadayken IMF, Dünya Bankası ve OECD üçlüsünün pazarlık gücü doruk noktasında olan Türkiye, 1979 sonunda yeni borç ertelemeleri olmazsa tekrar borç ödeyemez duruma düşmesi ve taze kredi bulamazsa ekonominin yönetilemez duruma gelmesi gibi bir riskle karşı karşıya kalmıştır (Kazgan, 2005:198).

Başka bir seçeneğin mevcut olmadığı böyle bir ortamda ekonomi dışa açılmış ve ihracata dayalı sanayileşme politikası benimsenmiştir. Bu yeni politikanın işleyebilmesi için ithalatın serbestleştirilmesini sağlamak üzere ithalattan alınan damga resmi ve teminatları önemli ölçüde aşağı çekilmiş, kotaya tabi mal sayısı azaltılmış, nominal gümrük vergileri düşürülmüş, ithalat üzerindeki dolaysız kontroller kaldırılmış, ithalat liberasyonu gittikçe genişletilmiştir. İhracatın arttırılması için ise, devlet denetimi büyük ölçüde kaldırılmış ve genel teşvik sistemi getirilmiş, kurumlar vergisi hafifletilmiş, dolaylı vergilerin iadesine devam edilmiş, hammadde ve ara girdi ithalatında kullanılmak üzere döviz tahsisinde ve döviz transferinde öncelik sağlanmıştır. Günlük veya kısa aralıklı kur ayarlamalarıyla TL, sadece nominal değil reel olarak da devalüe edilmiştir (Şahin, 2002:194).

Devletin Ekonomideki Rolünün Azaltılması: 24 Ocak kararlarıyla dışa açık bir ekonomi politikası benimseyen Türkiye’de, neo-liberal politikaların bir gereği olarak ekonomide devletin müdahalesinin mümkün olduğunca azaltılması öngörülmüştür. Alınan bir kısım kararlar da, devletin ekonomideki yerini daraltmaya ve piyasaya dönük müdahalelerini azaltmaya yöneliktir.

Döviz Kuru Politikası ile İlgili Önlemler: 24 Ocak 1980 Kararları, kur politikasını ekonomi politikasının temeli haline getirmektedir ve ilk saptanan kur başlangıçta muhtemel fiyat artışları göz önünde tutularak ve belli bir süre dayanabilecek TL’ye aşırı değer kaybettirmiş bir kurdur* (Ekzen, 1984:169). Yapılan bu devalüasyonu ilerleyen dönemde daha düşük oranlı devalüasyonlar izlemiş ve 1 Mayıs 1981 tarihinden itibaren de günlük kur uygulamasına geçilmiştir. Yapılan bu devalüasyonla hem ekonominin dışa daha fazla açılması, hem de ihraç ürünlerine uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazandırılarak ihracat gelirlerinin artırılması hedeflenmiştir. Ayrıca kısa süreli aralıklarla döviz kurunun değiştirilmesiyle TL’nin resmi ve karaborsa fiyatları arasındaki farkı azaltmak, dışarıdan borç alabilmek ve yurtdışında çalışanların daha fazla döviz göndermelerini sağlamak amaçlanmıştır (Yentürk ve Kepenek, 2005:202).

Fiyat Politikası ile İlgili Önlemler: Ekonomi politikasında 1980 dönüşümünün en önemli ve en belirleyici özelliklerinden biri fiyatlama sürecinin piyasa koşullarına bırakılmasıdır. Fiyatlamamanın piyasada serbestçe oluşacak koşullarca arz ve talebe bağlı olarak belirlenmesi kararlaştırılmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2005:202).

Faiz Politikasına Yönelik Kararlar: 24 Ocak rogramı, faiz oranlarının tümüyle serbest bırakılmasa bile yükseltilmesini ve reel faiz politikası izlenmesini amaçlamıştır. Bunun içinde sıkı para politikası izlenmesi öngörülmüştür.

Ücret ve sendikal Faaliyetlere İlişkin Düzenlemeler: 24 Ocak kararlarıyla işgücü piyasasındaki kurumsal çerçevenin, sendikal örgütlenme, toplu sözleşme ve grev hakları üzerine getirilen kısıtlamalarla işgücü aleyhine bir durum ortaya

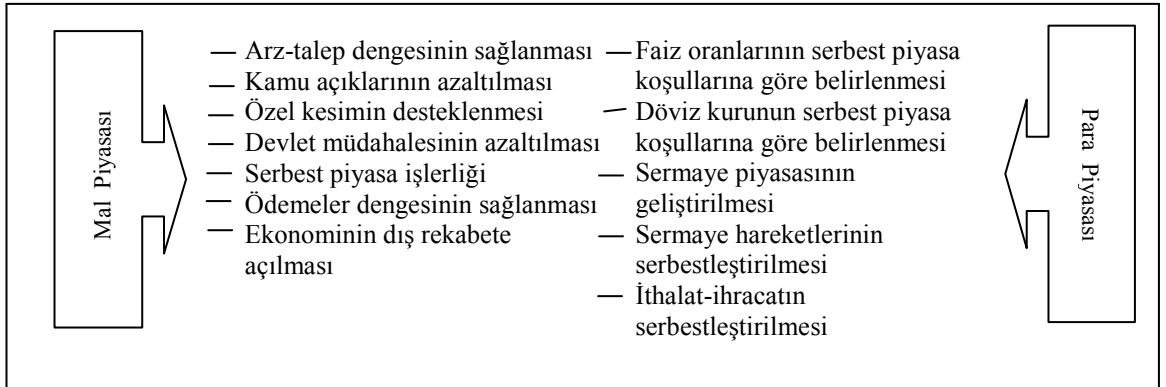
* 24 Ocak Kararlarıyla %48,6 oranında devalüasyon yapılarak TL’nin değeri 1 \$ = 47,8 TL’den 1\$=71,4 TL’ye düşürülmüştür.

çıkılmıştır. Sermaye lehine yapılan bu düzenlemeler bu dönemin en ayırt edici özelliklerinden biridir. Buna KİT'lerin "popülist" dönemdeki yüksek istihdama dönük politikalarının son bulmasını da ekleyebiliriz (Boratav, 2005:164).

İşgücü fiyatı düşük tutularak yatırımları uyarmak, yerli üretim maliyetini düşürerek dış satımı yapılan malların rekabet gücünü arttırmak, iç sistemi kısıtlamak ve iç piyasada satın alınamaz suruma gelen malların dış satımını arttırmak hedeflenmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2005:200).

Yabancı Sermayeye Yönelik Tedbirler: Yabancı sermayeyi teşvik için yeni önlemlere başvurulması ve devletin tekelindeki bazı üretim alanlarının yerli ve yabancı özel sermayeye açık tutulması kararlaştırılmıştır (Alpago, 2002:113). Ayrıca formaliteleri azaltmak için yabancı sermayeyle ilgili tüm görev ve yetkiler Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde Yabancı Sermaye Dairesi'ne devredilmiştir.

Alınan kararlar doğrultusunda 24 Ocak Kararlarının para ve mal piyasasına dönük hedefleri şöyle gösterilebilir:

Kaynak: Ener ve Demircan, 2004:104.

Şekil 15: 24 Ocak Kararlarıyla Piyasalara Yönelik Olarak Alınan Önlemler

Sonuç olarak, 24 Ocak Kararları ile kısa vadede dış açığın azaltılması yoluyla ödemeler dengesinde iyileşme ve enflasyon hızında bir yavaşlama hedeflenmiştir. Orta ve uzun vadede ise, enflasyon ve dış ödemeler dengesi sorununa kalıcı çözümler getirilmesi ve ülkenin ithal ikameci birikim modelinden uluslararası rekabete açık, dışa dönük sanayileşmeye dayalı bir birikim modeline geçilmesi amaçlanmıştır (Alpago, 2002:112).

7.1.5. 24 Ocak Kararları ve IMF

Türkiye IMF ve Dünya Bankası'na üye olduktan sonra, ekonomiye yönelik aldığı her kararda, hazırladığı ve uyguladığı her programda bu kurumlara, özellikle IMF'ye danışmak zorunda kalmıştır.

24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konan uzun vadeli istikrar ve yapısal değişimi öngören istikrar programı da IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi uluslararası sermaye akımlarını yönlendiren kuruluşlar tarafından desteklenen geniş kapsamlı bir program olmuştur (Alpago, 2002:116). Program hazırlandıktan sonra taslağın IMF ile görüşülmesi, ona kabul ettirilmesi, ilk "soğutma kredileri"nin sözünün alınması, KİT fiyatlarının ayarlanması, dövize çevrilebilir mevduatların konsolide edilmesine çalışılmıştır. IMF ile görüşmeler sonunda programın ilk krediler, dövize çevrilebilir mevduatların konsolidasyonu, bunalımı önleyecek kısa süreli önlemler IMF tarafından kabul edilmiş, ancak bunlara sonradan Türkiye'nin başına dert olacak "yapısal uyum" ilkelerini eklemiştir. Sonuçta, ancak 18 Haziran 1980 tarihinde IMF ile üç yıllık bir destekleme düzenlemesi yapılmış ve böylece programa IMF'nin desteği sağlanmıştır. Bu tarihte IMF'ye verilen niyet mektubunda (Kazgan, 2005:200):

1. Türkiye ekonomisinin giderek daha fazla serbest piyasa ekonomisine dönmesi sağlanacak;
2. Enflasyonu durdurmak için sıkı para politikası uygulanacak ve bu amaçla kredi tavanları konacak;
3. Faiz oranları arttırılacak ve fon piyasasında rekabet koşulları temin edilecek;
4. Enerji yatırımları dışında kamu harcamaları kısıllanacak;
5. Döviz kuru, Türkiye'nin rekabet gücünü sağlayacak şekilde değişken olacak, dış yardım sağlanmasını izleyerek serbestleşmeye geçilecek;
6. Borç yönetimine özen gösterilecek;
7. Ücret anlaşmazlıklarının çözümlenmesine çalışılacak;
8. Akaryakıt fiyatları, tarım ürünleri taban fiyatları, KİT fiyatları enflasyonu önleyecek şekilde tespit edilecek; KİT fiyatları bu kuruluşlarca serbestçe saptanacak;
9. Hükümet alınacak ekonomik önlemler konusunda sürekli IMF'ye danışacak şekilde taahhütlerde bulunulmuştur.

IMF ile destekleme düzenlemesi yapıldıktan sonra Türkiye'ye toplam 1,3 milyar SDR tutarında bir kredi olanağı sağlanmıştır. 1980 yılı içerisinde bu miktardan 360 milyon SDR kullanılmıştır. Stand-by düzenlemesi dışında, Telafi Edici Finansman Kolaylığı'ndan 26 Şubat 1980 tarihinde 71,6 milyon SDR kullanılmıştır. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'ndan 1980 yılı içinde 341,5 milyon dolarlık proje kredisi sağlanmıştır. Ayrıca yapısal uyarılama için 275 milyon dolarlık program kredisi alınmıştır (Parasız, 1998:199).

Sonuç olarak, IMF'nin istekleri doğrultusunda kısa sürede hazırlanan programla; Türkiye tek taraflı ve tam olarak yabancı sermayeye açılmış, tarım, ticaret ve sanayide ulusal hedeflerden vazgeçilmesine neden olunmuş, TL'nin değer kaybını hızlandıran günlük kur uygulamalarıyla devalüasyon sürekli hale gelmiş, milli kambiyo rejiminden vazgeçilmiş, "ithalat liberasyonu" adıyla dış alım serbest hale getirilmiş, kotalar kaldırılmış ve kamu yatırımları kısılmıştır (Aydoğan, 2005:66).

7.1.6. Kararların Ekonomik Göstergeler Üzerindeki Sonuçları

24 Ocak Kararları üç aşamalı kararlar bütünüdür. Birinci aşama, 1980-1983 yıllarını kapsamakta ve tipik bir istikrar programına ilişkin özellikler arz eden aşamadır. İkinci aşama, 1984 yılından TL'nin konvertibilitesine kadar geçen süreyi içine alan ve demokrasiye geçişle uygulama imkanı bulan aşamadır. Bu aşamada, genelde ekonomi özelde ise mal ithalatının serbestleşmesi devreye girmiştir. Son aşama ise, TL'nin konvertibilitesinin sağlandığı ve mali piyasaların serbestleştiği, özelleştirme ve küreselleşmenin ağırlık kazandığı aşamadır (Kazgan, 2004:127).

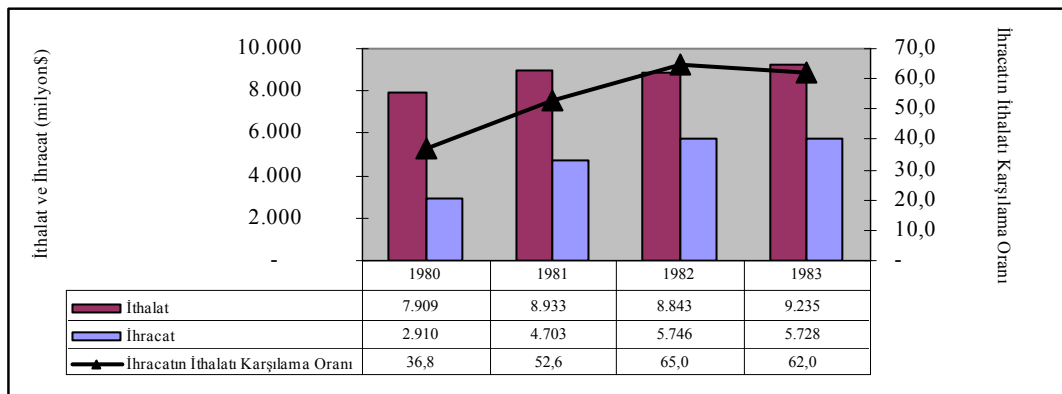
24 Ocak Kararları uygulamaya konulduktan ve IMF ile stand-by düzenlemesi yapıldıktan sonra ülke yönetimine 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilen müdahale ile askeri hükümet geçmiştir. Böylece ekonomik alanda liberal uygulamaların öne çıktığı bir dönemde, ülke yönetimi oldukça baskıcı ve demokrasiye kapalı bir aşamadan geçmiştir.

Liberalleşme hareketini ve ülkenin uzun süren devletçi geleneğinin köklü şekilde değişmesini ifade eden kararların en önemli özelliği, iktisadi hedefleri bir sıralamaya ve önceliğe tabi tutulmasıdır. İstikrar programının ilk döneminde kısa vadeli hedeflere öncelik verilmiştir. Alınan önlemlerle kısa vadede yoklukların, kuyrukların ve karaborsanın ortadan kaldırılmasına çalışılmış, enflasyon baskısının

kırılması ve piyasaların düzene sokulması için çaba harcanmış ve bir anlamda da kısa vadeli hedefler gerçekleştirilmiştir.

Askeri yönetim altında 1980-1983 dönemi aynı zamanda ticari serbestleşme ve ekonomik istikrarla tanımlanmaktadır. Bu dönemde reel döviz kuru değer kaybetmiş ve ihracatı destekleyen uygulamalar güçlü ihracat artışına neden olmuştur (Celasun, 1998). Program uygulamaya konulduktan sonra ilk olarak, ihracatın artırılması ve borç ödeyebilir duruma gelinmesi ve böylece uluslararası finans piyasalarında güven sağlanması amacıyla yönelik uygulamalara ağırlık verilmiştir. Yapılan yüksek oranlı devalüasyonu günlük kur ayarlamaları takip etmiş, sürekli hale gelen bu devalüasyonlar neticesinde programın dış ticaret hedefleri daha kolay gerçekleşmiş, hem ithalat hem de ihracat da artış kaydedilmiştir*.

Uluslararası finans kuruluşlarından mali destek sağlanması ithalat artışında önemli bir rol oynamıştır. 5 Nisan 1980 tarihinde OECD'den 1162 milyon dolar, 26 Nisan 1980'de IMF'den 350 milyon dolar ve 16 Mayıs 1980 tarihinde Dünya Bankası'ndan 670 milyon dolar kredi sağlanmıştır. Bu kredi desteği sayesinde ithal girdi sıkıntısı ve enerji darboğazı aşılmış ve kapasite kullanım oranı yükselmiştir. Grafik 28'de görüldüğü gibi 1980 yılında dış ticaret dengesi açık verirken, bu açık daha sonra fazlaya dönüşmüş, ihracatın ithalatı karşılama oranı 1980 yılında %36,8 düzeylerinde iken, 1983 yılında %62,0 seviyesine yükselmiştir.

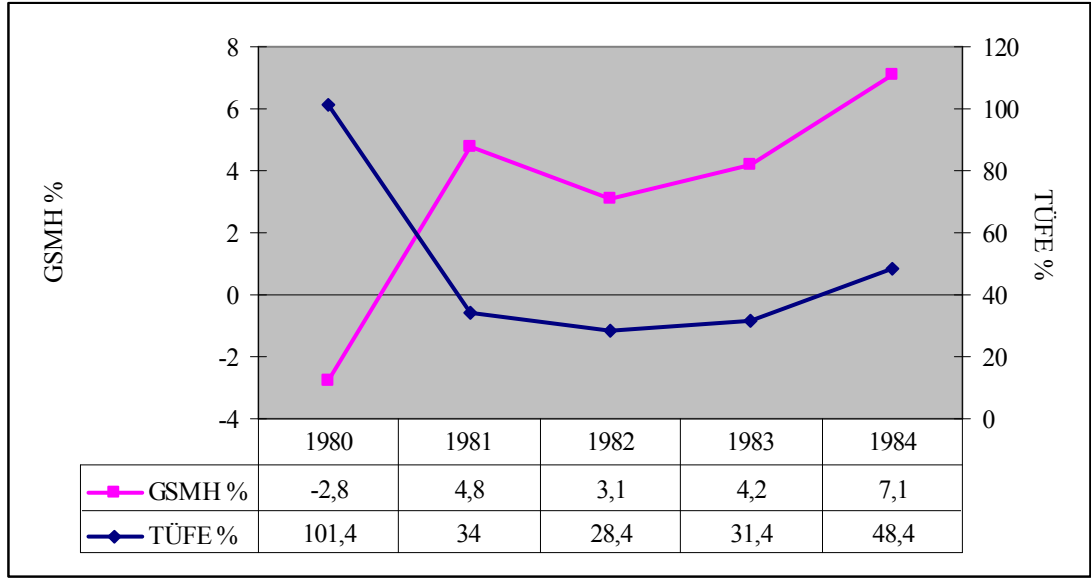

Kaynak: TÜİK, 2007:433.

Grafik 28: Türkiye 1980-1983 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

* Burada belirtilmesi gereken bir nokta ithalatın giderek yasaklar ve miktar kısıtlamalarından arındırılarak serbestleştirilmesi, öncelikle bunların gümrük vergileri-fonlar gibi fiyat destekleriyle ikame edilip, daha sonra azaltılarak tam olarak serbestliğe kavuşturulması ancak 1984 yılından sonraya kalmıştır (Kazgan, 2004:128).

Programın fiyatlar ve ekonomik büyüme üzerindeki kısa vadeli sonuçları Grafik 29’da açık bir şekilde görülmektedir. Programın uygulamaya konulmasıyla fiyat artış oranları hızla düşmüş, buna karşılık ekonomi bir büyüme ve canlanma sürecine girmiştir. Büyüme rakamlarının düşük seviyelerde kalmasında program gereği uygulanan yatırımların daraltılması ve para arzının kısılması gibi politikaların rolü büyüktür.

Kaynak: www.dpt.gov.tr ve www.hazine.gov.tr.

Grafik 29: Türkiye 1980-1983 Dönemi TÜFE ve GSMH Oranları

Büyük baskı ve güdülerle de olsa sanayi mamulü ihracatına dayanan ihracat artışı, istikrar politikalarının “en başarılı” alanı olmuştur. En başarısız alan ise mevduat ve kredi faiz hadlerinin serbest bırakılmasıdır*. Bunun sonucunda 1982 yılı başında para piyasasında küçük “banker” iflaslarıyla başlayan finansal çöküş, büyük banker iflaslarıyla sürmüştü, bunları Hisarbank, Odibank, İstanbul Bankası gibi küçük boyutlu banka iflasları takip etmiştir (Kazgan, 2004:135).

Yukarıdaki gelişmeler dışında ekonomik büyüme yeterli seviyelerde olmamış, işsizlik artmış, devletin ekonomideki yeri küçültülememiş, sosyal dengesizlik büyümüş, gelir dağılımı bozulmuş, dış borçlar artmış, bütçe dışı fon

* 1980 öncesi dönemde çoğunlukla negatif düzeylerde olan reel mevduat ve kredi faizleri, faiz oranlarının serbest bırakılması ve sıkı politikası uygulamaları neticesinde yüzde 14,5 ve yüzde 17,5 gibi yüksek pozitif düzeylere çıkmış, bunun neticesinde bu banker ve bankalar yüksek faizlerle mevduat toplama yarışına girmişlerdir. Ancak talep daralması yüzünden, verilen krediler geri dönmeyince bu iflaslar ortaya çıkmıştır.

uygulaması yaygınlaşmış, vergi gelirleri ulusal gelir oranında artmamış, bütçe açıkları önce düşmüş 1983'den sonra hızla yükselmiş ve dolayısıyla kamu açıkları büyümeye başlamıştır (Karlık, 2005:452).

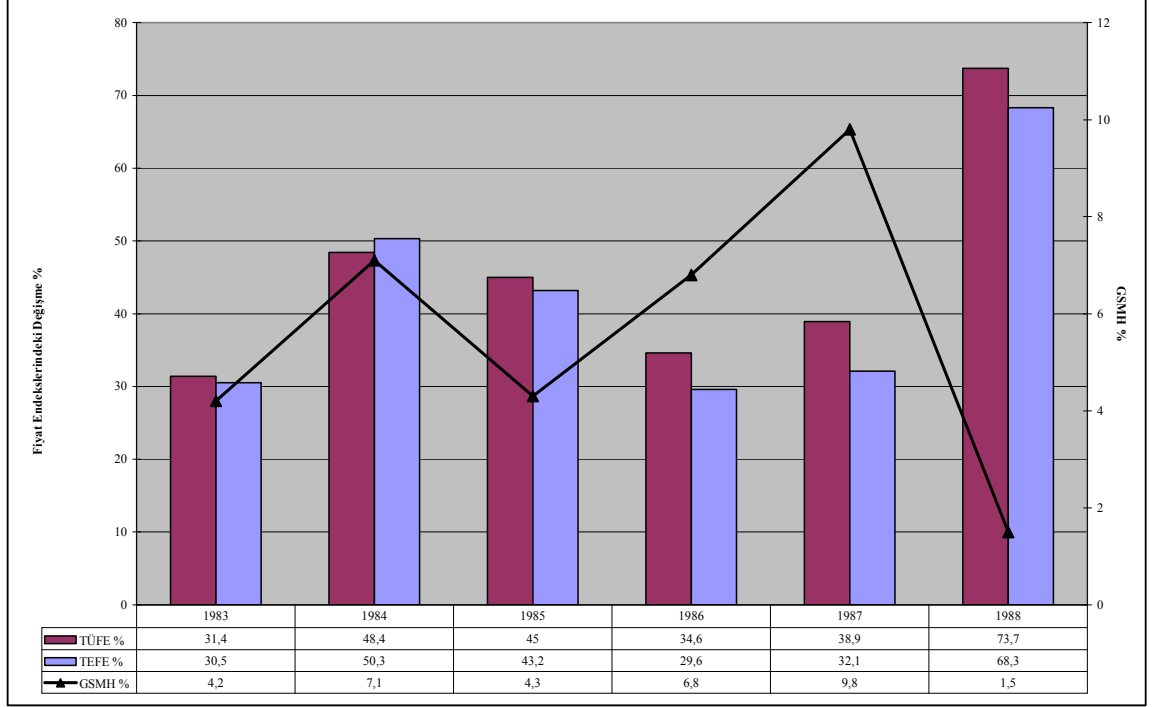
Kasım 1983'te askeri yönetimin son bulması ve kısmen demokrasiye geçişi, 1984 yılında IMF denetimi ve resmi kaynaklardan verilen kredilerin sona ermesi izlemiştir. IMF denetiminin sona ermesi ekonomi düzleminde üç değişiklik meydana getirmiştir. Birinci olarak, kredi güvenilirliği artan Türkiye, dış finans piyasalarında serbestçe borçlanabilme olanağı elde etmiş; ikinci olarak, para arzı üzerinde IMF denetimi gevşetildiği için ekonominin ihtiyacına göre para arzı miktarı değiştirilebilmiş; üçüncü olarak da, dış güvenilirliğini sürdürebilmek için Türkiye, dış borç faizlerinin giderek artan bir bölümünü, kendi kaynaklarından ödemek, cari işlem açıklarını küçültmek zorunda kalmıştır. Böylece ekonomide serbestleşmenin yürütülmesi, askeri rejimin baskılarının sona erdiği bir dönemle örtüşmüştür (Kazgan, 2004:137).

Bu dönemde döviz kuru, faiz haddi, dış ticaret ve sermaye politikalarında önemli değişiklikler yapılmıştır. Sermaye Piyasası Yasası yenilenmiş, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası faaliyete geçmiş, bankalararası para piyasası oluşturulmuş, Merkez Bankası açık piyasa işlemlerine başlamıştır. Öte yandan, TL'nin konvertibilitesi için gerekli olan sermaye piyasasının oluşması ve serbestleşmesi hedefine yönelik çalışmalarda artmıştır (Şahin, 2002:199).

1983-1988 yılları arasındaki dönemde Grafik 30'da görüldüğü gibi fiyat endeksleri 1984 yılında artmış, sonraki üç yılda bir düşüş trendine girmiş ve daha sonra bu düşme yerini yeniden yükselişe bırakmıştır. GSMH ise, özellikle 1987 yılında önemli oranda yükselmiş, ancak izleyen yılda bu yükselişi ciddi boyutta gerileme takip etmiştir. Fiyat artışlarını tetikleyen temel unsurlar ekonominin yapısı, işleyişi, mali sistemin sürekli para arzını arttırıcı yönde baskı yapması olarak açıklanabilir. Ekonomik büyümeyi arttıran temel unsur ise, durgunluğu aşmak ve daha yüksek bir büyüme hızına ulaşabilmek için genişletici para ve maliye politikası izlenmesidir.

Bu döneme ilişkin olarak hükümetin daha yüksek oranlı büyümeyi istikrara tercih ettiği, bu nedenle de para arzını kontrol etmede çok istekli davranmadığı yani

enflasyonun düşürülmesi için gerekli olan siyasi iradenin mevcut olmadığı ileri sürülmüştür (Şahin, 2002:199).

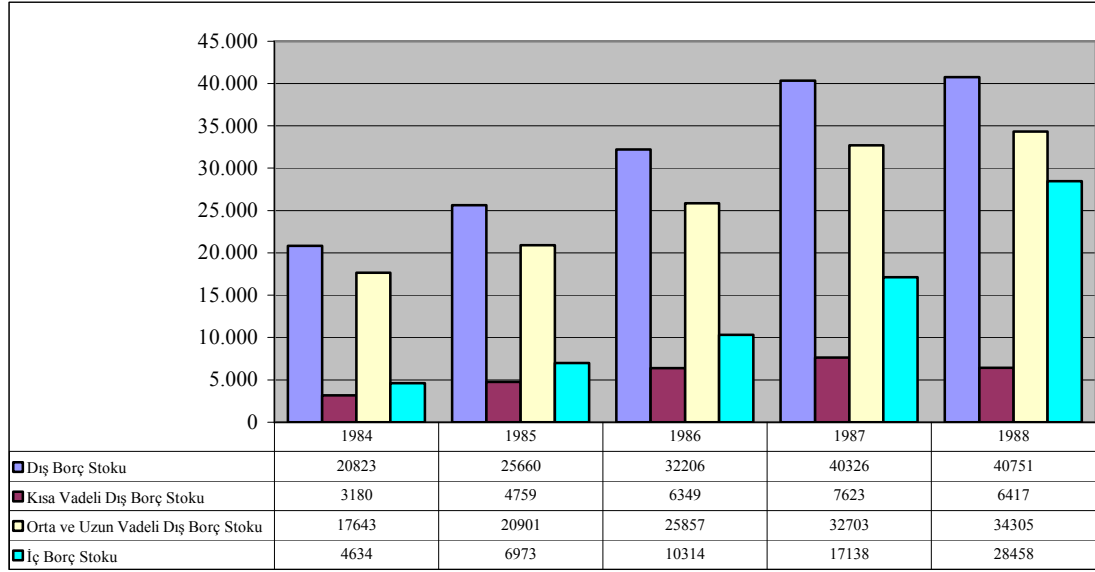

Kaynak: www.dpt.gov.tr ve www.hazine.gov.tr

Grafik 30: Türkiye 1983-1988 Dönemi Fiyat Endeksleri ve GSMH

Bu yıllarda hem yapısal hem de finansal nitelikli dengesizlikler giderek büyümüştür. Bunun en iyi göstergelerinden biri Devlet İç Borç Stoku/GSMH oranıdır. Bu oran, 1980-1983 yılları arasında yüzde 15,3 iken, bu dönemde yüzde 21'e, Faiz Oranı/GSMH oranı da yüzde 1 düzeyinden yüzde 2,5 seviyelerine sıçramıştır. Ayrıca hayali ihracat göz önüne alındığında dönem boyunca sağlanan yaklaşık 4,5 milyar dolarlık ihracat artışının hayali ihracattan kaynaklandığı görülmektedir (Kazgan, 2004:142).

Bu dönemde hem iç hem dış borç stoku önemli oranda yükselmiştir. Grafik 31'de görüldüğü gibi bu dönemde iç borç stoku yaklaşık altı kat, dış borç stoku yaklaşık iki kat artmıştır. Bu arada borç bileşenine bakıldığında kısa vadeli borç stokunun arttığı gözlenmektedir. Kazgan (2004:144)'e göre kısa vadeli borçlar toplam borç stokunun yüzde 19'una, uzun-orta vadeli dış borç servisi artı kısa vadeli borçlar cari işlemler gelirinin dörtte üçüne yükselmiştir.

* Dış borç stoku verileri milyon\$, iç borç stoku verileri ise milyar TL cinsinden ifade edilmiştir.

Kaynak: hazine.gov.tr verilerinden çizilmiştir.

Grafik 31: Türkiye 1984-1988 Dönemi İç ve Dış Borç Stoku Göstergeleri

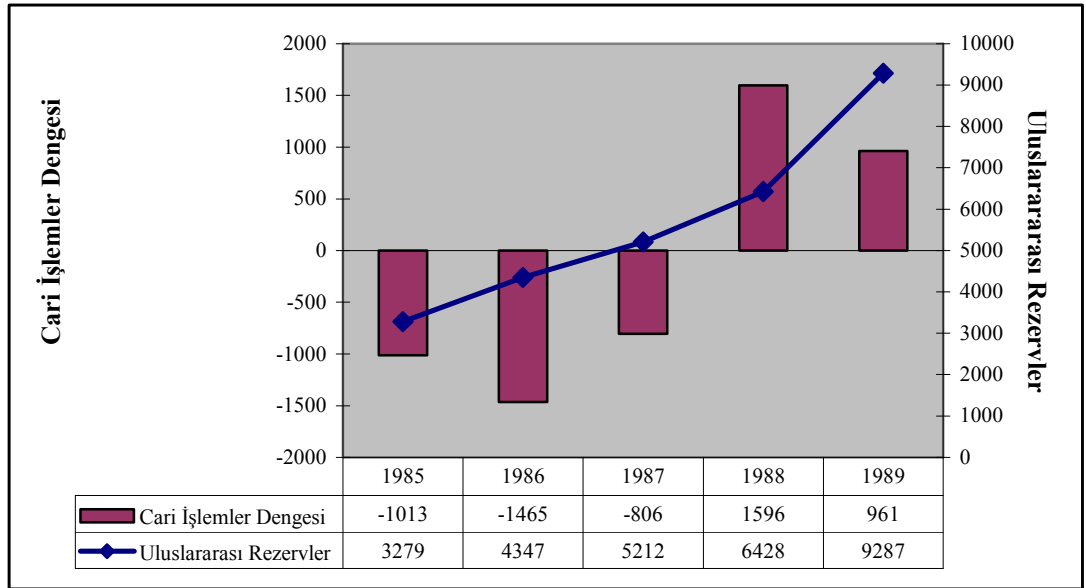
Sonuç olarak, 1984-1988 döneminde bazı ekonomik göstergelerde iyileşme (GSMH artışı, cari işlemler açığının azalması, ihracatın artması, hizmet ihracı gelirlerinin devreye girmesi gibi) gözlenmesine rağmen, ekonomide istikrarı sağlamada tam olarak başarı gösterilememiştir. Bu dönemde uygulanan “ihracata yönelik sanayileşme” politikaları, ihracat artışı sağlamasına rağmen, reel sektörün yapısal bir rekabet gücü kazanması açısından etkili olamamıştır. Bir başka deyişle, ihracat artışı sanayileşmeyi ve yeni yatırımları beraberinde sürükleyememiştir (Yentürk ve Kepenek, 2005:62). Bunun sonucunda ekonomi 1988 yılında yeni bir kriz sürecine girmiştir.

7.2. 4 Şubat 1988 Kararları

1987 yılında yapılan genel seçimlerin etkisiyle ekonomide kamu açıkları artmış ve mali piyasalarda dengeler altüst olmuştur. Faizler yükselmiş ve kur makası yeniden açılmıştır. Döviz rezervleri kaygı verecek bir seviyeye düşmüş ve dış borç ödemelerinde zorlanmalar meydana gelmiştir (Karluk, 2005:453). Bu gelişmeler üzerine 4 Şubat tarihinde alınan kararlarla krizin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

4 Şubat Kararları'yla o zamana kadar reel anlamda negatif düzeylerde olan mevduat faizleri arttırılmış ve faiz oranlarına üst sınır getirilmiştir. Munzam karşılık oranları ve genel disponibilite oranları yükseltilmiştir. Böylece, TL cinsinden ifade edilen mali araçların getirileri artmış, paranın bu mali araçlar dışındaki alanlara kayması engellendiği içinde döviz piyasasındaki dengesizlik giderilmiştir (Parasız, 1998:217).

Önlemlerin uygulamaya konulmasıyla birlikte ekonomi bir stagflasyon sürecine girmiştir. GSMH gerilerken, enflasyon yüksek düzeylere ulaşmıştır. Yüksek faiz oranları ve şiddetli devalüasyonla beraber talep yetersizliği ekonomiyi durgunluk içinde enflasyon sürecine sokmuş, hatta bu dönemde aşırı talep daralması nedeniyle cari işlemler bilançosu 1,5 milyar dolarlık fazla vermiştir. Türkiye cari işlemler bilançosundaki bu fazla sayesinde kısa süreli borç birikiminin bir kısmını ödemiş, uluslararası rezerv stokunu da önemli oranda arttırmıştır (Kazgan, 2004:147).

Kaynak: www.dpt.gov.tr verilerinden çizilmiştir.

Grafik 32: Türkiye 1985-1989 Dönemi Cari İşlemler Dengesi ve Uluslararası Rezervlerin Durumu (milyon\$)

Grafik 32'de görüldüğü gibi cari işlemler bilançosu açıkları 1988 ve 1989 yılında fazlaya dönüşmüş; uluslararası rezerv miktarı ise özellikle 1989 yılında önemli oranda yükselmiştir.

7.3. Liberalleşme Sürecinde İleri Adım: TL'nin Konvertibilitesi ve Finansal Serbestleşme

1988 ve 1989 yılında ekonomideki sorunların önüne geçmek için yapay bir çözüme başvurulmuş ve sermaye ithaline karar verilmiştir. Fakat, o günün koşullarında bunun yolu TL'nin konvertibilite olmasını ve mali piyasaların iyice serbestleşmesini gerektirmiştir. O zamanki anlayışa göre “dünyada sermaye bu kadar bollaşırken, ülke içinde sermaye yetersizliği çekmenin ne gibi bir gerekçesi olabilirdi?” (Kazgan, 2004:148-149).

Türkiye’de finansal serbestleşme süreci üç eksenle gerçekleşmiştir. Bunlar, finansal piyasaların geliştirilmesi ve düzenlenmesi, mevduat faiz oranlarının belirlenmesinde serbestleşme, kambiyo ve sermaye hareketlerinde serbestleşme. Finansal piyasaların geliştirilmesi ve düzenlenmesine yönelik olarak yapılan düzenlemeler Temmuz 1981’de Sermaye Piyasası Kanunu’nun çıkarılması, Şubat 1982’de Sermaye Piyasası Kurulu’nun oluşturulması ve Ağustos 1989’da Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu (TPKK) hakkında 32 Sayılı Kanun’un çıkarılması şeklindedir. Mevduat faiz oranlarının belirlenmesinde serbestleşmeye yönelik olarak yapılan düzenlemeler Temmuz 1980’de vadeli mevduat kredi faizlerinin serbest bırakılması ve bu uygulamaya banker kriziyle son verilmesi, daha sonra mevduat faiz oranlarının belirlenme yetkisinin önce dokuz büyük bankaya daha sonra Merkez Bankası’na verilmesi (Ocak 1983) ve Ekim 1988 tarihinde de faizlerin tamamen serbest bırakılması şeklindedir. Son olarak kambiyo ve sermaye hareketlerinde serbestleşmeye yönelik olarak yapılan düzenlemeler bu dönemde kur sistemine yönelik yapılan düzenlemeler, Aralık 1983’te çıkarılan TPKK hakkındaki 28 Sayılı Karar, Temmuz 1984’de çıkarılan 30 Sayılı Karar ve Ağustos 1989’da yürürlüğe giren 32 Sayılı Karar şeklindedir (Sönmez, 2003:322).

Finansal serbestleşmenin sağlanması iktisat politikaları ve dış finansman açısından önemli bir dönüm noktasını ifade eder. Finansal sermaye odaklı yeni birikim rejimine geçişte iç ve dış etkenler belirleyici olmuştur. Seksenli yılların sonlarına doğru dışa açık büyüme modelinde ortaya çıkan tıkanıklıklar, enflasyonist baskının kırılmaması nedeniyle geleceğe dönük beklentilerdeki belirsizlik, vergi gelirinin yetersizliği ve borç faiz ödemelerinin yarattığı finansal baskı, yüksek kamu açıkları ve iç tasarrufların sermaye birikimini ve ekonomik büyümeyi finanse

etmekteki yetersizliği dış finansman eksenli yeni modele geçişteki ana etkenleri oluşturmaktadır. Temel dış etken ise finansal küreselleşme sürecinin Türkiye ekonomisini kapsama almasıdır (Özen, 2003:336).

Celasun (2002:6)'a göre, enflasyonu indirmeden, döviz rezervlerini güçlendirmeden ve mali denetim kapasitesini arttırmadan alınan bu kararların gerekçeleri resmi makamlarca yeterli derecede açıklanmamıştır. Bu kararın arkasında dış kaynak girişlerini arttırarak ekonomiyi canlandırmak, kamu harcamalarını ve reel ücretleri artırma güdüleri ağır basmaktadır.

Bağımsız Sosyal Bilimciler (2001:6)'e göre, bu karar IMF'nin benimsediği “parasalcı yaklaşım”a göre yapılmış bir düzenlemedir. Bu yaklaşıma göre, dışa açık bir ekonomide döviz kuruna ve faiz haddine duyarlı olan uluslararası finansal sermaye hareketleri, bir ülkenin dış ödemeler bilançosunu dengeye kavuşturan en önemli unsurdur. Ancak bu mekanizma, 1990'lı yıllarda periyodik olarak krize sürüklenen Türkiye'de istenilen istikrar ortamını sağlayamamıştır. Tüm bu krizler, görüntüdeki farklı nedenlerine rağmen, bu “parasalcı” anlayışın ve yürürlükteki 32 Sayılı Karar'ın ortak sonuçları niteliğindedir.

Çelebi (2004:17)'e göre, dış ekonomik denge ve mali istikrar sağlanmadan sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi zamansız ve yanlı bir politika tercihidir.

Özen (2003:337)'e göre, finansal serbestleşmeyle ulusal ekonomi dış şokları ortadan kaldırmada kullanabileceği uygun para, faiz ve kur politikalarını birbirinden bağımsız olarak belirleme ve uygulama olanağından yoksun bırakılmıştır.

Göktaş (2000:199)'a göre ise, finansal liberalleşme gerekli kurumsal ve hukuki altyapı gerçekleştirilmeden sağlanmıştır.

Bu serbestleşme hareketi ile yurtiçi ve yurtdışı tasarrufların mali sisteme aktarılması ve bu yolla kredi hacminin genişlemesi, yurtiçi faiz oranlarının düşürülmesi ve ucuzlayan sermaye maliyeti ve genişleyen kredi hacmi sayesinde sabit sermaye yatırım harcamalarının artması ve büyümenin bu yolla hızlandırılması amaçlanmıştır. Ancak bu hedeflerin tam tersine ortaya çıkan sonuçlar şu şekilde olmuştur (Yeldan, 2003):

1. Mali piyasalarda sağlanan derinleşmeye karşın, toplanan tasarruflar kredi hacminin genişlemesine imkan vermemiş ve üretken sektörlere yönelik sabit

sermaye yatırımlarını arttırmak yerine, finansal spekülasyon faaliyetleri arasında çarçur edilmiştir.

2. Reel faiz oranlarında herhangi bir düşme yaşanmadığı gibi tam tersine, reel faiz yükü daha da artmıştır.

7.4. 1980'li Yılların Ekonomik Etkileri: Artan Finansal İstikrarsızlık ve 5 Nisan Kararları

Türkiye ekonomisinde ortaya çıkan krizler ve yaşanan olaylar, gelecek dönemlere bazı olumlu ve olumsuz etkiler bırakmıştır. Bu bağlamda 1980'li yıllar, daha önceki dönemlere kıyasla olumlu etkileri fazlasıyla ortadan kaldıran olumsuz etkileri sonraki dönemlere devretmiştir. 1980'li yıllar sonradan ortaya çıkacak krizlerin hazırlayıcısı olmuş; yani sonraki dönemlere negatif bir miras bırakılmıştır (Kazgan, 2004:440).

1980'li yıllardan geriye kalan olumsuz koşullara bir de 1990'lı yılların başında ortaya çıkan olumsuzluklar eklenince, 1990'lı on yılın ekonomi düzleminde istikrarlı olması beklenemezdi. Nitekim daha ilk beş yıl dolmadan ciddi bir ekonomik kriz ortaya çıkmış ve yeniden IMF'nin istekleri doğrultusunda bir istikrar programı hazırlanıp, uygulamaya konulmuştur.

7.4.1. Krize Gidilen Süreçte Ortaya Çıkan Gelişmeler

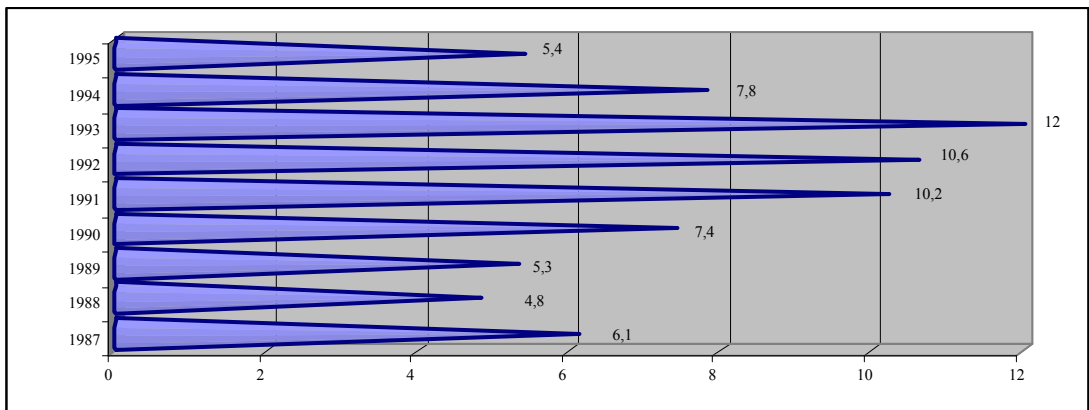
1994 yılının başında Türkiye Ekonomisi, kendini reel ekonomiyi de etkileyen çok ciddi bir finansal krizin içinde bulmuştur. 1994 yılının ilk çeyreğinde Türk Lirası ABD Doları karşısında yaklaşık yüzde 70 değer kaybetmiştir. Merkez Bankası döviz piyasasına ağır şekilde müdahale etmiş ve bu müdahale sonucunda uluslararası rezervlerinin yarısından fazlası erimiştir. Gecelik faiz oranları kriz öncesinde yüzde 70 seviyelerinde iken, çok yüksek seviyelere çıkmıştır (%700 gibi). Ekonomik büyüme ise yaklaşık yüzde altı oranında azalmıştır (Özatay, 1999).

5 Nisan Kararları'nın alınmasına neden olan gelişmeler, Kararların başlangıç kısmında yer alan ifadede açıkça anlaşılabilir: * Türkiye ekonomisinde temel yapısal

* Kararlar öncesinde yaşanan siyasi gelişmeler de ekonominin bir krize sürüklenmesinde etkili olmuştur. 1989 yılında Turgut Özal Cumhurbaşkanı olarak seçilmiş ve yerine Yıldırım Akbulut Başbakan olarak atanmıştır. Ancak bu dönemde yoğun bir şekilde erken seçim tartışmaları gündeme

değişiklikler yaratan 24 Ocak 1980 İstikrar Önlemleri'nden sonra, özellikle kamu kesimi açıklarının hızla artması, vergi gelirlerinin iç borç servisine bile yetmemesi, devletin nakit açığını iç borçlanma ile finanse eder duruma düşmesi, bu açığı kapatmak için dış borca ve Merkez Bankası kaynaklarına yönelmesi ile döviz rezervlerinin hızla erimesi, yeni istikrar programının yürürlüğe konulmasını zorunlu kılmıştır (Karluk, 2005:455).

Ekonomiyi krize iten unsurlar iki noktada toplanabilir; Bunlardan birincisi, 1989 yılında 32 Sayılı Kararın alınmasından sonra artan sermaye girişleri, hem cari hem de kamu açıklarının artmasında, Türk parasının yabancı paralar karşısında değerlenmesinde, faiz oranlarının yükselmesinde, para arzının ve kredi stokunun genişlemesinde rol oynayarak hem makroekonomik dengesizlikler yaratmış hem de var olan dengesizliklerin daha da artmasına neden olmuştur. Krizi ortaya çıkaran anahtar nitelikteki bir diğer husus da, kriz esnasında hükümetin sermaye girişlerine müdahalede yaptığı yanlışlar ve kötü kriz yönetimidir (Yentürk, 2005:141). 5 Nisan Kararları öncesine baktığımızda kamu sektörü ödünç alma gereksinimi 1988-1993 yılları arasında sürekli artış göstermiştir. Kamu harcamalarındaki artışın nedenleri hükümetin toplam ücret ödemelerindeki artış, aşırı tarım destekleme politikaları, ülkenin güneydoğusundaki askeri operasyonların artan maliyeti, 1992 yılı sonrasında artan faiz ödemeleri, kamu iktisadi teşebbüslerinin (KİT) kötü performansı şeklinde sıralanabilir (Celasun, 1998).

Kaynak: Bahçeci, 1987:85'den çizilmiştir.

Grafik 33: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği/GSMH (1987-1995)

gelmiş, seçim sonucunda Mesut Yılmaz Hükümeti iktidara gelmiştir. Bu iç siyasi gelişmelere ilaveten bu dönemde OECD ülkelerinde yaşanan durgunluk, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ve bunun sonucunda Körfez Savaşı'nın ortaya çıkması da ekonominin krize sürüklenmesinde etkili olmuştur.

Grafik 33 kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ya oranını göstermektedir. Burada görüldüğü gibi kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ya oranı kısa bir süre zarfında neredeyse iki kat artmıştır. 1987 yılı başında %6,1olan Kamu Kesimi Borçlanma Gereği/GSMH oranı 1993 yılında %12,0'a çıkmıştır. Bu orandaki artış 1990'ların başından itibaren ekonominin bir krize sürüklendiğinin öncü sinyallerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Faiz oranlarının kamu kesimi borçlanma gereğindeki artış sonucunda artması ve yurtiçi faiz oranlarının yabancı piyasalara oranla yüksek tutulması kısa vadeli spekülatif sermaye girişini hızlandırmıştır. Bu gelişme döviz kurlarının baskı altına alınmasıyla desteklenmiştir (Göktaş, 2000:199). Türkiye'de sermaye hareketlerine serbestlik sağlandıktan sonra, giriş ve çıkışlar istikrarsız bir eğilim göstermiştir. Sermaye hareketlerinde görülen bu dalgalanmanın, ekonomik göstergeler üzerine yansımaları da olumsuz olmuştur.

Tablo 16: Türkiye'ye Yönelik Sermaye Akımları (1988-1995) (milyon\$)

Yıllar	Kısa Vadeli Sermaye	Doğrudan Yatırımlar	Portföy Yatırımları	Diğer Uzun Vadeli Yatırımlar	Toplam Yatırımlar
1988	-2281	354	1178	-209	-958
1989	-584	663	1386	-685	780
1990	3000	700	547	-210	4037
1991	-3020	783	623	-783	-2397
1992	1396	779	2411	-938	3648
1993	3054	622	3917	1370	8963
1994	-5127	559	1158	-784	-4194
1995	3713	772	237	-79	4643

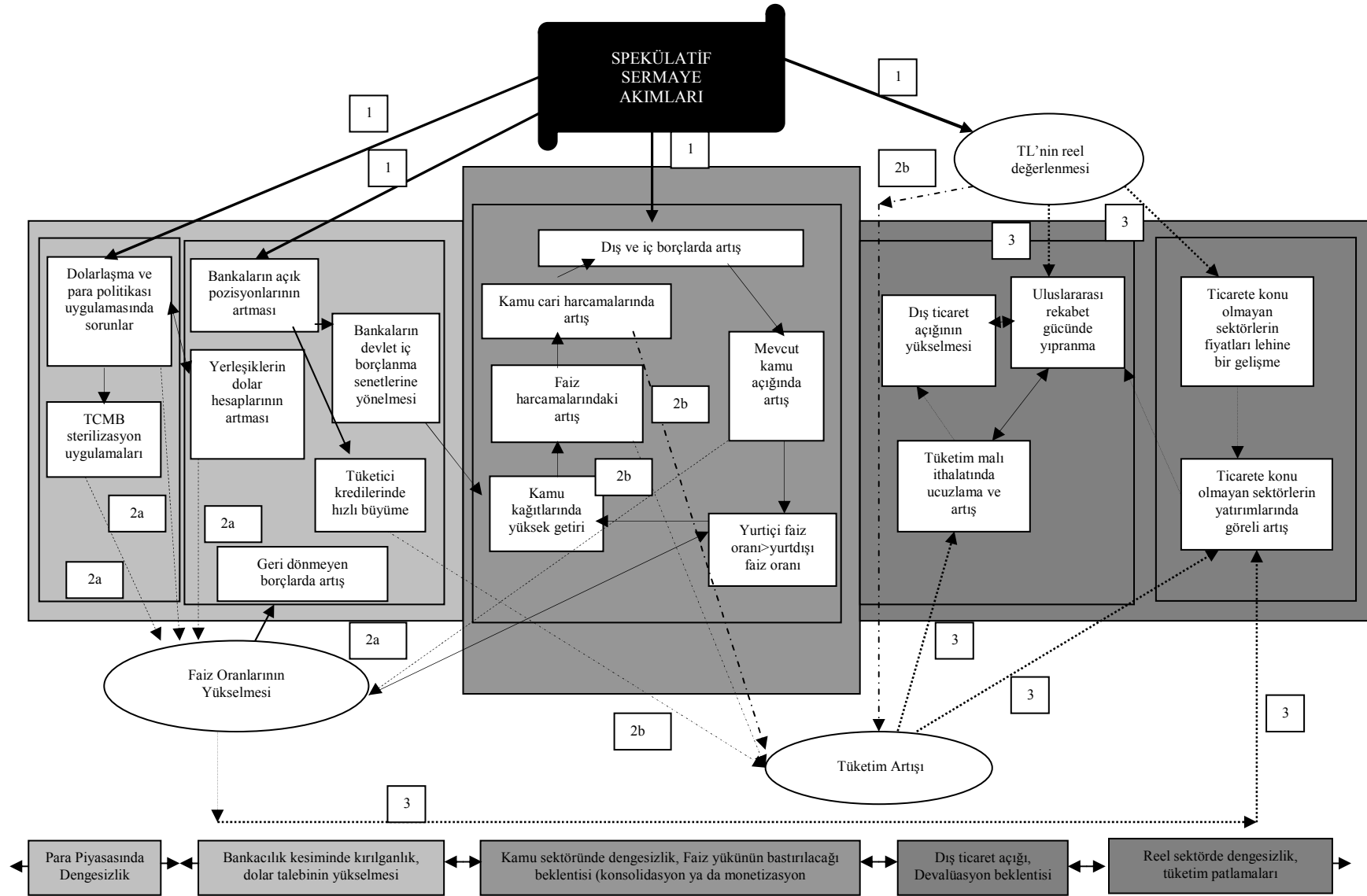
Kaynak: www.hazine.gov.tr

1994 krizi öncesinde ülke içinde uygulanan yüksek faiz politikası sonucunda ülkeye sermaye girişleri artmış, özellikle 1993 yılında doruk notasına ulaşmıştır. 1994 yılında ortaya çıkan krizle birlikte sermaye çıkışı meydana gelmiştir. Ancak bu çıkışlar 1995 yılında yeniden bir artış trendine geçmiştir. Ekonomi yazınına “sıcak para” tanımıyla giren fonlar, dışarıdan içeriye veya içeriden dışarıya ülke sınırı tanımsızın hareket ederken, ülke ekonomisinde de büyük iniş çıkışlara yol açabilmektedirler; bir yandan girişlerinde önce köpüklerle ekonomi yapay biçimde şişerken, bu süreçte finansal dengeler bozulurken, bunu izleyen ani çıkışlarda krizler

patlayabilmektedir. Sermaye kaçışlarının krizi patlatma etkisi önce mali piyasalarda TL dış değerinin düşüşü, rezerv azalışıyla birlikte para arzının daralması ve faiz haddinin fırlaması, borsadan paraların çekilip mali plasmanların döviz ve faize kayması; bunu izleyerek de borsanın çöküşüyle ortaya çıkar. Döviz spekülasyonunu durdurmak için devlet faiz haddini daha da yükseltici önlemler alır. Mali piyasalardaki bu sarsıntılar, iç piyasada yarattıkları daralışla birlikte, talep daralması yoluyla hemen üretici kesimi ve devleti etkisi altına alır. Şirketler iç ve dış borç yükleri oranında faiz haddi ile döviz fiyatı fırlamasından; borsaya açıklıkları ölçüsünde de borsa çöküşünden; ayrıca talep için iç piyasaya bağılılıkları ölçüsünde de bunun daralışından doğru orantılı olarak etkilenirler, üretimi ve istihdamı daraltırlar. Bankalar dış borçlulukları (açık pozisyonları) oranında devalüasyondan; rizikosu artan dış alacaklıların yükselttikleri faiz hadleri yanında şirketlere verdikleri kredileri geri alamamaktan; işsizlik artarken tüketim kredilerinin geri dönmemesinden daralır/tasfiye olurlar; üretim daralışı ve işsizler bu kaynaktan yeni bir artış yaşar. İlk aşamada şirket ve banka çöküşlerini, üretim daralması takip eder e işsizlik daha da artar; daralma yığımlı bir sürece döner; iç piyasada talep daralışı sürerken bunlara yenileri eklenir (Kazgan, 2002b; Kazgan, 2005:228). İşte bu şekilde ortaya çıkan finansal krizler Türkiye’de 1990’lar sonrasında sıkça yaşanır olmuştur.

Uluslararası sermaye hareketlerinin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini gösteren Şekil 16 üç ana bölümden oluşmaktadır. Sol kısımdaki kutucuklar para ve banka piyasasını göstermektedir. Burada Merkez Bankası ve özel bankaların işleyişini ayrı ayrı göstermek için iki kutuyla gösterilmiştir. Sağ taraftaki kutular ise dış denge ve reel sektörü göstermektedir. Bunlardan birincisi dış ticaret dengesini, ikinci kutu ise yatırımların gelişimini göstermektedir.

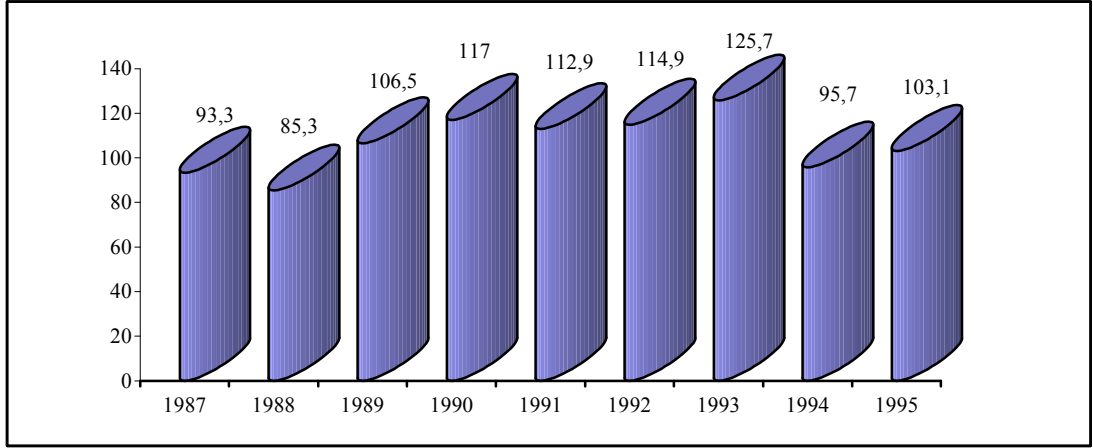
Sermaye akımlarının birincil etkileri dolarlaşma, dış borç artışı ve döviz kuru değerlenmesi şeklindedir ve şekilde bu etkiler kalın ve düz çizgi ile (→) gösterilmiştir. Para ve banka piyasası ve kamu kesiminde ortaya çıkan gelişmelerin faizler üzerindeki etkileri (-->) ve tüketim üzerindeki etkileri (- ->) çizgilerle gösterilmiştir. Üçüncü kutuda reel sektör yüksek faiz oranı, değerli yerli para ve yüksek tüketimden oluşan üçgen tarafından sıkıştırılmaktadır. Bunlarda (.....>) çizgiyle gösterilmiştir.

Kaynak: Yentürk, 2005:113.

Şekil 16: Sermaye Hareketlerinin Türkiye Ekonomisine Etkileri

1994 krizi öncesinde ülkeye giren yabancı sermaye miktarındaki artış ulusal paranın değer kazanmasına ve cari açığın artmasına neden olmuştur. Karluk (2005:478)'a göre, 1989-1994 yılları arasında sıcak parayla tam bir saadet yaşayan Türkiye, bu sürecin acı yüzüyle ilk defa 1994 yılında karşılaşmış ve döviz kurunun baskı altına alınmasıyla o zamana kadar ki rekor bir düzeyde cari işlem açığı vermiştir.

Kaynak: TCMB verilerinden yararlanılarak çizilmiştir.

Grafik 34: TÜFE Bazlı Reel Efektif Kur Endeksi (1995=100)*

Grafik 34'de görüldüğü gibi 1994 yılı öncesinde Türk Lirası aşırı değerli hale gelmiştir. Ulusal paranın değer kazanması sonucunda ithalat aşırı miktarda artmış, neticede dış ticaret dengesi ve cari işlemler dengesi açıkları büyük artış göstermiştir.

Tablo 17: Dış Ticaret ve Cari İşlemler Dengesi: 1987-1995 (milyon\$)

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
İhracat	10 190	11 662	11 625	12 959	13 593	14 715	15 345	18 106	21 637
İthalat	14 158	14 335	15 792	22 302	21 047	22 871	29 428	23 270	35 709
Dış Ticaret Dengesi	-3967,8	-2673,4	-4167,5	-9342,8	-7453,6	-8156,4	-14083,3	-5164,1	-14072,0
Cari İşlemler Dengesi	-806	1596	961	-2625	250	-974	-6433	2631	-2339

Kaynak: DPT, Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri (1950-1992) verilerinden oluşturulmuştur.

* Reel efektif döviz kuru endeksi (REDK), nominal efektif döviz kurunun fiyat endeksleriyle deflate edilmiş hali olup, uluslararası fiyat rekabetinin önemli bir göstergesidir. Uluslararası Para Fonu tarafından da kullanılan bu endeks ondokuz ülkeye göre (Belçika, Almanya, İspanya, Fransa, İsviçre, Hollanda, İtalya, İngiltere, ABD, Japonya, İsveç, Avusturya, Kanada, Kore, Tayvan, İran, Brezilya, Çin, Yunanistan) hesaplanmıştır (1995=100). Fiyat endeksi olarak tüketici fiyatları kullanılmıştır. Endekste artış TL'nin reel değer kazancını ifade etmektedir.

Tablo 17'deki veriler özellikle ithalatın 1987-1995 yılları arasında önemli oranda arttığını göstermektedir. 1987 yılında 14 milyar 158 milyon dolar olan ithalat, 1990 yılında 22,3 milyar dolar seviyesine 1995 yılına gelindiğinde ise 35,7 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır. İhracat ise bu tarih aralığında 12,9 milyar dolar seviyesinden 21,6 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Bu dönemde dış ticaret açıkları ve cari işlemler açıkları da önemli oranda yükselmiştir.

Kriz öncesi dönemde yapılan hatalardan biri, spekülâtif sermaye girişleri sonucunda artan likiditenin Merkez Bankası tarafından sterilize edilmemesidir. Bunun yerine yüksek miktardaki sermaye girişleri kısa dönemli iç borçlanma yoluyla kamu harcamaları için bir kaynak olarak kullanılmıştır. Kısa dönemli sermaye girişlerinin kamu harcamaları için kaynak olarak kullanılması, hükümetin cari açıklarını ve faiz harcamalarını arttırabilmesine yardımcı olmuştur (Yentürk, 2005:141). Bu dönemde kamu borcunun temel finansman mekanizması kısa vadeli sermaye hareketleri olmuştur (Celasun, 1998).

Kızılyallı (2002:15)'e göre, 1994 Stand-by'ın temel ve kalıcı ögesi %400 faizle süper bonoların öncülük ettiği devamlı sıcak para girişidir. Nasıl tefeci eline düşmüş bir borçlunun artık borçtan kurtulması olanaksız ise, bu iç borcunda 1990'lardaki gibi ek gayret sarf edilerek zamanında eritilmesi, yok edilmesi hatta azaltılması dahi olanaksızdır.

Krizi ortaya çıkaran ikinci unsur yanlış kriz yönetimidir. 1993 yılında hükümet değişikliğinden sonra, yeni hükümet sık sık kısa vadeli borçlar üzerindeki borç yükünü daha da azaltmak, yani faiz oranlarını daha da düşürmek amacıyla olduğunu ifade etmiştir. Zaten kriz sonrasında birçok siyasi ve akademik çevreler krizin iç borçlanma piyasasına yapılan müdahalenin doğal sonucu olduğu görüşünü savunmuştur (Celasun, 1998). Hükümetin bu açıklamasından sonra 1993 yılına kadar TL'nin dolara karşı değerlenmesine ilave olarak yüksek faiz oranlarının düşürülmesi hedefi eklenince ekonomide adeta iki tane nominal çıpa benimsenmiştir. Oysa, aynı anda iki tane nominal çıpanın sağlanmaya çalışılması rasyonel ekonomi politikaları açısından sürdürülmesi zor ve maliyeti yüksek bir politika hedefidir (Bahçeci, 1997:80). Bu siyasi karara yönelen tepkileri hem dış hem de iç tepkiler olarak iki grupta ele alabiliriz.

Dış tepkilerin başında kredi derecelendirme kuruluşlarından hem Moody's hem de Standart and Poors (S&P) Türkiye'nin kredi notunu düşürmüşlerdir*. 1993 yılı sonbaharında dış ticaret bilançosunun 14 milyar dolar gibi bir açık vereceği anlaşılınca uluslararası derecelendirme kuruluşları Türkiye'nin notunu, yatırım yapılabilir ülke derecesinden spekülative ülke derecesine düşürmüş, bunun medyada ilan edilmesiyle de finans piyasalarındaki kargaşa artmış, dövize hücum başlamıştır (Şahin, 2002:218).

Tablo 18: Türkiye'nin Kredi Notları ve Anlamları

TARİH	KURULUŞLAR	NOTLAR
1991	S and Poors	BBB+ (Borç ödeme kapasitesi uygun)
Mayıs 1993	S and Poors	BB- (Ödeme kapasitesi olumsuz değişiyor)
Ocak 1994	Moody's	Ba1 (Kabul edilebilir risk seviyesinin altında)
Ocak 1994	Japon JCR	BBB+ (Borç ödemeleri olumlu)
Mart 1994	S and Poors	BB (Ödeme kapasitesinde risk var)
Nisan 1994	S and Poors	B+ (Spekülative ülke gözetim altında)
Haziran 1994	Moody's	Ba3 (Yatırım yapılmamalı)
Ağustos 1994	IBCA	B (Risk yüksek)
Ağustos 1994	S and Poors	B+ (Göstergeler iyi izlemeden çıktı)
Ağustos 1994	JCR	BB+ (Riskli ülke)

Kaynak: Karluk, 2005:458.

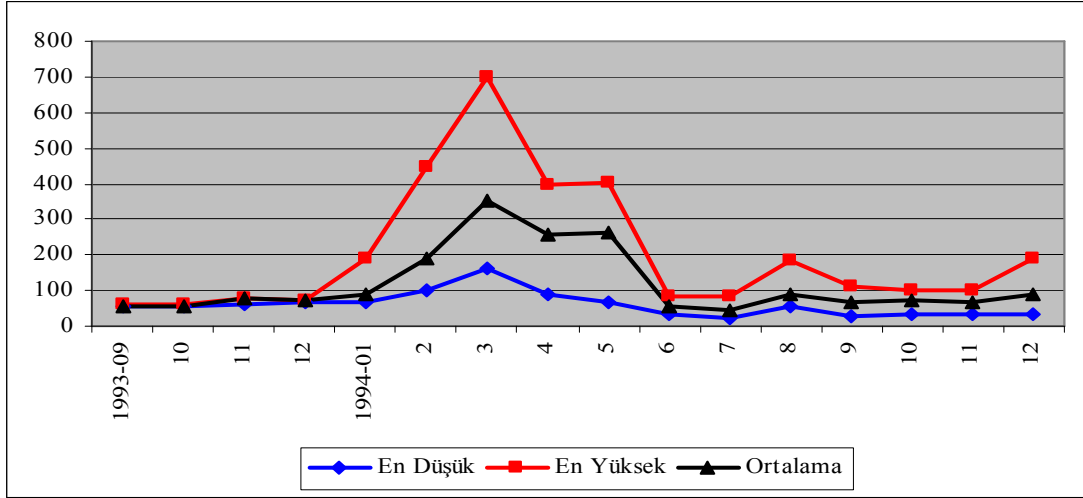
Bu değerlendirme şirketlerinin birleştikleri ortak nokta, anapara ve faiz olarak geri ödemelerinin ne ölçüde emniyette olduğudur. Kuruluşların yaptığı, anapara ve faiz ödemelerinin zamanında yapılıp yapılmayacağına ilişkin bir değerlendirmedir. Şirketlerin Türkiye'nin kredi notunu düşürmeleri ile Türkiye, yatırım yapılabilir ülke konumundan yatırımda risk taşıyan ülke konumuna düşmüştür (Karluk, 2005:456-457).

* **Standart and Poors ve Moodys'in Kredi Notları ve Anlamları**

YATIRIM DERECELERİ			SPEKÜLATİF DERECELER		
MOODY'S	S AND POORS	MOODY'S	S AND POORS	MOODY'S	S AND POORS
Aaa	En yüksek kalite, sağlam. Yalnızca küçük bir yatırım riski taşırlar.	AAA	Ba1 Ba2 Ba3	Spekülative özelliktedir. Belirsizlikler taşırlar.	BB+ BB BB-
Aa1 Aa2 Aa3	En yüksek dereceden düşük bir farklılığa sahip olmakla beraber, yine yüksek dereceli ve sağlamdır.	AA+ Aa AA-	B1 B2 B3	Yatırım niteliği taşımaz. Borçlanma şartlarına uymama ihtimali yüksektir.	B+ B B-
A1 A2 A3	Ortanın üstündedir. Sağlam ve güvenilir olmakla birlikte ekonomik şartlardan etkilenebilir.	A+ A A-	CAA1 Caa2 Caa3	Kısa dönemli riski dahi oldukça yüksektir.	CCC+ CCC CCC-
BAA1 Baa2 Baa3	Orta derecelidir. Uzun vadede risklidir. Spekülative özellikler taşırlar.	BBB+ BBB BBB-	CA C	Tamamen spekülative. Geri ödeme hemen hemen imkansızdır. En düşük kalite. En yüksek risk	CC C

Faiz oranlarının düşürülmesi yönündeki açıklamaya bu dış tepkilerden başka, yoğun bir şekilde iç tepkiler de gelmiştir. 1991-1993 döneminde açık veren kamu bütçesinin finansmanı için gerekli olan tahvil ve bono satışı, faiz oranlarının düşük düzeyde belirlenmesi nedeniyle yapılamamıştır. Faiz oranlarını düşürmek amacıyla iç borçlanma piyasasına ihale iptalleri, bono arzına limit getirilmesi ve %5 gelir vergisi ile müdahale edilmesi sonucu iç borçlanma piyasası yok olma noktasına gelmiş, piyasanın iç dinamiklerini dikkate almayan bu iç borçlanma politikası dış dengedeki bozulma ve değerli kur politikası ile birleşince ülke bir kriz ortamına girmiştir (Bahçeci, 1997:80). Kamu kağıtları ile ilgili bir diğer yanlış uygulama ise ellerinde kamu kağıdı bulunanların elde ettikleri kazançlara vergi konmasıdır. Bunun sonucunda tahvil ve bonolardan yeterli finansman sağlanamaması nedeniyle Merkez Bankası kaynaklarına çok fazla başvurulmuştur. Zaten Merkez Bankası'nın bu dönemde etkin bir para politikası uygulamasını etkileyen en önemli faktörlerden biri para politikasının maliye politikasının güdümü altında kalmasıdır. Kamu açığının maliye politikası ile kontrol altına alınması yerine finansman yöntemi olarak Merkez Bankası kaynaklarına başvurulması enflasyonu arttırmıştır. Hazine'nin uyguladığı bu borçlanma politikası ile Merkez Bankası'nın para politikası amaçlarının birbiriyle çatışması ortaya önemli sorunlar çıkarmıştır (Kansu, 2004:159-165).

Faiz oranlarının düşmesi yabancı paraya olan talebi arttırmıştır. 1993 yılının sonunda, siyasi otorite yabancı paraya olan talebi, önce uluslararası rezervleri satarak kırmayı, sonra da spekülative sermayeyi İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'na (İMKB) yönlendirerek sınırlandırmayı beklemekteydi. Ancak İMKB'nin faizlerin düşürülmesi sonucunda spekülative sermayeyi çekecek derinlikte olmaması, 5 Nisan öncesinde paranın Borsa yerine döviz alımına yönelmesi sonucunu vermiştir. Hükümet yüksek faizli kamu borçlanmasına gitmeyerek bunalımı körüklemiştir. TCMB'nin piyasaya döviz sürerek döviz kurlarına denge sağlamaya yönelik faaliyetleri de başarıya ulaşamamış, ekonomi giderek kötüleşmiş, döviz ve mali piyasalarda belirsizlik ve dalgalanmalar baş göstermiştir (Yentürk, 2005:143; Karluk, 2005:460). Bu belirsizlik ortamında gecelik faizler çok yüksek seviyelere ulaşmıştır.

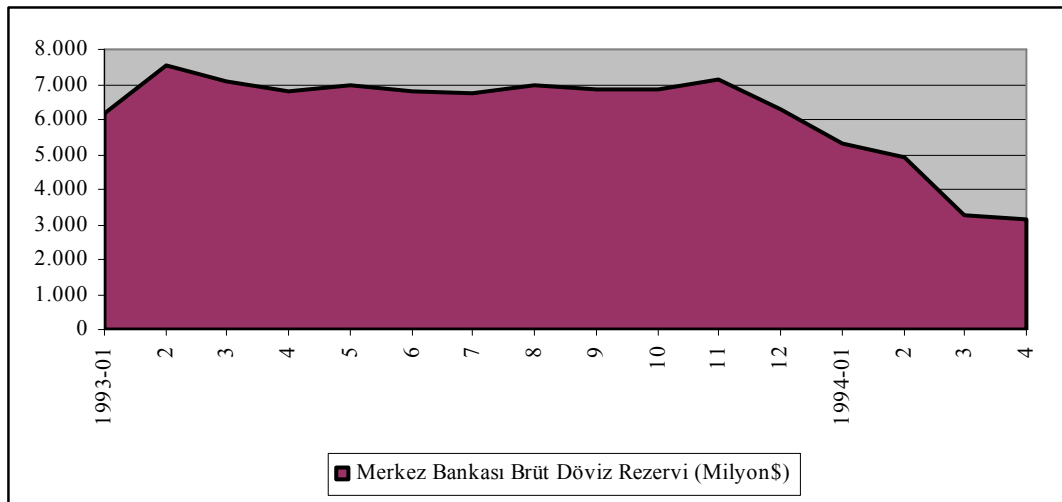

Kaynak: www.tcmb.gov.tr verilerinden çizilmiştir.

Grafik 35: Gecelik Faizde En Düşük, En Yüksek ve Ortalama Oranlar

Grafik 35 bize interbank para piyasasında gecelik faiz oranlarının en düşük, en yüksek ve ortalama değerleri hakkında bilgi vermektedir. Eylül 1993 tarihinden Aralık 1994 tarihine kadar geçen süreci gösteren grafiğimizde açıkça görüldüğü gibi, 5 Nisan Krizi öncesinde özellikle Mart Ayı'nda gecelik faiz oranları çok yüksek düzeylere ulaşmıştır.

Gecelik faiz oranlarında artışla beraber Merkez Bankası rezervleri de önemli miktarda azalmıştır

Kaynak: TCMB verilerinden çizilmiştir.

Grafik 36: Merkez Bankası Brüt Döviz Rezervleri (Bitiş)

Grafik 36’da görüldüğü gibi 1993 yılı başında yaklaşık altı milyar dolar civarında olan Merkez Bankası brüt döviz rezervleri, kısa bir süre zarfında ani bir şekilde üç milyar dolar seviyelerine kadar gerilemiştir. Bunun temel nedeni yabancı paraya olan aşırı talebi kırmak için uluslararası rezerv satımının artırılmasıdır.

Sönmez (2003:344)’e göre, ortaya çıkan finansal kriz seksenli yılların sonlarından itibaren uygulamaya konulan denetimsiz finansal serbestleşmenin kaçınılmaz sonucudur. 1993 yılına gelindiğinde ortaya çıkan tablonun ana öğeleri şöyle sıralanabilir: Hızlı büyüme, yüksek enflasyon, yüksek dış ticaret açığı ve cari açık, hızlı ve kısa vadeli dış borçlanma, hızlı iç borçlanma, geniş bütçe açığı ve kamu açığı baskısı, artan borç servisi. Böyle bir ortamda enflasyonu düşürmek ve ekonomide istikrarı sağlamaya yönelik olarak 5 Nisan Kararları alınmıştır.

7.4.2. Kararların Amaç ve Niteliği

5 Nisan İstikrar Programı, öncelikli olarak kısa vadede bozulan dış dengeyi ve döviz piyasalarını yeniden istikrara kavuşturmayı, orta vadede mali piyasalardaki istikrarsızlığın temel nedeni olan kamu açıklarını azaltmayı ve enflasyonu düşürmeyi, uzun vadede ise sürdürülebilir bir büyüme oranına ulaşmayı amaçlamıştır (Bahçeci, 1997:93).

5 Nisan Kararları kısa vadeli hedefler için ortodoks şok tedavisi öngören, uzun vadeli hedefleri için de heterodoks-aşamalı politikalar içeren karma tedbirler demetidir (Şahin, 2002:225). Yani, 5 Nisan Kararları ne tam heterodoks ve ne de tam ortodoks kararlardır. Kararların çapaları olarak önce maaşlar, bir süre sonra döviz kuru ve yüksek faiz oranları nedeniyle de banka kredileri düşünülebilir (Parasız, 1998:380). Döviz kurunun çıpa olarak seçilmesi önemlidir. Çünkü, döviz kurundaki bir dalgalanma ve değerlenmeyi halk enflasyonun göstergesi olarak kabul etmektedir. Bu nedenle, ekonomik birimlerdeki enflasyonist beklentileri azaltmak ve halkın programa desteğini sağlamak açısından kurların nominal çıpa olarak seçilmesi anlamlıdır.

5 Nisan İstikrar Programı IMF tipi istikrar programlarına benzemekle birlikte, uluslararası kuruluşların öngördüğü bir program değildir. Programın hazırlanması IMF gözetiminde olmamıştır. 5 Nisan Kararları’nı takiben Mayıs 1994 tarihinde IMF ile yapılan görüşmeler sonucu on dört aylık bir stand-by düzenlemesi ile program

bazı performans kriterleri çerçevesinde kabul ve destek görmüştür. Ancak, Program IMF tarafından hazırlanmadığı için programın işleyişini sağlayacak yeterli dış kaynak sağlanamamıştır (Bahçeci, 1997:98). Son olarak, 5 Nisan Kararları'nı 24 Ocak Kararları'ndan ayıran temel özelliklerden biri sadece mal ve emek piyasalarına yönelik olmayıp, 1989 yılından itibaren dış dünyaya açılan sermaye piyasaları ile para ve döviz piyasalarını da dengelemeye yönelik olmasıdır.

7.4.3. Kararlar: Konjonktürel ve Yapısal Önlemler

5 Nisan Krizi fiyatlar arasında (enflasyon-faiz-kur) denge sağlanmaya çalışılırken çıkmış olmasına rağmen, asıl sorun reel ekonomiden kaynaklanan dengesizliklerin nominal fiyat göstergelerine yansımalarıdır. Yani ekonominin krize sürüklenmesinin temelinde nominal dengesizlikler değil, yapısal dengesizlikler bulunmaktadır (Bahçeci, 1997:84).

Krizin önüne geçebilmek için istikrar tedbirlerinin yanı sıra yapısal reformları da içeren bir programın uygulanması hususunda IMF ile görüşmelerde bulunulmuş ve sonuçta on dört aylık bir zaman dilimi için stand-by düzenlemesi yapılmıştır. Bu miktarın beş taksit halinde kullanılması öngörülmüştür (Ener ve Demircan, 2004:115).

Ekonomide istikrarı sağlamak için alınan önlemleri genel olarak ekonomide bozulan dengeleri yeniden kurmaya ve istikrarı sağlamaya yönelik önlemler (konjonktürel önlemler) ile yapısal iyileştirmeyi ve uzun vadeli kalıcı istikrarı hedefleyen önlemler olarak gruplandırabiliriz.

7.4.3.1. Ekonomide Bozulan Dengelerin Yeniden Tesisine Yönelik Önlemler

Bu önlemler kamu maliyesini disipline etmeye yönelik, harcamaları azaltıcı, gelirleri arttırıcı önlemler, döviz kuru, para, ücret ve fiyat politikaları ile Merkez Bankası, sermaye piyasası ve bankacılık sektörü ile ilgili önlemlerden oluşur.

Öncelikle krizin temel nedenlerinden birini oluşturan kamu açıklarının azaltılması için gelirlerin arttırılması ve harcamaların azaltılması yönünde kararlar alınmıştır. Bu doğrultuda öncelikle kamu gelirlerinin arttırılması için, KİT ürünlerine bir defalık yüksek oranda zamlar yapılmış ve altı ay süreyle bir daha zam

yapılmayacağı ilan edilmiş ve bu yolla halkın enflasyon beklentisinin kırılmasına çalışılmış; yeni vergi düzenlemeleri yapılmış ve bu çerçevede ekonomik denge vergisi, net aktif vergisi, ek gayrimenkul vergisi, ek motorlu taşıtlar vergisi gibi yeni vergiler uygulamaya girmiş; akaryakıt tüketim vergisinden bütçeye aktarılan pay %50'den %75'e çıkarılmış; devletin elinde bulunan sosyal tesis, kamp ve lojmanların kira bedelleri rayiç düzeylerine çıkarılmış; 12 KİT'in yıl sonuna kadar kısmen veya tamamen özelleştirilmesi ve özelleştirilemeyenlerin de kapatılması kararlaştırılmıştır (Karakayalı, 2003:194-195). Kamu giderlerinin azaltılmasına yönelik olarak, tüm kamu projelerinde kısıntıya gidilmesi; tarım politikalarının değiştirilerek yapılan mali desteklerin azaltılması ve KDV iadelerinin aylık ödenmeleri yerine yıllık olarak ödenmesi; kamu hizmetlerinin yürütülmesi için gerekli mal ve hizmet alımlarının sınırlandırılması; kamu kesimine personel ve geçici işçi alımının durdurulması; çalışanların maaşlarına beklenen enflasyon oranında zam yapılması öngörülmüştür.

Fiyat, ücret ve döviz kurlarına yönelik olarak, döviz kurunun hedeflenen enflasyon oranına göre değişmesini amaçlayan bir kur politikası izlenmesi ve spekülative hareketlere izin verilmemesi; döviz kurlarının serbest piyasa koşullarında belirlenmesi; KİT ürünlerinin fiyatlarına yapılacak yüksek oranlı zamdan sonra bir süre zam yapılmaması; faiz oranlarının artışı sağlanarak kurlardaki artışın önüne geçilmesi; toplu iş sözleşmelerinde geriye doğru endekslemeden vazgeçilmesi ve ileriye dönük bir bakış açısı getirilmesi kabul edilmiştir (Parasız, 1998:368).

Ödemeler bilançosu açıklarını kapatmaya yönelik Türk Lirası %60 civarında devalüe edilmiş; ihracatın arttırılması için Eximbank ve ihracat sigortası kapsamının iki milyar dolara çıkarılması; yabancı sermaye için uygun ortam oluşturulması kararlaştırılmıştır (Şahin, 2002:230-231).

Merkez Bankası, bankacılık sektörü ve sermaye piyasasına yönelik olarak da, Hazine ve diğer kamu kuruluşlarının Merkez Bankası'ndan kaynak kullanımına sınırlama getirilmesi ve Merkez Bankası'nın daha özerk yapıya kavuşturulması; Merkez Bankası'nın para politikasını fiyat, ücret ve kur politikasıyla uyumlu şekilde yürütmesi; Merkez Bankası'nın parasal büyüklükler üzerindeki kontrolünü arttırabilmek için mevduat münzam karşılığı ve dispoñibilite uygulamalarının yeniden düzenlenmesi; sigortaya tabi tasarruf mevduatı üst sınırının arttırılması; yeni finansal araç olarak gayri menkul yatırım fonları ve gayri menkul yatırım

ortaklıklarının faaliyetlerini düzenleyici tebliğlerin çıkartılması ve repo işlemlerine ilişkin yeni düzenlemelerin tamamlanması öngörülmüştür (Parasız, 1998:369).

7.4.3.2. Yapısal İyileştirmeyi Hedefleyen Önlemler

5 Nisan Kararları ile birlikte ekonomik kalkınmayı hızlandırmaya ve yapısal sorunları çözmeye yönelik olarak KİT'lerin özelleştirilmesinin önündeki yasal ve kurumsal engellerin kaldırılması ve gerekli düzenlemelerin yapılması; kamu bankalarının özelleştirilmesinin hızlandırılması; borç yükü altında olan ve özelleştirilemeyen KİT'lerin kapatılması; sosyal güvenlik kuruluşları reformu kapsamında özel sağlık ve emeklilik sigortasının teşvik edilmesi; prim gün sayısı ve prim oranlarının arttırılması; emeklilik yaşının arttırılmasına yönelik çalışmaların hızlandırılması; tarımda destekleme fiyatlarının dünya fiyatlarındaki gelişmeler göz önünde bulundurularak belirlenmesi ve tarımın doğrudan desteklenmesi yerine dolaylı yollardan desteklenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca tarımsal destekleme alımı daraltılmış, hububat, şekerpancarı ve tütün dışındaki diğer tarım ürünleri destekleme kapsamından çıkarılmıştır (Bahçeci, 1997:95).

7.4.4. Kararların Değerlendirilmesi ve Kriz Sonrası Süreçte Yaşanan Gelişmeler

Türkiye Ekonomisi 1994 yılı başında yaşadığı kriz sonucunda yıllık yüzde altı civarında bir üretim kaybı yaşamış, Türk Lirası dolar karşısında aşırı değer kaybetmiş (yüzde elliden fazla), Merkez Bankası'nın sahip olduğu rezervlerin yaklaşık yarısı erimiş, faiz oranları ve enflasyon oranı aşırı derecede yükselmiş. Türkiye kamu maliye idaresinin "kötü yönetilmesi"nin yanında, finansal serbestleşme sürecine hazırlıksız girmesinin ve her türlü denetimden uzak mali piyasalarının spekülative davranışlarının getirdiği çok yüksek maliyetler sonucu istikrarsızlık ve kriz ortamı içine itilmiştir (Yeldan, 2003). Kamu borç stokunun giderek büyümesi hem bu krizi hazırlayan bir nedendir, hem de krizin giderek büyüttüğü özel kesim rizikolarının da bedelinin karşılığı olduğu bir sonuçtur. Aynı zamanda kamu harcamalarını arttırıcı politikaların krizi atlatabilmede etkili bir araç olarak kullanılmasının önündeki başlıca engel olmuştur (Kazgan, 2005:13). Bir anlamda 5 Nisan 1994 Krizi, Türkiye'de yönetim hatasından çıkmış, buna karşılık

etkin kriz yönetimi oluşmamış, bu süreçte siyasi otorite tamamen pasifize olmuştur (Çelebi, 2004:20).

5 Nisan Kararları uygulamaya konulduktan sonra ilk aylardaki olumlu etkileriyle programın kısa vadeli hedeflerine ulaşılmış, fakat uzun vadede sürdürülebilir bir büyüme trendine girilememiştir (Bahçeci, 1997:100).

Kararların uygulama sonuçlarına bakıldığında, Türk Lirasının devalüe edilmesi ve daha sonra kurların serbest piyasa koşullarına terk edilmesiyle dış ticaret göstergelerinde kısa bir süreliğine de olsa iyileşme sağlanmıştır. İhracat artışı ve ithalatın yavaşlaması sonucunda özellikle 1994 yılında dış ticaret açıkları azalmıştır.

Tablo 19: Türkiye 1993-1999 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Yıllar	İthalat (milyon\$)	İthalat %	İhracat (milyon\$)	İhracat %	Dış Ticaret Dengesi (milyon\$)
1993	29 428	28,7	15 345	4,3	-14083,3
1994	23 270	-20,9	18 106	18,0	-5164,1
1995	35 709	53,5	21 637	19,5	-14072,0
1996	43 627	22,2	23 224	7,3	-20402,2
1997	48 559	11,3	26 261	13,1	-22297,6
1998	45 921	-5,4	26 974	2,7	-18947,4
1999	40 671	-11,4	26 587	-1,4	-14084,0

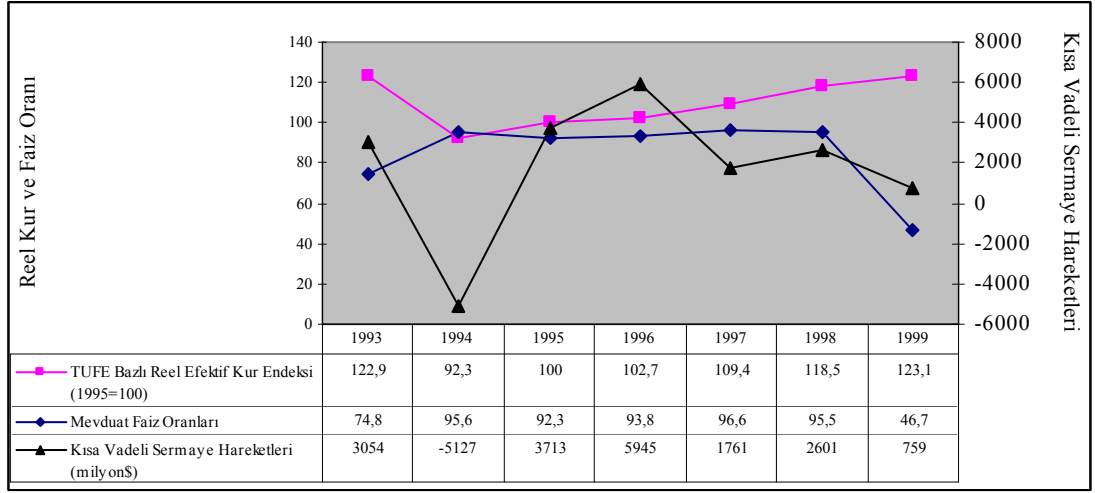
Kaynak: DİE (2005) İstatistik Göstergeleri: 1923-2004 verilerinden derlenmiştir.

Tablo 19'daki verilerden görüldüğü gibi programın uygulandığı ilk yıl dış ticaret dengesi açısından istenilen iyileşme sağlanmış, ancak sonraki dönemde durum tersine dönmüş, ithalat tekrar yükselmeye başlamış ve dış ticaret dengesi açıkları yeniden artış göstermiştir.

Pakette krizin temel nedenlerinden biri olan, kısa dönemli sermaye girişlerine yönelik herhangi bir radikal nitelikte siyasi karar yer almamıştır. Kriz sonrası dönemde de kısa dönemli sermaye girişlerine yüksek kazançlar sağlanmaya devam edilmiştir. Bunun sonucunda Türk Lirasının değer kazanması, yüksek faiz oranları, dış ticaret açıklarında artış ve dolarizasyon gündemde kalmış ve ekonominin sonraki dönemlerde yeniden kriz sürecine girmesinde etkili olmuştur (Yentürk, 2005:145).

Grafik 37'de görüldüğü gibi kriz sürecinde ani bir şekilde ülkeden çıkış yapıp ekonomik göstergeler üzerinde bozucu etkiler ortaya çıkaran kısa vadeli sermaye hareketleri, kriz sonrası dönemde ülkeye tekrar giriş yapmış, yabancı sermaye girişlerinin fazla olması nedeniyle ulusal para tekrar değer kazanmıştır. Özellikle

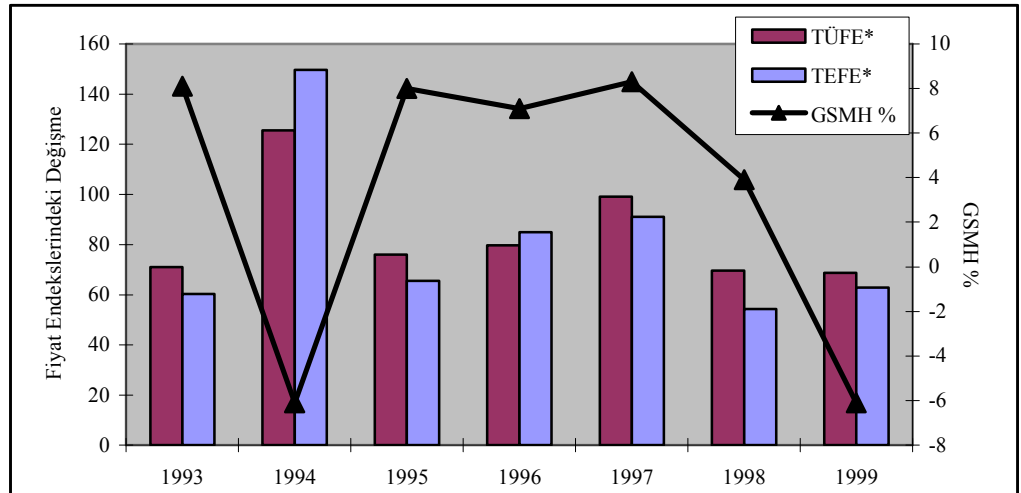
yüksek reel faiz oranları, bir yandan üretime yönelik yatırımlara olan talebi azaltarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemiş, sermayenin genel olarak üretime yönelik ekonomik faaliyetlerden uzaklaşmasına, spekülatif kazanç peşinde koşarak finansal aktiviteye kaymasına yol açmıştır (Erçel, 1999).

Kaynak: TCMB verilerinden çizilmiştir.

Grafik 37: 1994 Krizi Öncesi ve Sonrası Ekonomik Göstergeler

Kararların fiyatlar üzerindeki olumlu etkisi de uzun süreli olmamış, enflasyon yeniden yükselişe geçmiştir. Fiyatların yüksek seviyelerde olmasına karşın büyüme hızı da istikrarlı bir seyir takip etmemiştir.

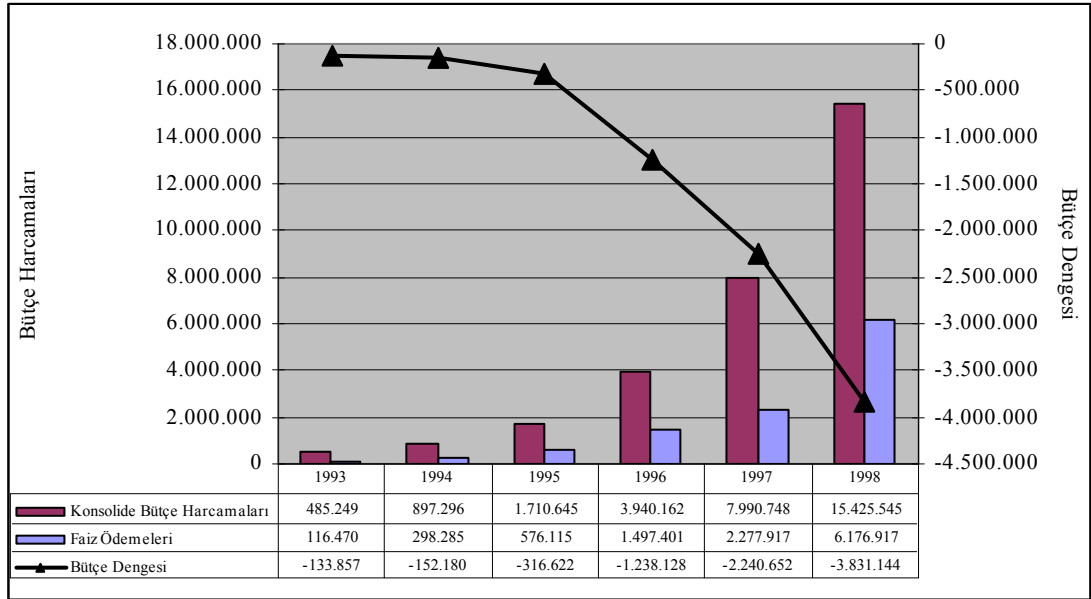
* 12 aylık yüzde değişim

Kaynak: Hazine verilerinden çizilmiştir.

Grafik 38: Fiyat Endekslerinin ve GSMH'nın Gelişimi (1993-1999)

Kriz döneminde fiyatlar üç haneli rakamlar seviyelerine yükselirken, gayri safi milli hasıla rekor bir seviyede düşme göstermiş ve ekonomi -6,1 oranında küçülmüştür. Daha sonraki dönemlerde gayri safi milli hasıla artış eğilimine girerken, fiyatlar yine yüksek düzeylerde seyretmiştir. Yani, kriz sonrası dönemde %7-8 gibi çok yüksek bir hızla büyüyen ekonomiye rağmen, sağlam ve istikrarlı ekonomik yapı oluşturulamamış, enflasyon düşürülemediği (Karluk, 2005:469).

5 Nisan İstikrar Paketi'nde, 1995 yılı için uygulamaya konan ek refah vergisi geçici bir gelir artışına neden olsa dahi, güçsüz koalisyon hükümetinin yeterli kararlılığı gösterememesi nedeniyle gerekli vergi reformları gerçekleştirilememiştir. Bunun sonucunda gerekli gelir artışı sağlanamamış ve bütçe açığı yine yüksek düzeylerde seyretmiştir (Yentürk, 2005:148).

Kaynak: DİE (2005) İstatistik Göstergeleri: 1923-2004 verilerinden derlenmiştir.

Grafik 39: Konsolide Bütçe Göstergeleri: 1993-1998 (milyar TL)

Bütçe dengesi kriz sonrası dönemde bozulmuş ve açıklar artmış, buna karşılık bütçe harcamaları içinde faiz ödemelerinin payı yükselmiştir. 1993 yılında 116 trilyon TL olan faiz ödemeleri, 1998 yılına gelindiğinde yaklaşık 6176 trilyon TL seviyelerine çıkmıştır.

5 Nisan Kararları'nın parasal göstergeler üzerindeki etkileri oldukça dikkat çekicidir. Uygulanan sıkı para politikası sonucu ilk altı ayda rezerv para dışında emisyon ve dar tanımlı para arzı limitlerine uyulmuştur. Ancak sonraki aylarda net iç

varlık hedeflerinde ay içlerinde önemli dalgalanmalar ortaya çıkmış, özellikle rezerv para ve Merkez bankası net dış varlıları 1995 yılında çok yükselmiştir (Bahçeci, 1997:101).

Sonuç olarak, 5 Nisan İstikrar Programı kısa vadeli hedefleri gerçekleştirmiş olsa dahi, uzun vadeli yapısal hedefleri gerçekleştirmede başarısız olmuştur. Bunun temel nedenleri (Şahin, 2002:236; Bahçeci, 1997:102-103):

1. Programın hazırlanmasında ve uygulanmasında çok geç kalınmıştır.
2. Alınan tedbirler kısa sürede uygulamaya konulmamıştır. Ayrıca uygulamada kararlı davranılmamış, programı hazırlayan ve uygulayanlar dahi kendi içlerinde anlaşamamışlardır.
3. Programda öngörülen bazı harcama kısıtıcı önlemler uygulanmadığı gibi, gelirleri arttırıcı bazı tedbirler de uygulamaya girememiştir. Yani, sıkı maliye politikasından ödünler verilmiş, bütçe açığının artışı kontrol edilememiştir.
4. Sıkı para politikasına ilk aylar dışında devam edilememiş, Merkez Bankası'nın döviz rezervlerindeki hızlı artıştan kaynaklanan parasal genişleme sterilize edilememiştir.
5. Hükümet, özelleştirme ve iyileşme şansı olmadığı için kapatmayı düşündüğü kuruluşları, çalışanların ve halkın tepkisinden çekinerek kapatamamıştır.
6. Yapısal reformlar, yürütmeye yönelik bazı aksaklıklar ve hukuki altyapının eksikliği nedeniyle kısa sürede gerçekleştirilememiş, bu nedenle reformlardan beklenen başarı sağlanamamıştır.
7. Dönem boyunca net dış borç ödeyici konumda olunması istikrar sürecini olumsuz etkilemiştir. Yeterli dış kaynağın sağlanamaması ve sağlanan dış yardımın da çok sınırlı olması kamu maliyesiyle ilgili hedeflerin gerçekleştirilmesini olumsuz etkilemiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, 1994 krizi çok şiddetli fakat kısa süreli olmuştur. 1992 ve 1993 yıllarının yaz aylarında Avrupa para piyasalarındaki karışıklığa ve rakip ülkelerdeki devalüasyonlara izlenen "sıcak parayı çekme" politikasının etkisi karışmıştır. Bu iki unsur Türkiye'nin dış piyasalarda rekabet gücünü kaybetmekte olduğu beklentisini yaratmıştır. Buna bir de hükümetin faiz oranlarını indirme politikası eklenince, devalüasyon beklentisinin tetiklediği 4,2 milyar dolarlık sermaye kaçıışı Türkiye'nin sıkı para piyasasını ve borsasını altüst

etmiştir (Kazgan, 2002a). Bu doğrultuda alınan kararlar, kısa vadeli politika önlemlerinden yapısal reformlara kadar çok kapsamlı bir alanda düzenlemeler getirmiştir. Ancak iç ve dış baskılar sonucunda yapılabirlik çalışması olmadan alınan bu kararlar, hükümetin niyet ve arzularını içeren bir ‘niyet mektubu’ özelliğini taşımıştır (Karluk, 2005:463).

Sonuçta “popülist” niteliği ağır basan bir politikalar demeti olan bu kararlar, ekonomide durgunluğa neden olmuş, mal piyasasındaki talep daralması ekonomideki tüm sektörleri olumsuz etkilemiş ve halkın ortalama refah seviyesi düşmüştür.* Hepsinden önemlisi Türkiye 1985 yılından bu yana IMF’siz yaşamaya alışmışken, yeniden IMF’ye muhtaç hale gelmiştir (Karluk, 2005:468).

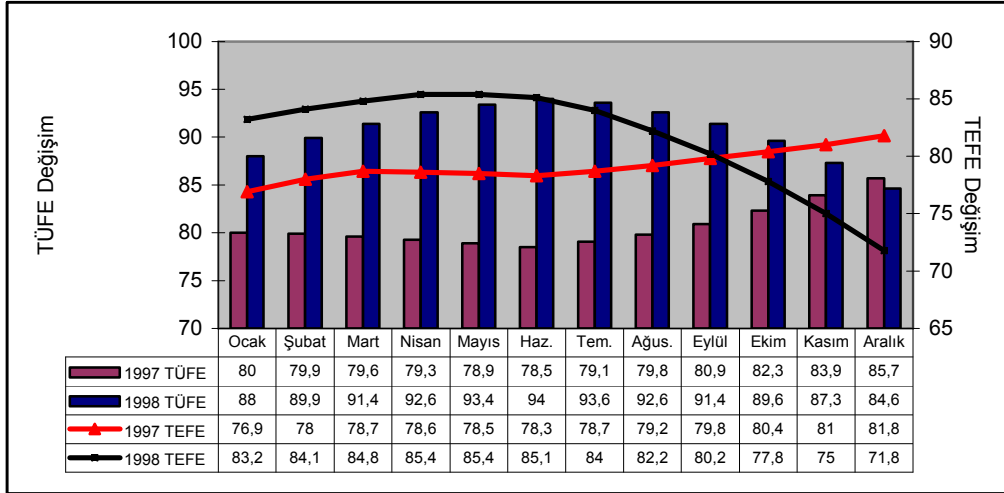
7.5. Yakın İzleme Anlaşması: Amaç ve Unsurları

Türkiye ekonomisinde Asya ve Rusya Krizi’nin etkileri tam olarak ortaya çıkmadan kararlaştırılan Yakın İzleme Anlaşması 26 Haziran 1998 tarihinde IMF ile imzalanmış ve Temmuz Ayı başında uygulamaya konulmuştur. Daha sonraki stand-by düzenlemesine geçişte bir köprü görevi görmesi amaçlanan anlaşma ile kamu finansmanın güçlendirilmesi, destekleyici ve iyi koordine edilen bir para politikasının izlenmesi ve yapısal sorunların çözümü yoluyla enflasyonun kalıcı şekilde düşürülmesi amaçlanmıştır. Fon destekli olmayan bu anlaşma ile, ekonomik yönetim tekrar ve fiilen IMF’nin gözetimi altına sokulmuştur.

On sekiz ay süreli bu program kapsamında IMF uzmanlarının her üç ayda bir Türkiye ekonomisinin genel göstergeleriyle ilgili olarak belirlenen hedeflere ilişkin gelişmeleri gözden geçirmesi ve elde edilen sonuçların kamuoyunun bilgisine sunulması kararlaştırılmıştır (Karluk, 2005:473).

Program temelde maliye politikaları ve doğrudan para arzının denetlenmesiyle 1998 yılında beklenen enflasyonun yüzde elli olacağı hedefiyle yürürlüğe girmiştir. Yılın başından itibaren programın kararlılıkla uygulanması sayesinde enflasyonda bir önceki yıla kıyasla bir düşüş meydana gelmiştir (Kazgan, 2005:234).

* Kişi başına düşen GSMH 1993 yılında 3056 \$ iken, 1994 yılında 2161 \$’a düşmüştür.

Kaynak: TÜİK verilerinden çizilmiştir.

Grafik 40: On İki Aylık Ortalamalara Göre TÜFE ve TEFE Değişim Oraları

Grafik 40'da görüldüğü gibi Yakın İzleme Anlaşması sonucunda hem TÜFE hem de TEFE oranlarında 1997 yılına oranla bir miktar gerileme kaydedilmiştir. Bu gerilemenin temel nedenleri, ekonomik büyüme hızının düşmesi, petrol ve hammadde fiyatlarının gerilemesi, enflasyonu düşürmek amacıyla hazırlanan para politikasına saygı gösterilmesi ve kamu ürünleri fiyatlarının baskı altında tutulmasıdır (Göktaş, 2000:223). Fakat yine de gerçekleşen rakamlar hedeflenen oranın (%50 enflasyon hedefi) çok üzerinde yer almıştır.

Enflasyon hedefi dışında 1998'de ilk altı ay için hedeflenen değişken olan rezerv paranın yerine net iç varlıklar hedef alınmıştır (Yıldırım, 2003:89). Bu hedeflere yönelik para politikası önlemleri arasında TCMB'nin Hazine'ye vereceği avansın bütçe harcamalarının %15'inden %3'ü seviyesine inmesi, bankaların net pozisyon açıklarının %50'den %30'a indirilmesi, tarıma Ziraat Bankası'nca uygulanan faiz oranlarının fon maliyetini karşılama oranının sağlanması; maliye politikası önlemleri arasında ise bütçedeki faiz dışı fazlanın GSMH'nin %4'ünün üzerine çıkarılması, kamu kesimindeki ücret artışları ve destekleme fiyatlarının hedef enflasyon oranının altında tutulması, faiz giderlerinden stopaj vergisi alınması ve vergi kaçaklarını azaltıcı idari önlemlerin getirilmesi; döviz kuru politikasına yönelik olarak kurların hedef enflasyon oranı ile sınırlandırılması; yapısal önlemlere yönelik olarak da özelleştirmeye hız verilmesi ve bir vergi reformu yapılması yer almaktadır (Kazgan, 2005:235).

1998 yılı verilerine bakıldığında enflasyonun durağanlaşması, rezervlerin istikrarlı bir seviyede tutulması, bütçe temel dengesinin güçlendirilmesi, uluslararası tahvil piyasasında tekrar borçlanmanın sağlanması olumlu gelişmeler sayılabilir (Yıldırım, 2003:89-90). 1998 yılı sonunda gerçekleşen ekonomik verilere bakıldığında ise, uluslararası alanda yaşanan bunalıma rağmen göstergeler olumlu olarak kabul edilebilir. Bu dönemde GSMH büyüme hızı bir önceki yıla kıyasla %8,3'den %3,9'a düşmüş, fakat yine de ekonomide bir büyüme sağlanabilmiş; cari işlemler bilançosunda 2.638 milyon dolarlık açık 1.984 milyon dolarlık fazlaya dönüştürülmüş; hem iç hem de dış borç oranlarında ciddi bir artış meydana gelmemiş, iç borcun GSMH'ya oranı %21,4'den %21,7'ye çıkmış, dış borcun GSMH'ya oranı %43,74'den %46,66'ya yükselmiş ve reel kurda altı puanlık bir artış meydana gelmiştir. Bu olumlu göstergelere karşılık özel nihai tüketim harcamaları azalmış, gayri safi sabit sermaye yatırımı oluşumu negatif seviyelere düşmüştür (Kazgan, 2005:235).

7.6. Yakın İzleme Anlaşması'ndan Stand-by Düzenlemesine Geçiş

1998 yılı Temmuz Ayı başında uygulamaya konulan Yakın İzleme Anlaşması ile 1998 yılı ekonomik göstergelerinde sağlanan iyileşmeye karşılık, 1999 yılında ortaya çıkan bazı iç ve dış gelişmeler sonucunda ekonomide istikrarsızlıklar tekrar had safhaya ulaşmıştır. Bu yıl içinde iki büyük deprem meydana gelmiştir. Ayrıca Asya ve Rusya Krizi'nden Türkiye ekonomisi hem doğrudan hem de dolaylı yollardan olumsuz şekilde etkilenmiştir. Uzakdoğu'da başlayan ve Rusya'ya sıçrayan krizin Türkiye'yi etkileyeceği belli iken gerekli önlemler alınmamış ve krizin olumsuz etkilerinden kaçınılamamıştır. Bu dönemde ekonomiyi olumsuz etkileyen diğer unsurlar (Kızılyalı, 1999:11);

1. Uzakdoğu ülkeleri devalüasyon yaparken, Türkiye istikrar programı uğruna rekabet gücü elde edebilmek için gerekli %30 civarında devalüasyonu yapmamıştır.
2. Tekstil ve turizm sektörlerine verilen cömert teşviklerle pazar, rekabet gücü hesaba katılmadan ölçsüz genişlemiştir.

3. Açık ekonomi teranesiyle ithalat ve sınır ticareti yoluyla dampingli ve kaçak mallar Türkiye'yi istila ederken, Türk ihracatı kotalarla, dampinglerle engellenmiştir. Dış turizm sektörü de yine baskı altında tutulmuştur.
4. Türkiye ölü yatırımlar, bitmemiş inşaatlar ve gösteriş yatırımları ülkesi haline gelmiştir

Yine bu dönemde, Abdullah Öcalan'ın yakalanması üzerine uluslararası basında yer alan "Türkiye'ye gitmeyin" yönündeki haberlerle Asya ve Rusya Krizi sonrasında duraklayan ihracata, turizm gelirlerinin azalması eklenmiş ve kamu borç yükü önemli oranda artmıştır. Ayrıca Marmara ve Düzce depremleri de ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir.

18 Nisan 1999 tarihinde yapılan genel seçimler sonunda iktidara gelen hükümet, önceki hükümetin IMF'yle yaptığı Yakın İzleme Anlaşması'nı yeterli görmeyip bir stand-by düzenlemesi yapma yoluna girmiştir (Kazgan, 2004:446-447).

Yabancı piyasalarda ülkenin kredibilitesinin arttırılması, borçlanmada büyük oranda yurtiçi kaynaklara başvurma zorunluluğundan kurtularak faiz oranlarının düşürülmesi ve borçlanmanın yarattığı mali baskının giderilmesi için taze kaynak sağlanması amacıyla böyle bir düzenleme yapılması gündeme gelmiştir. Yani, hükümeti IMF ile stand-by düzenlemesi imzalamaya yönelten ana etken iç borç gereksiniminin yol açtığı yüksek faizler, dış borç sağlamada karşılaşılan zorluklar ve yüksek faizlerin boğduğu ekonomik ortamdır (Göktaş, 2000:224; Ongun, 2001:13).

Yeni bir stand-by düzenlemesi yapılması amacıyla IMF'yle yapılan görüşmeler sonrasında 9 Aralık 1999 tarihinde verilen niyet mektubu ile şekil alan ve 22 Aralık 1999 tarihinde onaylanan stand-by düzenlemesi doğrultusunda hazırlanan istikrar programı, 2000 yılı başında uygulamaya konulmuştur. Düzenleme kapsamında IMF, 64 maddelik niyet mektubu karşılığında, üç yıl için 4 milyar dolarlık kaynak sağlamayı taahhüt etmiştir.

Programda enflasyon hedefine ulaşılabilmesi için gerekli ve önemli faktörlerden biri kamuoyunun hükümetin programı sürdüreceğine dair güveninin tam olmasıdır. Hükümetin kredibilitesi programın sürdürülmesini kolaylaştırırken aksine, hükümetin programın sürdürülmesini riske atacak tutarsız politikalar uygulaması sorun yaratacaktır. Tutarsız politikalar hem programın istenen amaca ulaşmasını engelleyecek hem de hükümet açısından kredibilite kaybı yaşanacaktır (Kansu,

2004:172). Bu nedenle, bu istikrar programında daha önceki programlardan farklı olarak programa halkın desteğinin sağlanması ve programın kredibilitesinin artırılması amacıyla psikolojik unsurlara özel önem verilmiş ve bu amaçla da “enflasyonla mücadele” ögesine dikkat çekilmek istenmiştir. Bu amaçla hazırlanan program kamuoyuna “2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı” olarak duyurulmuştur.

7.6.1. Programın Amaç ve Unsurları

Türkiye 1999 yılının sonlarına doğru ekonomik açıdan son derece karamsar bir görünüm sergiliyordu. Bu dönemde ekonomik büyüme -6,1 oranında olmuş, enflasyon %70'e ulaşmış, bütçe açıkları büyümüş ve taşınamaz bir noktaya gelmiş, hazine faizlerinin yıllık ortalama bileşik faiz oranı %106'ya ulaşmıştır. Ayrıca yaklaşık otuz yıldır iki haneli yüksek enflasyon yaşayan Türkiye'nin, sonraki aşamada hiperenflasyona geçmesi kaçınılmaz olmuştur (Eğilmez ve Kumcu, 2004:384). Bu koşullarda hazırlanan ve uygulamaya konulan programın temel amaçları IMF'ye verilen niyet mektubunda:

1. Programın uygulanması döneminde yapısal reformlarla desteklenen ve birbirleriyle tutarlı, güçlü, itibarlı ve süreklilik arz eden para, maliye, gelir ve döviz kuru politikalarının uygulanması sonucunda TÜFE enflasyonunun 2000 yılı sonunda %25, 2001 yılı sonunda %12 ve 2002 yılı sonunda %7 düzeylerine indirilmesi,
2. Artan kamu kesimi borç gereksiniminin bir sonucu olarak çok yüksek düzeylerde gerçekleşen reel faiz oranlarının makul düzeylere çekilmesi ve bu yolla ekonomik faaliyetlerin canlanmasını sağlamak,
3. Ekonomideki düşük ve istikrarsız bir eğilim gösteren büyüme potansiyelinin artırılması,
4. Ekonomideki kaynakların daha verimsiz alanlarda kullanılması yerine daha etkin ve daha adil şekilde dağılımını sağlamak,
5. Özelleştirmeye ivme kazandırılması ve böylece ekonomide verimsiz şekilde kullanılan kamu iktisadi kuruluşlarının daha verimli şekilde çalışmasını sağlamak şeklinde açıklanmıştır.

Tablo 20: 2000-2002 Dönemi Stand-by Düzenlemesi Temel Hedefleri

	2000	2001	2002
IMF Kredisi (milyar\$)	1.5	1.5	1
Reel Ekonomi			
Reel GSMH Büyüme %	5.6	5.2	5.8
Yurtiçi Talep %	6.5	5.0	5.5
TÜFE Yıl Sonu %	25.0	12.0	7.0
TEFE Yıl Sonu %	20.0	10.0	5.0
Gayri Safi Milli Tasarruflar (GSMH %)	20.4	19.5	19.5
Gayri Safi Milli Yatırımlar (GSMH %)	24.4	23.3	23.2
Tasarruf-Yatırım Dengesi (GSMH %)	-4.0	-3.8	-3.7
Kamu Finansmanı			
Bütçe Dengesi (GSMH %)	-12.6	-6.0	-2.2
Temel Denge (GSMH %)	3.9	5.3	5.6
Devlet Borçları (GSMH %)	60.1	58.8	57.0
Konsolide Kamu Sektörü			
Temel Denge (GSMH %)	2.2	3.7	3.7
Konsolide Kamu Borçları (GSMH %)	57.9	56.6	54.6
Para ve Kredi			
M2YR Yıl Sonu %	41.1	28.9	22.0
Özel Sektöre Kredi Yıl Sonu %	38.0	28.9	22.0
Ödemeler Dengesi			
Dış Ticaret Dengesi (GSMH %)	-7.1	-7.2	-7.0
Cari İşlemler Dengesi (GSMH %)	-1.8	-1.6	-1.5

Kaynak: Ener ve Demircan, 2004:126.

Yukarıda sıralanan amaçlara bakıldığında, Türkiye ekonomisinde uzun yıllardır mevcut olan ve hazırlanan birçok programla istikrar kazandırılması amaçlanan, fakat aradan geçen süre zarfında öngörülen iyileşmenin sağlanamadığı ekonomik problemler, bir kez daha yeni bir programla amaç olarak tespit edilmiştir. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için program şu unsurlara dayandırılmıştır;

1. Enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası izlenmesi,
2. Sıkı maliye politikası takip edilerek faiz dışı fazlanın artırılması,
3. Programda öngörülen yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özellikle özelleştirmenin hızlandırılması,
4. Bu üç unsurun enflasyon ve reel faizler üzerinde ortaya koyacağı katkıyı destekleyecek ve ekonomik birimlere uzun vadeli bir bakış açısı kazandıracak, enflasyonun düşürülmesine odaklanmış para ve döviz kuru politikası takip edilmesi şeklinde sıralanabilir.

Bu amaç ve unsurlar göz önünde tutulduğunda Enflasyonu Düşürme Programı öne çıkartılan öncelikler ve kullanılan politika araçları bakımından döviz kuruna dayalı bir istikrar programıdır. Ancak psikolojik bir toplumsal ortamı yaratmaya çalışması yönüyle de “yarı heterodoks” bir program olarak nitelendirilebilir (Yıldırım, 2003:86).

7.6.2. Programın Politika Hedefleri

2000 yılı istikrar programı döviz kuru politikası, para politikası, maliye politikası ve gelirler politikasını içeren konjonktürel hedefler ile yapısal önlemleri kapsayan bir politikalar bütününden oluşmaktadır. Bu programla birlikte üç yıllık dönemde hangi politikaların izleneceği önceden kamuoyuna duyurulmuştur.

7.6.2.1. Döviz Kuru Politikası Hedefleri

Programda döviz kurunun çıpa görevi görmesi kararlaştırılmıştır. Programdaki kur çıpası Türkiye'nin alışık olduğu kur rejiminin özel bir halidir. 1980 öncesi dönemde, döviz kurlarında ender ama büyük oranlı değişikliklerle çalışan sabit kur rejimi benimsenmiştir. 1980 sonrası dönemde ise, çapraz kurlardaki dalgalanmaların artması ve geçmişte yaşanan büyük cari denge sorunlarının önüne geçebilmek için kurun enflasyon oranıyla paralel olması için hareketli sabit kur rejimine geçilmiştir. 1994 krizi sonrasında yazılı olmayan “enflasyon kadar devalüasyon” kuralı ile hareket halinde olan sabit kur uygulaması sistematik hale getirilmiştir. Dolayısıyla, 2000 yılında uygulamaya konan kur çıpası piyasaların iyi bildikleri bir rejimin geçmişe kıyasla daha düşük nominal devalüasyon oranları ile uygulanması anlamına gelmektedir (Akat, 2004:57).

Kur politikasının özelliği, bir yıllık süreyi kapsayacak şekilde $1\$/0,77$ Euro'dan oluşan döviz kuru sepetinin günlük olarak açıklanmasıdır. Döviz kurlarının önceden ilan edilmesiyle uzun yıllardır devam eden yüksek ve kronik enflasyonun önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Ekonomik birimlerin enflasyonist beklentilerinin aşağı çekilmesi için döviz kurlarının önceden ilan edilmesi, bu yolla ekonomik birimlerin önlerini görmeleri kararlaştırılmıştır.

Döviz kuru politikasının üç yıllık programın uygulanma döneminde iki farklı rejim altında yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Program uygulamaya girdikten sonra

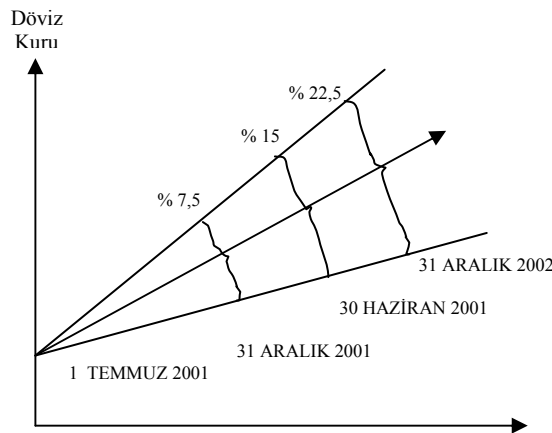
geçen ilk on sekiz aylık süreçte yani, Ocak 2000-Haziran 2001 döneminde “enflasyon hedefine yönelik kur sepeti”; ikinci on sekiz aylık dönemde yani Temmuz 2001-Aralık 2002 döneminde ise, “kademeli olarak genişleyen bant rejimi”ne geçilmesi öngörülmüştür. İlk yıl için %20 enflasyon hedefi ile uyumlu olarak döviz kuru sepeti artış oranının %20 olması öngörülmüştür.

Tablo 21: Ocak-Aralık 2000 Dönemi İçin Öngörülen Döviz Kuru Sepeti Artış Oranı

	Ay Sonu Kur Sepeti Değeri (1\$+0,77 Euro)	Kümülatif Artış Oranı
1999 Aralık	959 020.46	-
2000 Ocak	979 159.89	2,1
Şubat	999 722.25	4,244
Mart	1 020 716.42	6,433
Nisan	1 038 068.59	8,243
Mayıs	1 055 715.76	10,083
Haziran	1 073 662.93	11,954
Temmuz	1 087 620.55	13,410
Ağustos	1 101 759.61	14,884
Eylül	1 116 082.49	16,377
Ekim	1 127 243.31	17,541
Kasım	1 138 515.75	18,717
Aralık	1 149 900.90	19,904

Kaynak: Erçel, 1999.

İkinci on sekiz aylık dönemde uygulanması planlanan bant rejiminde bandın 1 Temmuz 2001-31 Aralık 2001 döneminde %7,5, 1 Ocak-30 Haziran 2002 döneminde %15 ve 1 Temmuz-31 Aralık 2002 döneminde %22,5 genişletilmesi kararlaştırılmıştır.

Şekil 17: 2000Yılı Programıyla Öngörülen Olan Bant Rejimi (1 Temmuz 2001-31 Aralık 2002)

7.6.2.2. Para Politikası Hedefleri

Para politikası uygulamasının Merkez Bankası'nın önceden açıkladığı fiyatlarla kendisine getirilecek tüm döviz satın alması, yani piyasaya döviz karşılığı Türk Lirası verilmesi şeklinde yürütülmesi öngörülmüştür.

Programda sabit döviz kuru politikasının tercih edilmesiyle Merkez Bankası'nın aktif bir para politikası takip edebilme olanağı elinden alınmıştır. Bir anlamda, para kurulu sistemi benzeri bir program uygulanması nedeniyle Merkez Bankası'nın artık dışarıdan girecek döviz miktarınca ekonomiye likidite vermesi kararlaştırılmıştır.

Kısa dönemli dalgalanmalar dışında tüm para tabanı ödemeler dengesi tarafından belirlenecek ve faiz oranları tamamen piyasa tarafından şekillendirilecektir. Böylece para talebindeki artış faiz oranlarını arttırırken, dışarıdan sermaye girişi ülkenin likidite ihtiyacını karşılayabilecektir. Girişlerin etkisiyle faiz oranlarının düştüğü durumda, bu kez sermaye geri dönecek, böylece mali piyasalar dengelenecektir (Kazgan, 2005:239).

Sermaye akımları, faiz oranlarında hızlı düşüşe imkan vermek ve sermaye girişlerini devam ettirecek büyük faiz oranı farklılıklarını engellemek üzere sterilize edilmeyecektir (Yentürk, 2005:88).

Para politikası yansımalarının Yakın İzleme Anlaşması'nda olduğu gibi Merkez Bankası bilançosunda yer alan büyüklükler vasıtasıyla takip edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu açıdan net iç varlıklar kalemine "tavan", net uluslararası rezervler kalemine de "taban" limiti getirilmiştir*. Ayrıca net iç varlıklar kaleminin yüzde ± 5 oranında dalgalanması kararlaştırılmıştır.

* **Para Tabanı** = Emisyon+Türk Lirası Zorunlu Karşılıklar+Serbest Tevdiat Kalemleri

Net İç Varlıklar = Kamu Sektörüne Açılan Nakit Krediler (net) + Fon Hesapları+Banka Dışı Kesimin Mevduatı + Bankalara Açılan Nakit Krediler + Açık Piyasa İşlemleri + Değerleme Hesabı + IMF Acil Yardım Takip Hesabı + Diğer

Net Dış Varlıklar = Net Uluslararası Rezervler + Net Orta Vadeli Dış Krediler + 2 Yıl ve Üzeri Vadeli Mevduatları içeren Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesapları + Türk Savunma Fonu hesabının dahil edildiği Diğer Kalemi

Net Uluslararası Rezervler = Brüt Döviz Rezervleri (Altın Mevcudu, Efektif Deposu ve Muhabir Hesapları) + Brüt Uluslararası Yükümlülükler (Döviz Alacaklıları, Akreditif Bedelleri, Kısa Vadeli Dış Krediler, Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesaplarının İçindeki Orijinal Vadesi 1 Yıl Olan Mevduatlar, Bankaların Döviz Mevduatları ve Uluslararası Para Fonu Hesabı) + Vadeli İşlemler (net) Kalemi

Tablo 22: Programda Merkez Bankası Bilanço Büyüklüklerine Getirilen Kısıtlamalar

	Net İç Varlıklar (trilyon TL)	Net Uluslararası Rezervler (milyon\$)
30 Eylül 1999	-1400,5	17 923
31 Aralık 1999	-1200,0	12 000
31 Mart 2000	-1200,0	12 000
30 Haziran 2000	-1200,0	12 750
30 Eylül 2000	-1200,0	12 750
31 Aralık 2000	-1200,0	13 500

Kaynak: Erçel, 1999.

Son olarak para politikasının etkisini görmek amacıyla uluslararası rezervler 2000 yılının ilk yarısına kadar performans kriteri, bu tarihten sonra da gösterge hedef olarak tespit edilmiştir. Net iç varlıklar kalemi ise 2000 yılı boyunca performans kriteri olarak tespit edilmiştir.*

7.6.2.3. Maliye ve Gelirler Politikası Hedefleri

9 Aralık 1999 tarihinde IMF'ye verilen niyet mektubu ile programın temel unsurlarını oluşturan maliye politikası ve gelirler politikasına ilişkin hedefler belirtilmiştir. Sıkı bir maliye politikasının ve enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikasının takip edilmesinin öngörüldüğü niyet mektubunda, maliye politikasına ilişkin olarak bazı vergi yasalarında değişiklikler yapılması, sermaye gelirleri ve bazı servet unsurlarının vergilendirilmesi öngörülmüştür. Program vergi uygulamaları vasıtasıyla gelirlerin arttırılması ve harcamaların kısılmasının yanı sıra, kamu finansmanında kalıcı bir iyileşmeyi hedeflemektedir. Kamu kesiminde bütçe disiplininin sağlanması reel faizlerdeki düşüşle birlikte, kalıcı bir faiz dışı fazlaya ulaşılması hedeflenmiştir.

* **Performans Kriteri:** Programın öngörüldüğü gibi işlediğine dair en önemli göstergedir. Rakamsal olabileceği gibi, yapısal performans kriterleri de olabilir. Herhangi bir performans kriterine uyulmaması durumunda programın devam edebilmesi için IMF icra direktörlerinin onayı gerekmektedir.

Gösterge Hedef (Endikatif Hedef): Programın başarısı için kritik öneme sahip değişkenlerin izlenmesi için kullanılır. Ancak bunlar hükümetin doğrudan kontrol edebilecekleri değişkenler değildir. Eğer bu hedefler tutturulamazsa programın devamı için IMF İcra Direktörleri'nin onayına gerek yoktur. Ancak böyle bir durum programın iyi işlemediğine dair bir gösterge olarak kabul edilir.

Tablo 23: Kamu Sektörü Dengesine Yönelik Program Hedefleri (kümülatif, katrilyon TL)

		Faiz Ödemeleri ve Özelleştirme Gelirleri Hariç		Faiz Ödemeleri Hariç, Özelleştirme Gelirleri Dahil		Faiz Ödemeleri Dahil, Özelleştirme Gelirleri Hariç
2000 Mart	Performans Kriteri	1550	Gösterge Hedef	2150	Gösterge Hedef	-6000
Haziran	“	2600	“	3850	“	-12 150
Eylül	“	3900	“	5900	“	-15 850
Aralık	“	4500	Performans Kriteri	9100	“	-18 750

Kaynak: 09.01.1999 Tarihli Niyet Mektubu

Tablo 23'deki veriler 2000 yılı sonu itibariyle özelleştirme gelirleri hariç faiz dışı kamu sektörü fazlasının 4,5 katrilyon TL'nin altına inmemesi, özelleştirme gelirleri dahil edildiğinde bu büyüklüğün 9,1 katrilyon TL düzeyinde gerçekleşmesi ve kamu sektörü açığının 18,8 katrilyon TL'yi aşmaması anlamına gelmektedir (Kadıoğlu ve diğerleri, 2001:2-3).

Gelirler politikası ile ilgili olarak asgari ücret ve memur ücret artışlarının hedeflenen TÜFE enflasyon hedefi ile aynı olması öngörülmüştür. Ancak, 2000 yılının ilk yarısında enflasyon oranı %15'i geçecek olursa, Temmuz Ayı'nda memur maaşlarının TÜFE enflasyon oranı ve %15 arasındaki fark kadar daha arttırılması kabul edilmiştir. Yıllık kira artışlarının da enflasyon oranı ile uyumlu olması kararlaştırılmıştır.

7.6.2.4. Programın Yapısal Reformlara İlişkin Hedefleri

2000 İstikrar Programı'nda yer alan yapısal reform hedefleri (Ener ve Demircan, 2004:130):

1. Sosyal güvenlik sisteminin daha sağlıklı şekilde sürdürülmesi, işsizlik sigortası uygulanması, birikmiş borçların tasfiyesi, sağlık ve emeklilik fonlarının ayrılması ve bireysel emeklilik fonlarının kurulması hedeflenmiştir.
2. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun kurulmasıyla bankacılık sisteminin şeffaflaştırılması, Avrupa Birliği standartlarına uyum, mali

sistemin piyasa koşullarına göre çalışmasının temini ve mevduat seviyesinin makul düzeylere çekilmesi öngörülmüştür.

3. Devletin ekonomideki rolünün azaltılması, ekonominin rekabete açık ve etkin şekilde işleminin sağlanması, KİT'lerin devlet bütçesi üzerindeki yükünün azaltılması özelleştirme kapsamında belirlenen temel hedeflerdir.
4. Kamu mali yönetiminin yeniden yapılandırılması kapsamında gerçekçi bir bütçenin hazırlanması ve denetimin sağlanması, ekonomik etkinliğin ve şeffaflığın geliştirilmesi, vergi sisteminin iyileştirilmesi, kamu sektörü borçlanma gereğinin azaltılması ve bütçe dışı fonların tasfiyesi amaçlanmıştır.

7.6.3. Krize Gidilen Süreçte Ekonomik Göstergelerin Durumu

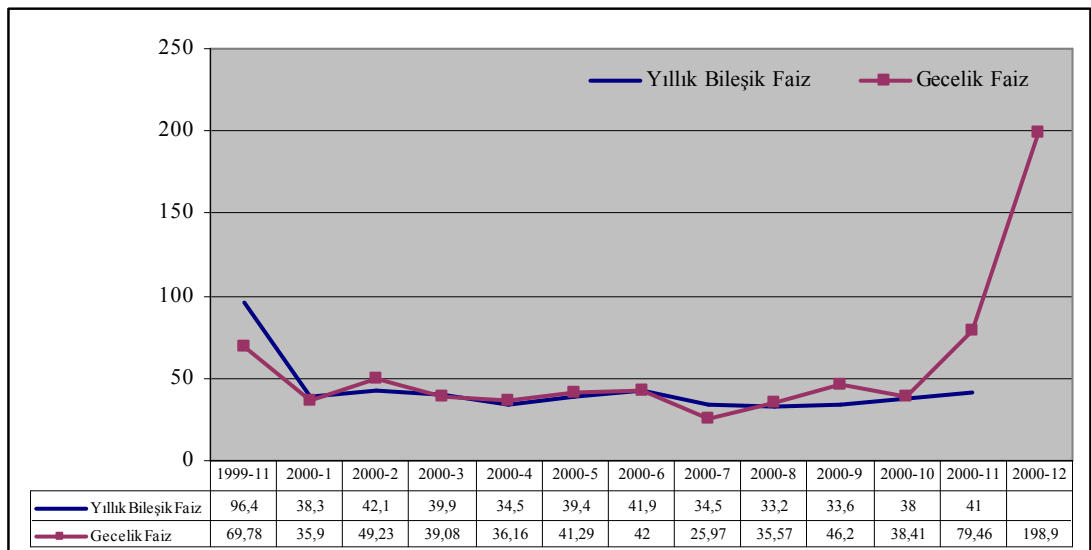
2000 yılı programı dış şokların olmadığı varsayımı altında iki tür risk taşımaktaydı. Birinci risk, diğer ülke programlarında karşılaşılan reform yorgunluğu ve mali reformların gerçekleştirilmesi için gerekli performans kriterlerinin yerine getirilememesiydi. Programın taşıdığı ikinci risk ise, ani bir para çıkışı sonucu piyasada oluşacak likidite gereksinimine merkez bankasının para ve kur programı gereği müdahale edememesi nedeniyle bankaların gecelik piyasalarda fonlama yapma imkanının daralması ve böylece bankaların kırılganlığının artmasıydı. Programın uygulanması aşamasında bu iki riskle de karşı karşıya kalınmış ve ekonomide büyük çaplı krizler meydana gelmiştir (Kansu, 2004:178).

Döviz kurlarını nominal çıpa olarak kabul eden ve bu yolla yüksek ve kronik bir seyir izleyen enflasyon oranlarını üç yıl içinde tek haneli rakamlar seviyesine indirmeyi planlayan enflasyonu düşürme programının, uygulamaya konulmasıyla yılın ilk sekiz ayında ekonomide olumlu havalar esmiştir. Ülkeye on milyardan fazla sermaye girişi olmuş, enflasyon yılın başlarında TEFE'de %66,7 seviyesinden yılın üçüncü çeyreğinde %48,4 seviyesine düşmüştür. 9 Aralık 1999 tarihinde IMF'ye verilen niyet mektubunda belirtilen hususlara, programın uygulanma sürecinde aynen uyulmuştur. Bu durum, IMF'ye verilen 10 Mart 2000 tarihli niyet mektubunda şu ifadelerle belirtilmiştir: "Programın yürürlüğe girmesinden bu yana olan politika gelişmeleri, 9 Aralık tarihli niyet mektubunda belirlenen hususlarla tamamen aynı çizgidedir. 1999 yıl sonu için öngörülen performans kriterleri geniş marjlarla

tutturulmuştur. Konsolide bütçedeki temel fazla GSMH'nın % 2'si civarında gerçekleşmiş olup, bu oran GSMH'nın %1,25'i olarak belirlenen hedefin çok üzerindedir”.

Ekonomi 2000 yılı içinde 1998 yılının ikinci yarısından itibaren girmiş olduğu daralma eğiliminden çıkarak tekrar istikrar ve genişleme yoluna girmiştir. GSYİH 2000 yılının ilk çeyreğinde reel fiyatlarda %5,6, ikinci çeyrekte %5,8, üçüncü çeyrekte %7,4 büyüme kaydetmiştir. GSYİH'nın bileşenleri içinde en hızlı gelişme ticaret ve sanayi sektörlerinde görülmüştür. (Yeldan, 2005:171).

Programın ortaya koyduğu olumlu etkiler sonucunda 1999 yılında ortalama %106'ya ulaşmış olan Hazine iç borçlanma yıllık bileşik faiz oranı Ocak 2000'de %38,3'e, interbank piyasası gecelik faiz oranı ortalaması ise Aralık 1999'da ulaşmış olduğu %69,97 seviyesinden %35,9 seviyesine gerilemiştir. Faizlerin bu kadar hızlı bir şekilde gerilemesi hangi nedenle olursa olsun enflasyonla mücadele açısından tehlikeli bir durumdur. Kur çıpasının başlangıçta kısmen değerli olan ulusal parayı aşırı değerlemesinin yanı sıra reel faizlerin de negatif bir süreç izlemesi tüketimi ve buna bağlı olarak tüketime dayalı ithalatı arttırmıştır. Yani, faizlerin gerilemesiyle ertelenmiş tüketimler devreye girmiştir. Bankaların düşük faizle önerdiği bireysel kredilerin desteğiyle tasarruflar tüketime kaymıştır. Ve sonuçta talep arttığı için enflasyonda beklenen düşüş sağlanamamıştır (Eğilmez, 2001).

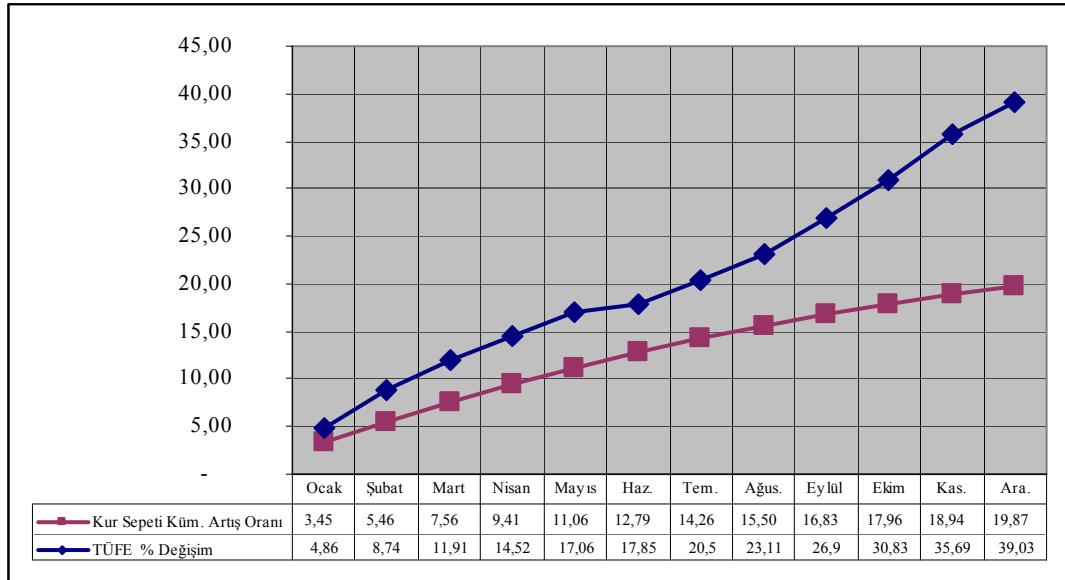

Kaynak: Uygur, 2001:7-11 verilerinden çizilmiştir.

Grafik 41: 2000 Yılında Yıllık Bileşik ve Gecelik Faizlerin Seyri

Programın başarıyla sürdürüldüğünün göstergesi enflasyonun belirlenen zamanlarda belirlenen düzeylere düşmesiydi. Ancak, bu hedefe ulaşmak yerine faizlerin daha da düşmesi sağlanmıştır. Hazine borçlanmasında ortalama faiz %38,1 ile (411 gün vade ile) enflasyonun altına düşmüştür; ticari bankaların vadesiz ticari ve tasarruf mevduatı faiziyse (1998’de %30) %6,8 ile dibe vurmuştur. TEFE yıllık ortalama %51,4 oranında artarken faizlerdeki bu düşüş reel olarak negatif faiz anlamına gelmektedir. Hükümet programı riske atarak faiz düşüşünün getireceği avantajları öncelikle tercih etmiştir (Kansu, 2004:188; Kazgan, 2004:448).

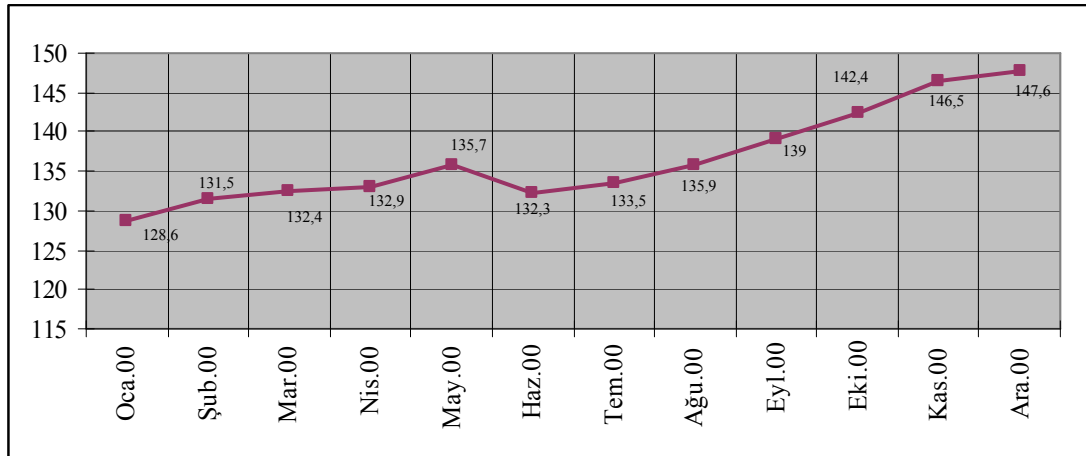
Böylece, programda döviz kuru sepetine ilişkin öngörülen yüzde yirmi artış hedefine ulaşılırken, bu orana paralel şekilde tespit edilen enflasyon oranı öngörülenin çok daha üzerinde gerçekleşmiştir. Program gereği Merkez Bankası’nın para arzını dışarıdan giren para miktarı kadar arttırması kuralı gereği artan para arzı, sterilizasyon yapılamaması nedeniyle ithal mallarına yönelik talepte artış ve enflasyonda yükselme gibi sonuçlar doğurmuştur. Bununla beraber tüketici kredilerindeki artış reel olarak önemli oranda yükselmiştir. Bu gelişmeler parasal genişleme, ithal mallarına yönelik talepte artış ve enflasyonda yükselme gibi doğal sonuçlar ortaya koymuştur (Toprak, 2001:185).

Kaynak: www.hazine.org.tr verilerinden çizilmiştir.

Grafik 42: 2000 Yılı Döviz Kuru Sepeti ve TÜFE Oranları

IMF ile yapılan anlaşma gereği verilen kredi desteği, uygulanan nominal döviz kuru çıpasının inandırıcılığı ve ekonomiye sıcak paranın çekilmesi için gerekli olan pozitif arbitraj getirisinin düşen faiz oranlarına rağmen devam etmesi sonucunda sıcak para girişi önemli oranda artmıştır (Boratav, 2001). Ancak, kısa vadeli sermaye hareketlerinin uzun vadede gelişme dinamiklerini tahrip etmenin ötesinde spekülasyon fırsatları yaratmak amacıyla finans piyasalarına ani giriş ve çıkışlar yaparak, zaten çok kırılgan olan bu piyasalarda çok büyük dalgalanmalara yol açabileceği göz ardı edilmiştir* (Şahinöz, 2001:8). Uygulanan döviz kuru politikasının etkisiyle kurlara ilişkin belirsizliğin ortadan kalkmış olması ve düşme eğiliminde olan faiz oranlarına rağmen Türkiye piyasasının yatırımcılara önerdiği pozitif getiri olanakları nedeniyle 2000 yılının ilk on ayında ülkeye 15.2 milyar dolarlık net yabancı sermaye girişi meydana gelmiştir (Hacıhasanoğlu, 2005:100). Döviz kuru ile fiyatlar arasında oluşan sapma, yani kur makasının açılması, TL'nin değerini giderek arttırmıştır. Aşırı değerlenmiş TL, kısa vadeli sermayeyi yurtiçine çekmek için bir araç olsa da, iç talebi arttırması yoluyla dış ticaret açıklarını ve cari açıkları önemli oranlarda arttırmıştır.

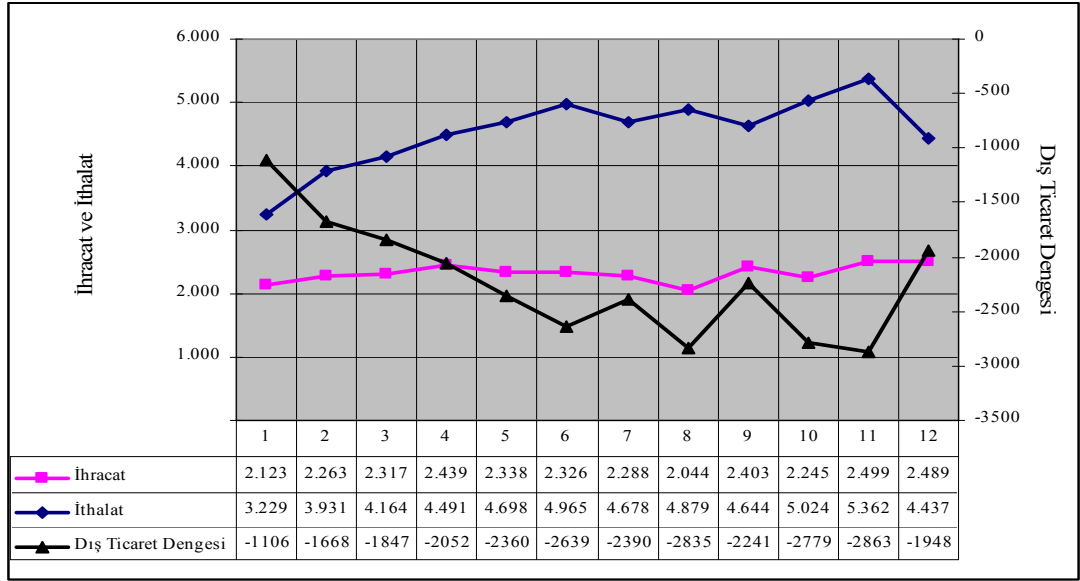
* 1995=100, Aylık, Orijinal Gözlem

Kaynak: TCMB verilerinden çizilmiştir.

Grafik 43: 2000 Yılı İçin TÜFE Bazlı Reel Efektif Kur Endeksi

* Sıcak paranın Türkiye'deki kazancını göstermek bakımından Ankara Ticaret Odası tarafından yapılan hesaplama göre, Eylül 2001'de 1 milyon dolar bozduran (1\$=1.590.000 TL) ve paranın TL karşılığı olan 1 trilyon 590 milyar lira yıllık %65 faiz ile bankaya yatıran bir spekülasyonun parası, 18 ay sonra Nisan 2003'de anapara faizi ile birlikte 4 trilyon 100 milyar liraya yükseliyor. Bu para ile aynı gün, günün dolar kuru olan 1 milyon 590 bin liradan 2 milyon 578 bin dolar alınıyor. Böylece bu spekülasyon on sekiz ayda 1 milyon 578 bin dolar net kar sağlıyor.

Dövizin TL karşısında nispi olarak ucuzlaması zaten yapısal olarak yüksek olan ithalat eğilimini iyice arttırmıştır. 2000 yılının ilk beş ayında ihracat %4,8 artarak 11,2 milyar doları bulmuştur. Buna karşılık ithalat, %37 oranında artarak 20,4 milyar doları bulmuştur. Böylece yılın ilk beş ayında dış ticaret açığı 9,2 milyar doları bulmuştur. 1999 yılında %72 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı 2000 yılında %55'in altına inmiştir.

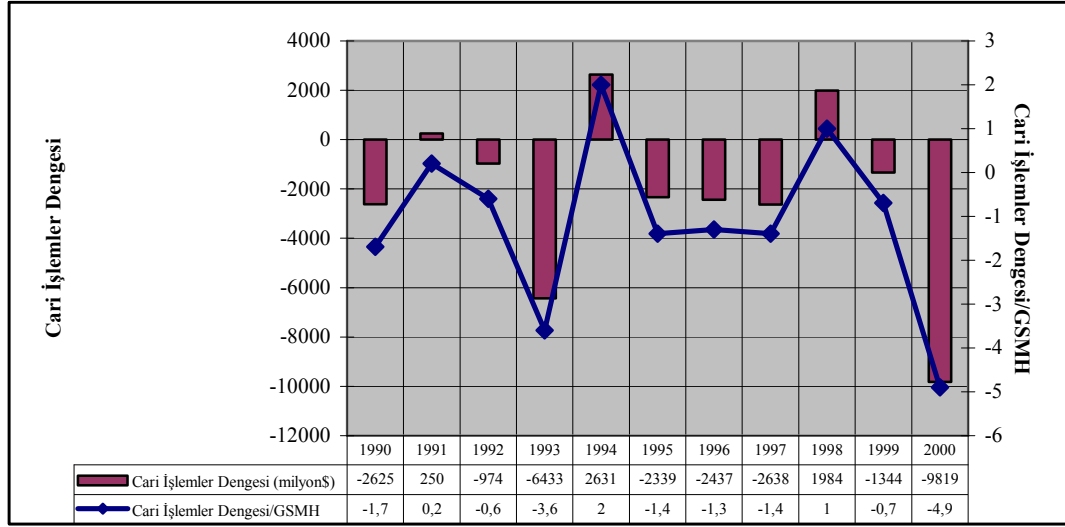

Kaynak: www.hazine.gov.tr verilerinden çizilmiştir.

Grafik 44: 2000 Yılı Dış Ticaret Göstergeleri (milyon dolar)

2000 yılında dış ticaret açıklarına paralel şekilde cari işlemler açığı da rekor bir düzeye çıkmıştır. Cari işlemler bilançosu açıklarının öngörülen hedefin çok üzerinde gerçekleşmesi programın geleceği üzerinde çok önemli tereddütler ortaya çıkarmıştır (Şahinöz, 2001:8-9). Bu konuda Stanley Fischer, gerçekleşen ve beklenen cari açığın büyük olmasını ülkenin devalüasyona davetiye çıkarması şeklinde açıklamaktadır (Enç, 2001:31).

Grafik 45 1990- 2000 yılları arasında Türkiye’de cari işlemler dengesini ve cari işlemler dengesinin GSMH’ya oranını göstermektedir. Burada görüldüğü gibi cari işlemler bilançosu açığı önemli oranda yükselmiş, ayrıca program hedeflerinde cari işlemler bilançosu açığının GSMH’ya oranı % 1,5-2 olarak öngörülmüşken yıl sonuna doğru GSMH’nın %5’ine ulaşması programın gidişatı hakkında ciddi endişelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kaynak: www.hazine.gov.tr ve Gökçe, 2005:18 verilerinden çizilmiştir.

Grafik 45: Cari İşlemler Hesabı (1990-2000)

Ülkede üretimi arttırıcı, istihdam yaratıcı enflasyonla mücadele programının borç ödemeye dayalı olması gerekirdi. Oysa 2000 yılı programı, yurt dışından elde edilecek kaynaklara ve özelleştirme gelirlerine bel bağlamıştır. Dışarıdan alınacak yeni borçlarla iç borçları ödeyerek ekonominin iyileştirilmesini düşünmek hatalı bir yaklaşımdır. Böyle bir uygulama ya ithalatı arttıracak ya enflasyonu körükleyecek veya döviz fiyatlarını düşürecektir. Bütün bu unsurlarda finansal riskleri yükseltecektir. Türkiye'nin ithalata değil ihracat yapmaya, hazırdan yemeye değil üretimi ve istihdamı arttırmaya ihtiyacı varken program dışarıdan borçlanmaya dayalı olduğu için yılın ilk altı ayında devletin iç borçları 7,3 katrilyon lira artarak 30 katrilyon lirayı aşmıştır. Bu dönemde dış borçlardaki artış 1,4 katrilyon lira olmuştur (Ertuna, 1999).

Kısaca, istikrar programında döviz kurunun çıpa olarak kullanılması ucuz dövizle dış yatırımı, halk açısından dolarizasyonu, ticarete bol borçlanmayı beraberinde getirmiştir. Ancak bir olumlu yanı düşen reel faizler sayesinde iç borç/GSMH oranının sabit kalmasıdır. Bir diğer etkisi 1999'daki GSMH gerilemesinin telafi edilmesidir. Nihayet programın temel amacı olan enflasyonun önüne geçilmesi sınırlı da olsa sağlanmıştır. Ayrıca bir dizi yeni vergi ve diğer önlemlerle kamu finansal dengesinde önemli iyileşmeler sağlanmıştır (Kazgan, 2004:449).

Sonuçta programla birlikte bazı göstergelerde kısmi bir iyileşme sağlanmışsa da ekonomide bir krizin ortaya çıkmasının önüne geçilememiştir. 22 Kasım 2000 tarihinde bir para krizi ortaya çıkmıştır.

7.6.4. Programın İlk Bunalımı: Kasım 2000 Krizi

Dünya konjonktüründe ciddi olumsuzlukların (başta petrol olmak üzere birincil enerji fiyatlarında ortaya çıkan artış, gelişmiş ülke ekonomilerinde ortaya çıkan gerileme ve bu gerilemeyle beraber düşen ihracat talebi gibi) yaşandığı bir dönemde uygulamaya konulan IMF programı, on bir ay gibi kısa bir süre içerisinde ekonomide ciddi bir kriz ortaya çıkarmıştır. Nihai amaç ekonomik istikrar olmasına rağmen, kısa sürede ekonomide bir krizin ortaya çıkmasıyla programa duyulan güven önemli ölçüde azalmıştır.

Kasım krizi bir anlamda bankacılık sektörünün içine düştüğü likidite problemlerinden kaynaklanmıştır. Kriz öncesinde birçok ekonomik göstergede programda öngörülen hedeflere tam olarak ulaşamamış olsa bile yine de bu krizi ortaya çıkaran en önemli unsur finans sektörü olmuştur.

Kriz öncesi kamu bankaları, mali yapılarının bozulmasına neden olan bir yapılanma içinde faaliyette bulunmuşlardır. Kamu bankalarına verilen tarım kesimi ile küçük ve orta boy işletmelerin desteklenmesi görevi sonucu oluşan zararlar zamanında ödenmemiş, ekonomik etkinliğe ters düşen müdahaleler, aşırı istihdam ve şubeleşme gibi sorunlar bu bankaların mali yapılarında ciddi bozulmalara neden olmuştur. Mali yapılarındaki bozulma ve verimsiz kaynak kullanımı sonucu kamu bankalarının kaynak ihtiyaçları artmıştır. Büyüyen kaynak ihtiyacının giderek artan oranda kısa vadeli ve yüksek maliyetli fonlarla karşılanması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Özel sektör bankaları ise, Rusya krizi sonrasında yaşanan olumsuz gelişmeler sonucu, takipteki alacaklarında ciddi bir artışla karşılaşmışlardır. Bu nedenle özel sektör bankaları, programa mali yapılarında zayıflama ile başlamışlardır. Yeni program döneminde ekonomide canlanmanın başlaması, özel sektör bankalarının karlılıklarının artmasını ve mali yapılarının belirli ölçüde düzelmesini sağlamıştır. Ancak, uygulanan program hedefleri doğrultusunda pozisyon alan özel sektör bankalarının üstlendikleri faiz ve kur riskleri, 2000 yılının ikinci yarısında ciddi boyutlarda artmıştır (TCMB, 2001 Yıllık Rapor:115).

Bu kriz, IMF'ye verilen 18 Aralık 2000 tarihli niyet mektubunda şu ifadelerle yer almıştır: “Kasım ayının son on günü ve Aralık ayı başlarında Türk mali piyasalarında çalkantıların yüksek olduğu bir dönem yaşanmıştır. Daha sonra Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu tarafından devralınan orta ölçekli bir bankanın (Demirbank)* finansal sorunları ve bu bankanın elinde tuttuğu geniş devlet tahvilleri stoğunu ikincil piyasada satması, başlıca piyasa yapımcılarının devlet kağıtları üzerindeki oranları açıklamalarını askıya almalarına yol açmıştır. Bu durum faiz oranlarının %100-200'e yükselmesine rağmen büyük çaplı bir sermaye çıkışını başlatmıştır... Bu olaylar uluslararası piyasaların gelişmekte olan ekonomilere olan olumsuz bakış açısı doğrultusunda 6 milyar dolarlık bir kayba yol açmıştır”.

Yukarıdaki ifadede yer aldığı gibi bankacılık sektöründe mevcut olan sorunlar istikrar programının işleyişinde önemli aksaklıklar ortaya çıkarmıştır. Zira, bu tür yapısal programların ilk önce finans sektörünü etkilemesi kaçınılmazdır. Bu nedenle mali sektörde ortaya çıkabilecek bazı olumsuzluklara karşı hazırlıklı olmak gerekmektedir. Ancak, program bankaların sorunlarına ilişkin herhangi bir ciddi tedbir veya takvim içermemiştir. 2000 krizine gelinirken bankaların finans kesimini tehdit eden sorunların belli başlıları likidite riskinin yüksek olması, öz kaynakların yetersizliği, donuk kredilerin tehlikeli boyuta ulaşması, yüksek kamu açıklarının uzun süre devam etmesi, para ikamesi ve açık pozisyon artışı, finansal sıklık, kamu bankalarının sektör içindeki ağırlığı, yüksek görev zararları, tasarruf mevduatına uzun süre devlet güvencesi tanınması, ahlaki risk, asimetrik bilgi, spekülasyon davranışlar ve politik risk şeklinde sıralanabilir (Sönmez, 2004:344; Demir ve Barışık, 2005:4).

Bankacılık sektöründeki sorunların iyice ağırlaştığı bir süreçte 18 Haziran 1999 tarihinde yürürlüğe giren 4389 sayılı Bankalar Kanunu bankacılık sektörünü rekabete açmayı, bankacılık sektörüne ilişkin olarak kabul edilen uluslararası kriterleri Türk bankacılık sektörüne taşımayı ve bankacılık sektörünün şeffaf çalışmasını sağlamayı hedeflemişse de bu düzenlemeler sektördeki sorunları

* Olay tarihinde Demirbank bankacılık sisteminin bilanço büyüklüğüne göre en çok bono taşıyan, en çok repo yapan ve en çok açık pozisyon bulunduran bankasıdır. 2000 yılında yapılan DİBS ihraçlarının yaklaşık %15'ini aldığı ve toplam DİBS stokunun %10'unu taşıdığı tahmin edilmektedir. Bu nedenle piyasalarda ortaya çıkan çalkantıdan ilk nasibini alan bankanın Demirbank olması doğaldır (Somçağ, 2006:108; Uygur, 2001:16).

gidermeye yeterli olmamıştır (Çolak, 2001:16). Ayrıca, program uygulanmadan önce beş bankanın TMSF'ye* devredilmesi de bankacılık sisteminin programın uygulanması sürecinde sorunlar çıkarmasını engelleyememiştir. İlave olarak 2000 yılındaki stand-by düzenlemesi için Aralık ayında yapılan müzakereler sırasında IMF batan bankaların dış borçlarının garanti altına alınması koşulunu getirmiştir. Banka mevduatlarına getirilen yüzde yüzlük garantinin yanında, uluslararası bankaların Türk bankalarındaki batık kredileri de ahlaki rizikonun ciddi etkileriyle birlikte garanti kapsamına alınmıştır. Böylece fazla istikrar arz etmeyen bir ekonomiye dış kaynak girişi artışının nedeni daha iyi anlaşılacaktır (Kansu, 2004:183-184).

Bankacılık kesimince hiçbir denetim veya yönlendirmeye tabi olmadan yürütülen kısa vadeli dış borçlanma bir yandan kamu harcamalarını iç borçlanma senetleri aracılığıyla finanse ederken, bir yandan da bankacılık kesimine spekülasyon bir arbitraj olanağı yaratmıştır. Yurtiçi bankaların uluslararası piyasalardan göreceli olarak daha düşük maliyetle temin ettikleri kaynakları TL kamu menkul kıymetlerine ve yurtiçi kredilere kanallandırmaları sonucunda bankaların “açık pozisyon” diye adlandırılan karşılıksız döviz yükümlülükleri hızla artmış, bu ise bankaların uluslararası finans piyasalarındaki kırılganlığını daha derinleştirmiştir. Mevduat sigortası ve sabit kurun bir arada olması yani hükümetin açık ve örtülü garantileri, bankacılık sisteminin kur sisteminin terk edilme riskini düşünmeden dövizdeki açık pozisyonlarını arttırmalarına neden olmuştur. 1999 Eylül ayı sonunda bankaların döviz net genel pozisyon sınırı (açık pozisyon) %50'den %30'a daha sonra da %20'e indirilmiştir. Ancak, Kasım 2000 öncesinde öngörülen seviyenin neredeyse on katı düzeyinde bir açık olduğu ve bunun uygunsuz vadeli işlemlerle kapatıldığı görülmüştür. Kısa vadede karlı olan bu politikanın, uzun vadede önemli derecede döviz kuru riski ve likidite riski taşıdığı göz ardı edilmiştir. Böylece bankacılık sistemi fonlanabilir kaynaklarını reel sektörden kamu iç borç senetlerine kaydırarak

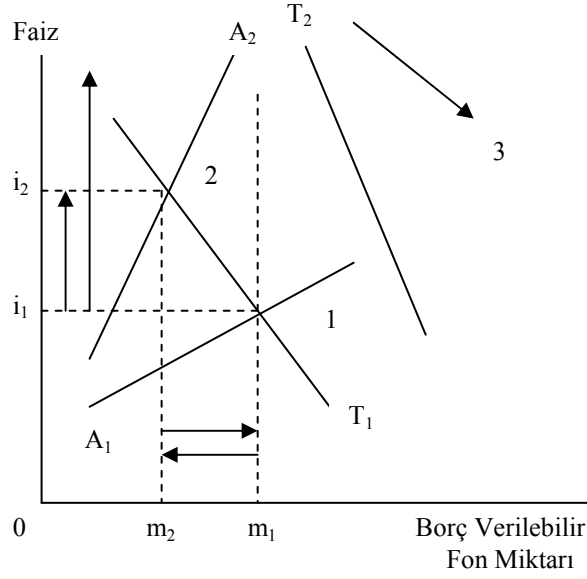
* Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu, tasarruf mevduatını sigortalamak amacıyla 22 Temmuz 1983 tarih ve 70 sayılı Bankalar Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuştur. Büyük ölçüde devleti fonlayan bankaları koruyan bu Fon'da koruma oranının %100'e çıkarılması ve bu uygulamanın uzun süre devam etmesi ahlaki risk sorununu ortaya çıkarmış ve bu çerçevede yüksek riskli alanlara kredi verme, bağlı bulunan holding bünyesindeki firmalara, banka sahip ve yöneticilerine yasal sınırın üstünde kredi verme, bazı varlıkları piyasa değerinin üstünde bir değerle rehin olarak kabul etme, mevduat tutarını daha düşük göstererek daha az munzam karşılık ve daha az disponibl değer tutma gibi sorunlara neden olmuştur (Demir ve Barışık, 2005:10).

bankaların asıl fonksiyonlarından giderek uzaklaşmalarına neden olmuştur (BSB, 2001:15; Yılmaz, 2005:163; Kazgan, 2005:249). Kamu açıklarının bankacılık sektörü tarafından kapatılıyor olması nedeniyle bankacılık sektörü etkin bir şekilde denetlenememiş, gerekli önlemler ve yasal düzenlemeler zamanında devreye sokulamamıştır. Bankacılık kesiminin açık pozisyonlarının artmasına karşılık bu açık pozisyonlar sayesinde kamunun fonlanması bu açığa göz yumulmasına yol açmıştır. Üstelik dışarıdan borçlanma sonucu artan ahlaki rizikonun tedirginlik yaratmaması amacıyla bankaların kısa vadeli yükümlülükleri devlet tarafından garanti altına alınmıştır. Bu da bankaları daha fazla borçlanmaya ve açık pozisyonlarını daha da arttırmaya yönlendirmiştir (Eren ve Süslü, 2001).

Kasım ayı başlarında bankalar yavaş yavaş açık pozisyonlarını, yabancılarda yıl sonu hesaplarını kapatma çabası içine girmişlerdir. Bu dönemde bankacılık kesimine yönelik düzenlemelerde birden hız kazanmaya başlamıştır. Bu gelişmeyle birlikte bankalar açık pozisyonlarını kapatmak için daha hızlı ve ani davranışlar içine girmiştir. Döviz alabilmek için likidite talepleri artmış, artan likidite talebi ise faiz oranlarının yukarı doğru hareketlenmesi sonucunu doğurmuştur. Faizlerde başlayan bu artış portföyünde yüksek miktarda hazine kağıdı bulunduran ve bunları repo işlemlerinde kullanan bankaları hızla sıkıntıya sokmaya başlamıştır. Likidite sıkıntısı çeken ve ellerindeki hazine kağıtlarını fonlamak zorunda olan bankalar büyük miktarlarda kayıplarla karşı karşıya kalmıştır. Bu aşamada bazı bankaların TMSF bünyesine alınacağı söylentileri bankaların kendi aralarındaki kredi hatlarını iptal etmelerine veya minimum düzeyde sürdürmelerine yol açmıştır. Bu gelişmeler sonucunda bankalar yüksek faizle de olsa likidite arayışına geçmiştir. Faizlerde ortaya çıkan bu hızlı yükselme ise hazine kağıtları ikinci el piyasasında işlem hacminin hızla düşmesine neden olmuştur (Akdiş, 2001:37). Kasım ayında interbank piyasasında gecelik ortalama %80.5'e, en yüksek olarak da %316'ya çıkmıştır.

Faizlerin yabancıların döviz talebiyle daha da yükselmesi hazine bonolarının teminat olarak kullanıldığı yurtdışı borçlanmalarında bankaları zarara sokmuş ve bu yolla alınan borçların geri ödenmesini gerektirmiştir. Zira, artan faizlerle beraber giderek değeri düşen bu bonolar yurtdışından alınan borçlara karşı teminat olabilme özelliklerini kaybetmişlerdir. Yurtdışı borçlanmalarını geri ödemek zorunda kalan

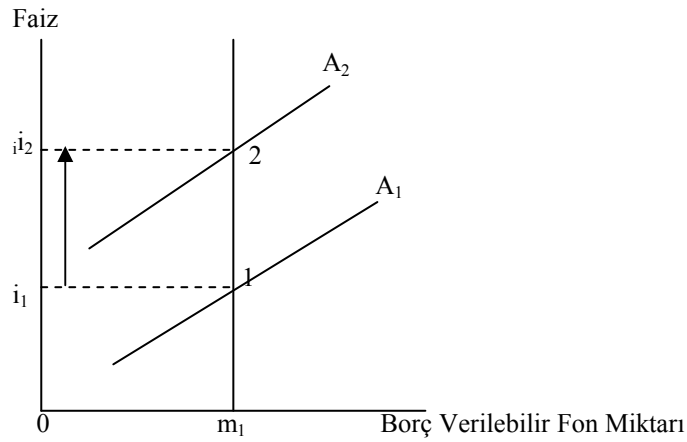
bankalar döviz ve dolayısıyla TL talebini daha da arttırmışlardır (Eğilmez ve Kumcu, 2004:394).

Kaynak: Eğilmez, 2001.

Şekil 18: Artan likidite Talebi ve Faiz Oranları

Şekil 18'de bankaların artan likidite talebi sonrasında faiz oranlarında meydana gelen artışı gösterilmektedir. Artan likidite gereksinimi sonrasında meydana gelen likidite talebi talep eğrisini T1'den T2'ye kaydırmıştır. Bu arada, bankaların aralarındaki kredi hatlarını iptal etmesi ile kredi arzı hızla daralmıştır. Yeni denge noktası şekilde gösterilmeyen 3 no'lu noktaya kaymıştır. Böylece faizler aşırı yüksek düzeylere sıçramıştır. Hazine bu spekülative ataklardan daha yüksek faizle borçlanabilir durumda çıkmıştır.

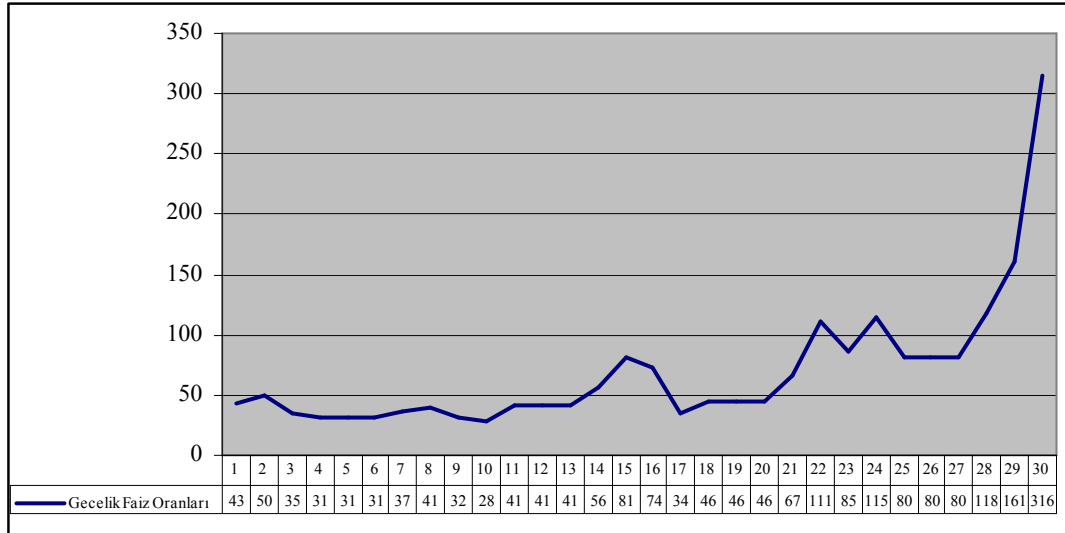
Kaynak: Eğilmez, 2001.

Şekil 19: Likidite Krizinin Hazine İç Borçlanmasına Etkisi

Şekil 19 Hazine'nin daha yüksek faizle borçlanmak zorunda kalmasını göstermektedir. Likidite yetersizliği nedeniyle arzın A_1 'den A_2 'ye kayması hazine için yeni denge noktasını 1'den 2'ye kaydırmış, böylece Hazine ancak daha yüksek faizde fon bulabilir hale gelmiştir.

Bankaların borçlarını kapatmak için TL'den döviz alımları TCMB net uluslararası rezervlerini iki ayda (Eylül-Kasım) 5,5 milyar dolar kadar düşürmüştür. Başlangıçta yıl sonu işlemleri nedeniyle yavaş yavaş piyasadan çıkmaya hazırlanan yabancı yatırımcılar gelişmelerin farklı bir boyuta kaydığını fark edince ellerindeki hazine kağıtlarını hızla satarak Türkiye'den çıkışlarını hızlandırmışlardır. Başlangıçta net iç varlıklar performans kriterini aşmamak için müdahalede bulunmayan Merkez Bankası, 22 Kasım tarihinde 6,8 milyar dolarlık fonu piyasaya arz etmiştir.

Kasım krizi, bankacılık kesiminde yarattığı sarsıntıyla birlikte programın en sağlam ayağı olduğu düşünülen para ve kur politikalarının karışmasına ve programın kredibilitésini azalmasına neden olmuştur. Programın bütünüyle gözden geçirilmesi gereği doğmuş ve IMF ile görüşmeler hızlandırılarak sağlanan parasal destekle piyasalar kısmen durulmuştur. Fakat, faiz oranları kriz öncesi seviyelerine tekrar dönmemiş ve iç borçlanma piyasası toparlanamamıştır.

Kaynak: TCMB verilerinden çizilmiştir.

Grafik 46: Kasım Ayı Gecelik Faiz Oranları (günlük, ort.)

Kasım krizini tetikleyen temel unsur bankacılık sektörü olmuştur. Türkiye’de bankacılık sektörünün krizde öncü rolü oynamasının altında yatan temel nedenler;

1. Bankaların yapısal problemleri giderek artmış, etkin denetimden uzak ve bankacılık prensipleriyle bağdaşmayan yönetimler yaygın hale gelmiştir.
2. Borç temininde vadelerin kısalması döviz borçlarının artmasına ve aktif-pasif kalemlerinin vade uyumsuzluklarına neden olmuştur.
3. Bankaların pasifleri yabancı para ağırlıklı hale gelmiştir.
4. Devlet iç borçlanma senetlerine dayalı bir likidite yönetimi izlenmiştir.
5. Bankacılık sektörü finansal serbestleşmeyi yanlış algılamıştır.
6. Artan konsolide bütçe açıkları bankaların özel sektöre değil, kamu kesimine kredi veren kurumlar haline gelmesine yol açmıştır. Bilançoların aktifinde yer alan devlet iç borçlanma senetleri stokları artmıştır.
7. Kredi vermede güvenilirlik ve geri dönebilirlik kriterlerinden uzaklaşıldığı için bankaların geri dönmeyen kredileri artmıştır.

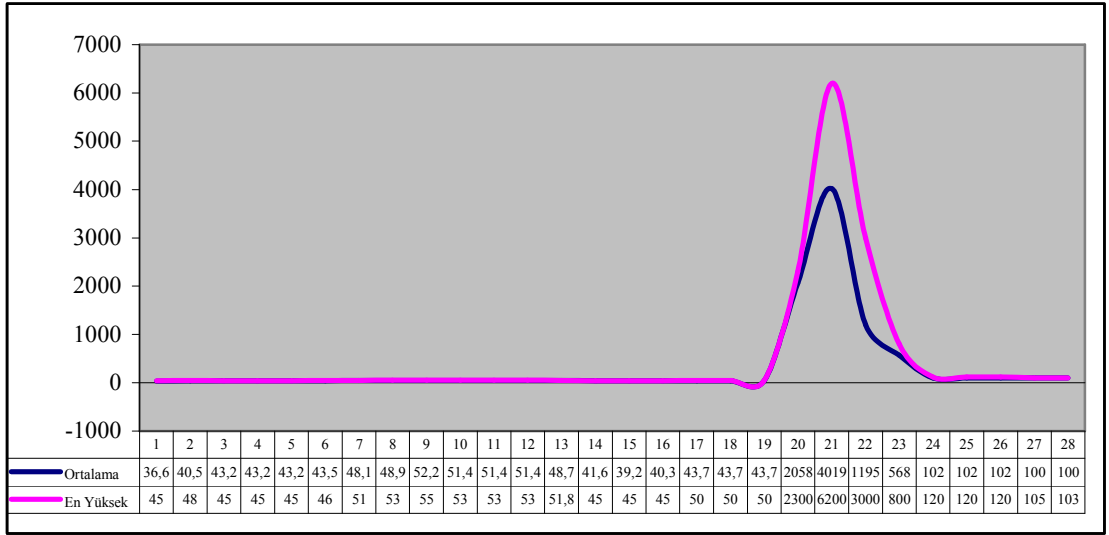
Krizin patlak vermesinde ve Türkiye’ye büyük bedeller ödetmesinde IMF’nin sorumluluğu çok fazladır. IMF, hem uygulattığı sabit döviz kuru politikasının ortaya çıkardığı sonuçtan hem de Kasım krizi ortaya çıkınca piyasaya likidite verilmesini engelleyen tutumuyla Türkiye’ye milyarlarca dolara mal olan krizin baş sorumlusudur (Sönmez, 2002:113).

7.6.5. Şubat 2001 Krizi

22 Kasım 2000 Krizi bütün dengeleri sarsmış ve programa duyulan güveni azaltmıştır. Kriz, yüksek faiz oranları, büyük miktarda döviz rezervi kayıpları ve 7,5 milyar dolarlık daha kısa vadeli ve daha yüksek faiz oranlı ek IMF kredisi ile atlatılmıştır. Krizin hemen ardından dengelerin çok hassas olduğu bir dönemde ekonomi tekrar bir kriz ortamına girmiş ve yeni kriz çok hızlı bir biçimde bütün ekonomiyi ve toplumun her kesimini etkisi altına almıştır.

Kasım krizi sonrasında Merkez Bankası’nın ilk belirlenen hedefin üzerinde piyasaya likidite vermesiyle faizler yeniden düşme eğiline girmiştir. Aynı dönemde faizlerin düşme eğilimine girmesinden cesaret alan Merkez Bankası net iç varlıklar kriteri üzerine konan azami sınırı yeniden azaltmak için IMF ile anlaşmıştır. Kasım kriziyle 2001 yılının Haziran ayında geçerli olacak olan azami sınıra gelinmesi,

Şubat ayı sonuna çekilmiştir. Bu karar piyasalarda görünür bir etki ortaya çıkarmasa da Merkez Bankası'nın faizleri düşürebilme kabiliyetini ciddi bir biçimde sınırlamıştır (Kumcu, 2001). Bu aşamada 19 Şubat 2001 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ı arasında ortaya çıkan siyasi kriz, büyük bir spekülasyon saldırı başlatmıştır. Kasım Krizi bir likidite krizi iken, Şubat krizi bir döviz krizi şeklinde meydana gelmiştir. Spekülasyon saldırı sonrasında bankalar arası para piyasasında gecelik faiz oranları %6200'e kadar yükselmiş ve ortalama olarak %4018.6 olmuştur (Keyder, 2003).

Kaynak: www.tcmb.gov.tr verilerinden çizilmiştir.

Grafik 47: 2001 Yılı Şubat Ayı Gecelik Faiz Oranları

19 Şubat tarihinde bir gün valörlü 7,6 milyar dolarlık döviz talebi olmuştur. Merkez Bankası yüksek miktardaki bu döviz talebine karşı likiditeyi kontrol etmeye çalışmış, likidite sıkışıklığı özellikle kamu bankalarının ödemeler sisteminin kilitlenmesine neden olmuştur. Bu durumda bazı bankalara 4 milyar dolar civarında döviz satışı yapılmış, bu döviz almalarını temin etmek için de 3 katrilyon TL civarında nakit para aktarılmıştır (Toprak, 2001:197). 16 Şubat tarihinde 27.94 milyar dolar olan Merkez Bankası döviz rezervi 23 Şubat tarihinde 22.58 milyar dolar seviyelerine gerilemiştir. Bir haftalık döviz kaybı 5.36 milyar dolar olmuştur. Kasım krizinde dövize hücum yabancılarla sınırlı kalmışken, Şubat krizinde yerliler de dövize saldırmıştır (Uygur, 2001:23).

Böyle bir durumda uygulanmakta olan programın sürdürülme imkanı kalmamış ve 21 Şubat 2001 tarihinde alınan bir kararla çıpa politikası terk edilmiş ve dalgalı döviz kuru sistemine geçilmiştir. Bu kararın ardından borsa düşmeye devam etmiş, faiz oranları yükselmiş ve 685.000 TL seviyesinde olan dolar bir milyon lira seviyesini aşmıştır.

Ortaya çıkan kriz çeşitli kanallarla reel ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. 2001 yılının ilk çeyreğinde GSMH %4,5, ikinci çeyrekte %11,8 oranında daralmıştır. Şubat krizi, sermaye hareketlerinin kontrol edilmediği bir ortamda hem döviz kurunun hem de faizlerin bir araç olarak kullanılmasının mümkün olmadığını göstermiştir. Dalgalı kur rejimine ani ve zorunlu geçiş ve ardında yapılan yüksek oranlı devalüasyon daha önce bilançoları faiz şoklarıyla hasar görmüş olan banka ve şirket sektörünü ve özellikle açık döviz pozisyonları ile bu krize yakalanan ekonomik birimleri beklenmedik ölçüde olumsuz etkilemiş, bu birimlerin öz kaynakları erimiş ve varlık değerleri hızla azalmıştır (Celasun, 2002:17). Pek çok firma kapanmış, işsizlik oranı yükselmiştir*. Banka çöküşleri artmıştır. Yılın ilk yarısında 18 banka TMSF'ye devredilmiştir (Kazgan, 2004:245). Şubat kriziyle birlikte döviz kuru çıpasına dayalı anti-enflasyonist istikrar programı mali sistemin en zayıf noktasını oluşturan bankacılık sistemi içerisinde çökmüştür. Döviz çıpası cari işlemler açığını Türkiye'nin sahip olduğu döviz kaynaklarının taşıyamayacağı bir düzeye ve bankaların açık pozisyonlarını Türk bankacılığının altında kalamayacağı bir düzeye getirdiği için program başarısız olmuştur (Şahinöz, 2001:12).

Yeldan (2002:4)'a göre, kriz temel makro ekonomik göstergelerin bozulması sonucunda ortaya çıkmış, ancak söz konusu bozulma iç politika hatalarından veya programın uygulanmasındaki teknik hatalardan yada eksik uygulamalardan değil, denetlenmeyen sermaye hareketlerinin ortaya çıkardığı spekülasyon akımlarının baskıları sonucu meydana gelmiştir. Yani kriz, programın eksik veya yanlış uygulanması sonucu değil, bizzat uygulanması sonucu ortaya çıkmıştır.

Boratav (2001)'e göre, krizin teknik sorumluluğu özünde ekonominin yönetimini 1998-1999'da fiilen, 2000-2001 yıllarında ise stand-by düzenlemeleri ve

* TESK'in tespitlerine göre yılın ilk yarısında kapanan işyeri sayısı 52.800'dür. ATO yılın ilk beş ayı için bu rakamı 15.317, 1998'den 2001'in ilk beş ayı için 94.905 olarak açıklamıştır.

niyet mektupları ile doğrudan doğruya devralan IMF'ye ve programın mimarı ve yürütücüsü olan Dünya Bankası'na aittir. Krizin siyasi ve ahlaki sorumluluğu ise, Türk halkının kaderini bu kuruluşlara teslim eden siyasi iktidara aittir. Ancak, IMF ve Dünya Bankası krizin teknik sorumluluğun siyasi iktidara fatura etmiş, hükümet ise kriz yönetimini yine bu uluslararası kuruluşlara devretmiştir.

Wall Street Journal Gazetesi 16 Ocak 2002 tarihli sayısında "IMF'nin Türkiye'yi katletmesine izin verilmemesini" istemiş ve "Türkiye IMF'ye bırakılmayacak kadar önemli bir ülke" diye yazmıştır (Milliyet, 17 Ocak 2002).

Ongun (2001:14)'e göre 2001 krizi, iç tasarruflarını istikrarlı bir biçimde arttırmayı başaramayan, giderek kayıt dışına kayan, büyümenin finansmanında kısa vadeli dış borçlanmaya son yıllarda artan bir hızla yönelen, tutarlı bir gelişme ve sanayileşmesinden yoksun, eğitim ve teknolojiye yatırımı ihmal etmekte ısrar eden bir ekonominin krizidir.

Şubat krizine yönelik olarak Önder (2001:10) şu açıklamaları yapmıştır: Türkiye ekonomisi son otuz yıl boyunca "istikrarsızlık-kriz-büyüme-istikrarsızlık" sarmalında bir kısır döngü içine itilmiş bulunmaktadır. Türk iktisat yazınında yapılan tartışmalar krizin ana nedenini genellikle sadece bir "kamu maliyesi" sorunu olarak görmekte ve krizi doğrudan doğruya kamu ekonomisinin "büyüklüğüne" ve "beceriksizliğine" bağlamaktadır. Ancak bu tür açıklamalar krizin tarihsel gelişimini Türk sosyo-ekonomik yaşamından tamamen soyutlayarak sanki tek başına, kendiliğinden oluşan bir süreç olarak değerlendirmekte, krizin ardında yatan bölüşüm ilişkilerini, bu ilişkilerin yarattığı sermaye birikimi ve sınıfsal çatışmaları göz ardı etmektedir.

Sonuçta, gerek Kasım 2000 (22 Kasım-5 Aralık) gerekse Şubat 2001 (19-23 Şubat) krizleri finansal nitelikteki krizlerdir. Bu iki krizin arkasında istikrar programında öngörülen yapısal reformların yerine getirilmemesinden dolayı yurtiçinde ve yurtdışında meydana gelen güven kaybının önemli bir yeri vardır. Fakat, mali piyasalarda bu nedenlerle ortaya çıkan rahatsızlığın bir krize dönüşmesinin arkasında IMF'nin istikrar programının parametreleri konusundaki sert tutumu ve "döviz rezervlerinin şartlar ne olursa olsun korunması" konusunda dayattığı baskılar vardır (Kumcu, 2001:30;). Daha yumuşak ve esnek bir para

politikasıyla Türkiye ekonomisinin bir krize girmeden istikrar programını sürdürebilmesi mümkün iken ülke göz göre göre bir kriz ortamına sürüklenmiştir.

7.6.6. Programı Başarısız Kılan Unsurlar

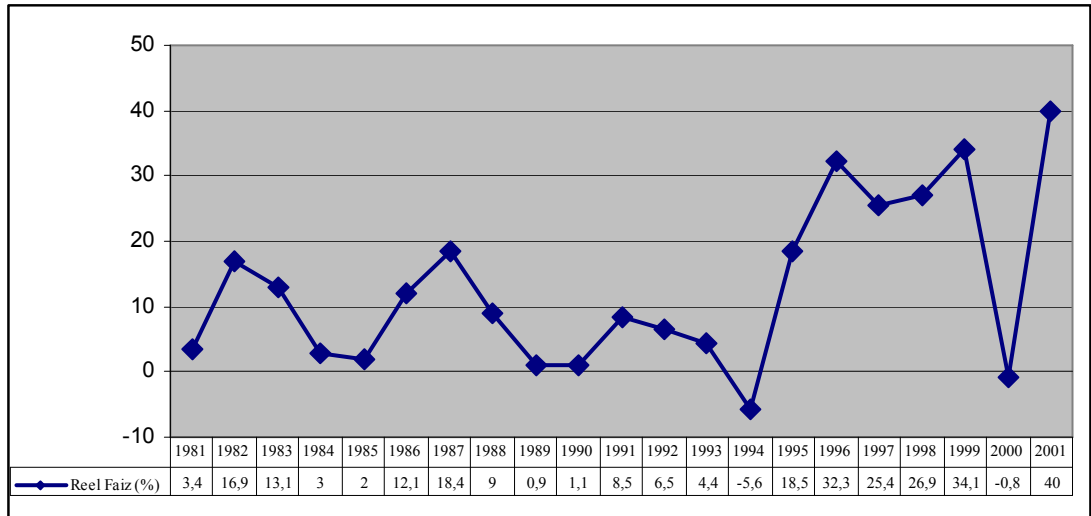
Üç yıl gibi kısa bir sürede enflasyon oranını tek haneli rakamlar seviyesine indirmeyi amaçlayan enflasyonla mücadele programı, uygulamaya konulduktan sonra on bir ay gibi kısa bir sürede ilk ciddi kriziyle karşı karşıya kalmış, bu uyarı krizini takip eden aylarda ekonomik göstergeler iyileştirilememiş ve Şubat ayındaki kriz sonrasında programın temel ayağı olan döviz kuru çıpası terk edilerek program rafa kaldırılmıştır.

Büyük hedeflere sahip olan ve kararlılıkla uygulanan programı bu kadar kısa sürede başarısız kılan birçok unsur mevcuttur. Her şeyden önce program dünya konjonktüründe olumsuzlukların yaşandığı bir dönemde uygulamaya konulmuştur. Asya ve Rusya krizleri ve bu dönemde uluslararası alanda başta petrol olmak üzere birincil enerji kaynaklarının fiyatlarındaki artışa gelişmiş ülke ekonomilerindeki gerileme eşlik etmiş, bu süreçte ortaya çıkan maliyet enflasyonu ve düşen ihracat talebi program için ek olumsuzluklar ortaya koymuştur. Ayrıca, Marmara Bölgesi'nde ortaya çıkan deprem ekonomik göstergeleri olumsuz yönde etkilemiştir. Bu unsurlar programı daha uygulamaya geçiş aşamasında olumsuz yönde etkilemiştir.

Programın en büyük eksikliği tek hedefin “her ne pahasına olursa olsun enflasyonu düşürmek” olarak tanımlanmış olmasıdır. Oysa, enflasyonla mücadelenin hedef değil, anlamlı hedeflere götüren araçlar arasında yer alması gerekir (Ertuna, 2005:121). Ayrıca program çok yüksek maliyetli bir programdır. Program enflasyonun kontrolünde arzın artmasına değil, talebin kısılmasına öncelik veren bir program olmuştur. Bunun yanı sıra iç kaynaklara dayalı bir program değil, dış kaynaklara dayalı bir programdır. Programı finanse etmede IMF kredisi ve sıcak para girişi ağırlıklı bir paya sahip olmuştur. Oysa kısa vadeli sermaye hareketlerinin, uzun vadede gelişme dinamiklerini tahrip etmenin ötesinde, spekülatif fırsatlar yaratmak amacıyla finans piyasalarına ani giriş ve çıkışlar yaparak zaten kırılgan olan bu piyasalarda çok büyük dalgalanmalara yol açacağı göz ardı edilmiştir. Ayrıca uluslararası finans piyasalarına bağımlılık ekonomide ulusal ekonomi

politikalarından uzaklaşıp dünya finans güçlerinin denetimine girmesi sonucunu doğurmuştur (Şahinöz, 2001:8). Yentürk (2005:90)'e göre, IMF destekli programlar ekonominin kendi kazandığı ihracat geliri ile her an yurtdışına çıkabilecek olan kısa dönemli spekülâtif sermaye girişlerinin ekonomi üzerinde farklı etkiler doğurabileceğini göz ardı eden iktisat politikasına dayanmaktadır ve bu olgu programın temel zayıflıklarından birini oluşturmuştur.

Program riskli bir programdır. Kurlar yavaş yavaş artarken faizlerin aynı hızla düşmeyeceği göz ardı edilmiştir. Programın uygulanması aşamasında faiz oranları hızla düşmüştür. Faizlerin bu kadar hızlı gerilemesi nedeni her ne olursa olsun enflasyonla mücadele politikası açısından tehlikeli bir gelişmedir. Hızla düşen faiz oranları negatif reel faize dönüşmüştür. Bu da bankacılık sektörünü krize götüren en önemli etken olmuştur. Ayrıca negatif reel faizler tasarrufu caydırıcı, tüketimi özellikle tüketime dayalı ithalatı uyarmıştır.

Kaynak: Ertuna, 2005:126.

Grafik 48: Yıllar İtibarıyla Reel Faiz Oranları

Programın uygulanmasına aşırı değerli kur düzeyi ile başlanmıştır. Oysa öncelikle küçük oranlı bir devalüasyon yapılması programın başarı şansını daha arttırıcı bir unsur olacakken bu yapılmamıştır.

Program Merkez Bankası'nın aktif bir para politikası izleme olanağını elinden almıştır. Banka, ancak dışarıdan girecek döviz miktarınca ekonomiye likidite arz edebilmiştir. Merkez Bankası'nın para politikasındaki pasif "net iç varlıklara" bağlı

konumu faizlerin hızlı düşüşünü önleyecek mekanizmaları devreye sokmasına, yani para arzını piyasalarda serbestçe kullanmasına engel olmuştur. Programın uygulanma aşamasında ülkeye döviz girişlerinin neredeyse tamamı borçlanma şeklinde olmuştur. Programın sterilizasyon yapılmaması kuralı sonucu parasal genişleme ulusal paranın aşırı değerlenmesi, ithal mallarına yönelik talepte artış ve enflasyon oranında yükselmeye yol açmıştır.

Ulusal paranın aşırı değerli hale gelmesi ithalatı arttırmış, ihracatı azaltıcı bir etki meydana getirmiş ve böylece dış ticaret açıkları hızla yükselmiştir. Ayrıca programın uygulanma aşamasında döviz kurları öngörülen seviyede gerçekleşmiş iken, enflasyon oranları öngörülen oranın üzerinde kalmıştır. Böylece enflasyon oranlarında hedefe ulaşamamıştır.

Programda göz ardı edilen bir diğer unsur ise bankacılık sektörünün sorunları olmuştur. Ekonomide istikrarı sağlamak için uygulanan böyle bir programın öncelikle finans sektörünü etkileyeceği gerçeği ihmal edilmiş, bu nedenle sistemin sağlıklı işleyişini sağlayacak önlemler zamanında uygulamaya konulmamıştır. Ayrıca, uygulanan sabit kur politikası özellikle özel bankaları döviz cinsinden borçlanıp iç piyasalarda yüksek faiz geliri elde etmeye yöneltmiştir. Bankaların bu davranışları bir yandan faiz oranlarının düşmesine, bir yandan da ellerinde bulundurmaları gereken döviz rezervleri ile mevcut rezervler arasındaki farkın yani açık pozisyonlarının artmasına neden olmuştur. Özellikle bu unsur Kasım Krizi'nin temel tetikleyicisidir. Uygur (2001:17)'e göre programın bittiği ve krizin başladığı tarih Demirbank'ın ve diğer bazı bankaların dış borçlanmada zorlanmaya başladıkları zamandır.

Programda yapısal önlemler arasında yer alan özelleştirme gelirleri anahtar bir rol üstlenmiştir. Buna rağmen programın uygulandığı ilk altı ay içerisinde bu hedefe ulaşamayacağı anlaşılmıştır (Toprak, 2001:183).

Programın başarı şansını azaltan bir diğer etmen programın iyi bir gelirler politikasına sahip olmamasıdır. Ücret artışlarında %25'lik enflasyon hedefine, toplu iş sözleşmeleri nedeniyle ne kamu ne de özel kesimde uyulmuştur. Geçmiş yılın enflasyon oranı göz önünde bulundurularak %60'lara varan ücret artışları yapılmıştır. Kira artırımları da %25'lik yasa hükmüne karşın, 2000 yılı ortalaması olarak %50'lere yaklaşmıştır. İyi bir gelir politikasının olmayışı toplumsal uzlaşmanın

sağlanamamasına yol açmış, bu da enflasyonda beklenen düşüşün gerçekleşmemesine neden olarak reel kurun aşırı değerlenmesine katkıda bulunmuştur (Şahinöz, 2001:11; Eren ve Süslü, 2001).

Programın başarısızlığına katkı yapan bir diğer faktör uygulanan döviz kuru çıpasıdır. Genel olarak döviz kuru çıpası uygulamasının başarı şansını azaltan unsurlar (Çolak, 2001:22);

1. Yüksek enflasyonun olduğu ve dışarıdan finansal desteğin sınırlı kaldığı ekonomilerde uygulanan programlarda uzun süre çıpa nedeni ile ortaya çıkacak ödemeler bilançosu açığı bir süre sonra sürdürülemezdir.
2. Para kurulu uygulaması küçük açık ekonomiler için geçerlidir. Büyük açık ekonomilerde para kurulu sistemi merkez bankasının para politikasını yürütme gücünü büyük ölçüde ortadan kaldırdığından merkez bankasının ortaya çıkabilecek ani şoklara karşı tepki verebilme şansını da ortadan kaldıracaktır.
3. Döviz kurunun çıpa olarak kullanılması ulusal paranın aşırı değerli bir para birimi olmasına neden olurken, cari işlemler açığı ile bankacılık sektörünün içine düştüğü döviz pozisyonu açığını uygulamanın başarı şansını azaltan bir diğer etkidir.

Döviz kuru çıpasının bu olumsuzlukları Türkiye uygulamasında bire bir ortaya çıkmıştır. Öncelikle istikrar programı Türkiye'nin en zayıf halkalarından biri olan dövize bağlanmıştır. Bilindiği gibi döviz Türk ekonomisinin en kıt kaynaklarından biri hatta birincisidir. Bu nedenle programı dövize bağlamakla başarısızlığın tohumları daha ilk baştan atılmıştır. Ayrıca kur politikası ile ilgili gözden kaçırılmaması gereken bir diğer husus bu politikanın uzun süre devam ettirilmeyeceğidir. Makul bir süre içerisinde program başarılı olmaz, reel dengesizlik giderilmezse ve özellikle ülke yüksek miktarda dış borca sahipse sabit kur politikasını sürdürmek mümkün olmayacaktır. Bunun yanı sıra program uygulamaya konulmadan sabit kur politikasından bir çıkış politikası olması gerekirdi (Şahinöz, 2001:8; Çağlar, 2003:158). Ancak enflasyonla mücadele programının uygulanması aşamasında tüm bu unsurlar göz ardı edilmiştir. Kızılyallı (2001:24)'e göre gerekli parasal ve mali önlemler alınmadan enflasyonun şok programla kısa sürede

sıfırlanmasını amaçlayan üç yıllık bir programın daha başında kur çıpası uygulamasına geçilmesi bir ekonomik intihardır.

Sonuç olarak, programın temel direği de çöküş nedeni de döviz kuru olmuştur. Döviz kuru çıpası cari işlemler açığını Türkiye'nin sahip olduğu döviz kaynaklarının taşıyamayacağı bir düzeye ve bankaların açık pozisyonlarını Türk bankacılık sisteminin altından kalkamayacağı bir düzeye getirdiği için program başarısız olmuştur. Programın başarısız olması yeni istikrar programının da yolunu açmıştır.

7.7. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Türkiye ekonomisinde, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından gittikçe derinleşen ve yapısal niteliğe bürünen bir daralma süreci yaşanmıştır. Kasım ve Şubat krizleri sadece mali piyasaları sarsmakla kalmamış, krizle birlikte ortaya çıkan hızlı sermaye çıkışları, başta döviz kuru olmak üzere ekonomideki belirsizliği artırarak ekonomik birimlerde güven kaybına yol açmıştır. Yaşanan devalüasyon sonrasında oluşan negatif gelir etkisi, tüketim ve yatırım talebinin hızla kısılmasıyla ekonomide çok büyük daralmaya neden olmuştur. Gerek mali sektörün, gerekse reel sektörün bilançolarında ağır hasarlar oluşurken, üretim ve istihdamda büyük ölçüde gerilemeler yaşanmıştır (TUSİAD, 2002:31). Bu sorunların önüne geçebilmek amacıyla 14 Nisan 2001 ve 15 Mayıs 2001 tarihlerinde iki aşamada “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ilan edilmiştir. Programı desteklemek üzere de 2002 yılında IMF ile 18. stand-by düzenlemesi yapılmıştır.

Program, IMF'ye verilen 3 Mayıs 2001 tarihli niyet mektubunda “Bu program 1999 yılı sonunda başlatılmış bulunan ve Uluslararası Para Fonu'nun sağlamış olduğu Stand-by düzenlemesi ile desteklenen programın devamıdır. Türkiye ekonomisinde hüküm süren enflasyonla mücadele edilmesi, mali hesapların güçlendirilmesi ve büyümenin istikrarlı bir temele oturtulması ile Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olma hedefine yaklaşmasının bir önkoşulu olan ülke ekonomisinin yeniden yapılandırılması konusundaki aynı strateji bu programda da izlenecektir. Ancak, Türk Lirası'nın 22 Şubat 2001 tarihi itibarıyla dalgalanmaya bırakılmasına yol açan son kriz karşısında program kapsamındaki politikalar, hem özel hem de kamu sektöründe şeffaflık, hesap verilebilirlik ve iyi yönetim

alanlarına daha da odaklanması dahil olmak üzere, önemli ölçüde güçlendirilmiştir. Güçlendirilmiş programımızı desteklemek amacıyla Stand-by düzenlemesinin 6.3624 milyar SDR karşılığı kadar artırılmasını, 2001 yılı sonuna kadar yapılması planlanmış olan kullanımların yeniden takvime bağlanmasını ve kullanımların Mayıs, Haziran, Temmuz, Eylül ve Kasım aylarında tamamlanması beklenen gözden geçirmelere tabi olmasını talep ediyoruz” şeklinde açıklanmıştır.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı 1999 yılı sonunda, IMF ile yapılan ve yürürlüğe konulan Stand by düzenlemesinin uzanan bir çizgisidir. O anlaşmada belirtilen genel strateji değişmemiştir. Temel yaklaşım; yine enflasyonun ortadan kaldırılması, kamu maliyesinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve ekonomik büyümenin önündeki yapısal engellerin ortadan kaldırılmasıdır. Şu farkla ki, yeni programa geçiş ile stratejik önem taşıyan öncelikler yer değiştirmiştir (Kandiller, 2001).

Program, üç aşamalı bir temel stratejiye odaklanmıştır. Birinci aşamada, bankacılık sektörüne ilişkin tedbirlere hız verilmiştir. Mali piyasalarda belirsizlik azaltılarak kriz ortamından çıkılmasına çalışılmıştır. İkinci aşamada, özellikle faiz ve döviz kurunun belirli bir istikrar kazanması ve böylece ekonomik birimlere orta vadeli bir perspektif kazandırılması hedeflenmiştir. Üçüncü aşamada ise, makro ekonomik dengeler kurularak istikrarlı bir büyümenin gerçekleştirilmesine çalışılmıştır (Doğan ve Özekicioğlu, 2005:159).

7.7.1. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Amaç ve Hedefleri

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın temel amacı, döviz kuru rejiminin terk edilmesi sebebiyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırmak, bu amaçla eski alışkanlıklara bir daha geri dönülmesine imkan vermeyen yeni ve çağdaş kurumsal yapıları oluşturmak, ekonomik etkinliği sağlayacak yapısal reformları gerçekleştirmek, makroekonomik politikaları enflasyonla mücadelede etkin bir şekilde kullanmak, sürdürülebilir büyüme ortamını sağlamak, kişiler ve bölgeler arasındaki gelir dağılımı bozukluklarını gidermektir (Karluk, 2005:488). Bu doğrultuda;

1. Program öngörülen hedeflere ulaşılması ve ekonominin yeniden yapılandırılması konusunda kesin bir siyasi taahhüdü ve desteği içermektedir.

2. Kamuda kaynak tahsisi sürecinde şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması, rasyonel olmayan müdahalelerin bir daha geri dönüş olmayacak şekilde önlenmesi, iyi yönetişimin ve yolsuzlukla mücadelenin güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

3. Bütün bunlarla, katlanılan fedakarlıkların boşa gitmesinin önlenmesi ve piyasalarda güven ortamının yeniden sağlanması amaçlanmaktadır.

Programın temel hedefleri ise (Yay ve diğerleri, 2001:49);

1. Kamu finansman sorununun temelli olarak çözülmesi ve bunun için gereken yapısal reformların yapılması,

2. Bu amaç için yasal düzenlemelerin öngörülen takvimden sapılmadan gerçekleştirilmesi,

3. Sosyal düzenlemeyi gerçekleştirecek düzenlemelerin yapılması,

4. Reel ekonomiye ilişkin önlemlerin alınması şeklindedir.

Yeni program bu temel ilkeler çerçevesinde alt hedeflerini (Akdiş, 2001:373);

1. Dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadeleyi kesintisiz ve kararlı bir biçimde sürdürmek,

2. Bankacılık sektörünü, kamu ve TMSF bünyesindeki bankalar başta olmak üzere hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırmayı, böylece bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişki kurmak,

3. Kamu finansman dengesini bir daha bozulmayacak şekilde güçlendirmek,

4. Bütün bunları etkinlik, esneklik ve şeffaflık ile sağlayacak yapısal unsurların altyapısını oluşturmak şeklinde tespit etmiştir.

GEGP ilk yılı olan 2001 yılı için millî gelirden %3.0 düzeyinde bir daralma ve ardından 2002'de %5, 2003'de ise %6 artış hızı öngörmüştür. Bu süreçte tüketici fiyatları endeksi artış hızının 2001 yılında %52.5, 2002'de %20.0, 2003'de de %15.0 olmasını hedeflemiştir. Konsolide bütçeden net faiz ödemelerinin millî gelire oranının ise 2001'de %20.1, 2002'de %19.1, 2003'de de %16.1 olacağını tahmin etmiştir. Kamu kesiminin net borç stokunun millî gelire oranının aynı yıllarda, sırasıyla, %78.5, %70.4, ve %64.9 olacağı öngörmüştür. Bu oranlar içinde geçen net iç borçların milli gelir içindeki payının 2001'de %44.3, 2002'de %42.1, 2003'de %41.5 olacağı hesaplanmıştır (BSB, 2001:8).

Programın nihai amacı ise, “ekonomide sürdürülebilir bir gelişme ortamını sağlayarak kaynak kullanma sürecindeki verimliliği artırmak, dışa açık bir yaklaşımla piyasa koşullarında rekabet gücümüzü geliştirmek ve böylece ekonomide büyümeyi, yatırım ve istihdamı artırarak halkımızın geleceğe umutla bakmasını ve refah düzeyini kalıcı bir biçimde yükseltmek” şeklinde öngörülmüştür.

7.7.2. 2002-2005 Yılları Arasındaki Makroekonomik Gelişmeler

Türkiye, 2000 yılı boyunca uygulamış olduğu kur çapasına dayalı Enflasyonu Düşürme Programı'nın Kasım 2000 ve Şubat 2001'de ortaya çıkan iki krizle çökmesinin ardından, 14 Nisan ve 15 Mayıs 2001 tarihlerinde iki aşamada açıklanan yeni bir istikrar programını uygulamaya koymuştur. Önceleri “ulusal program”, daha sonra da “güçlü ekonomiye geçiş programı” olarak tanımlanan program 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yönelik terörist saldırının ardından iç ve dış mali piyasalarda gözlenen istikrarsızlık ve bunun etkisiyle Hazine'nin ek dış finansman ihtiyacındaki artış ve enflasyonun öngörülenin üzerinde gerçekleşmesi dikkate alınarak, 4 Şubat 2002 tarihinde IMF ile imzalanan stand-by anlaşmasıyla 2002-2004 yıllarını kapsayacak şekilde revize edilmiştir. 2004 yılının sonunda sona ermesi planlanan düzenlemenin süresi hükümetin talebi üzerine Şubat 2005 tarihine kadar uzatılmıştır. Türkiye ile IMF arasında imzalanan on sekizinci stand-by düzenlemesi olarak tarihteki yerini alan bu düzenleme çerçevesinde 2002-2004 yıllarına ilişkin strateji ve hedefler belirlenmiştir. Bu strateji ve hedefler (Uysal, 2004:103-104);

1. Ekonomiye meydana gelebilecek krizlere karşı güvence altına almak, enflasyonist olmayan sürdürülebilir bir büyümeyi sağlamak hedeflenmiştir. Bu nedenle dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına devam edilmesine, enflasyonda düşüşün sağlanması için enflasyon hedeflemesine karar verilmiştir
2. Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasına hız verilmesi kararlaştırılmıştır. Önceki programın son bulmasının temel nedenlerinden biri olan bankacılık sisteminin yapısı ve sorunlarının bu programla giderilmesi hedeflenmiştir. Böylece, finansal istikrarın sağlanması ve kredilerin en etkin şekilde kullanılması amaçlanmıştır.

3. Özel sektörün ekonomideki rolünün geliştirilmesi öngörülmüştür. Bu amaçla özelleştirmenin hızlandırılması kararlaştırılmıştır.
4. Finansal ve makroekonomik istikrarı sağlamak ve yapısal reformlarda daha fazla ilerleme sağlamak için faiz dışı fazlanın arttırılması hedeflemiştir. Bununla birlikte aktif ve esnek borç yönetimi stratejisi izlenmesi ve izlenecek para politikasının enflasyon hedefi ile uyumlu olması amaçlanmıştır.

Program uygulamalarının düzenli gözden geçirmeler, ön koşullar, kantitatif performans kriterleri ve gösterge niteliğindeki hedefler ve yapısal performans kriterleri vasıtasıyla izlenmesi kararlaştırılmıştır. Gözden geçirmelerin Mart, Mayıs ve Temmuz 2002'de olmak üzere her iki ayda bir ve izleyen dönemde de (Ekim 2002'den itibaren) her üç ayda bir gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.

Programın enflasyonu düşürme hedefi olarak tüketici fiyatlarında 2003 için %20, 2004 için de %12 düzeyi belirlenmiştir. Bu hedef etrafında reel faiz varsayımı, 2003 için %26, 2004 için %20, 2005 ve 2006 için ise %18 düzeyindedir. Enflasyon hedefi ile karşılaştırıldığında programın sürdüreceği nominal faiz rakamlarının 2003'te %46, 2004'te %32, 2005'te %27 ve 2006'da da %24 olacağı anlaşılmaktadır. Programın nihai yılı olan 2005'de kamu net borç-GSMH oranının %66,5 olması hedeflenmiştir. Kamu net borç stokunun milli gelire oranının 2006'ya kadar %63,9'a düşürülmesi öngörülmüştür. Bunu sağlamak için büyüme hızının %5 olacağı varsayımı altında, kamu kesiminde milli gelire oran olarak 2003-2005 yılları arasında %6,5, 2006'da da %6,3 düzeyinde faiz dışı birincil fazla verilmesi hedeflenmiştir.

Tablo 24: GEGP'nin Makroekonomik Hedefleri

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Enflasyon	68,5	35,0	20,0	12,0	8,0	5,0
İç Borç Nominal Faiz Oranı	99,7	69,6	46,0	32,4	27,4	23,9
İç Borç Ex Ante Reel Faiz Oranı	21,3	29,0	26,0	20,0	18,0	18,0
GSMH Büyüme Hızı	-8,5	3,0	5,0	5,0	5,0	5,0
Kamu Kesimi Faiz Dışı Denge	5,7	6,5	6,5	6,5	6,5	6,3
Kamu Net Borç Stoku / GSMH %	92,2	81,3	73,3	69,4	66,5	63,9

Kaynak: Erdinç, 2004.

Programın uygulanma aşamasında enflasyon oranlarında önemli bir düşüş gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde enflasyon hedefleri arka arkaya dört yıl öngörülenlerin altında gerçekleşerek 2001'deki %68,5 değerinden 2005'te %7,7 düzeyine gerilemiştir. Enflasyon oranlarında bu gerilemeler meydana gelirken ekonomik büyüme 2001 yılındaki -9,5 oranındaki daralmadan sonra %7,6 oranında genişlemeye dönmüştür. Ancak, ekonominin yakalamış olduğu yüksek büyüme hızı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Büyüme rakamlarının tartışmalı tarafı, bu kadar yüksek büyümenin ardından istihdamda yeterince artış olmaması, başka bir deyişle işsizliğin azaltılamamış olmasıdır. Dönem boyunca büyümenin aksine işsizlik oranları düşürülememiş ve sırasıyla işsizlik oranları %10,3; %10,5; %10,3 ve %10,3 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomi yönetimi ve bazı ekonomi yorumcuları büyüme rakamlarının sevindirici olduğunu, hele hele düşük enflasyonlu bir ortamda bunun daha da anlamlı hale geldiğini belirtip, olumlu gelişmelerden yeterince faydalanamayan geniş halk kesimlerinin bundan zaman içinde yararlanabileceklerini belirtirlerken; öte yandan bazı yorumcular ise bu tarz bir büyümenin sanal hormonlu olduğunu, çünkü istihdam yaratmayan bir büyüme olduğunu ileri sürmektedirler (Ay ve Karaçor, 67-68).

Kaynak: www.dpt.gov.tr ve www.hazine.gov.tr verilerinden çizilmiştir.

Grafik 49: 1999-2005 Dönemi TüFE ve GSMH Oranları

BSB (2006:12)'a göre 2001-2004 yılları arasında 1987 fiyatları ile 36,9 milyon YTL artan GSYİH'nın gelir bileşenleri 22,8 milyon YTL ile tüketim, 17,9

milyon YTL ile sabit sermaye yatırımları ve 9,5 milyon YTL ile stok artışlarıdır. Kötüleşen dış ticaret dengesinin negatif katkısı ise 13,2 milyon YTL olmuştur.

Tablo 25: Büyümenin Kaynakları (1987 fiyatlarıyla, trilyon TL)

REEL ARTIŞLAR	MUTLAK ARTIŞLAR			ORANSAL
	1997-2001	2001-2005	1997-2005	PAYLAR
GSYİH	-2.625	36.933	34.308	100
Sabit Sermaye Yatırımları	-12.354	17.899	5.545	16,2
- Kamu	-0.200	1.45	0.845	2,5
- Özel	-12.154	16.854	4.700	13,7
Stok Değişmeleri	-0.279	9.469	9.190	26,8
Tüketim	-3.212	22.793	19.580	57,1
-Kamu	1.051	0.555	1.606	4,7
-Özel	-4.264	22.238	17.974	52,4
Net Mal ve Hizmet İhracatı	13.221	-13.228	-0.007	..

∴ İhmal edilebilir bir ölçüde

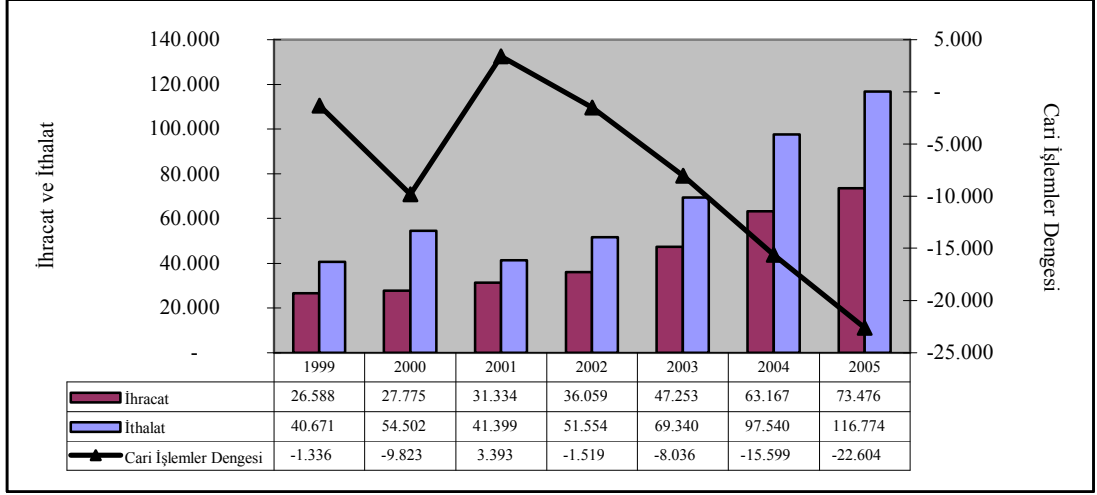
Kaynak: BSB, 2006:16.

Büyüme açısından bir trend yakalanmıştır. Dolayısıyla, son dönemde yaşanan büyüme trendi oyunun kuralları dışında işleyen piyasalarda görülen, kriz sonrası yüksek büyüme ivmesi olarak algılanmakta, kaybedilenin kazanılması olarak değerlendirilebilmektedir. Kafaoğlu (2003:117)'na göre, 2002'deki %7,8 oranındaki büyüme oranı, istihdam yaratmamış, reel ücretlerdeki düşüşü tersine döndürmemiş ve iç piyasada herhangi bir hareketlilik meydana getirmemiştir. Bu nedenle O'na göre bu büyüme "yoksullaştırıcı büyüme"dir.

Bu süreçte, özellikle sürdürülebilir ekonomik büyüme önünde risk olarak görülen bazı temel faktörler vardır. Bunların en önemlisi ve negatif beklentilerde belirleyici olan cari açık, artan borç stoku, yüksek reel faizler ve yükselen petrol fiyatlarıdır (Ay ve Karaçor, 2006:82).

2001-2005 yılları arasında reel kur, %42 civarında değerlenmiş, ithalat artışı ihracattan çok daha hızlı olmuş, toplam ithalat 41 milyar dolardan 117 milyar dolara yükselmiştir. Cari işlemler açığı Türkiye ekonomisinin son yıllarda en önemli kırılganlık noktasını oluşturmaktadır. 2002 yılında 1,5 milyar dolar düzeyinde olan cari açık, 2003 yılında 8,0 milyar dolara, 2004 yılında 15,6 milyar dolara

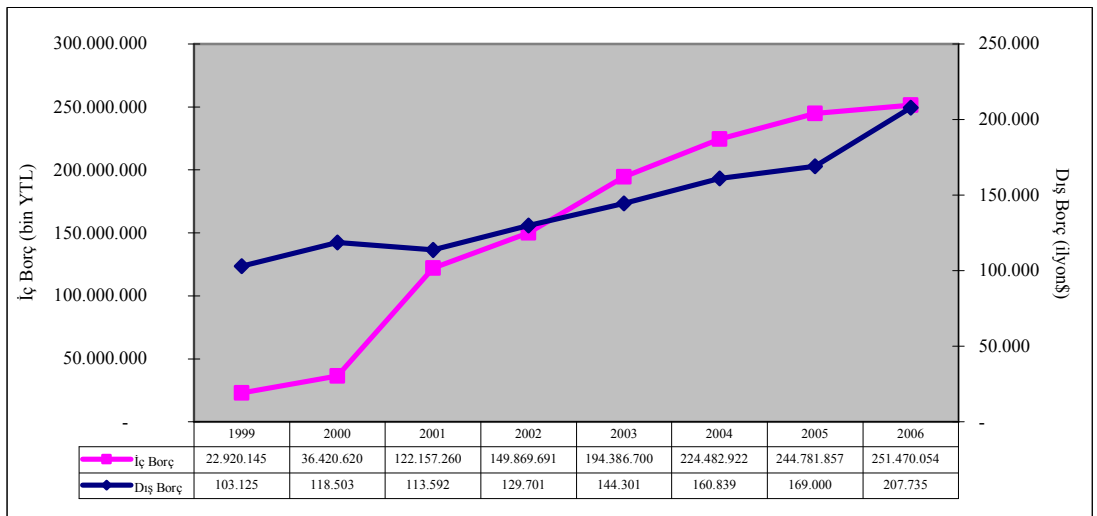
yükselmiştir. 2005 yılında ise bu açık 22,6 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır (BSB, 2005:23).

Kaynak: www.hazine.gov.tr verilerinden çizilmiştir.

Grafik 50: Türkiye 1999-2006 Dönemi İhracat, İthalat ve Cari İşlemler Dengesi (milyon\$)

Kriz sonrası dönemde olumsuz gidişata sahip olan bir diğer gösterge borçlanma göstergeleri olmuştur. 2001 yılındaki ekonomik kriz sonrası eskiden borç stokunda yer almayan görev zararları ile bankalardan devralınan borçların iç borç stokuna dahil edilmesi ve krizden çıkabilmek için IMF'den yüksek miktarlarda borçlanmaya gidilmesi, kamu kesimi borç stokunu arttıran en önemli gelişmeler olmuştur (TUSİAD, 2005).

Kaynak: www.hazine.gov.tr verilerinden çizilmiştir.

Grafik 51: 1999-2005 Dönemi İç ve Dış Borç Stoku

Bütçe açığının GSMH'ye oranı programa sıkı sıkıya bağlı olarak uygulanan mali disiplinin sonucu olarak %16.2'den %2.5'e düşmüştür. Özellikle enflasyonu düşürme hedefine odaklı olarak hükümet tarafından sıkı maliye politikasına sadık kalınmıştır. Kriz sonrası dönemde olumlu gelişmelerden biri de faiz oranlarında ortaya çıkan gerilemedir. 2001 yılında %62,5 seviyesinde olan tasarruf mevduatı faiz oranı 2005 yılında %20.38 seviyelerine kadar gerilemiştir. Bankalar arası para piyasasında gecelik borçlanma faizleri de 2001 yılındaki 198.95 seviyesinden %13.5 seviyelerine kadar gerilemiştir.

Son olarak Türkiye, IMF ile 19. stand-by düzenlemesini 11 Mayıs 2005 tarihinde imzalamıştır. Önceki üç yıllık programın devamı niteliğindeki 2008 Mayıs ayına kadar sürecek olan yeni programla ekonomideki yeniden yapılanmanın eksik kalan yönlerinin tamamlanması hedeflenmiştir. Bu düzenlemeyle IMF'den kullanılması öngörülen kaynak tutarı ise 10 milyar dolardır.

Yeni programın temel hedefleri ;

1. Güçlü ekonomik büyümenin sürdürülebilir kılınması,
2. Tek haneli düşük enflasyonun kalıcı kılınması ve faizlerdeki inişin devamı
3. Net kamu borcunun milli gelire oranının azaltılmasına devam edilmesi ve
4. Program sonunda bütçe açığının hemen hemen ortadan kaldırılmasıdır.

Programda ekonomik göstergelere ilişkin öngörüler ise IMF'ye verilen 26 Nisan 2005 tarihli niyet mektubunda (www.hazine.gov.tr);

1. Üç yıllık dönemde, milli gelirden yıllık % 5 oranında büyüme sağlanması,
2. Enflasyonun 2005 yılı sonu itibariyle % 8'e düşürülmesi, 2006 yılında % 5, 2007 yılında ise % 4 olması,
3. Enflasyonun tek haneli seviyelere inmesiyle 2006 yılında enflasyon hedeflemesi sistemine geçilmesi,
4. Üç yıllık dönemde yaklaşık 10 puanlık bir düşüş sağlayarak net kamu borç stokunun milli gelire oranını yüzde 60'ın altına düşürülmesi şeklinde belirlenmiştir.

Bu düzenleme IMF'ye verilen yedi niyet mektubu çerçevesinde yapılan Gözden Geçirme'lerle 10 Mayıs 2008 tarihinde tamamlanmıştır.

8. EKONOMİK İSTİKRARSIZLIĞA YÖNELİK EKONOMETRİK ANALİZ

Bu bölümde ekonomik istikrarsızlığın kaynakları ekonometrik analiz yoluyla araştırılmıştır.

8.1. Değişkenler, Veriler ve Yöntem

Burada ekonomik istikrarsızlığın kaynakları eşbütünleşik regresyon yöntemi ile araştırılmaktadır. Bu amaçla, ekonomik istikrarsızlığın bir ölçüsü olarak toptan eşya fiyatları endeksi (*ENF*, 1987 = 100) kullanılırken, üretim düzeyi (*GSMH*), para arzı (*M2*), mevduat faiz oranı (*FO*) ve ABD doları cinsinden reel döviz kuru (*RDK*) ise açıklayıcı değişkenler olarak kullanılmıştır. Değişkenlere ait serilerin grafikleri çalışmanın sonunda verilmiştir.

Makroekonomik istikrarsızlık ekonomik politikası literatüründe çokça kullanılan bir kavram olmakla birlikte ekonomik istikrarsızlığın göstergesinin ne olduğu konusunda tam bir fikir birliği oluşmamıştır. Yüksek enflasyon, aşırı değerli para, oynak reel döviz kuru, ödemeler dengesi açığı, bütçe açığı gibi göstergeler bu amaçla kullanılabilir (Azam, 2001:175). Bu çalışmada ekonomik istikrar/sızlığın göstergesi olarak enflasyon değişkeni kullanılmıştır. İstikrarlı bir ekonomik yapıda fiyatlar genel düzeyi düşük ve fazla oynak olmayan bir seyir izleyecektir. Yüksek enflasyon tek başına bir istikrarsızlık göstergesi olarak kabul edilebilirken, aşırı oynak bir enflasyon düzeyi ekonomideki belirsizliği daha da artıracaktır.

Para arzındaki ve üretimdeki artışın gelir (talep) artışı yoluyla enflasyonu yükselteceği öngörülebilir. Dolayısıyla uygulanan para politikası ve vergiler ve kanunî düzenlemeler yoluyla piyasaya yapılan müdahaleler talep ve maliyet yapısını değiştirerek enflasyon üzerinde etkili olabilir. *GSMH* ve para arzı değişkenleri bu etkileri hesaba katmak üzere modele dâhil edilmiştir.

Gerek iç gerek dış ekonomik ve siyasî istikrarsızlıkların arttığı dönemlerde üretimden (yatırımdan) çekilen sermayenin döviz ve faiz gibi alternatif kanallara yönelmesi mümkündür. Döviz kurundaki ve faiz oranlarındaki bir artış ekonomik istikrarsızlığın hem nedeni hem de sonucu olarak görülebilir. Para arzı ve devalüasyon ile enflasyon arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur

(Hossain, 2005). Bu nedenle reel döviz kuru ve faiz oranının açıklayıcı birer değişken olarak modelde yer almasının uygun olacağı düşünülmüştür.

Analizde kullanılan veriler 1987-2007 arasındaki dönemi kapsamakta ve üçer aylık değerlerden oluşmaktadır. Bazı değişkenler için 1987'den önceki döneme ait üçer aylık veriler elde edilemediğinden örneklem bu tarihten başlamaktadır. Değişkenlere ilişkin veriler üçer aylık olduğundan analize başlamadan önce hareketli ortalamalar yöntemine göre mevsimsel dalgalanmalardan arındırılmışlardır. Serilerdeki aşırı oynaklığı bir miktar da olsa gidermek amacıyla, genel uygulamaya uyularak, serilerin logaritmik değerleri ile çalışılmıştır. Değişkenlere ait veriler TCMB-EVDS'den temin edilmiştir.

8.2. Ampirik Bulgular

Burada durağanlık araştırması ve eşbütünleşme araştırmasına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

8.2.1. Durağanlık Araştırması: ADF Birim-kök Testi

Değişkenler arasında anlamlı bir uzun dönemli ekonometrik ilişkiden söz edebilmek için değişkenlerin durağan olmaları, yani ortalama ve varyans gibi özelliklerinin zaman içinde değişmemesi gerekmektedir. Aksi takdirde kurulacak regresyon gerçek bir ilişkiden ziyade aslında var olmayan, sahte bir ilişkiyi yansıtacaktır (Granger ve Newbold, 1974). Bunun bir istisnası, durağan olmayan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmasıdır. İktisadî zaman serilerinin çoğu çeşitli faktörlerin etkisi ile zaman içinde durağan olmayan bir seyir izleme eğilimindedirler. Durağan olmayan zaman serileri ise bir veya iki kez farkları alındığında genellikle durağan hale gelmektedirler. Bu nedenle analize başlamadan önce değişkenlerin durağan olup olmadıklarını, durağan değillerse kaçınıcı farkları alındığında durağanlaştıklarını belirlemek yararlı olacaktır. Aslında geleneksel yöntemlerden farklı olarak bu çalışmada kullanılan eşbütünleşmeye ARDL yaklaşımında, değişkenlerin kaçınıcı dereceden durağan olduklarını önceden araştırmaya gerek yoksa da, değişkenlerin gerçek bütünleşme dereceleri hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla birim-kök araştırması yürütülmüştür.

Değişkenlerin durağanlıklarını (birim-kökün varlığını) belirlemek üzere literatürde birçok yöntem mevcutsa da bunlar arasında en yaygın olarak kullanılanı Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen test yöntemidir. Dickey-Fuller testi, bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin de modele dâhil edilmesiyle Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi olarak anılan standart biçime kavuşmuştur. ADF birim kök testi sonuçları GSMH, FO ve M2 değişkenlerinin düzey değerleri itibariyle durağan (yani I[0]), ENF ve RDK değişkenlerinin ise birinci farkları itibariyle durağan olduklarını (yani I[1]) göstermektedir.

Tablo 26: ADF Birim-Kök Testi Sonuçları

Değişken	Gecikme	Düzye			1. Farklar				
		Sabit		Sabit +Trend	Sabit		Sabit +Trend		
ENF	0	-0,571		-2,077		-8,797	*	-9,015	*
	1	-0,541		-2,014		-5,514	*	-5,859	*
	2	-0,634		-1,982		-5,396	*	-5,651	*
GSMH	0	-3,827	*	1,634		-7,234	*	-8,686	*
	1	-3,417	**	1,767		-6,422	*	-8,656	*
	2	-4,052	*	3,125		-3,753	*	-5,982	*
FO	0	-3,349	**	-4,101	*	-13,821	*	-13,827	*
	1	-2,090		-2,913		-9,562	*	-9,639	*
	2	-1,508		-2,420		-7,072	*	-7,201	*
M2	0	-2,916	**	1,970		-4,827	*	-5,373	*
	1	-2,703		0,576		-4,311	*	-4,947	*
	2	-2,131		0,829		-2,518	*	-3,173	***
RDK	0	-1,285		-3,054		-9,205	*	-9,176	*
	1	-1,260		-3,118		-6,906	*	-6,881	*
	2	-1,203		-2,967		-5,763	*	-5,751	*

Not: (*) % 1, (**) % 5, (***) % 10 düzeyinde anlamlı değerleri göstermektedir.

8.2.2. Eşbütünleşme Araştırması: ARDL-Sınır Testi Yaklaşımı

Birçok zaman serisi deterministik veya stokastik trend içermektedir. Daha önce de belirtildiği gibi bu durum değişkenler arasında sahte regresyona yol açmaktadır. Değişkenler arasındaki olası bir anlamlı ilişkinin varlığına hükmedebilmek için serilerin durağan olması, bunun için de bir veya daha fazla defa farklarının alınması gerekmektedir. Bu durumda ise hem seriler uzun dönem

özelliklerini kaybedebilirler hem de serilerin düzey (level) değerleri itibariyle ilişkisini yansıtan önemli bir bilgi kaybedilebilir. Ancak değişkenlerin eşbütünleşik olması halinde düzey değerleri arasında kurulacak bir regresyon anlamlıdır ve böylece önemli bir bilgi kaybının önüne geçilmektedir (Gujarati, 1999:726).

Pesaran ve diğ. (2001) tarafından geliştirilen eşbütünleşmeye ARDL-Sınır testi yaklaşımı, eşbütünleşme analizinde geleneksel hale gelen Engle ve Granger (1987)'in kalıntıların analizine dayalı olan iki aşamalı yöntemi ile Johansen (1988)'in en çok olabilirlik indirgenmiş rank yöntemlerinden farklıdır. Bu iki yönteme göre, modeldeki bütün değişkenlerin birinci dereceden bütünleşik olup olmadıkları bir ön test ile belirlenmektedir. Çünkü, bir modelde $I(0)$ ve $I(1)$ olan değişkenlerin bir arada bulunması halinde bahsedilen eşbütünleşme testlerine dayalı olarak yapılan istatistiksel yorumlar geçerli olmamaktadır. Çeşitli çalışmalarda, değişkenlerin tümünün $I(0)$ veya $I(1)$ olması halinde ortaya çıkacak aksaklıklar ve Johansen yönteminin zaafı ortaya koyulmuştur (Şimşek ve Kadılar, 2006:101). Diğer taraftan ARDL yaklaşımı serileri bütünleşme dereceleri konusunda bir kısıtlama getirmezken küçük örneklemlerde de güvenilir sonuçlar vermektedir (Yaldız, 2006:11).

ARDL (autoregressive distributive lags) süreci iki aşamadan oluşmaktadır (Pesaran ve Pesaran, 1997; 304). İlk aşamada, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunup bulunmadığı F testi ile araştırılmaktadır. Bu amaçla benimsenen ARDL modelinin hata düzeltme modelinde yer alan değişkenlerin gecikme düzeylerinin anlamlılığını test etmeye dönük F değeri hesaplanmaktadır. Bununla birlikte, bu hesaplanan F istatistiğinin (asimptotik) dağılımı, değişkenlerin bütünleşme dereceleri ne olursa olsun standart dağılıma uymamaktadır. Pesaran ve diğ. (1996) farklı değişken sayıları için uygun kritik değerleri tabloştürmüşlardır. Söz konusu tabloda iki grup kritik değer yer almaktadır. Birinci grup değerler tüm değişkenlerin düzey değerleri itibariyle durağan, yani $I(0)$ oldukları varsayımına, ikinci grup ise tüm değişkenlerin birinci farkları itibariyle durağan, yani $I(1)$ oldukları varsayımına dayanmaktadır. Hesaplanan F değeri bu iki sınır değerinin dışına düşerse, değişkenlerin bütünleşme derecelerinin $I(0)$ veya $I(1)$ olup olmadığına bakılmaksızın değişkenlerin eşbütünleşik oldukları sonucuna varılmaktadır. F istatistiğinin iki sınır değerinin arasında yer alması halinde ise test

sonuçsuz kalmaktadır. Bu durumda her bir değişken için birim-kök testi yürütülerek bütünleşme derecelerinin araştırılması zorunlu olabilir.

Tahmin edilecek uzun dönem ilişkisinin gerçekte sahte olmadığı bilgisine ulaşıldıktan sonra, analizin ikinci aşamasında ise, uzun dönem ilişkisinin katsayıları tahmin edilmekte ve ARDL yöntemi ile katsayı değerlerine ilişkin çıkarsamada bulunmaktadır.

ADF birim-kök test sonuçlarına göre beş değişkenden üçünün I(0), ikisinin ise I(1) olması eşbütünleşme ilişkisinin araştırılması konusunda Engle-Granger ve Johansen gibi değişkenlerin aynı dereceden bütünleşik olmalarını öngören geleneksel yöntemlerin kullanılmasını imkân dışı bırakmaktadır. Bu nedenle değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı Pesaran ve diğ. (2001) tarafından önerilen ve farklı dereceden bütünleşme durumuna imkân veren ARDL-Sınır testi yöntemi ile araştırılmıştır. Veriler üçer aylık olduğundan her bir değişken için ARDL modelinde kullanılacak en yüksek gecikmeli terim sayısı 4 olarak alınmıştır. Buna göre, analize dâhil edilen değişkenler için genel ARDL(4,4,4,4,4) modelinin hata düzeltme modeli biçimi aşağıdaki gibidir;

$$\begin{aligned} \Delta ENF_t = & a_0 + \sum_{i=1}^4 b_i \Delta ENF_{t-i} + \sum_{i=1}^4 c_i \Delta GSMH_{t-i} + \sum_{i=1}^4 d_i \Delta FO_{t-i} + \sum_{i=1}^4 e_i \Delta M2_{t-i} + \sum_{i=1}^4 f_i \Delta RDK_{t-i} \\ & + \delta_1 ENF_{t-1} + \delta_2 GSMH_{t-1} + \delta_3 FO_{t-1} + \delta_4 M2_{t-1} + \delta_5 RDK_{t-1} + \varepsilon_t \end{aligned}$$

Değişkenlerin en uygun gecikme değerlerini belirlemek için birçok formel yöntem mevcuttur. Burada test edilecek hipotez “uzun dönemli bir ilişki yoktur” şeklindedir ve biçimsel olarak aşağıdaki gibidir;

$$H_0 : \delta_1 = \delta_2 = \delta_3 = \delta_4 = \delta_5 = 0$$

$$H_1 : \delta_1 \neq 0, \delta_2 \neq 0, \delta_3 \neq 0, \delta_4 \neq 0, \delta_5 \neq 0$$

Kullanılan istatistik ise $\delta_1, \delta_2, \delta_3, \delta_4$ ve δ_5 in birlikte anlamlılığına ilişkin F istatistiğidir. Daha önce de belirtildiği gibi bu istatistik standart değildir ve kritik değerleri Pesaran ve diğ. (1996) tarafından tablolaştırılmıştır. Yukarıdaki hata düzeltme modeli tahmin edilmiş ve F-değeri 1,564 bulunmuştur, yani

$F(ENF | GSMH, FO, M2, RDK) = 1,564$ tür. Bu değer, % 95 anlamlılık düzeyinde tablodan elde edilen sınır değerleri olan 2,850 ve 4,049 ile karşılaştırıldığında alt sınır değerinden daha küçük olduğu görülmektedir. Bu, bütünleşme derecelerine bakılmaksızın, *ENF* ile diğer değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmadığını öne süren boş hipotezin reddedilebileceği anlamına gelmektedir. Buna göre *GSMH*, *FO*, *M2* ve *RDK* uzun dönemde *ENF* değişkenindeki değişimi açıklayıcı değişkenler olarak kullanılabilir.

Uzun dönemli ilişkinin ve bununla ilgili hata düzeltme modelinin katsayılarının ARDL tahminleri Tablo-2’de verilmiştir. Değişkenlerin gecikme uzunluklarının belirlenmesinde hem Schwarz Bayesyen Kriteri (SBC) hem de Akaike Bilgi Kriteri (AIC)’ne başvurulmuştur. SBC kriteri genellikle AIC’ye göre daha düşük gecikme uzunluğu vermektedir. Her iki kritere göre elde edilen modellerde katsayıların nokta tahminleri birbirlerine yakınsa da, AIC’ye göre belirlenen modelin katsayı tahminlerinin standart hataları daha küçüktür.

Tablo 27: AIC ve SBC’ye Göre Belirlenen ARDL Modellerinin Katsayılarının Tahminleri

Değişken	AIC ARDL (3,2,3,0,0)		SBC ARDL (1,1,0,0,0)	
ENF_{t-1}	0,632	*	0,700	*
ENF_{t-2}	0,089			
ENF_{t-3}	-0,232	**		
$GSMH_t$	6,609	***	9,041	**
$GSMH_{t-1}$	-6,743	***	-9,024	**
$GSMH_{t-2}$	-0,062	***		
FO_t	0,228	**	0,214	**
FO_{t-1}	-0,060			
FO_{t-2}	0,236	**		
FO_{t-3}	0,204	**		
$M2_t$	0,032		-0,004	
RDK_t	-0,515		-0,079	**
Sabit	2,063		3,872	**
R^2	0,932		0,913	
F-değeri	75,480		125,236	
D-W	1,913		2,025	

Değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkisi ise ARDL yaklaşımına dayalı bir hata düzeltme modeli ile araştırılmıştır. AIC esas alınarak belirlenen gecikmeli terim sayılarına göre tahmin edilen hata düzeltme modelinin katsayı tahminleri Tablo 3'te verilmiştir. Burada, ecm_{t-1} değişkeni tablo 2'de verilen uzun dönem ilişkisinden elde edilen hata terimlerinin bir dönem gecikmeli değerlerini, Δ ise bir kere fark alındığını ifade etmektedir. Hata düzeltme teriminin katsayısı kısa dönemde dengeden sapmaların ne kadarının sonraki dönemde düzeltildiğini göstermektedir. Hata düzeltme modelinin kararlı olabilmesi için hata düzeltme teriminin katsayısının negatif işaretli olması gerekmektedir. Negatif katsayı, kısa dönemde dengeden uzaklaşan bağımlı değişkenin tekrar dengeye ulaşmasını sağlamaktadır. Tablo 3'te görüldüğü gibi hata düzeltme teriminin katsayısı teorik beklentiye uygun olarak negatiftir (-0,510). Tahmin edilen katsayı istatistiksel olarak anlamlıdır ve ilk üç ayda bir şokun etkisinin yüzde 51 oranında giderilerek dengeye yaklaşıldığını göstermektedir.

Tablo 28: AIC'ye Göre Belirlenen Hata Düzeltme Modeli Katsayı Tahminleri

Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t-değeri	p-değeri
$\Delta ENF1$	0,142	0,103	1,390	(0,169)
$\Delta ENF2$	0,232	0,102	2,277	(0,026)
$\Delta GSMH$	6,609	3,606	1,833	(0,071)
$\Delta GSMH1$	0,062	0,036	1,733	(0,088)
ΔFO	0,228	0,089	2,576	(0,012)
$\Delta FO1$	-0,440	0,125	-3,536	(0,001)
$\Delta FO2$	-0,204	0,099	-2,057	(0,044)
$\Delta M2$	0,032	0,024	1,322	(0,191)
ΔRDK	-0,515	0,396	-1,300	(0,198)
$\Delta Sabit$	2,063	2,122	0,972	(0,334)
ecm_{t-1}	-0,510	0,090	-5,663	(0,000)
R^2	0,463	D-W	1,913	
F-değeri	5,692			

Not: $\Delta X = X_t - X_{t-1}$, $\Delta X1 = X_{t-1} - X_{t-2}$, $\Delta X2 = X_{t-2} - X_{t-3}$ ($X = ENF, GSMH, FO, M2, RDK$)

Normalleştirilmiş hata düzeltme modelinin tahmini ise aşağıdaki gibidir;

$$ENF_t = 4,044 - 0,3835 GSMH_t + 1,194 FO_t + 0,0628 M2_t - 1,010 RDK_t + ecm_t$$

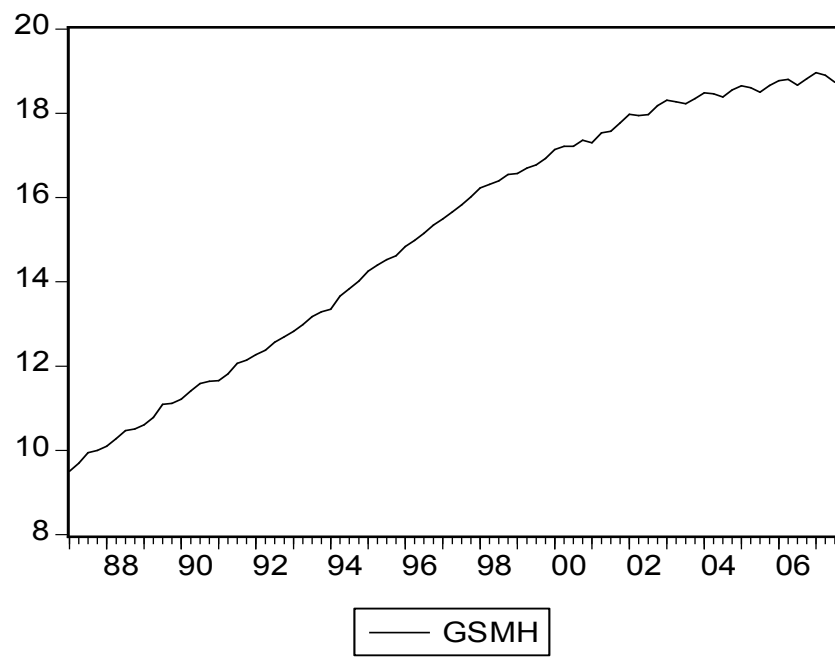
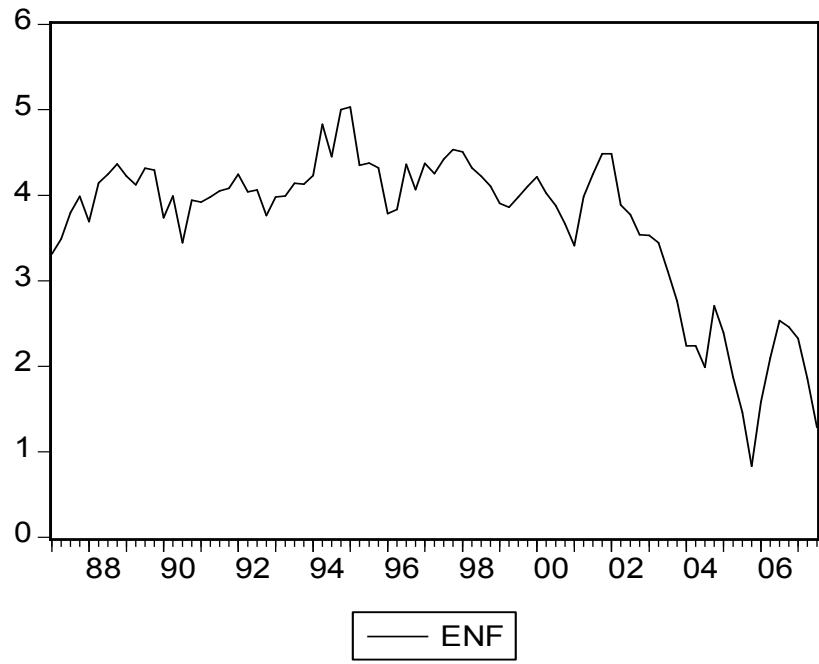
Enflasyon oranı ile onu etkileyebileceği düşünülen değişkenler arasındaki ilişkinin yapısı hakkında karar verebilmek için uzun dönemli düzey ilişkilerinin tahmin edilmesi gerekmektedir. Söz konusu uzun dönem ilişkisinin katsayı tahminleri aşağıda Tablo 4’te verilmiştir. Buna göre faiz oranı dışındaki değişkenler enflasyon oranı üzerinde anlamlı bir etkide bulunmuyor görünmektedirler.

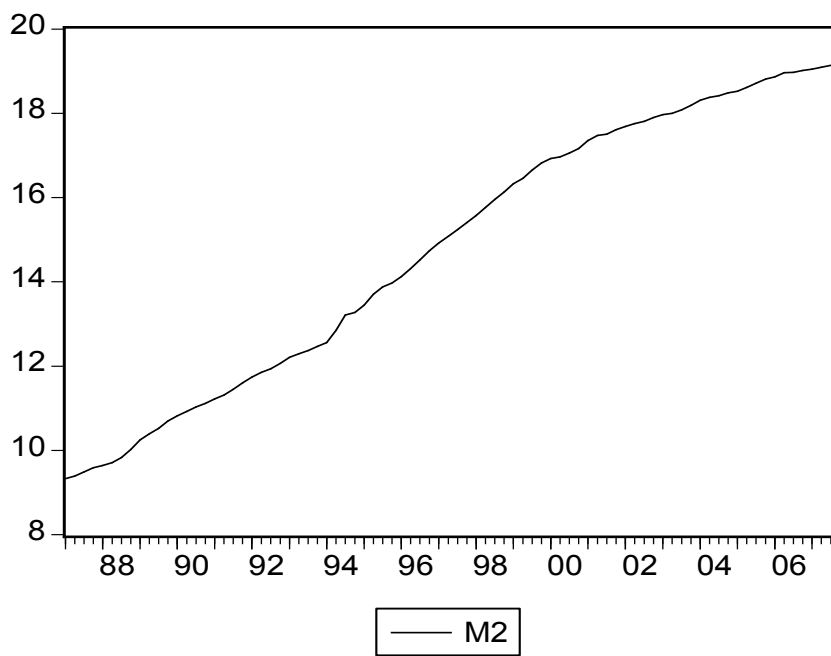
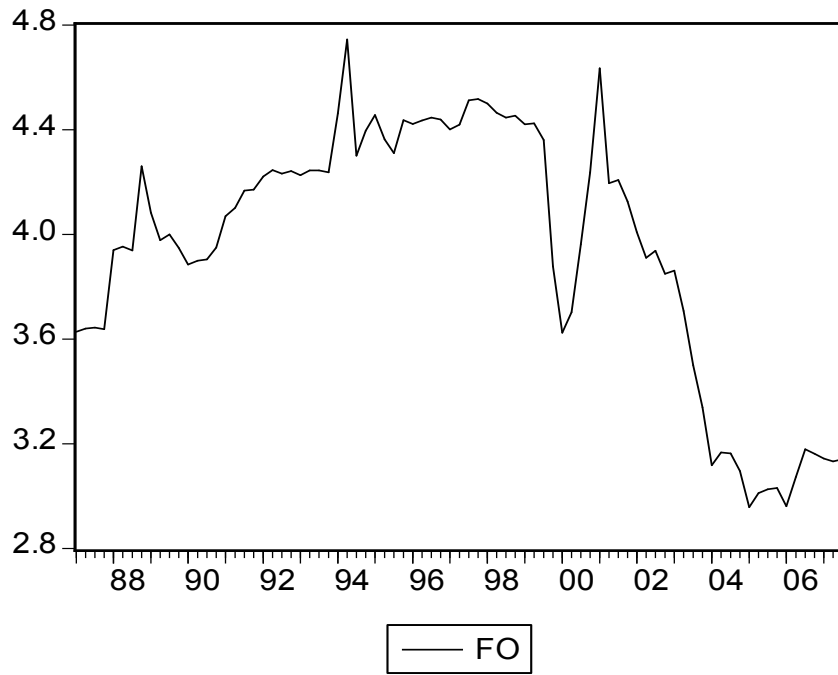
Tablo 29: ARDL (3,3,2,0,0) Modelinin Uzun Dönem Katsayılarının Tahminleri

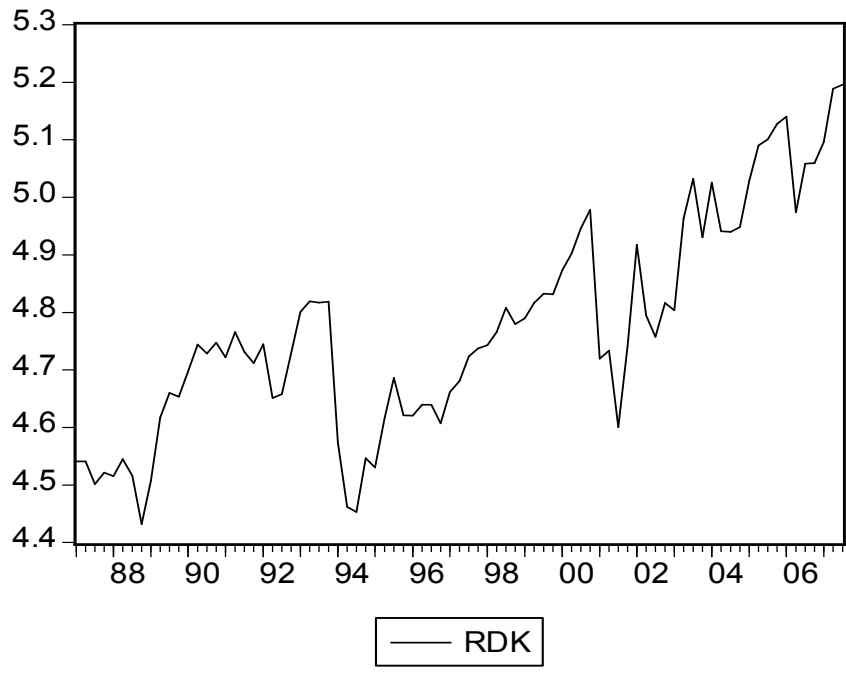
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-değeri	p-değeri
GSMH	-0,383	0,328	-1,170	0,046
FO	1,194	0,223	5,352	0,000
M2	0,063	0,048	1,315	0,093
RDK	-1,010	0,796	-1,268	0,209
Sabit	4,044	4,244	0,953	0,344

8.3. Ekonometrik Analizin Değerlendirilmesi

Bu çalışmada, Türkiye’de ekonomik istikrarsızlığın kaynakları eşbütünleşik regresyona ARDL-Sınır testi yaklaşımı kullanılarak araştırılmıştır. Bu amaçla, ekonomik istikrarsızlığın en önemli göstergelerinden biri olan enflasyon düzeyi üzerinde etkili olduğu düşünülen üretim düzeyi, faiz oranı, para arzı ve reel döviz kuru değişkenlerinin 1987-2007 dönemine ait üçer aylık değerleri kullanılmıştır. Yapılan analizde en uygun model spesifikasyonunun ARDL (3,3,2,0,0) modeli olduğu ve değişkenler arasında bir eşbütünleşim ilişkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. ARDL (3,3,2,0,0) modelinden elde edilen uzun dönem katsayılarının tahminlerine göre üretim düzeyi (GSMH), faiz oranı ve para arzı enflasyon oranını, yani ekonomik istikrarı anlamlı bir şekilde etkilemektedir. GSMH yükseldikçe ekonomik istikrarsızlık azalmakta, faiz oranı ve para arzı yükseldiğinde ise artmaktadır. Bu açıdan katsayıyla önsel beklentilere uygundur. Diğer taraftan reel döviz kuru ise ekonomik istikrar üzerinde anlamlı bir etkiye sahip görünmemektedir.

DÖRDÜNCÜ KESİM

GENEL DEĞERLENDİRME

Araştırmanın bu kesiminde çalışmaya ilişkin olarak genel bir değerlendirme yapılmıştır. Değerlendirme kapsamında çalışmada elde edilen bulgular, bulgulara ilişkin olarak yapılan öneriler ve çalışmaya ilişkin genel sonuca yer verilmiştir.

9. BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ

Bu bölüm üç alt bölümden meydana gelmiştir. Bu alt bölümlerde çalışmaya ilişkin bulgulara, önerilere ve genel sonuca yer verilmiştir.

9.1. Bulgular

Çalışmada ulaşılan temel bulgular şu şekilde sıralanabilir.

Bulgu 1: IMF'nin kuruluş amacı Ana Sözleşmede; "Uluslararası parasal işbirliğinin geliştirilmesini sağlamak; uluslararası ticaretin dengeli bir şekilde gelişmesine yardımcı olmak; çok taraflı ödemeler sisteminin kurulmasına destek olmak; ödemeler dengesi sıkıntısı çeken üye ülkelere gerekli geri dönüş önlemlerini alma kaydıyla yeteri kadar maddi destekte bulunmak; üye ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarının derecesini ve süresini düşürmek" şeklinde belirlenmiştir. Ancak IMF'nin bu fonksiyonları günümüz koşullarında ortaya çıkan ekonomik sorunlara çözüm olmakta yetersiz kalmaktadır.

Bulgu 2: IMF destekli istikrar programları, dış ticaret rejimini ve dış ödemeler sistemini serbestleştirmek yoluyla dış dengeyi sağlamayı ve enflasyonu kontrol etmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla bu programlar temelde, devalüasyon, kamu harcamalarında kısıntı ve vergilerde artış, yurtiçi kredi büyümesinde azalma ve reel faiz oranındaki artıştan oluşan politika araçlarını benimsemektedir. Ancak IMF tarafından önerilen istikrar programlarının birçok ülkede istenilen seviyede başarılı sonuçlar vermemesi, aksine mevcut istikrarsızlığı daha da derinleştirmesi IMF'nin güvenilirliğinin sorgulanmasına neden olmuştur.

Bulgu 3: IMF tarafından üye ülkelere önerilen istikrar programları ülkelerin ve dönemin özgül koşullarını dikkate almadan benzer politikalardan oluşmaktadır. Ana başlıkları ile sıkı para politikası yoluyla toplam para arzının kontrol edilmesi, yüksek faiz politikası ile de tasarrufların arttırılması, tüketimin kısılması ve sermaye

kaçışının önlenmesi, sıkı maliye politikası yoluyla bütçe açığının kapatılması kamu harcamalarının kısılması ve vergilerin arttırılması, döviz kuru politikası ya da genel olarak devalüasyon yoluyla ihracatı arttırıp ödemeler bilançosunu düzeltmek amaçlanır.

Bulgu 4: Türkiye, 19 Şubat 1947’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde kabul edilen 5016 sayılı yasa ile IMF ve Dünya Bankası’na üye olmuştur. Bu tarihten sonra bu kuruluşların Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi her geçen gün daha da artmıştır. Ekonomide ortaya çıkan sorunlar ve döviz darlığı nedeniyle dış kaynak gereksinimi Türkiye’yi IMF’ye daha bağımlı hale gelmiştir. Bu bağımlılığın bir sonucu olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından günümüze kadar geçen sürede Türkiye ile IMF arasında on dokuz stand-by düzenlemesi imzalanmıştır.

Tablo 30: 2007 Yılına Kadar IMF ile Yapılan Stand-by Düzenlemeleri

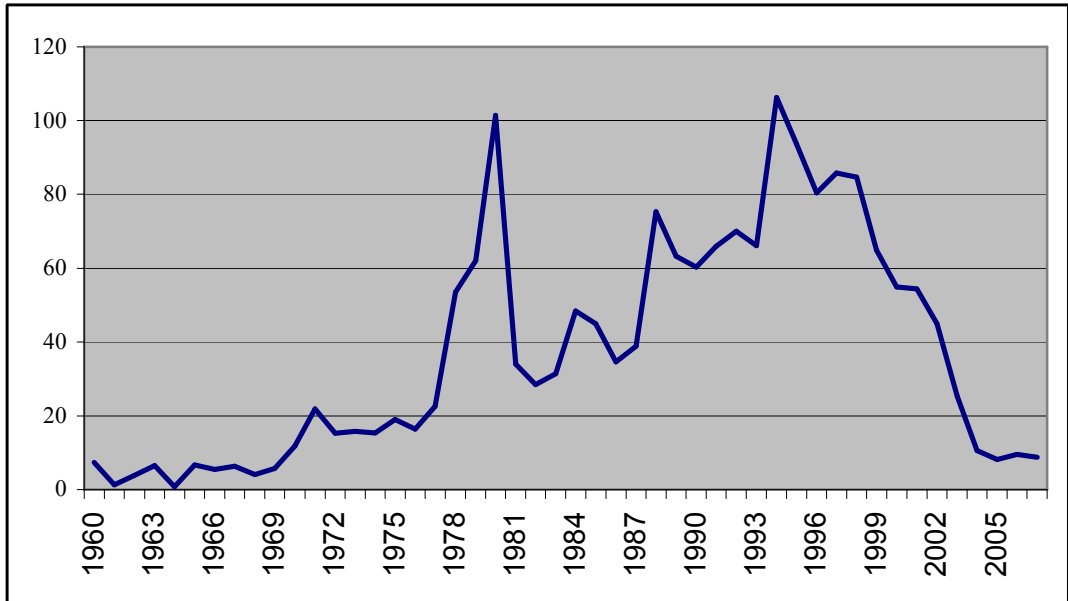
Tarih	Süre (ay)	Öngörülen Kredi (milyon\$)	Kullanılan Kredi (milyon\$)
1 Ocak 1961	12	55	24
30 Mart 1962	9	46	22
15 Şubat 1963	11	32	32
15 Şubat 1964	11	32	28
1 Şubat 1965	12	32	-
1 Şubat 1966	12	32	32
15 Şubat 1967	11	40	40
1 Nisan 1968	9	40	40
1 Temmuz 1969	12	40	15
17 Ağustos 1970	12	132	132
24 Ağustos 1978	24	441	132
19 Temmuz 1979	12	368	338
18 Haziran 1980	36	1838	1838
24 Haziran 1983	12	331	83
4 Nisan 1984	12	331	248
8 Temmuz 1994	14	897	682
22 Aralık 1999	36	22105	17254
4 Şubat 2002	36	18846	16846
11 Mayıs 2005	36	10000	

IMF ile Türkiye arasında imzalanan her stand-by düzenlemesiyle Türkiye'nin IMF'den sağladığı kredi miktarı artmış, bu da ülkenin borç stokunu önemli oranda arttırmıştır.

Bulgu 5: Üye ülkelerinin finansman ihtiyacını karşılamak, ödemeler dengesi açığını kapatmak, üye ülkelerde ekonomik istikrarı sağlamak gibi amaçlarla kurulan Uluslararası Para Fonu, bu amaçlar doğrultusunda finansman kolaylığı sağlayacağı ülkelerin uygulayacağı ekonomik programlarını da belirlemeye başlamıştır.

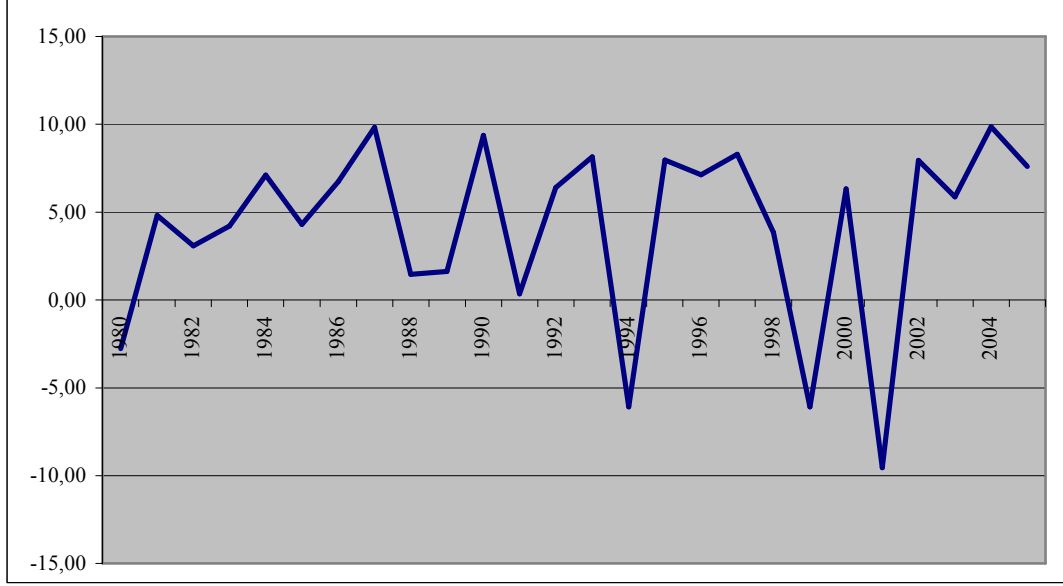
Bu durum Türkiye ekonomisine de yansımış ve ekonomide ortaya çıkan istikrarsızlıklar sonrasında IMF önerilerini uygulamak zorunda kalınmıştır. Böylece ekonomide uygulanacak politika araçlarını seçme ve uygulama bağımsızlığı ülkenin elinde alınmıştır. Fakat IMF tarafından hazırlatılan istikrar programları ülkenin ekonomik yapı ve şartlarına zaman zaman uymayarak olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bunun temel sebebi, IMF'nin koyduğu sınırlandırmalar nedeniyle gereken durumlarda ekonomiye zamanında müdahale edilememesi ve böylece ekonomide daha büyük çapta krizlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlanmasıdır.

Bulgu 6: Fiyat istikrarı Türkiye ekonomisinde uzun yıllardır en önemli ekonomik sorunlardan biri olmuştur. Yüksek ve kronik bir seyir izleyen enflasyon oranları bazı dönemlerde üç haneli rakamlar seviyesine bile ulaşmıştır.

Grafik 52: Yıllar İtibarıyla TÜFE Oranları (12 aylık ort.)

Bulgu 7: Türkiye ekonomisinde ekonomik büyüme istikrarsız bir seyir izlemiştir. Yüksek büyüme dönemlerini ekonomik daralma dönemleri takip etmiş, istikrarlı bir büyüme hızına ulaşamamıştır.

Grafik 53: 1980-2005 Dönemi GSMH Oranları

Bulgu 8: Birçok ülke ekonomisi serbestleştikçe ve dış dünya ile bütünleşme dereceleri yükseldikçe hükümetlerin elinde kullanabileceği piyasa müdahale araçlarının sayısı ve etkinliği azalmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak uluslararası alanda ortaya çıkan istikrarsızlıklar bu ülkeleri önemli ölçüde etkilemiştir.

Bulgu 9: Gelişen bir ekonominin, gerekli makro ekonomik şartları (denk bütçe, fiyat istikrarı, adil bir gelir dağılımı, katma değeri yüksek olan malların üretimi, denetimli bankacılık kesimi, derinliği olan finansal kesim, reel büyümeyi sağlayan bir ekonomik yapılanma) sağlamadan finansal serbestleşmeye geçmesi, ülkeye yarardan çok zarar getirebilmektedir.

1989 yılında Türkiye ekonomisinde uygun koşullar sağlanmadan gerçekleştirilen finansal serbestleşme ekonomide önemli sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle kısa vadeli yabancı sermayenin ani giriş ve çıkışlarıyla büyük finansal krizler meydana gelmiştir. Zira, ekonomi yazınına “sıcak para” tanımıyla giren fonlar, dışarıdan içeriye veya içeriden dışarıya ülke sınırı tanımaksızın hareket ederken, ülke ekonomisinde de büyük iniş çıkışlara yol

açabilmektedirler; bir yandan girişlerinde önce köpüklerle ekonomi yapay biçimde şişerken, bu süreçte finansal dengeler bozulurken, bunu izleyen ani çıkışlarda krizler patlayabilmektedir.

Türkiye ekonomisinde, özellikle 1994 ve 2001 krizleri sıcak paranın yüksek kar elde etmek amacıyla ülkeye girmesi ve devalüasyon ihtimalinin ortaya çıkmasıyla ülkeden ani çıkışlarıyla önemli yıkıcı etkileri olan krizler olarak tarihe geçmiştir.

Bulgu 10: Ekonomide istikrarı sağlamak amacıyla hazırlanan istikrar programlarında önerilen politika araçlarından biri döviz kuru çapasıdır. Döviz kurunun bir yabancı paraya veya yabancı paralardan oluşan sepete sabit bir oranla veya bir band aralığında bağlanmasını ifade eden döviz kuru çapası uygulamasının bazı olumlu yanlarının olmasının yanı sıra olumsuz yanları da mevcuttur. Özellikle şeffaf olması, disipline edici etkisinin bulunması, izlenmesinin ve kontrol edilmesinin kolay olması, istikrar ve kredibilite sağlama en önde gelen avantajlarıdır. Ancak kur çapası uygulaması doğru kullanılmadığı takdirde ekonomide önemli sorunlar ortaya çıkarabilmektedir.

Bulgu 11: Türkiye ekonomisinde ortaya çıkan krizlerde bankacılık sektörü öncü rol oynamıştır. 1980 sonrası artan piyasalaşma süreci sistemin sorunlarını daha da ağırlaştırmıştır. Bankaların sorunlarının belli başlıları likidite riskinin yüksek olması, öz kaynakların yetersizliği, donuk kredilerin tehlikeli boyuta ulaşması, yüksek kamu açıklarının uzun süre devam etmesi, para ikamesi ve açık pozisyon artışı, finansal sıklık, kamu bankalarının sektör içindeki ağırlığı, yüksek görev zararları, tasarruf mevduatına uzun süre devlet güvencesi tanınması, ahlaki risk, asimetrik bilgi, spekülasyon davranışları ve politik risk şeklinde sıralanabilir. Bankacılık sektörünün sorunları ekonomik istikrarsızlıklara ve ekonomik krizlere neden olduğu gibi, makroekonomik istikrarı sağlayamayan bir ekonomide bankacılık sektörünün sorunlarını ağırlaştırmaktadır.

Bulgu 12: Türkiye ekonomisinde yurtiçi bankaların uluslararası piyasalardan göreceli olarak daha düşük maliyetle temin ettikleri kaynakları kamu menkul kıymetlerine ve yurtiçi kredilere kanalize etmeleri sonucunda bankaların “açık pozisyon” diye adlandırılan karşılıksız döviz yükümlülükleri hızla artmış, bu ise bankaların uluslararası finans piyasalarındaki kırılganlığını daha derinleştirmiştir.

Bankaların ellerinde bulundurmaları gereken döviz rezervleri ile mevcut rezervler arasındaki farkı ifade eden açık pozisyonun kabul edilebilir seviyenin üstüne çıkması yabancı yatırımcılar açısından olumsuz bir göstere kabul edilmiş ve ülkeden çıkışları hızlandırmıştır.

Bulgu 13: Türkiye ekonomisinde döviz kurları ile fiyatlar arasındaki makasın açılması ulusal paranın değer kazanmasına neden olmuştur. Bu durum artan ithalat ve azalan ihracat yoluyla dış ticaret dengesini ve ödemeler dengesini olumsuz yönde etkilemiştir.

Bulgu 14: Ekonomik istikrarsızlığın kaynaklarının eşbütünleşik regresyona ARDL-Sınır testi yaklaşımı kullanılarak araştırılması sonucu üretim düzeyi (GSMH), faiz oranı ve para arzının ekonomik istikrarı anlamlı bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. GSMH yükseldikçe ekonomik istikrarsızlık azalmakta, faiz oranı ve para arzı yükseldiğinde ise artmaktadır. Diğer taraftan reel döviz kurunun ekonomik istikrar üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görünmektedir.

9.2. Öneriler

Öneri 1: IMF sabit kurlu ve resmi sermaye akımlarına dayalı Bretton Woods sistemine göre tasarlanmış bir kuruluştur. Ancak bugünün dünyasında mali piyasalar serbestleşmiş, sermaye hareketleri hız kazanmış, döviz kuru sistemi ise sabit kur sisteminden oldukça uzaklaşmıştır. Dolayısıyla 1940'lı yılların ekonomik konjonktürüne göre tasarlanmış, görev ve sorumluluklar yüklenmiş bir kuruluşun bugünkü ekonomik sorunlara çözüm olmak noktasında yetersiz kalacağı bir gerçektir. Bu nedenle IMF'nin görev ve sorumluluklarının günümüz dünyasının gerçeklerine uyacak bir biçimde yeniden düzenlenmesi gerekir.

Öneri 2: IMF, son yıllarda önerdiği politikalar ve bu politikaların uygulama sonuçlarıyla sık sık eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle IMF'nin Asya Krizi'ni yanlış teşhis etmesi yanlış politikalar önermesi Fon'un durumunu tartışmaya açarken, kurumun işlevlerini tamamladığını ve artık faaliyetlerine son vermesi gerektiğini savunanlar bile olmuştur. IMF'nin bu ve benzeri birçok krizde sorunlara doğru tanı koyamaması ve yanlış politikalar önermesi kriz ülkelerini ve bu ülkelerle beraber krizin küresel bir boyut kazanıp birçok ülkeyi etkine almasına neden olmuştur. Bu nedenle IMF birçok ülkede istenmeyen kuruluş haline gelmiştir.

Bu doğrultuda, IMF'nin uluslararası alanda sahip olduğu bu kötü imajı değiştirmesi gerekmektedir. Bunun içinde ülke ekonomilerini yakından izleyip ekonomik sorunlarını doğru teşhis etmek ve ona göre politikalar önermesi gerekmektedir. IMF ancak bu yolla kendisine yeniden güven duyulmasını sağlamış olacaktır.

Öneri 3: IMF ekonomik istikrarsızlık içinde olan ve kendisinden ekonomik ve teknik yardım isteyen üye ülkelere standart politikalardan oluşan programlar önermektedir. Önerdiği bu programlarda temel amaç ise, üye ülkeye verdiği kredilerin ödenmelerini sağlamak ve garantörlük yaptığı uluslararası fonların geri dönüşlerinde problemlerle karşılaşılmasını önlemektir. Bu durum üye ülkelerin ekonomik sorunlarının çözülmesi yerine daha da artmasıyla sonuçlanmaktadır. Bunun önüne geçebilmek için IMF, her ülkeyi farklı şekilde analiz etmeli ve ülkelerin sosyal, siyasal ve ekonomik şartlarını dikkate almalıdır. Ayrıca her ülkenin yapısal karakteristiklerini ve problemlerini hatta her krizin özelliklerini hesaba katmalıdır. Önceliği kendi ve uluslararası fonların çıkarları yerine üye ülke ekonomisi çıkarlarına vermelidir.

Ayrıca üye ülke yöneticileri kendi ulusal çıkarlarıyla bağdaşmayan, ekonomide daha büyük çapta sorunlara neden olacak her politika önerisini uygulamaya sokmamalı, doğruluğundan emin olduktan sonra IMF tarafından önerilen politikalar hayata geçirilmelidir.

Öneri 4: Türkiye'nin IMF'ye üyeliği ile beraber her geçen gün Fon'a olan borçları da artmıştır. Bu durum dış borç stokunu önemli oranda yükseltmiştir. Artan borç yüküyle birlikte, Türkiye borçlarını yeni kredilerle kapatma çabasına girmiş ve yeniden IMF'ye başvurmuştur. Bu durum bir borç sarmalına dönüşmüştür. Bu şekilde dış borçlanmayı temel politika araçlarından biri olarak görmek yanlış bir anlayıştır. Zira Türkiye borç sarmalından kurtulmadıkça ekonomisinde köklü bir iyileşme yoluna giremeyecektir. Bu nedenle çok gerekmedikçe IMF'den kredi alma yoluna gidilmemeli, gerekli olan durumlarda ise IMF ile mutlaka sıkı müzakereler yapılmalıdır.

Öneri 5: IMF tarafından üye ülkelere hazırlatılan programlarda programların işleyişinin çeşitli büyüklükler vasıtasıyla takip edilmesi kararlaştırılmaktadır. Bu büyüklüklerin öngörülen seviyede gerçekleşip gerçekleşmemesine göre IMF kredi

dilimlerinin kullanılmasını serbest bırakmaktadır. Bu hedef göstergelerde sapma olması durumunda IMF taahhüt ettiği kredilerin kullanımını engelleyebilmektedir.

IMF tarafından Türkiye'ye hazırlatılan programlarda bu şekilde yürütülmüştür. Ancak bu koşullar altında uygulanan programların bir sonucu olarak ekonomide ortaya çıkan ani değişikliklerde zamanında politika araçları kullanılarak müdahale yapılamamış, bu nedenle de ekonomi daha büyük çapta krizlere sürüklenmiştir. Bunun önüne geçilebilmesi için üye ülkeler ve Türkiye IMF desteğiyle hazırlayıp uyguladıkları programlarda gerekli durumlarda politika araçlarını serbestçe kullanabilmeleri için gerekli önlemleri almalıdırlar.

Öneri 6: Yüksek ve kronik enflasyon uzun yıllardır Türkiye ekonomisinin temel problemidir. Zaman zaman üç haneli rakamlar seviyesine ulaşan enflasyon oranlarını aşağı çekebilmek için birçok program hazırlanmış ve uygulanmış fakat uzun vadede bunlardan istenilen sonuç elde edilememiştir. Son birkaç yılda enflasyon oranları düşme eğilimine girmiştir. Ekonomide fiyat istikrarının sağlanabilmesi için bu düşüşün devamlılığın sağlanması gerekmektedir. Bu nedenle bu doğrultuda önlemlerin kararlılıkla uygulanması gerekmektedir. Zira, fiyat istikrarını sağlamadan ekonomik istikrarı sağlamak mümkün olmayacaktır

Öneri 7: Türkiye ekonomisinde 1980'lerden itibaren gözlenen ve 1990'lardan itibaren yoğunlaşan bir istikrarsız büyüme olgusu meydana gelmiştir. Büyüme oranları kimi zaman pozitif kimi zaman negatif seviyelerde seyretmiştir. Büyüme oranlarındaki gerileme işsizlik oranlarının da yüksek seviyelere çıkmasına neden olmuştur. ekonomide birçok olumsuzluğa neden olan düşük ve istikrarsız büyüme oranları yerine Türkiye ekonomisinin hızlı ve istikrarlı büyüme rakamlarına ulaşabilmesi için gerekli önlemler alınmalı, üretimi arttırmaya öncelik verilmelidir. Tüketen ekonomiden üreten ekonomiye geçilmelidir.

Öneri 8: Ekonomiler serbestleştikçe ve dış dünya ile bütünleşme derecesi yükseldikçe ekonomi dış şoklara karşı aşırı daha duyarlı hale gelmektedir. Ekonominin yapısıyla bağdaşmayan serbestleşme politikaları son yıllarda uluslararası alanda yaşanan birçok krizin temel nedeni olmuştur. Ayrıca bu krizler ortaya çıkmadan ve ortaya çıktıktan sonra hükümetlerin ekonomide serbestçe politika araçlarını kullanabilme imkanı azalmıştır. Bu durumun olumsuz etkilerinin önüne

geçebilmek için ekonomik ve finansal serbestleşmeye ülke ekonomileri tam olarak hazır olduktan sonra geçilmelidir.

Öneri 9: Finansal serbestleşmesini gerçekleştirerek özellikle uzun vadeli sermaye hareketlerinden yararlanmak isteyen bir ekonomi öncelikle gerekli koşulları sağlamalıdır. Aksi takdirde uluslararası sermaye hareketlerinin ani giriş ve çıkışlarının ortaya çıkardığı yıkıcı etkilere maruz kalabilmektedir. Sermaye hareketlerinin ani çıkışlarıyla birlikte gelişen piyasalarda faiz oranları yüksek seviyelere tırmanmakta, ülkelerin izlediği kur politikaları çökmekte, merkez bankalarının döviz rezervleri erimekte, daha da kötüsü, ekonomiler küçülmekte ve işsizlik artmaktadır.

Türkiye ekonomisinde 1990 sonrasında patlak veren iki büyük krizde Türkiye'nin gerekli altyapıyı hazırlamadan finansal serbestleşmeye geçmesi büyük rol oynamıştır. Bu nedenle ekonomide sermaye hareketlerinin olumsuz etkiler ortaya çıkarmaması için gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra finansal serbestleşmeye geçilmelidir. Ayrıca hazırlanan istikrar programları bu sermaye girişlerine dayandırılarak hazırlanmamalı ve uygulanmamalıdır. Aksi takdirde istenilen ekonomide istenilen sonuçlar elde edilemeyeceği gibi ekonomik sorunlar daha da ağırlaşacaktır.

Öneri 10: Döviz kuru çapası özellikle yüksek enflasyon veya hiperenflasyonu önlemede daha etkilidir. Kur çapasına tam güven duyulduğu ve bu politikadan vazgeçilmeyeceğine inanılan bir ortamda, devalüasyonun azalmasıyla birlikte enflasyon da düşecektir. Ancak, çapa uygulamasının başarılı olabilmesi için öncelikle döviz kurunun hangi para birimine hangi oranda bağlanacağına doğru karar vermek gerekir. Ayrıca döviz kuru çapası kolaylıkla bir spekülatif saldırılara maruz kalabileceğinden döviz kuru çapasına dayanan bir programda, ekonomi kırılma noktasına gelmeden önce doğru zamanda döviz kurunda bant sistemine geçilmesi gerekmektedir.

Öneri 11: Türk bankacılık sistemi 1980 yılında başlayan serbestleşme programı ile birlikte önemli değişimler geçirmiştir. Günümüze kadar uzanan süreç içerisinde istikrarsız bir makro ekonomik çevrede faaliyet gösteren bankacılık sektörü, etki sınırları değişen pek çok kriz yaşamıştır. Bankacılık sistemi bir yandan krizlerin ortaya çıkmasında öncü rol oynarken, bir yandan da krizlerden olumsuz

yönde etkilemiştir. Bankacılık sistemi zaman içinde temel fonksiyonu olan finansal aracılık görevinden hızla uzaklaştığı ve kamuya finansman sağlayan bir yapıya dönüştüğü görülmektedir. Bu olumsuzlukları bünyesinde barındıran bankacılık sektörünün hızla yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bunun için öncelikle bankacılık sektörüne yeniden güven duyulması sağlanmalıdır. İkinci aşamada gerekli yasal düzenlemelerle birlikte bankalar daha güçlü ve sağlam bir yapıya kavuşturulmalıdır. Son olarak, gerekli mali önlemler alınarak bankaların mali yapılarının güçlendirilmesi ve ödemeler sisteminin düzenli çalışması sağlanmalıdır.

Öneri 12: Bankaların döviz kurları ile faiz oranları arasında oluşacak farktan açık pozisyon oluşturarak kar elde etme şeklinde istismarını önlemek için, bankaların açık pozisyonlarının Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ile Merkez Bankası tarafından sıkı bir biçimde kontrol edilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca bu yola başvuran bankalara ciddi yaptırımlar uygulanmalı, bankaların asıl fonksiyonlarından uzaklaşmasının önüne geçilmelidir.

Öneri 13: Ekonomide istikrarı sağlamak amacıyla uygulanan programlar sonucunda ulusal paranın değer kazanması istikrar yolunda gidildiğinin işaretlerinden biridir. Ancak, paradaki değerlenmeyle beraber üretimde verimliliğin artması şarttır. Ekonomik istikrara ulaşma şansı ancak değerlendirilen ülke parası karşısında üretim artışının devam etmesiyle artacaktır. Bunun yanında ulusal paranın aşırı değer kazanması önlenmelidir. Aksi takdirde dış ticaret ve ödemeler dengesinde olumsuz sonuçlar ortaya çıkaracaktır.

Öneri 14: Ekonomide istikrarı sağlamak için üretimin arttırılmasına ağırlık verilmelidir. Buna karşılık faiz oranı ve para arzının düşük ve istikrarlı bir seviyede olmasına çalışılmalıdır.

9.3. Genel Sonuç

Ekonominin denge durumunun korunması, denge koşullarının sağlanması, devresel dalgalanmalardan meydana gelen olumsuzlukların giderilmesi ve bu dalgalanmaların hafifletilmesi ekonomik istikrar olarak adlandırılmaktadır. Ekonomik istikrar kavramı tanımlanırken başlangıçta yalnızca istihdam, fiyat istikrarı gibi ekonomik göstergelerin dengede olmasını içeren ülkenin iç istikrarı göz önünde bulundurulmuşken, daha sonra ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerinin

gelişmesi ve bu ekonomik ilişkilerden doğan dalgalanmaların ülkelerin iç istikrarını da etkilemeye başlaması ile ödemeler bilançosu dengesi, döviz kuru istikrarı gibi ülkenin dış istikrarı da gündeme gelmiştir. Bunun sonucu olarak, bir ekonomide ekonomik istikrarın tam olarak sağlanabilmesi için hem iç hem de dış istikrarın bir arada sağlanması gerekli koşul olmuştur.

Ekonomik istikrarsızlık ise, bir ekonomide makroekonomik göstergelerde ortaya çıkan önemli orandaki ani değişimler şeklinde tanımlanmaktadır. Ekonomik istikrarsızlık ile bir anlamda, ekonomide temel değişkenlerin dengelerinin bozulması durumu ifade edilmektedir. Ortaya çıkan ekonomik istikrarsızlık durumunda konjonktür dalgalanmalarının etkisini yumuşatmak ya da tamamen ortadan kaldırmak için istikrar politikaları uygulanmaktadır. Uygulanan istikrar politikaları ile fiyat istikrarının sağlanması, ödemeler dengesinin temini, tam istihdamın sağlanması, büyüme hızının yeterli oranda artması ve adil gelir dağılımı gibi amaçlara ulaşmak hedeflenmektedir.

Ekonomik istikrarın sağlanması istikrarsızlık içindeki bütün ülkelerin temel hedefleri arasındadır. Bunun için çeşitli politika araçlarından oluşan programlar uygulamaya koymakta ve bu yolla temel ekonomik ve finansal göstergelerin toplumsal kaynak ve imkanların etkin ve verimli kullanılmasına imkan sağlayacak ortamı yansıtmasına ve aynı zamanda böyle bir ortamın oluşmasına katkıda bulunmalarına çalışılmaktadır. Her ülkenin kendi ekonomik bünyesine uygun tarzda hazırlanan ve uygulamaya konan istikrar programları ülkenin kendi otoriteleri tarafından hazırlanabildiği gibi, uluslararası finans kuruluşların desteğiyle onların önerileri doğrultusunda da hazırlanabilmektedir. Bu kuruluşların başında IMF gelmektedir.

IMF, Temmuz 1944'te Bretton Woods'ta toplanan konferansta kurulmuştur. Kuruluş görevleri Ana Sözleşme'nin birinci maddesinde uluslararası parasal işbirliğini teşvik etmek, uluslararası ticareti arttırmak, döviz kuru istikrarını sağlamak, dış ödeme güçlükleri ile karşılaşan ülkelere gerekli mali desteği sağlamak ve üye ülkelerin ödemeler dengesi açıklarını kapatmaya yardımcı olmak şeklinde sıralanmıştır. IMF'nin görevleri zaman içinde artmış ve değişiklik göstermiştir. Ancak, günümüzde finansal serbestleşmeyle birlikte uluslararası alanda sayıları hızla artan finansal krizler uluslararası finansal sistemin en güçlü ve en etkin kuruluşu olan

IMF'nin rolünün ve önerdiği politikaların eleştirilmesini kaçınılmaz kılmıştır. Bu eleştiriler özellikle IMF politikalarının dizaynı, uygulaması ve IMF'nin kriz yönetimi konusundadır.

Türkiye ekonomisinde Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar geçen sürede uygulanan politikalarla temel hedef ekonomik istikrarı sağlamak olmuştur. Yüksek ve kronik enflasyon oranları, ekonomik büyümenin istikrarsız bir seyir izlemesi, yüksek işsizlik oranları, ödemeler dengesi açıkları, adil olmayan gelir dağılımı gibi pek çok sorun uzun yıllardan beri çözülmeyi beklemektedir. Bugüne kadar pek çok istikrar programı uygulamaya konulmuş olmasına rağmen ekonomideki temel dengesizliklerin önüne geçilememiştir.

Türkiye, 19 Şubat 1947'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen 5016 sayılı yasa ile IMF'ye üye olmuştur. Bu tarihten sonra IMF'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi her geçen gün daha da artmıştır. Ekonomide ortaya çıkan sorunlar ve döviz darlığı nedeniyle dış kaynak gereksinimi Türkiye'yi IMF'ye daha bağımlı hale gelmiştir. Bu bağımlılığın bir sonucu olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından günümüze kadar geçen sürede Türkiye ile IMF arasında on dokuz stand-by düzenlemesi imzalanmıştır. Bu düzenlemelerle IMF'nin istekleri doğrultusunda hazırlanan programlara IMF'nin maddi destek vermesi sağlanmıştır. Ancak, bu stand-by düzenlemeleriyle IMF'den bağımsız politika araçlarını kullanmak imkansız olmuştur. Ayrıca IMF ile geçen yaklaşık altmış yıllık sürede ekonomik istikrarı sağlamak mümkün olamamıştır.

Son olarak Türkiye'de ekonomik istikrarsızlığın kaynakları eşbütünleşik regresyona ARDL-Sınır testi yaklaşımı kullanılarak araştırılmıştır. Bu amaçla, ekonomik istikrarsızlığın en önemli göstergelerinden biri olan enflasyon düzeyi üzerinde etkili olduğu düşünülen üretim düzeyi, faiz oranı, para arzı ve reel döviz kuru değişkenlerinin 1987-2007 dönemine ait üçer aylık değerleri kullanılmıştır. Analiz sonucunda üretim düzeyi (GSMH), faiz oranı ve para arzı enflasyon oranını, yani ekonomik istikrarı anlamlı bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. GSMH yükseldikçe ekonomik istikrarsızlık azalmakta, faiz oranı ve para arzı yükseldiğinde ise artmaktadır. Bu açıdan katsayıyla önsel beklentilere uygundur. Diğer taraftan reel döviz kurunun ekonomik istikrar üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılamamıştır.

KAYNAKÇA

- AGÉNOR, Pierre-Richard and Peter J. Montiel. “*An Overview of Stabilization Programs*” ,www1.worldbank.org/wbiep/macro-program/agenor/PowerPoint/Dev_Macro_book/Chap10.ppt
- AKALIN, Güneri (2002). **Türkiye’de Ekonomi-Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine Geçiş**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- AKAT, Asaf Savaş (2004). “*Dalgalı Kur ve Para Politikası: Bir Parasal Kural Önerisi*”, Akgül L., Hilal ve Fahri Aral (ed.), **Gülten Kazgan’a Armağan: Türkiye Ekonomisi** (iç.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss.57-79.
- AKDİŞ, Muhammet (2000). **Global Finansal Sistem Finansal Krizler ve Türkiye**, İstanbul: Beta Yayınları.
- AKDİŞ, Muhammet (2001). **Para Teorisi ve Politikası**, İstanbul:Beta Yayınları.
- AKGÜÇ, Öztin (2005a). “*IMF Politikaları*”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Mart.
- AKGÜÇ, Öztin (2005b). “*IMF Kredilerinin Maliyeti*”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Nisan.
- AKGÜL, L. Hilal (2006). **Ekonomide Kurtuluş Savaşımı**, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- AKSOY, Yaşar (2004). “*Kurtuluş Savaşı Ekonomisi*”, Akgül L., Hilal ve Fahri Aral (ed.), **Gülten Kazgan’a Armağan: Türkiye Ekonomisi** (iç.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss.103-118.
- ALPAGO, Hasan (2002). **IMF Türkiye İlişkileri**, İstanbul: Ötüken Neşriyat Kültür Serisi, No:215.
- ALTUĞ, Nuray (2001). **İstikrar Politikaları ve Ülke Örnekleri**, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- APAK, Sudi (1993). **Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları**, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- ARDIÇ, Hülya (2004). **1994 ve 2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosunda Yarattığı Hareketlerin İncelenmesi**, TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara.

- ASLANTAŞ, Mesut ve Nemci Odyakmaz (1998). “*Para Krizleri*”, **Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi**, Mart.
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/Mart98/parakr.htm>
- AY, Ahmet ve Zeynep Karaçor (2006) “*2001 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinde Krizden Büyümeye Geçiş Üzerine Bir Tartışma*” **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.16, ss.67-86.
- AYDOĞAN, Metin (2005). **Ekonomik Bunalımdan Ulusal Bunalıma**, 11.b., İzmir: Umay Yayınları.
- AZAM, J.P. (2001), “*Inflation and Macro Economic Instability in Madagascar*”, **African Development Review**, 13 (2), ss. 175-201.
- BAĞIMSIZ SOSYAL BİLİMCİLER (2001). **Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler**, TMMOB Yayını, Ankara.
- BAĞIMSIZ SOSYAL BİLİMCİLER (2005). **2005 Başında Türkiye'nin Ekonomik ve Siyasal Yaşamı Üzerine Değerlendirmeler**, Ankara. Mart.
- BAHÇECİ, Sema (1997). **Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi**, Devlet Planlama Teşkilatı Ekonomik Modeller ve Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- BAŞBUĞ, Faik Y. (1987). **24 Ocakın Ekonomi Politikası: 24 Ocak Yargılanıyor (İcraatın Dışından)**, Ankara: Tekin Yayınevi.
- BAŞKAYA, Fikret (2005). **Borç Krizi Üzerine Bir Deneme**, 3.b., Ankara: Maki Basım Yayım.
- BAYRAKTUTAN, Yusuf (2006). “*Küresel Finansal Krizler ve IMF*”, Seyidoğlu, Halil ve Rıfat Yıldız (ed), **Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri** (iç), İstanbul: Arıkan Basım.
- BERBER, Metin. “*IMF, AGÜ'ler ve İstikrar Politikaları*”.
www.metinberber.com/files/imf.ppt
- BERİKOL, Bilal Zafer (2006). “*Yeni Ekonominin Finansal Krizler Üzerine Etkileri: Türkiye 2000-Şubat 2001 Krizleri*”. **XI. Türkiye'de İnternet Konferansı**, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara, 21-23 Aralık.
inet-tr.org.tr/inetconf11/bildiri/65.pdf
- BERKSOY, Taner (2000). “*Yirmi Yıl Sonra*”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Ocak.

- BORATAV, Korkut (2001). “2000/2001 Krizinde Sermaye Hareketleri”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Eylül, ss.7-17.
http://www.bilkent.edu.tr/~yeldanbs/Yazilar_Uye/Boratav_agu01
- BORATAV, Korkut (2005). **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2002**, 9.b., Ankara: İmge Kitabevi.
- BULUT, Cihan (2006). **Ekonomik Yapı ve Politika Analizi: Türkiye Ekonomisi Performans Değerlendirmesi**, İstanbul: Der Yayınları.
- CELASUN, Merih (2002). “2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme”, Dikmen, Ahmet (ed.), **Küreselleşme, Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum** (iç.), Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara: İmge Yayınları.
- CİN, Fatih, Bilge Köksel Yalçın ve M. Kemal Doğru (2001). “Heterodoks Politikalar Işığında Türkiye’de Uygulanmakta Olan İstikrar Programı ve Bir Değerlendirme”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 23-24, Ekim-Mart. www.econturk.org/Turkiye.htm
- CİVELEK, Mehmet A. ve M. Banu Durukan (2002). “Globalleşme Sürecinde İstikrar Programlarının Gerçek Amaçları: Genel Bir Yaklaşım”, Dikmen, Ahmet Alpay (ed.), **Küreselleşme, Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum (7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi)** (iç.), ss.103-126.
- CELASUN, Oya (1998). “The 1994 Currency Crisis in Turkey”, **Worldbank Policy Research Working Paper No:1913**, April.
<http://econturk.org/Turkischeconomy/kriz.pdf>
- CONWAY, Patrick and Frank Warnack (1997). “Macroeconomic Stability and Income Inequality in Chile”, **Economic Management Training Conference**, Economic Development Institute, 23 April.
www.unc.edu/home/pconway/aea2000/Chilemac.pdf
- CORBO, Vittorio and Andrès Solimano (1991). “Chile's Experience with Stabilization, Revisited”, **World Bank Working Papers**, WPS 579.
www.unc.edu/home/pconway/aea2000/Chilemac.pdf
- COŞKUN, Ali (2003). “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi”, **Atatürkçü Düşünce Dergisi**, Sayı: 4, Kasım, ss. 72-77.

- ÇAĞLAR, Ünal (2003). **Döviz Kurları, Uluslararası Para Sistemi ve Ekonomik İstikrar**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- ÇELEBİ Esat (2001). “*Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları*” **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, S.3, ss. 55-66.
- ÇELEBİ, Işın (2001). **Ne Olacak? Ne Yapmalıyız?** Ankara: Bilgi Yayınevi.
- ÇELEBİ, A. Kemal (2004). “*Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlıktan Sürdürülebilir Büyümeğe Geçişte IMF Politikalarının Rolü*”, **Finans-Politik&Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Y.41, S.483, Haziran, ss.5-25.
- ÇİLOĞLU, Barış (2002). “*Arjantin Ekonomik Krizi Bir Arjantin’li Kadar Zengin Deyiminden Ekonomisi Çöken Arjantin’e*”, **Stratejik Analiz**, C.2, S.22, Şubat.
- ÇOLAK, Ömer Faruk (2001). “*Finansal Kriz ve Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Programı Üzerine Bir Eleştiri*”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.2, ss. 15-30.
- ÇOLAK, Ömer Faruk (2002). **Kriz ve IMF Politikaları**, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- ÇONKAR, Kemalettin ve H. Ali Ata (2003). “*Finansal Krizleri Önlemede Kullanılabilecek Kriz Rasyolarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi (1996-2003)*”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.5, S.2.
- ÇÖRTÜK, Orcan (2006). **Türkiye-IMF İlişkileri ve İlişkilerin Hesap Bazında İşleyişi**, TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara.
- DELİCE, Güven (2003). “*Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif*”, **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, S.20, ss.57-81.
- DEMİR, Osman ve Salih Barışık (2005). “*Türkiye’de Finansal İstikrarı Tehdit Eden Sorunlar ve Çözüm Arayışı*”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Y.20, S.253, Ağustos Ek Sayı, ss.3-16.
- DİCKEY, D.A. ve W.A. Fuller (1979), “*Distribution of the Estimators of Autoregressive Time Series with Unit Root*”, **Journal of American Statistical Association**, 74, ss. 427-431.
- DİE (2005). **1923-2004 İstatistik Göstergeler**, DİE Yayını, Ankara.
- DİNLER, Zeynel (2003). **İktisada Giriş**, 9.b., Bursa:Ekin Kitabevi Yayınları.
- DOĞAN, Yalçın (1987). **IMF Kısacasında Türkiye: 1946-1980**, 3.b., İstanbul: Tekin Yayınevi.

- DOĞAN, Seyhun ve Halil Özekicioğlu (2005). “*Güney Kore ve Türkiye’de Uygulanan IMF Politikaları*”, **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.6, S.1, ss.147-176.
- DOĞANLAR, Murat, Harun Bal ve Mehmet Özmen (2005). “*Döviz Krizi Modelleri*”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.16, S.1, ss.253-276.
- DOĞRUEL, Fatma ve Suut Doğruel (2003). “*Türkiye’de Büyüme ve Makroekonomik İstikrar*”, Köse, A. H., Fikret Şenses ve Erinç Yeldan (ed.), **İktisat Üzerine Yazılar II: İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar** (iç.), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 401-428.
- DOĞRUEL, Fatma ve A. Suut Doğruel (2006). **Bıçak Sirtında Büyüme ve İstikrar: Arjantin, Brazilya, Meksika, İsrail ve Türkiye**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- DOKSAT, M. Kerem (2003). “*IMF ile Nereye? Kuruluş ve Gizlenen Amaçlar*”, Ekim. <http://www.keremdoksat.com/makale.asp?cat=18&art=47>
- DUMAN, Koray (2002). “*Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması*”, **Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.2, S.4, ss.132-145.
- DUMAN, Koray (2004). “*Finansal Krizlere Karşı Politika Tercihleri*, **Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.8, ss.38-61.
- DUYGULU, Aylın Abuk (1998). “*Döviz Kuru İstikrarının Ekonomik İstikrar Açısından Değerlendirilmesi*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.13, S.1, ss.107-118.
- EĞİLMEZ, Mahfi (2001). “*Kasım 2000 Krizi Üzerine*”
http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_1.htm
- EĞİLMEZ, Mahfi ve Ercan Kumcu (2004). **Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması**, 6.b., İstanbul: Remzi Kitabevi.
- EKREN, Nazım (2007). “*İstikrarın Ekonomi Politikası*”,
www.bkd.org.tr/isdunyasi_ac.asp?id=2-23k
- EKZEN, Nazif (1984). “*1980 Stabilizasyon Paketinin 1958, 1970 ve 1978-79 Paketleri ile Karşılaştırmalı Analizi*”, Tekeli, İlhan (ed.), **Türkiye’de ve Dünyada Ekonomik Bunalım** (iç.), Ankara: Yurt Yayıncılık, ss.165-187.

- EMSEN, Ö. Selçuk (2003). “*Türkiye’de 1994-2001 Döneminde Uygulanan İstikrar Politikaları*”, **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.5, ss. 86-108.
- ENÇ, Ercan (2001). “*Dış Ticaret, Cari Açık ve Kriz*”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.2, ss. 31-38.
- ENER, Meliha ve Esra Siverekli Demircan (2004). **Küreselleşen Dünyada IMF Politikaları ve Türkiye**, Ankara: Roma Yayınları.
- ERÇEL, Gazi (1999). “*2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması*”, 9 Aralık. <http://www.tcmb.gov.tr>
- ERDİNÇ, Zeynep (2004). “*Türkiye’de 2002-2005 Yılları Arasında Uygulanan Dezenflasyon Programının Değerlendirilmesi*”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.11, ss.53-68.
- ERDİNÇ, Zeynep (2007). “*Uluslararası Para Fonu -Türkiye İlişkilerinin Gelişimi ve 19.Stand-By Anlaşması*”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.18.
- ERDOST, Cevdet ve Taner Berksoy (1982). “*IMF, İstikrar Politikaları ve Türkiye*”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, S.7, C.3, İlkbahar, ss. 41-68.
- EREN, Aslan ve Bora Süslü (2001). “*Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirilmesi*”, **Yeni Türkiye Dergisi**, S.1, Y.7, Eylül-Ekim, ss.662-674.
- ERKEKOĞLU, Hatice ve Emine Bilgili (2005). “*Parasal Krizlerin Tahmin Edilmesi: Teori ve Uygulama*”, **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, S.24, ss.15-36.
- ERSOY, Arif (1990). **İktisadi Teoriler ve Düşüncelerin Gelişme Tarihi**, 2.b., İzmir:Akevler Akdeniz Bilimsel Araştırma Merkezi Yayınları.
- ERTUNA, Özer (1999). “*Dış Borcun Ülkeye Maliyeti*”, **Radikal Gazetesi**, 27 Eylül.
- ERTUNA, İ.Özer (2005). **Türkiye Ekonomisinin Kayıp Yılları (1989-2005)**, İstanbul: Avcıol Basın Yayım.
- GÖKTAŞ, Abdulkadir (2000). **Küresel Kriz ve Türkiye: Küreselleşmenin Denetimi, Türk Ekonomisinin Yeniden Yapılandırılması, IMF ve Avrupa Birliği ile İlişkiler**, Ankara: Özen Yayımcılık.
- GÜLOĞLU, Bülent ve Ender Altunoğlu (2002). “*Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler:Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye*

- Krizleri*”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 21, ss.111-140. www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Finvekriz1.pdf
- HACIHASANOĞLU, Burçin (2005). **Meksika 1994 ve Arjantin 2001-2002 Krizlerinin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye İçin Önemi**, TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara.
- HACİİSLAMOĞLU, M. Levent ve H. Serkan Silahşör (1998). **Güneydoğu Asya Krizinin Nedenleri, Gelişimi ve Olası Etkileri**, Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- HOSSAİN, A. (2005), “*The Granger Causality Between Money Growth, Inflation, Currency Devaluation and Economic Growth in Indonesia: 1954-2002*”, **International Journal of Applied Econometrics and Quantitative Studies**, (2-3), ss. 69-92.
- IMF Independent Evaluation Office (2004). “*The IMF and Argentina: 1991-2001*”, Washington.
- IMF (2006). IMF Annual Report. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/ar/2006/eng/pdf/file11.pdf>
- İŞİK, Sayım, Koray Duman ve Adil Korkmaz (2004). “*Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.19, S.1, ss.45-69.
- İNAN, E. Alpan (2002). “*Arjantin Krizinin Sebepleri ve Gelişimi*”, **Bankacılar Dergisi**, S.42, ss. 57-74.
- KADIOĞLU, Ferya, Zelal Kotan ve Gülbin Şahinbeyoğlu (2001). **Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000**, TCMB Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
<http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/dpaper51.pdf>
- KAFAOĞLU, A. Başer (2003). **Ekonomik Bunalım: Türkiye, ABD ve Japonya’da**, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- KANDİLLER, Rıza (2001). “*Güçlü Ekonomiye Geçiş ve Ötesi*”, **Dış Ticaret Dergisi**, Temmuz.
- KANSU, Aydan (2004). **Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri**, İstanbul: Derin Yayınları.
- KAR, Muhsin ve Sami Taban (2006). “*Kriz Erken Uyarı Sinyalleri Olarak Reel Ekonomi Göstergeleri*”, Seyidoğlu, Halil ve Rıfat Yıldız (ed.). **Ekonomik**

- Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri Makale Derlemesi** (iç), İstanbul: Arıkan Basım Yayım, ss.423-464.
- KARABIÇAK, Mevlüt (2000). “*Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci*”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.5, S.2, ss.49-65.
- KARABIÇAK, Mevlüt (2006). “*IMF’nin Gelişim Süreci, Türkiye’de Kriz Dönemlerinde Uygulanan IMF Politikaları ve Uygulama Sonuçları*”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.11, S.2, ss. 229-246.
- KARABULUT, Gökhan (2002). **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**, İstanbul: Der Yayınları.
- KARAKAYALI, Hüseyin (2003). **Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi**, 2.b., İzmir: Güleç Matbaacılık.
- KARLUK, Rıdvan, Özgür Tonus, Nazım Çatalbaş (1999). “*Güneydoğu Asya ve Rusya Krizi Karşısında Türkiye*”, **Prof. Dr. Orhan Oğuz Hatırasına Armağan**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, Yay. No: 640.
www.econturk.org/tonus.pdf
- KARLUK, Rıdvan (2005). **Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim**, 9.b., İstanbul: Beta Yayınları.
- KAZGAN, Gülten (2002a). “*1990 Sonrası Yıllarda Türkiye’de Krizler ve İşsizlik; Çalışanlar ve Sosyal Güvenlikleri İçin Çözümler Açısından Bir İrdeleme*”,
kazgan.bilgi.edu.tr/docs/1990_sonrası_yillarda_Turkiye.doc
- KAZGAN, Gülten (2002b). “*Türkiye’de Ekonomik Krizler (1929-2001): Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İrdeleme*”, **Uluslararası Atatürk ve Çağdaş Toplum Sempozyumu**, DEGEV, Türkiye İş Bankası Yayınları, Eylül. kazgan.bilgi.edu.tr/docs/Turkiye.doc
- KAZGAN, Gülten (2002c). **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 10.b., İstanbul:Remzi Kitabevi.
- KAZGAN, Gülten (2004). **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, 2.b., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KAZGAN, Gülten (2005). **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001): “Ekonomi Politik” İrade Açısından Bir İrdeleme**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 109.

- KEPENEK, Yakup (1999). “*Doktor ve Hastası*”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Ocak.
- KEPENEK, Yakup (2005). “*IMF Yatırımı*”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Şubat.
- KEPENEK, Yakup ve Nurhan Yentürk (2005). **Türkiye Ekonomisi**, 17.b., İstanbul:Remzi Kitabevi.
- KEYDER, Nur (2003). “*The Story of a Stabilization Effort: Turkey (2000-2002)*”, METU ERC Working Papers in Economics 03/05, March. erc.metu.edu.tr/manu/series03/0305.pdf
- KIZILYALLI, Hüsnü (1999). “*1999’un İktisadi Durumu ve Nedenleri*”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Ekim.
- KIZILYALLI, Hüsnü (2001). “*Ekonomik Krizler ve Derviş Programı*”, **Banka Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Y.38, S.12, Aralık, ss.23-52.
- KIZILYALLI, Hüsnü (2002). “*Geleceği Önceden Belli Olan Krizler: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri ve Bunlarda Otoritelerin Payı*”, **Banka Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Y.39, S.1, Ocak, ss.15-18.
- KİBRİTÇİOĞLU, Aykut (2001). “*Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler: 1969-2001*”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı**, C.1, Y.7, S.44, ss.174-182.
- KÖKSEL, Bilge (1997). **Heterodoks İstikrar Programlarının İsrail Uygulaması**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- KULAÇ, Adem (2003). **IMF Destekli İstikrar Programlarının Etkinliğinin Değerlendirilmesi (1980-2002)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Karadeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- KUMCU, Ercan (2001). “*Türkiye Nerede Yanlış Yaptı? İki Krizin Ardından Bir Değerlendirme*”, **Görüş Dergisi**, Mayıs, ss.26-31.
- KURDAŞ, Kemal (2003). **Bitmeyen Gaflet ve Türkiye Ekonomisinin Çöküşü**, Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş.
- MANİSALI, Erol (2002:11) “*Masum Araçların Dev Sonuçları*”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Ekim.
- MARTİNEZ, Guillermo Ortiz (1998). “*What Lessons Does the Mexican Crisis Hold for Recovery in Asia*”, **Finance&Development**, Vol.35, No: 2, June. www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1998/06/ortiz.htm

MİLLİYET GAZETESİ, 17 Ocak 2002.

MORENO, Ramon (2002). “*Learning from Argentina’s Crisis*”, **FRBSF Economic Letter**, October 18, 2002. <http://www.frbsf.org/publications/economics/letter/2002/el2002-31.pdf>

MORTAN, Kenan (2001). **Uluslararası Kaos mu? Türkiye’de Kriz mi?**, İstanbul: Dünya Yayıncılık.

MUSSA, Michael (2003). **Zaferden Trajediye IMF ve Arjantin**, 2.b., Halit Elçi (çev.), İstanbul: Yeni Hayat Yayıncılık.

OĞUZ, Fırat ve Fırat Bayar (2003). **1923-2003 Türkiye Ekonomisi**, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.

OKTAR, Suat (1994). “*Hiperenflasyon ve Heterodoks İstikrar Programları*”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Y.31, S.7, ss.35-45.

ONGUN, M. Tuba (2001). “*İstikrar Arayışından Krize Bir Değerlendirme*”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.3, S.2, ss.1-14.

ORHAN, Osman Z. (1989). **Keynezyen ve Monetarist İstikrar Politikaları**, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.

ORHAN, Osman Z. ve Seyfettin Erdoğan (2002). **Para Politikası**, İstanbul: Avcılar Ofset.

ORUÇ, Bora (2002). “*Finansal Sistemlerin Ekonomik Kalkınma ve Krizler Üzerindeki Etkileri –Türk Sermaye Piyasaları-*”, SPK Piyasa Gözetim ve Düzenleme Dairesi, Ankara.

ÖÇAL, Tezer ve diğerleri (1997). **İktisat**, Ankara:Gazi Kitabevi.

ÖCAL, Tezer (2007). **Makro İktisat**, İstanbul: İkinci Sayfa.

ÖNDER, Ali Sina (2002). “*Bir Krizin Anatomisi: 1930’dan Günümüze Arjantin Kalkınması*”, Ankara. <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/AliSinaOnder.htm>

ÖNDER, İzzettin (2001). “*Beyler, Paşalar Bizi Aldatıyorlar*”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Mayıs.

ÖNİŞ, Ziya (2003). “*Neo-Liberal Küreselleşmenin Sınırları: Türkiye Açısından Arjantin Krizi ve IMF’ye Karşılaştırmalı Bir Bakış*”, Ahmet Köse, Fikret Şenses and Erinç Yeldan (ed.), **İktisat Üzerine Yazılar II: İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar** (iç.), İstanbul: İletişim Yayınları, ss.505-532.

- ÖZATAY, Fatih (1999). “*The 1994 Currency Crisis in Turkey*”, **Journal of Policy Reform**, Vol.3, pp. 327-352. <http://www.econturk.org/Turkisheconomy/ozat2.pdf>
- ÖZBİLEN, Şevki (2000). “*Küresel Mali Kriz ve IMF Politikalarının Ulusal Mali Sisteme Etkileri*”, **Finans Dünyası**, Sayı:132, Aralık.
- PARASIZ, İlker (1996). **Makro Ekonomi: Teori ve Politika**, 6.b., Bursa:Ezgi Kitabevi.
- PARASIZ, İlker (1998). **Türkiye Ekonomisi: 1923’den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- PARASIZ, İlker (2002). **Enflasyon, Kriz, Ayarlamalar: Dünyada ve Türkiye’de Kalkınma Makro Ekonomisi Sorunları**, 2.b., Bursa: Ezgi Kitabevi.
- PAYA, Merih (1998). **Para Teorisi ve Para Politikası**, 2.b., İstanbul:Filiz Kitabevi.
- PESARAN, M.H. ve B. Pesaran (1997), **Working with Microfit 4.0**, Oxford University Press, Oxford.
- PESARAN, M.H, Y. Shin ve R.J. Smith (1996), “*Testing for the Existence of a Long-Run Relationship*”, DAE Working Paper No. 9622, Department of Applied Economics, University of Cambridge.
- PESARAN, M.H, Y. Shin ve R.J. Smith (2001), “*Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships*”, **Journal of Applied Econometrics**, 16, s. 289-326.
- RİJCEGHEM, Caroline Van and Murat Üçer (2005). **Chronicle of the Turkish Financial Crises of 2000-2001**, İstanbul: Boğaziçi University Press.
- RUGE-MURCIA, Francisco J. (1997). “*Heterodox Inflation Stabilization in Argentina, Brazil, and Israel: A Historical Review and Some Stylized Facts*”, CRDE Working Paper, No: 797.
<http://www.sceco.umontreal.ca/publications/etext/9707.pdf>
- SABAH GAZETESİ, 2 Nisan 2004.
- SABİR, Hasan (2006). “*Atatürk’ün Ekonomi Anlayışı*”, **Sayıştay Dergisi**, S.62, Temmuz-Eylül, ss.3-20.
- SADKA, Efraim. “*Stabilization and Fiscal Consolidation: The Case of Israel*”,
www.tau.ac.il/~razin/sadkaStabilization%20and%20Fiscal%20Consolidation.ppt
- SAVAŞ, Vural F. (1996). **İktisatın Tarihi**, İstanbul:Avcıol Basım Yayın.
- SAVAŞ, Vural (1998). **Politik İktisat**, 4.b., İstanbul: Beta Yayınları.

- SERİN, Vildan (1998). **İktisat Politikası Seçme Konular: Para Politikası, Maliye Politikası, Uluslararası İktisat Politikası**, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd.Şti.
- SEYİDOĞLU, Halil (2003). **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**, 15.b., İstanbul: Güzem Yayınları.
- SEYİDOĞLU, Halil ve Rıfat Yıldız (2006). **Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri Makale Derlemesi**, İstanbul: Arıkan Basım Yayım.
- SOMÇAĞ, Selim (2006). **Türkiye'nin Ekonomik Krizi: Oluşumu ve Çıkış Yolları**, İstanbul: 2006 Yayınevi.
- SØRENSEN, Morten Roed. 2001 "*Argentina's Crises.*" Monetary Review, 4Q. Danmarks Nationalbank.
[http://www.nationalbanken.dk/DNUK/Publications.nsf/side/Monetary_Review_4_Quarter_2_001/\\$file/nb06.htm](http://www.nationalbanken.dk/DNUK/Publications.nsf/side/Monetary_Review_4_Quarter_2_001/$file/nb06.htm);
- SÖNMEZ, Mustafa (2002). "*Krizler, IMF ve Sermaye Birikiminde Tıkanma*". Kürkçügil, Masis (ed.), **Bizim İçin Ağlama IMF** (iç.), İstanbul: Everest Yayınları, ss.101-127.
- SÖNMEZ, Mustafa (2004). "*2001 Krizi, IMF ve Gelir Bölüşümü*", Akgül L., Hilal ve Fahri Aral (ed.), **Gülten Kazgan'a Armağan: Türkiye Ekonomisi** (iç.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss.341-353.
- SÖNMEZ, Sinan (2003). "*Türk İktisat Politikalarındaki Çıpa: Dış Borçlanma*", Köse, A. H., Fikret Şenses ve Erinç Yeldan (ed.), **İktisat Üzerine Yazılar II: İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar** (iç.), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 305-362.
- SUNGUR, Nesrin (2002). "*Asya Krizinin Temel Dinamikleri*", Kürkçügil, Masis (ed.), **Bizim İçin Ağlama IMF** (iç.), İstanbul: Everest Yayınları, ss.1-32.
- ŞAHİN, Hüseyin (2002). **Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu**, 7.b., Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- ŞAHİNÖZ, Ahmet (2001). "*Ekonomik İstikrar Programı ve Kriz*", **Borsavizyon Dergisi**, S.49, Mayıs-Haziran, ss.1-16.
- ŞİMŞEK, Ayça Hayal (2003). **Ekonomik İstikrarın Sağlanmasında Anayasal İktisat Alternatifi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği**, (Yayınlanmamış

- Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, İzmir.
- ŞİMŞEK, M. ve C. Kadılar (2006), “*Fisher Etkisinin Türkiye Verileri ile Testi*”, **Doğu Üniversitesi Dergisi**, (7) 1, s. 99-111.
- TEKELİ, İlhan (1984). “*Ekonomik Bunalımın ve Bunalımdan Çıkmak İçin İzlenen Politikaların Toplumsal Sonuçları*”, Tekeli, İlhan ve Diğerleri (ed.), **Türkiye’de ve Dünyada Ekonomik Bunalım** (iç.), Ankara:Yurt Yayıncılık, ss.229-255.
- TCMB: Yıllık Rapor, 2001
- TOPRAK, Metin (2001). **Küreselleşme ve Kriz: Türkiye ve Dünya Deneyimi**, Ankara:Siyasal Kitabevi.
- TOPRAK, Metin ve Osman Demir (2001). “*Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar, Krizler ve Arayışlar*”, **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.2,S.2, ss.1-26.
- TUIK (2007). **İstatistik Göstergeler: 1923-2006**, Ankara.
- TUNAY, K.Batu (2007). **Makro Ekonomi: Teori ve Politika**, İstanbul :Arıkan Yayınları.
- TURGUT, Ahmet (2006). “*Finansal Krizlerde IMF’nin Rolü ve Önemi: 1997 Asya ve 2000-2001 Türkiye Krizleri*”, **Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi**, S.10, Y.9, ss. 1-14.
- TUSİAD (2002). **Türkiye Ekonomisi 2002**.
- TUSİAD (2005). **2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye**.
- ULAGAY, Osman (1999). “*IMF’yi Kim Eleştiriyor?*”, **Milliyet Gazetesi**, 31 Ocak.
- UNITED STATES GENERAL ACCOUNTING OFFICE (1996). *Mexico’s Financial Crisis: Origins, Awareness, Assistance and İnitial Efforts to Recover*, February.
- URAL, Mert (2003). “*Finansal Krizler ve Türkiye*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.18, S.1, Y.2003, ss. 11-28.
- UYGUR, Ercan (2001). “*Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri*”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, No:2001/1, 7 Nisan.
- UYSAL, Doğan (2004). **IMF Politikaları ve Türkiye**, Konya: Çizgi Kitabevi.

- ÜNSAL, Erdal M. (2007). **Makro İktisat**, 7.b., Ankara: İmaj Yayıncılık.
- YALDIZ, E. (2006), “*İkiz Açık Hipotezi ve Türkiye*”, **İzmir İktisat Kongresi Araştırma Merkezi, Bilimsel Çalışma Raporları Serisi**, BÇR No. 2006/01, İzmir.
- YAMAN, Aslı (2001). “Latin Amerika’da Uygulanan İstikrar Politikaları: Şili ve Meksika Örnekleri”, www.econturk.org/ekonomistler/mayis2001.pdf
- YAY, Turan, Gülsüm Gürkan Yay ve Ensar Yılmaz (2001). **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- YAY, Gülsüm Gürkan (2002). “*Türkiye ve Meksika’da İstikrar Programlarının Karşılaştırılması:1980-2001*”, Dikmen, Ahmet (ed.), **Küreselleşme, Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum** (iç.), Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara: İmge Yayınları.
- YELDAN, Erinç (2002). “*İstikrar Kim İçin? Kriz İdaresi Üzerine Değerlendirmeler*”, **Birikim Dergisi**, Kasım.
<http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Birikim2002Kasim.pdf>
- YELDAN, Erinç (2003). “*Küreselleşmenin Neresindeyiz? Türkiye Ekonomisinde Borç Sorunu ve IMF Politikaları*”, **Petrol-İş 2000-2003 Yıllığı**, İstanbul.
www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_06.html
- YELDAN, Erinç (2005). **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, 11.b., İstanbul: İletişim Yayınları.
- YENTÜRK, Nurhan (2005). **Körlerin Yürüyüşü: Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, 2.b., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 46.
- YILDIRIM, Oğuz (2003). **Kura Dayalı İstikrar Politikası: Teori ve Ülke Uygulamaları**, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ankara.
- YILDIRIM, Oğuz (2006). “*Kriz Deneyimlerinin Kavramsal Olarak Farklaştırılması: Latin Tipi Kriz ve Asya Tipi Kriz Modelleri*”, Seyidoğlu, Halil ve Rıfat Yıldız (ed.). **Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri Makale Derlemesi** (iç), İstanbul: Arıkan Basım Yayım, ss. 111-134.
- YILDIRIM, Kemal, Doğan Karaman ve Murat Taşdemir (2007). **Makro Ekonomi**, 7.b., Eskişehir:Seçkin Yayıncılık.

YILMAZ, Rasim (2005). **Gelişmekte Olan Ülkeler Perspektifinde Finansal Krizler ve Banka Hücumları**, Bursa: Ekin Kitabevi.

YILMAZ, Ömer, Alaattin Kızıltan ve Vedat Kaya (2005). “*İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri*”, **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, S.24, Ocak-Haziran, ss.77-96.

1923’den 1990’a Türkiye’nin Sayısal Görünümü. www.ceterisparibus.net

<http://www.akdenizforum.com/ekonomi/2087-imf.html>

www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcarsamba19.doc

www.dpt.gov.tr

www.hazine.gov.tr

www.imf.org

www.tcmb.gov.tr

www.tuik.gov.tr

www.worldbank.org